

Ämmaemandate

1079

112

õperaamat.

Kirjutanud

Prof. Dr. B. S. Schulke,
naestekliiniku ja ämmakooli direktor Jenaas.

36.

Õesjõna kirjutanud

Dr. med. B. Snüppfer,
Õestimaa ämmakooli direktor Tallinnas.

331

Kolmas parandatud trükk.

Tallinnas, 1906

Trükitud G. Pihlaka raamatukaupluse kulusiga.

Ann. - exs -

A-24504

DR. A. SCHULZENBERG,

Ämmaemandate õperaamat.

Kirjutanud

Prof. Dr. B. S. Schultze,
naestekliiniku ja ämmakooli direktor Jenas.

Gesfõna kirjutanud

Dr. med. W. Knüpfen
Eestimaa ämmakooli direktor Tallinnas.

Kolmas parandatud trükk.

Tallinnas, 1906.

Trükitud G. Pihtlaka raamatukaupluse kuluga.

RAAMATUKOGU

161661990

2

Prof. Dr. B. Z. Schulze

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
52725

C 33383741

E e s s õ η a.

Käesolew uus eestikeelne trükk raamatust „Ämmaemandate õperaamat“, mille Jena linna ülikooli professor Dr. Bernhard Sigismund Schultze kirja pannud, on minu soovil korda saadetud. Prof. Schultze raamat on üks kõige parematest ämmaemandate õperaamatutest ja olen ka mina Eestimaa ämmaemandate koolis õppijaid esimesel aastal ainult selle raamatu järele õpetanud. Selle juures sain mina kindla teadmise, et just seda wiisi, kuida prof. Schulze selle õperaamatu sisu kokku seadinud, ka meie maal kõige paremaks õpewiisiks tuleb arwata. Ka tõlge ja iseäranis anatomialised nimetused on ülihädad ning käiwad algustähendustega täiesti kokku. Sellesse

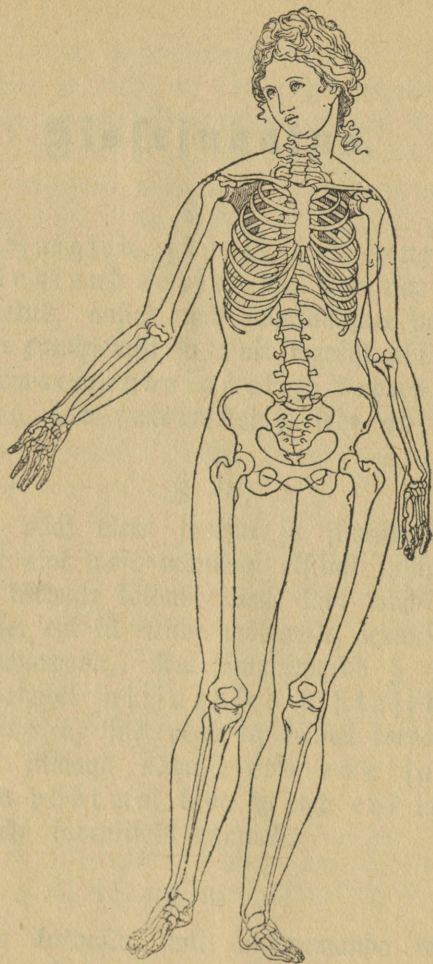
trükisse on enam pilti asendatud ning on raamatud seekord ka paremini trükitud.

Järelikult wõin ma seda raamatut siin soojalt soovitada ja loodan, et ta meie Eestimaa ämmaemandate koolis weel palju aastaid õpetuse aluseks ja pärast ämmaemandatele alati woolawaks hallikaks oleks nende poolt õpitud teadmise meeldetuletamiseks. Tunnewad ja mõistawad ämmaemandad selle raamatu sisu, siis wõime rahulikud olla: meie naesed on siis wilunud käte hoole all ja palju haigust, häda ning wiletsust jääb meie rahwast eemale.

Dr. med. W. Knüpffer,

Eestimaa ämmaemandate kooli direktor.

Pilt nr. 1.

Õiisejuhatus.

§ 1.

Rastejalgsed, sünnitajad, nurganaesed ja sündinud lapsed on, olgu nad ka üsna terwed, olekus, milles nad asjatundjate poolt osalt nõuu, osalt rawitsemist ja osalt tegelist abi tarwitavad. Ämmaemanda amet ja kohus on neile feda nõuu, feda rawitsust ja feda abi anda.

§ 2.

Räima pääl oleku jooksul ja sünnitamise ning nurgawoodi ajal wõib mõndagi eksitust juhtuda, mis õigelt teelt kõrwale kaldub. Selle läbi wõib nii ema kui ka lapse, ehk ka nende mõlemate, terwist ja elu hädaoht ähwardada. Kui ämmaemand § 1. järele paljudel kordadel niisugused eksitused wõib eemale hoida, siis peab ta teistel kordadel, mil ju hädaoht filmaga näha, feda ema ja lapse päält ära pöörma, kuna ta ema ehk lapse ebaforralise oleku forraliseks muudab.

§ 3.

On aga kordasid, mil ämmaemanda teadmine, tundmine ja osawus enam ei mõju ega jätku, kus hädaohu ärapöörmiseks suuremat osawust ja niisuguseid abinõuusi tarwis on, millest ämmaemandal ai-

mugi ei ole. See sügavam teadus ja suurem osavus ja need paremad abinõud on arstil, nimelt niijugusel arstil, kes sünnitamise aitamist uurinud ja õppinud. Nõnda siis on ema ja lapse elu ainult siis julge, kui ämmaemand õigel ajal neist olekuteest aru saab, mil arsti ja sünnitamise aitaja abi tarvilik on.

§ 4.

Arsti tulekuga ei lõpe ämmaemanda kohused mitte. Ta peab arstile asjatundjaks abiliseks olema, peab kõik selle määrused punkti pääl ja osavasti ära toimetama.

§ 5.

Et ämmaemand neid oma ameti nelja pääkohust täita võiks, peab ta omale palju teadusi koguma. Neid teadusi kogub ta 1) kooliõpetaja suusõnalise seletuse läbi, 2) sünnituse-asutuses näitliste juhataste läbi raskejalgsete, sünnitajate, nurganaiste ja sündinud laste juures ja 3) selle järeleisiva õperaamatu hoolsa lugemise läbi.

Selle õpetuse lõpul peab ta eksami läbi näitama, kas ta omale küllalt tarvilise osa teadusi kogunud, et emasid ja lapsi tema kätte ja hoolde võib usaldada.

§ 6.

Kõige ämmaemanda koolis õppimisega ei lõpe ämmaemanda õppimine veel mitte. Ka oma ametis.

ja kohusetäitmisel suurendab ta oma teadusi ikka enam 1) oma hoolde ravitseda usaldatud naiste ja laste hoolsa tähelepanemise läbi. 2) Oma kooliõpetaja õpetust täiendab ta arstide õpetuse läbi, kellega ta sünnitamise-, nurga- ja haigewoodi juures kokku puutub. 3) jääb see õperaamat talle alatiseks meeldetuletamiseks ja järelwaatamiseks kätte. Küllap seda ju tähele pandakse, kas ämmaemand ka tõesti juurde õpib ja õpitud asju mitte ära ei unusta.

§ 7.

Pääle ülemal nimetatud nelja pääkohuse peab ämmaemandal weel hulk teisi häid, inimestest õigusega nõutud omadusi olema. Ta peab olema Sumalafartlik ja õiglane ja igal pool lugupidatud.

Ta argu lastu ial oma koolitarkust meelest ära minna, waid katfugu seda wõimalikult weel suurendadagi.

Ta olgu alati nii waeleid kui rikkaid walmis aitama; mitte palga suuruse järele argu ta oma abi mõõtku, waid selle järele, kui suurel mõõdul tema abi tarwis on.

Et alati aitamiseks walmis olla, peab ta alati kaine ja parajane olema ja iseenele juures sedasama tähele panema, mida ta raskejalgsetele ja nurganaistele soowitab ja soowib.

Täielik puhtus ja ilus kord walitsegu ta majas, kui ka ta ihu ja riiete juures.

§ 8.

Ülematele ja arstile peab ämmaemand sagedasti nende küsimiste pääle, sagedasti ka ilma küsimata, selle üle aru andma, mis ta oma ametis kuuleb ja tähele paneb. Kõigi teiste vastu on ta kohus suud pidada.

Õseene jätk peab ta päewaraamatut pidama, kuhu ta kõik päewasündmused, mis ta tegewuses juhtuvad, üles võib tähendada.

§ 9.

Ta olgu kannatajate vastu lahke ja tröösitiv; kaastundlik, aga mitte julgusetu; tõsine ja wali, kui seda tarwis on, aga ei ial toores; kannatlik ja jälle kannatlik, kus ootama peab, aga ei ial osawõtmata ehk tähelepanemata; julge ja otjustaw, kus waja midagi toimetada, aga ei mitte ial rumaljulge ja ninatarf. Teadmiste läbi, mida ta siin kogub, leiab ta igale asjale piiri; kui ta seda, mida ta teadma peab, karta päält teab, siis teab ta ka igas muus kohas, kuhu ta teadused ja kunst ei ulata.

§ 10.

Ametiõdede üle otjustagn ämmaemand õrnasti, ka sääli, kus ta nende nõrkusi tunneb. Arsti vastu olgu ta alandlik ja auupakklik; ta ärgu ial unustagu, et arst temast palju, palju enam teab, ka siis, kui ta kõik teab, mis siin selles õperaamatus seisab.

Stimere jagu.

Geste adused.

Esimene peatükk.

Inimese kehast üleüldise.

§ 11.

Inimese keha saab oma kuju peaaesjalikult oma sees oleva luudekogu — **luufere** — läbi.

Selle terme luudekogu peatükiks on selgroog, mis keha selja poolt kuskalt kuni istekohani ulatab; ta on lülidest koos, lühikestest luudest, mis üksteise peal seisdes liikmete ja krõmpsluu-liblede kaudu üksteisega liikuvalt ühenduses seisavad. Seitset ülemist lüli kutsutakse kaelalülideks. Siis tuleb 12 seljalüli, siis 5 puusalüli ja viimaks ristluu ühes istmeluuga.

Ülemise kaelalüliga on päalu, mis pää luualuseks on, liikuvalt ühendatud. Iga seljalüli küljes seisab pahemal ja paremal pool selgroogu ikka üks küljeluu, ühtekokku 24 küljeluu; ta nemad on krõmps-luuga ühendatud ja sellepärast niisama natuke liikuvalt rinnaluuga ühendatud ja jünnitavad selle läbi rinnakorwi wõi rinnakasti. Rinnaluu ülemisest otsast läheb pahemale ja paremale poole

üks õlaluu, liikme läbi liikumalt ühendatud; kum-
magi õlaluu küljes seisab seljataguse pool labaluu
ja labaluude küljes käewarreluu. Selgroo alumise
otsa küljes, ristluu juures, seisawad puusaluud,
mille päälmist äärt puusaluukammiks kutsutakse.
Nendest allpool, niudeliihmest, lähewad reieluud wälja.

§ 12.

Luukere on pehmetest jagudest kaetud, mida üle-
üldse lihaks nimetatakse. Lih kaatab siis ka selle
koopa kinni, milles siiskond puhkab. Keha pääl-
miseks pinnaks on igal pool nahk.

§ 13.

Keha päälmist pinda peab ämmaemand
tundma, et ta keha üksikuid jagusid õigesti nimetada
wõiks ja ka aru saaks, kui arst neid nimetab; ta
peab ka teadma, mis sisetisi osasid, nimelt mis luud
ta läbi naha käega tunneb, sest ta peab jägedasti
ainult katsumise waral ära tundma, misjagust keha-
osa ta sõrm puutub.

§ 14.

Enimese keha jagatakse kolme osasse: pää, kere
ja liikmed.

§ 15.

Pääjaod on nägu ja pääluu. Näo üksikud
osad on kõigile tuttawad. Sääal on filmade koht, nina

koht, põskede koht, palede koht, ülemise ja alumise lõualuukoht. Näoluud on liikumatalt üksteisega ühenduses, väljaarvatud alumine lõualuu, mille liiget kõrwa juures tuntakse. Kõrw seisab näo ja pääluu wahapiiril.

Pääluu esimest osa nimetatakse otsaesiseks, keskmist ja kõige kõrgemat päälakeks, tagumist kuklaks. Kõrwa ees ja kohal seisawad oimuehmed. Täiskaswanud inimese pääluu küljes tuntakse igalpool siledat, kookukäiwat luupinda: üksikud pääluuosad, mis noores eas üksteisega liikumalt oliwad ühendatud, on täisealiste juures liikumataks üksteise külge finni kaswanud, wanemas eas kaswawad nad üsna ühte. See luukoos ümbritseb pääluu õõnsust, milles pääaju asub.

§ 16.

Kere jaod on: kael, päälmine kehaja, kõht ja puusjad.

§ 17.

Kaela eelmist poolt nimetatakse kõriks, tagumist poolt kuklaks ehk kaelakondiks. Kõri küljes tuntakse, enamasti ülewal alumise lõualuu all, keele luud, mille küljes keel seisab; wähe all pool seisab kõrisõlm, milles rääkimise ja laulmise juures hääl sünnib. Kaela alumise otsa juures, rinnaluu ülemisel äärel, on kehafatel inimestel raswaga täidetud

loht — kõriloht, — milles kõhnade inimeste juures fergesti hingefõri tunda wõib.

Kufla ja kaelaluu wahel seisab kuflalohk, sellest alla poole, niisama keskelt, tuntakse läbi naha kaelalüli harusid; see on kaelalülide koht.

§ 18.

Kaelaga ühenduses seisab päälmine kehawõsa, mille eelmist jagu rinnaks, tagumist seljaks nimetatakse. Kaela ja rinna wahapiirik on õlaluu, Ladina keeli S sarnane kõwer luu, mida läbi naha kõrilohtu ligidal fergesti tunda wõib. Kõhnadel inimestel on tema kohal ja all lohud ja nimetatakse neid lohkusid ülemiseks ja alumiseks õlalohuks. Rinna esimene jagu kõrilohtust pääle on rinnaluukoht, täiskaswanud naesterahwal on jään kohal rinnad; nendest enam külje pool käewarre all seisawad kaenlaalused koopad ja nende all küljepäälsed rinnakohad; siin kohal on küljeluu kõige selgemi läbi naha tunda.

Selja taga on kuflast pääle selgrookoht, kus läbi naha selgroogu fergesti katsuda saab. Ülewal mõlemal pool kõrwal on pihtade kohad. Pihaluul on läbi naha kui kolmenurgeline liikuw luu tunda. Üks põiki jooksew pihaluu riba sünnitab õlaluuuga kokkujooksmise läbi õla. Pihaluu koha all ja kõrwal on kummagil pool tagumised küljeluu kohad.

Päälmine keha osa on jeeft õõnes; tema õõnsust tutsutakse rinnakoopaks. Rinnakoopa kõige tähtsamaks siiskonnaks on kops, mille tegewus hingefõri ja kõri-õõlme abil hingetõmbamine on, ja süda, mis oma forralise tufjumise läbi were terwest kehast läbi ajab. Weril jookseb soonte sees. Need sooned, mille läbi weril südamest kõigisse kehajagudesse aetakse, on pulsi ehk tuissooned, aga need sooned, mida möõda weril jälle südamesse tagasi woolab, on were sooned.

§ 19.

Rõhu jaod on: ees ülewal maos ehk südamekoobas ja kummagi külje pääl küljeluu kohad. Südamekoopa all naba ümber on nabakoht ja selle kõrwal, all pool küljeluu kohtasid, küljeluu alumise ääre ja puusa luukammi wahel, mis mõlemad läbi naha tunda on, asuwad lapped. Nabakoha all on kõht, mis kuni puusaluudeni ulatab ja mille mõlemad küljeosad üsna alla ulatawad, kus neid kubemekohtadeks nimetatakse; need kohad on sellepärast tähtsad, et siin sagedasti soolikad suppeisse käiwad.

Rõhu tagumisel seinal seisab jällegi selgroog, mida siin kohal niudeselgrooks nimetatakse ja mille lülid siin läbi naha selgemini tunda on kui selja pääl. Niudeselgroo kõrwal on puusakohad. Rõhu seinad, enamasti lihast, piirawad rõhukoobast, mis waheliha läbi rinnakoopast ära on lahutatud. Rõhu siiskonnas on kõige tähtsamad osad: paremal pool ülewal, küljeluu alumiste otjade taga,

maks, mis sappi walmistab, pahemal pool wii-
maste küljeluude taga põrn, siis magu ja sooli-
kad. Neerud, mis kust walmistawad, on niuete kohal
mõlemal pool selgroogu puusakohtadel.

§ 20.

Niudeluu on kindel luurõngas, mida eespool
täielikumalt saame kirjeldama, sest et just tema sü-
nitamise juures väga tähtjas on. Et niude luude all
midagi muud ei mõeldaks, siis tahame teda beke-
niks nimetada. Bekeni eelmist külge nimetatakse
häbedusekohaks. Sääal asub karmadega kaetud
häbedusemägi ja selle all suguosad: mehe juures
meheriist ja tema taga munakott munadega, naese
juures häbeduse lõhe oma mõlemate suurte häbe-
dusemookadega. Bekeni alumine külge, kahe reie
wahel, on istme koht. Istme taga tuntakse läbi
naha istmeluud. Suguosade ja istme wahel on tam m.
Bekeni külgesid kutsutakse puusadeks, nad ühine-
wad reieluu wälimise pinnaga. Tagumist külge kut-
sutakse kesk-ristluudeks; ristluu kõrwal on ist-
menukid. Kuum, mida bekeni seinad ümber pii-
rawad, on bekeni koobas; süa puutuwaft siifikon-
nast räägime pärast.

§ 21.

Käed on õlade küljes õlaliikme läbi finni. Käe
jaod on: ülemine käewarjs, küünarnukk ja
alumine käewarjs, siis käerandmega käsi. Üle-
mises käewarres on üksainus pikk luu, alumises kaks

luud kõrvuti: küünarnukiluu pisikeste sõrme ja kobarluu põidla pool ääres. Käe küljes on käärmõhn, milles 8 pisikest luud asub, käe keskpaik, milles 4 pikka luud seisab, ja siis sõrmed, millel igal ühel 3 liiget on. Põidla esimene jätk seisab käeliha sees. Käe seesmist külge kutsutakse peopesaks, käe välimist külge käe seljaks.

§ 22.

Niute küljes seisavad jalad finni. Ülemist jagu nimetatakse reieluuk, alumist sääreluuk. Reie ja sääreluu vahel seisab käänukoht, mida põlve keermeks kutsutakse. See põlvekeerem on liikuv. Sääreluid on kaks; ees pool tugev, taga pool peenikene pindluu. Paks liha, mis jala tagumist poolt katab, on sääremari, jala liige kõidab säärt jalaga. Jalaliikmest sisse ja väljapoole on pahkluid. Jala juures on kand, tald, jala-selg ja warbad. Neid viimaseid kutsutakse ühes koos labajalaks.

§ 23.

Kõigis kehajagudes ja igas olekus nimetatakse ülemiseks sihti alt üles kulla poole, alumiseks ülemalt alla kanna poole, eelmiseks kõhukülje, tagumiseks selja poolt, paremaks ja pahemaks selle inimese paremat ja pahemat poolt, kes meie ees seisab ehk kellest jutt on, mitte aga selle oma, kes räägib, kui ta just mitte iseenesest ei räägi.

§ 24.

Kõik need teadused peab ämmaemand luukeret elava inimesega võrreldes ja siia juurde pandud pilti (vaata eesküljel) uurides täiesti pähe õppima ning ise oma kui ka sündinud lapse keha alatise katsumise läbi meeles pidama, et ta juhtuval korral oma teadustega mitte hädasje ei jääks ja tal nõuust puudus ei tuleks.

Teine päätükk.

Lapse kehast.

§ 25.

Täiskasvanud inimese kehast on lapse oma, oma väikse, pehmuse ja paendumuse läbi, iselaadi. See paendumus ja pehmus tuleb sellest, et ta luud alles pehmed ja nõrgad on. Ta kondid on alles palju wenimamad ja mitmes kohas, kus täiskasvanud inimesel üks luu on, on lapsel mitu liikumalt üksteisega ühenduses seiswat luud, ehk ainult krõmpsluu, nii et laps nii mõnegi liikumise võib teha, mille juures suurel inimesel luu tingimata katti peaks minema.

Sünnitamise juures on sel lapse keha omadusel väga suur tähtsus, sest et laps sündimise juures ema niuetest läbi minema peab, mille seinad luust on ja mitte ei paendu. Lapse kuju ja juurus peab ämma-

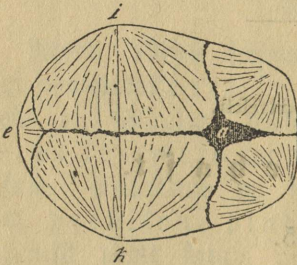
mooril sündimise puhul tuttav olema, kui ta sündimisest üleülbse tahab midagi mõista ehk aru saada.

§ 26.

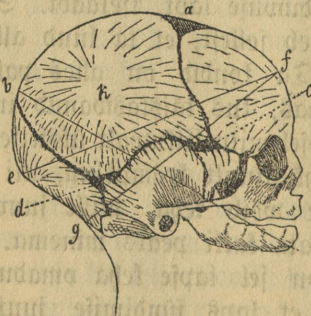
Kõige suurem ja ka valmis lapse juures ju oma luude läbi kõige kindlam kehajagu on pää. Sellepärast on pää ja iseäranis pääluu suurusel ja wormil lapse sündimise juures iseäralikult suur tähtsus ja tähendus.

Lapse pääluu ei ole mitte ühest luust, nagu ju enne tähendatud, vaid ta seisab ükssikuteist luudest koos, mis liikuvad on. Kitsad ribad, kus kahe pääluu-kondi ääred naha läbi koos seisavad, nimetatakse palistuseks, kohad, kus mitu niisugust palistust koos, on fontanelled.

Otsaesise naha all seisab paremal ja pahemal pool üks otsaesise-luu, nende vahel otsaesise palistus (pilt 2 ja 3 f); päälae naha all seisab paremal ja pahe-

Pilt nr. 2.

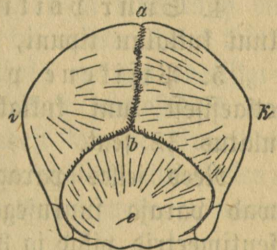

Pilt nr. 3.

mal pool, kummagil pool pääd, päälaeluu (pilt 2 ja 4 i, k, pilt 3 k), nende wahel noolepalistus (pilt 2 ea, pilt 3 b—a). Kufflanaha all seisab kufklaluu (pilt 2, 3 ja 4 c), mis mõlematest päälaeluudest kahereelise kufklapalistuse (pilt 3 b—d) läbi on ära lahutatud. Otjaesise ja päälaeluude wahelt jookseb risti krooniwõi pärjapalistus (pilt 3 a—c). Kummagi päälaeluu alumise ääre külge ulatab kummagil pool üks meelekohaluu. Meelekohaluu ja päälaeluu wahel olewat palistust kutsutakse somuspalistuseks (pilt 3 c—d).

Kus mõlemad päälaeluud oma nelja äärega kokku puutuvad, nõnda siis: kus noolepalistus otjaesisepalistusega ja mõlemate kroonipalistuse osadega kokku jookseb, sünnib luuäärte ümmarusel läbi üks wahekoht, seda kutsutakse neljanurgeliseks suureks fontanelleks ja seisab see keset päälage (pilt 2 ja 3).

Kus noolepalistus kufklaluuga ja kufklaluu mõlemate reitepalistustega kokku puutub, seisab kolmenurgeline väike fontanelle — päälage kõige kõrgemal tipul (b pilt 3 ja 4).

Pilt nr. 4.

Kummagi meelekohaluu eelmisel ja tagumisel äärel, nõnda siis kaks paremal ja kaks pahemal pool pää kõrwal, seisawad küljepoolsed fontanelled (pilt 3 c esimene ja d tagumine).

§ 27.

Pää suuruse ja fuju pilt jääb kõige paremini meelde, kui tema päale mitmesse kohta tõmmatud lähimõõtjat tähele pandakse. Kõige tähtsamad walmis lapse pää lähimõõdud on:

1. Sige lähimõõt (pilt 2 ja 3 ef), otsaesise kõige enam wõlwis olewast punktist kuklataguse kõige kõrgema kohani; see on 12 sentimeetrit pikk. Pää ümbermõõt selles samas sähis mõõdetud on 34 sentimeetrit.

2. Suur ristilähimõõt (pilt 2 i k) päälaeluu kühma ühest äärest teise juurde mõõdab $9\frac{1}{2}$ sentimeetrit.

3. Pisikene ehkeelmine ristilähimõõt, pärjapalistuse ees ühest otsaesise luust teiseni mõõdetud, — 8 sentimeetrit.

4. Suur põikilähimõõt (pilt 3 bh), lõuast lüni kuklaluu tipuni, $13\frac{1}{2}$ sentimeetrit pikk.

5. Pisikene põikilähimõõt (pilt 3 gf), otsaesisest lüni kuklakoopani — $10\frac{1}{2}$ sentimeetrit, ulatus 32 sent.

Need selles paragrahwis nimetatud mõõdud käiwad paraja suurusega walmis laste kohta, kes 50 sentimeetrid pikad ja 3000—3500 grammi rasked on.

§ 28.

Lapse keha teised osad on niisamasugused, nagu seda eelmises päätlükis täiskaswanud inimeste keha

juures tähele panime. Ammaemand võib igal pool läbi naha neid kirjeldatud kohtasid tunda ja kobada.

Lapse pikkusel on sündimise kohta vähem tähtsust, walmis laps on umbes 50 sentimeetrit pikk. Sladeristiläbimõõt on 11, puusade ristiläbimõõt ainult 9 sentimeetrit.

Kolmas päätükk.

Naesterahwa niueteft (bekenift).

§ 29.

Täiskaswanud naesterahwa keha on mehe omast enamasti vähema pikkuse, filedate ja faledate luude, naha all olewa rohke ma raswa ja selle tõttu ümmargusema oleku läbi isefugune. Slad ja rinnakasw on kitsamad, puusad aga laiemad, kui mehel. Kõige tähtsamaks mehe ja naese keha waheks on aga edasifiginemise riistad, mida meie sellepärast fuguosadeks nimetame. Naesterahwa fuguosadest tahame järgmises päätükkis rääkida. Pääle fuguosade näitab niue (beken) oma oleku läbi kõige fuuremat wahet mehe ja naese keha wahel.

§ 30.

Beken (niue) on luune rõngas, mis selgroo alumise otja küljes seisab ja püsti olekus terwet keha kannab. Naese bekenil on õhemad ja kergemad kon-

did kui mehe omal, ka on naesterahwa bekeni õõn-
sus hästi laiem ja ruumikam, beken ise hästi mada-
lam kui mehe oma. Pääle selle tähtsuse, mis inimese
bekenil keha toena on, saab naesterahwa beken
meile selle läbi veel palju suurema tähtsuse, et laps
sündimise puhul sellest läbi peab minema.

§ 31.

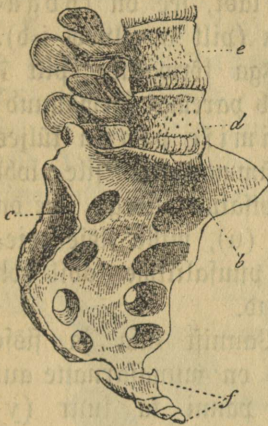
Bekeni rõngas on pääasjalikult kolmest luust koos:
ristluust ja kahest kõrwal=luust. Ristлуу küljes
seisab sabaluu, selgroo alumine ots, mis neljast
pisikesest luust koos on. Nõnda siis on ühe täiskas-
wanud naese beken (niue) seitsemest luust koos.

§ 32.

Ristлуу (pilt 5 a) on kiilusarnane kont, mis
bekeni tagumiseks seinaks on; ta on selgroo järg.
Lapse juures on ristлуу viiest üksikust lülist koos,
täiskaswanud inimeste juures on need kokku sulanud,
neli kergem armu tunnistawad neid kohtasid. Üsimene
pind, mis bekenis nähtakse, on paremalt poolt paha-
male ja alt üles poole õõnes. Tagumine pind, mis
naha all seisab, on wõlwitud ja tema keskel asuwad
lülid.

Gest taha poole käib ristлуу iga külje päält neli
auku.

Paremal ja pahemal pool ristлуу küljes on üks
kõrwa sarnane lohk (pilt 5 c).

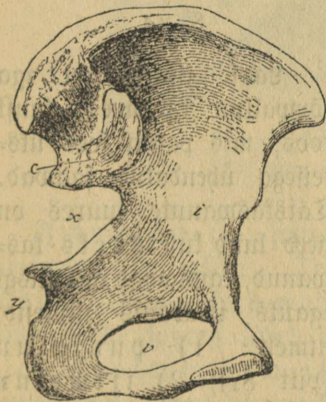
Pilt nr. 5.

Ristluu esimese külje ülemine äär sünnitab viimase niudelüliliga kokku puutudes suure kühma; see on eesmägi (pilt 5 b).

Alamal ühineb ristluu istmeluuga.

Sabaluu (pilt 5 f) on 4. pisikesest lülisest koos, mis kõik liikuwad on ja millede ülemine lüli liikuwalt ristluu alumise otsaga koos seisab.

§ 33.

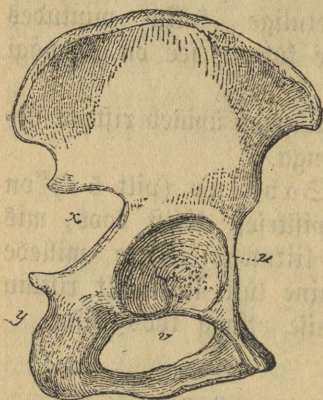
Pilt nr. 6.

Kõrwalluud on bekeni külje- ja eesseinas. Kumbgi kõrwalluu on poolringi kujuline kõwer luu, mille seesmine pind õõnes ja wälimine pind kumer on.

Kõrwalluude sise- mine pind (pilt 6 näitab pahema kõrwalluu oma) on file, kui tagumise ülemise otsa maha arwame. Sääli seisab just ristluu külje juures üks

kõrwataoline lohk, c. Ümmargune kant jookseb looga

tujulifelt risti seesmisest küljest läbi, see on looga-
joon (pilt 6 allpool i=d).

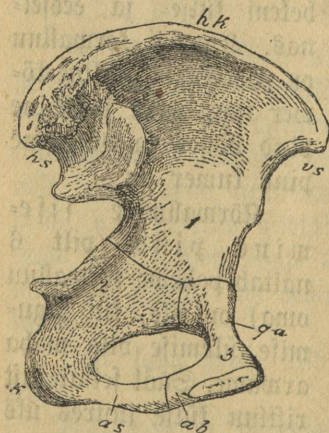

Pilt nr. 7.

Iga kõrwalluu (pilt 7 näitab paremat kõrwalluud) wälimise pinna küljes on ümmargune file lohk üleswisatud äärega, see on panni (u), mille sisse reie-
luu puusaliikme abil on juhitud.

Pannist alla ja sisse poole on munasarnane auk (v), panni ta suur (y) puusaldige.

§ 34.

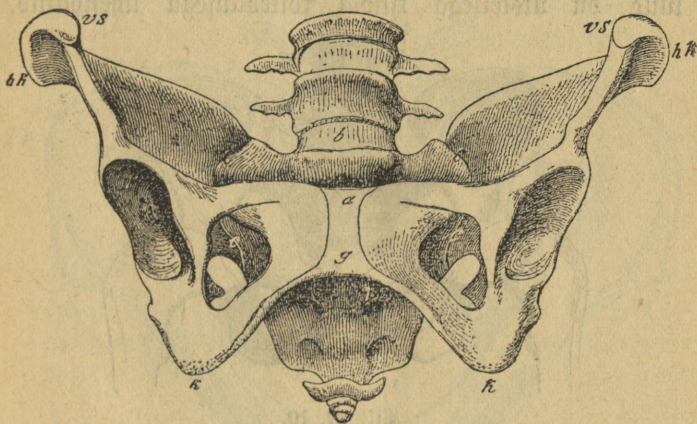

Pilt nr. 8.

Lapse juures on iga kõrwalluu kolmest luust koos, mis panni sees üks-
teisega ühendatud saavad. Täiskaswanute juures on need luud küll üheks kas-
wanud, kannawad aga siiski igaüks iseäranis nimesid, nimelt: 1) puusaluu (pilt 81), 2) istmeluu (pilt 82) ja 3) häbeduse luu (pilt 83).

Puusaluu (1) seisab pan-

nist üleval pool, ta ülemine waba äär on puusalu hammiks (hk), mis ettepoole esimeseks (vs) ja taga poole tagumiseks puusalu tipuks (hs) välja sirgub. Viimane osa on enamasti liha sees ja pole teda tunda, kuna esimest käega kergesti võib katsuda. Taga ja alla poole läheb puusalu istmeluiks, ette ja alla poole häbeduseluuks.

Bilt nr. 9.

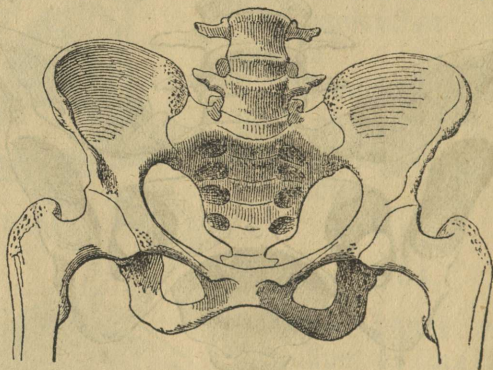
Istmeluu (2) juures on istmeluu nibu tähelepanemise väärt. Temast allapoole on istmekühm (k), suur kare muhk, mille pääl keha istudes lasub. Selle juurest läheb ette ja sisse poole ja wähe üles poole minew istmeluu oks (as), mis munafarnase augu alumiseks ääreks on.

Häbeduseluu (3) on kõrwalluu esimene alam osa. Pääle häbeduseluu on weel kummagi häbeduseluu

juures üks ristots (qa), mis jääb panni juurde jookseb, ja üks teine ots, mis munasarnase augu alumises ääres istmeluu (as) ülesterkriwa otsaga (ab) kokku jookseb.

§ 35.

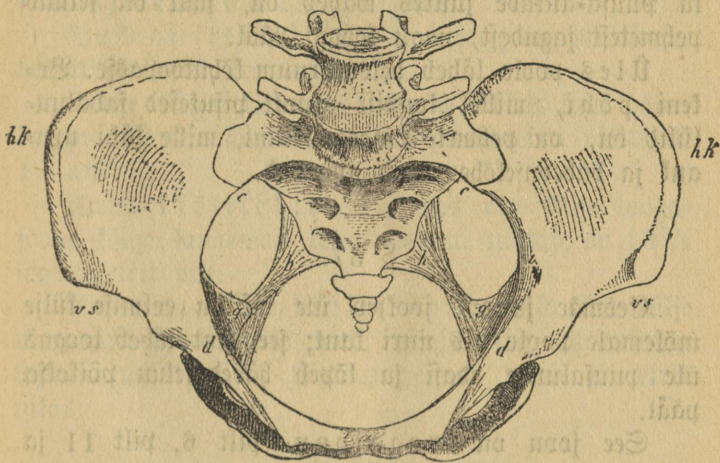
Pahema ja parema poolse kõrwalluude häbeduse-
luud on üksteisega kindla kõiteollusega ühendatud.

Pilt nr. 10.

Seda ühendust nimetatakse häbedusejoaks või ka häbeduseluu joaks (pilt 9 ag). Ta paneb be-
feni rõnga kinni. Taga pool puutub lumbgi kõrwal-
luu ristluu küljega kokku, ja kuna puusaluu kõr-
wasarnane lohk karwa päält ristluu kõrwasarnase
lohu pääle pasjib, saab ristluu puusaluuga niisamati
igast küljest tugewate sidemetega ühendatud. Need
ühendused on puusa-ristluu jaod, parem ja pa-
hem poolne (pilt 9 cc).

Kõnda piiravad need kolm luud seda ringi, mida meie pekeniks kutsume. Mõlema häbeduseluu häbeduse joas kinniolemise läbi sünnib bekeni esimese seina küljes üks alla poole loogasarnane lahti seisav fondiäär (kgk), mis häbeduseluu allatulema ja istmeluu ülesminema ossa läbi piiratud saab; seda nimetatakse häbeduse loogaks.

Pilt nr. 11.

§ 36.

Nagu beken väljast poolt pehmetest osadest kaetud on, mis ta kaju ära varjavad, nii on ta ka sees poolt pehmesti wooderdatud. Need seesmised pehmed osad on nii järeleandlikud ja mõtavad, kui lapse pää bekenist läbi läheb, nii wähe ruumi, et bekeni

seesmist ruumi peaaegu ainult bekeni enese õõnsuse järele võib rehkendada. Tähtsad bekeni ruumi kaju kohta on veel need tugewad sidemed, mis istmeluu oksa ja istmeluu kühmu juures ristluu kõrwalääre juurde lähewad. Nende sidemete läbi saawad puusa lõiked puusaluuaufudeks.

Rus luust seinade sees munakujuliste aukude kui ka puusa-aukude juures wahed on, jääb on seinad pehmetest jagudest, nagu kõhugi pääl.

Üles poole läheb bekeni ruum kõhukoopasse. Bekeni põhi, millel kondist ainult pisukesed sabaluulülid on, on pehmete osadega kinni, mille läbi uruauk ja häbeduselõhe endid awawad.

§ 37.

Geemäe juurest jookseb üle ristluu eelmise külje mõlemale poole üks nürri kant; see kant läheb loogas üle puusaluude edasi ja lõpeb häbeduseluu põikotsa pääl.

See joon on loogajoon (pilt 6, pilt 11 ja pilt 12 i). Pääl pool seda joont seisab suur beken, all pool väike beken. Pisikest ehk väikest bekenit nimetatakse ka lihtsalt ainult bekeniks (niueteks).

§ 38.

Suur beken on puusaluu kammi (pilt 9 hk) kõige laiemast kohast mõõtes 27 sentimeetrit lai, esimese puusaluunibu ühest äärest teiseni 24 sentimeet-

rit (vs). Suure bekeni seina langewad trehtri kujul loogajoonne poole alla.

§ 39.

Wäikejes bekenis on läbimõõtu waja mitmesuguses kõrguses tähele panna: 1) bekeni sissekäigus, 2) bekeni keskkel, 3) bekeni kitsuses, 4) bekeni wäljakäigus.

Bekeni sissekäiku piirab see joon, mis suure bekeni wäikefest ära lahutab.

Tema õige läbimõõt, eesmäe keskelt kuni häbedusejao ülemise ääreni, on 11 sentimeetrit pikk (pilt 12 ab).

Tema ristiläbimõõt, mis ühe külje loogajoonne kõige kaugemast kohast teiseni ulatab, on $13\frac{1}{2}$ sentimeetrit pikk.

Mõlemad wiltuläbimõõdud, mis ühe külje puusjaristluujaoft teise külje puusa ning häbeduseluu ühteminemise kohani tõmmatakse, on 12 sentimeetrit pikad.

§ 40.

Bekeni keskkel tõmmatakse õige läbimõõt ristluu koopa keskelt kuni häbedusejao kesktele, see on 13 sentimeetrit pikk (pilt 13 dc).

Ristiläbimõõt läheb praegu nimetatud kohade keskelt mõlemalt poolt läbi pannikohdadesse — see on 12 sentimeetrit pikk.

Wiltu läbimõõdud bekeni selles kõrguses on kõige pikemad terwe bekeni sees ja ühtlasi ka weni-

wad, sest et nende otsad puusaldise pehmetel otsadel ja munasarnase augu kohal asuwad. Nad mõõdawad umbes 14 sentimeetrit.

§ 41.

Befeni kitsuses käib läbimõõt ristluu ühenduse kohast istmeluuga kuni häbeduseluujoa alumise ääreni, (pilt 12 fe). Ta on 11 sentimeetrit pikk.

Risti läbimõõt, istmeluuga ühest otsast teise, on $10\frac{1}{2}$ sentimeetrit pikk, ta on kõige kitsam koht terwes befenis.

Wiltu läbimõõduid siin befenikitsuses puutuwad küll ka pehmeid osasid, aga nende weniwus ei ole mitte nii suur, sest et neid kindlad sidemed ühendawad.

§ 42.

Befeni wäljakäiguks käib läbimõõt sabaluu tipust häbedusejoa alumise ääreni (pilt 12 hg). Ta on küll ainult $9\frac{1}{2}$ sentimeetrit pikk, wõib aga, nagu see sünnitamise juures sünnib, sabaluu tagasi paenutamise läbi kuni $11\frac{1}{2}$ sentimeetrini laiendatud saada.

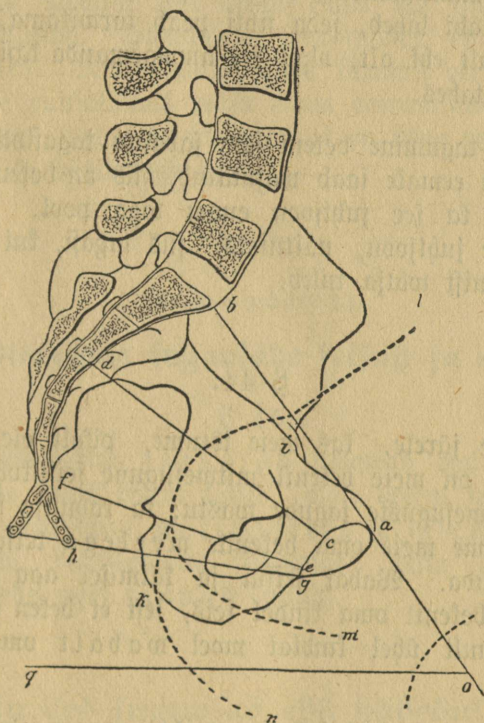
Risti läbimõõt sünnitab mõlema istmekühmade wahel ja on 11 sentimeetrit pikk.

Wiltu läbimõõduid trehwawad eest häbeduselooga külge, tagant weniwatesse pehmetesse jagudesse.

§ 43.

Befeni parem ja pahem külge on ühesugused, eelmine ja tagumine aga ijesugused. Befeni sügawus on

eesmäest kuni istmekühmani 12, eesthäbeduseluujoa juurest 4 ja kõrwalt loogajoonest istmekühmani $8\frac{1}{2}$ sentimeetrit.

Bilt nr. 12.

Et bekeni tagumine sein õõnes ja esimene külg pijut bekeni sissepoole kumer on, siis on terve be-

Ammaemandate õperaamat.

feni kaanal ette poole kumer. Üks joon, mis kõigist eespool nimetatud õigetest läbimõõtudest läbi läheb, näitab seda sihti; ta seisab igast bekeni kohast ühe võrra eemal. Seda joont kutsutakse bekeni juhtjooneks. Ta on ämmaemandale väga tähtjas, sest et kõik, mis bekenist läbi läheb, seda sihti peab tarvitama, tulgu see ülevalt ehk alt, olgu see ämmaemanda käsi, laps, ehk mis tahes.

Kui tagumine bekeni sein jabaluu tagasiapaenutamise läbi eemale saab wajutatud, siis on bekeni väljakäigus ka see juhtjoon enam taga pool. Nõnda läheb see juhtjoon, näituseks, siis tagasi, kui lapsepää bekenist välja tuleb.

§ 44.

Selle järele, kas meie istume, pikali oleme ehk seisame, on meie bekenil mitmesugune seisukoht meie keha mitmesuguste jagude vastu; ka rahulise seisumise ajal võime meie oma bekenile meelega teise seisukorra anda. Wabal seisul ja käimisel aga on iga inimese bekenil oma kindel seis, sest et beken inimese keha ainult ühel kindlal moel wabal oma pääl kannab.

Seda bekeni seisukorda maha maa poole kutsutakse bekeni libamist olekuks. Raesterahwa bekeni seaduskorraline alla poole hoidmine on umbes niisugune, et wabal, sirgel seisumisel esimesed puusaluud

tipud ja häbeduse luu joa ülemine äär üheksaugusel ees seisavad. Selle juures on befeni sisseminek enam ette kui ülespoole.

Befeni vähemal libamisi olekul seisab häbeduse-
luu joa ülemine äär palju enam ees kui esimene
puusaluutipp. Suguosade juurdeminek on peaaegu
reite ees. Suurendatud befeni libamisi olekul seisab
esimene puusaluuots palju enam eespool kui häbedu-
seluujuga, suguosade juurdeminek on üsna reite wahel
peidus ja hästi taga pool.

Meelias päätükk.

Naesterahwa suguosade seisust ja olekust.

§ 45.

Naesterahwa suguosad seisavad osalt wäljas
häbeduse kohas befeni küljes, osalt befeni sees; nad
saawad sellepärast wälimisteks ja sisemisteks
jaotatud. Naesterahwa suguosade hulka langewad
vääle selle weel rinnad (nisad).

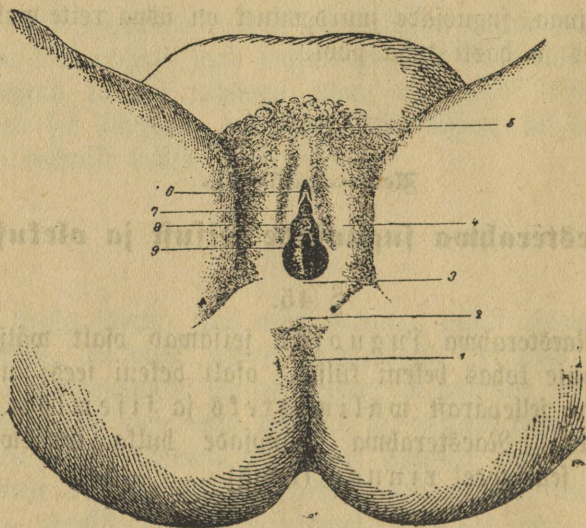
I.

Wälimised suguosad ehk häbedusejaod.

§ 46.

Uruangu (1) ees olem nahaga kaetud pehme liha
nimetatakse tammiks (2). Ta ulatab kahele poole

fõrwale kuni nende kohtade juurde, kus läbi naha istmekühmad tunda on, ja sünnitab eest taha 3—4 sentimeetrit laia silla uruaugu ja häbeduselõhe wahela. Uruaugu (1) juures on see tamm paksem, läheb aga ette poole ikka õhemaks ja kaob wiimaks üsna ees häbeduseprao tagumisesse äärde häbedusemõkkade sideme (3) sisse ära.

Pilt nr. 13.

Tammi (2) ees, reite wahel, seisab umbes 8 sentimeetrit pikk häbeduselõhe (9). Mõlemal pool häbeduse lõhe seisawad neitsipõlmes kitsalt üksteise küljes koos seiswad suured häbe-

Dufemokad (4), kaks laia nahawolti, mille wälimised ääred karmadega kaetud, seesmised ääred aga filedad ja niisked on. Tammi tagapool ääres on nad nõndanimetatud häbedufemokade sideme läbi ühendatud, ees ja ülewal lähewad nad kajarate karmadega kaetud häbedufemäesse (5), mis häbedufeluujoa ees wastu kõhtu seisab.

§ 47.

Tõmmatakse juured häbedufemokad kaele poole lahti, siis paistawad prao sees olewad osad punase karmalised olema, nagu juu sifemised küljed, sest et need, nagu juugi, ilanahaga on kaetud. Häbedufeprao põhjas, natuke eespool selle keskpaika, seisab üks hernefuurune nõõbikene, see on kõditaja tõru (6). Rohkem ülewal pool ja ees tuntakse kõditaja muud osa läbi ilanaha nagu kõwa ohelikku.

Kõditaja on eesti ühest nahawoldist ümber piiratud, see on kõditaja (8) eesnahk. Alla ja taha poole lähewad kõditaja tõrust kaks pisikest nahawolti, see on kõditaja side. Gesnahk ja side ühendawad endid kummalgi pool üheks nahawoldiks, mis suurte häbedufemokade wahel jooksewad ja nendega kokku sulawad. Need nahawoldid on väikesed häbedufemokad (7). Naesterahwaste juures, kes sünnitanud, enamasti, sagedasti aga ka neitsite juures, paistawad väikesed häbedufemokad suurte wahelt wälja. Ruum mõlemate väikeste häbedufemokade wahel on naesterahwa suguosade eesõu. Selles on umbes 2

sentimeetrit kõbitaja tõru taga kufetoru suu, mis põiest wee välja toob. Kohe kufetoru suu (8) taga on ematuppe sisseläik (9), puhkavas seisukorras pitergune lõhe, mille suurem osa neitsite juures sirbi- ehk ka rõngasarnase ilanahavoldiga kaetud on; seda ilanahka kutsutakse neitsinahaks (9). Neitsinahk katkeb esimese juuresmagamise puhul, haruldasematel korradel alles sünnitamise juures; esimese lapse sünnitamise läbi katkeb neitsinahk ikka rohkem kui enne juuresmagamise läbi. Neitsinaha piisefsi narmaid, mis, pärast seda kui nahk puruks läinud, tuppe käigu ette seisma jäävad, nimetatakse mirdisarnasteks käänaadeks.

II.

Sisemised suguosad.

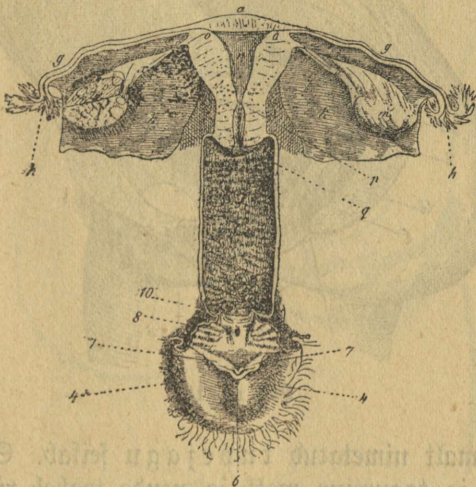
§ 48.

Ematupp on torusarnane õõnsus, mis sisseläikust umbes sõrmepikkuselt juhtjoone sibilis bekenisse ulatab. Ematuppe seesmised seinad on eelmises § nimetatud ilanahaga kaetud. Tema eelmine ja tagumine sein on täis ristijooksuaid sirgeid woltisid, mis aga sageda juuresmagamise ja sünnitamise läbi filedaks lähewad; siis saawad seinad filedaks ja loidiks. Puhkawas ehk rahulikus olekus on esimene sein kohe tagumise juures. Meinde ematupp on kauem sirgas, läheb aga juuresmagamise ja weel enam

fünnitamise läbi palju laiemaks. Tupe ülemist jagu nimetatakse ema tupe wölwiks, temasse tuleb ülewalt ja eest lapselõja alumine järk, mida lapselõja tupeosaks nimetatakse, käbijarnafelt sisse.

§ 49.

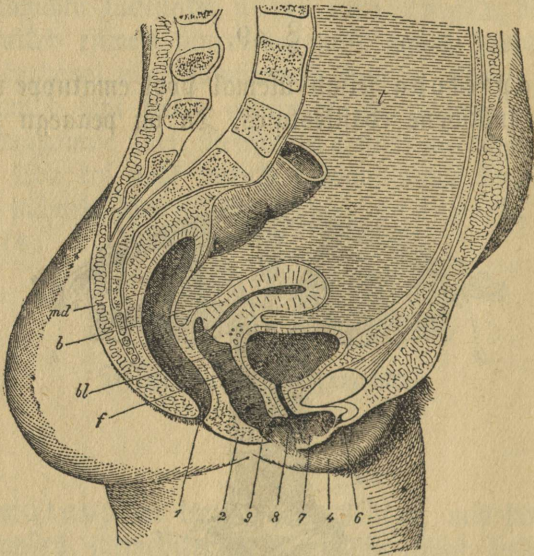
Lapselõda seisab ülemal pool ematuppe umbes befeni juhtjoone edasikõstuses. Ta on peaaegu pirni-

Pilt nr. 14.

õarnane, eest taha poole laiem, kindel lihast kogu, 8 sentimeetrit pikk, ülewalt wiis sentimeetrit lai ja neitsipõlwe 30—48 grammi raske.

Tema jaod on: eelmine ja tagumine pind, kaks kõrvaläärt ja ülemine äär, lapskõja põhi; siis ülemine suurem jagu, lapskõja keha, ja alumine kitsam jagu — lapskõja kael, millest alamal jälle

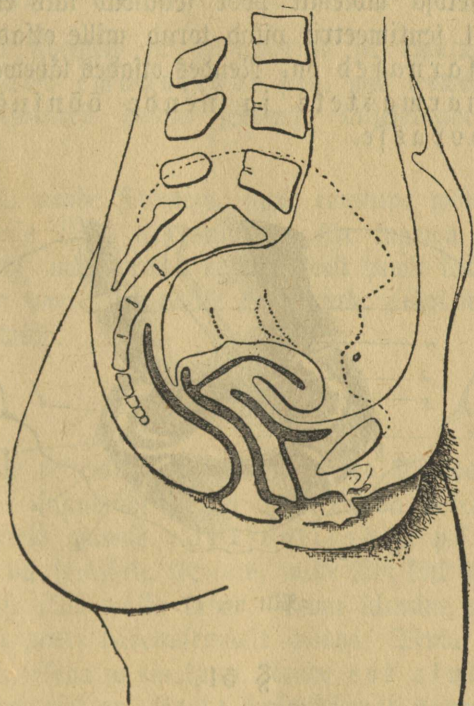
Pilt nr. 15.

ju enamalt nimetatud tupejagu seisab. Sellel on esimene ja tagumine moff ja nende wahel ristlöhe.

§ 50.

Lapskõda on dõnes. Läbi lapskõjakaela käib lapskõja kaelataanal; lapskõja kehas asub lap-

sekoja koobas. Lapselõuad avab end
sellesse ristlõhesse esimese ja tagumise emajuumoka

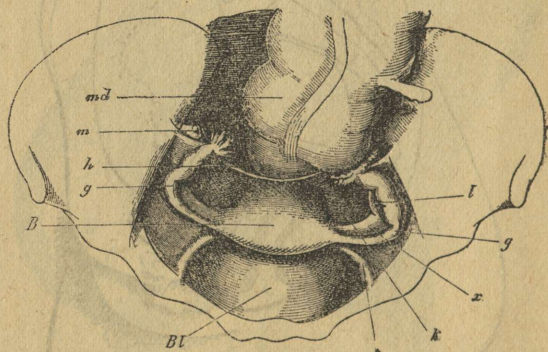

Pilt nr. 16.

läbi lapselõuade koopasse. Lapselõuade koobas on kolme-
nurgeline, alumine nurk seisab emajuumokade sees, mõlemad
ülemised lapselõuade põhja kõrval. Tupe ila-

nahk läheb üle lapskõjatupeosa läbi emasuu ja kaela-
kaanali lapskõja koopasse edasi.

Lapskõja mõlemil pool seisavad kaks ematrom-
peeti, 11 sentimeetrit pikad torud, mille otsad trom-
peedi sarnased on. Nendes otjades lähewad nende
seinad narmasteks ja nende õõnjust kaob
kõhukoopasse.

Bilt nr. 17.

§ 51.

Mõndasama lapskõja kahel pool, aga pisut enam
taga pool, seisawad mõlemad munasarjad. Need
on mandlisarnased kehad, mis paljudest hernesuurustest
willitestest koos on, milles igas ühes üks muna sei-
sab, igaüks $\frac{1}{40}$ sentim. suur.

Lapsekoja juurde munasarjast läheb kumma-
gilt poolt munasarja peal. Lapsekojast läheb loo-
gas kummagile poole puusade sihis ette ümmargune
emapael.

Need sidemed ja munasarjad ja ematrompeedid
on laiade emapaelade sees, mis terwest lapse-
koja küljeäärest bekeni seesmise küljeseinade juurde
lähewad.

Jaolt nende sidemete, jaolt ematupe wõlwi külge
finitamise läbi, iseäranis aga ühe tugewa soonelise
naha läbi, mis terwet bekenit seeft poolt katab, saab
lapsekoda oma koha pääle finnitatud, siisgi nõnda, et
liituda wõib.

§ 52.

Pääle eelseiswates paragrahwides kirjeldatud sifi-
konna, — suguosjade — on naesterahwa bekenis weel
tähtsamateks osadeks parasoolikas ja põis. Pär-
asoolik on soolikate lõpuots, mille läbi kõit toidupära
uruaugust jälle wälja läheb. Tema ülemine ots läheb
pahemalt poolt häbedusemäelt mööda. Tema ees sei-
sawad lapsekoda ja ematupp. Nende ees asub põis,
milles kusi aset on. Kusi valmistawad neerud. Põis
ja parasoolikad on kord wäikesed, kord suured, selle
järele, kas nad täiemad ehk tühjemad on. Selle muu-
tuse läbi muudawad nad ka lapsekoja seis, mis
nende wahel asub. Ka teised kõhusifikonnad warju-
tawad emakoda. Kui parasoolik, ematupp ja põis

tühjad on, seisab emakoda alamal bekenis ja sünnitab ematupega terawama winkli; on aga pärasoolik täis, siis wajutab ta lapskeja enam ette; kui põis täis on, wajutab ta lapskeja taha.

§ 53.

Pildi pääl № 16 on põis, ematupp ja pärasoolikas näha, kuida nad tühjas olekus wälja näewad.

§ 54.

Pilt № 17 näitab bekeni sisetonda, kõhukoopa poolt waadatud.

III.

R i n n a d.

§ 55.

Mõlemal pool küljeluude ees asuwad raswa sisse sängitatult mõlemad rinnad (uisad), milles pärast sünnimist piima walmistatakse. Rumbagi rinda poolkuuli kujul nahal on keskelt ümmargune, neiu- del enamasti punane, naestel pruun plekk, nisanibu due, mille keskelt nisanibu seisab. Nisanibu sisse tulewad piimasoonte otsad umbes 12 awausest, millest inimese juures piim wälja woolab.

Viies päätükki.

Naesterahwa suguosade toimetustest.

§ 56.

Naesterahwa suguosade päätoimetuseks on e d a s i-
figitamine, see tähendab: uute inimeste ilmale
toomine. Selle pääle tähendawad ka kõik tema teised
toimetused. Käima pääl olekust, sünnitamisest ja nur-
gawoodist räägivad selle raamatu teised päätükid.
Uga ka muudest toimetustest peab ämmaemand pääle
nende weel teadma.

§ 57.

Lapse eas ei ole suguosadel mingit nähtawat
toimetust, neid toidetakse ja nad kasvawad, kuigi pik-
karni, ühes muude kehaojadega. Ehk küll kõik sugu-
osad seest ilanahaga kaetud on, siisgi on jään lapse-
põlwes wähe niiskust, sest et mingi niiskus jäält
välja ei tule.

§ 58.

Sel ajal, mil keha ju oma jäädawa juuruse fätte
on saanud, meie juures umbes 13—15 eluaastal,
saawad suguosad ruttu täieliseks. Wäliselt nähtakse
seda suurte häbedusemõrkade suuremaks ja ümmargu-
semaks saamisest, karmade häbedusemäele kasvamisest
ja rindade ümmarguseks paisumisest. Seesmisel sugu-
osad paisuwad ja jõuawad sellele suurusele, nagu nad

täiskaswanud naeste juures on. Munasarjas muutuvad fenini küpsujeta munad walmiks (küpsuks).

Kui esimene muna munasarjas küpsuks on saanud, sünnib suguosades esimene werejooks, mida kuupuhastuks, kuuriieteks jne. nimetatakse, mis iga nelja nädala pärast uuesti tuleb. Selle werejooksu läbi on laps täieks naesterahwaks — neiuks — saanud, ta on ühe sõnaga suguwalmis.

§ 59.

Enamasti kõigil naistel käiwad raskused, wäsimusetundmus, tõmbawad ristluuwalud jne., kuupuhastuse eel ja algul. Suguosad muutuvad soojemaks, pehmemaks; tuleb limane wäljawoolus, selle juurde ka werejooks.

See werejooks, mis lapselõoja ilanahast tuleb, wältab enamasti 4—5 päewa; siis kaob ta pikkamisi jälle ära, kuna ta wesijemaks muutub, sellele jälle piisut lima juurde seltsib ja siis kõik woolus järele jääb.

§ 60.

Were rohkus, werewoolu wältus, ka nende wooluste wahetajad ja esimene wooluse aeg on igal naesel isesugune ja ei tohi sarnast eraforralist kõrwaleminemist, kui naene end muidu terve tunneb olemat, mitte kõhe haiguseliks pidada.

§ 61.

Ei tule aga woolus ühel neil mitte harilikul ajal, ehk küll need raskused ilmuvad, ehk jääb ta niisuguste raskuste põhjal tulemata, kui tal ju enne oli, ehk wältawad need raskused kauemini ja ägedamini kui enne ja jääb jääb juures kusi ehk kõht kinni, ehk tuleb weri tükkide kaupa, ehk on ta palju ägedam ehk jagedam kui ta enne olnud; ehk wiimaks ei ole naene ka kuupuhastuse wahetegadel mitte pahast tundmusest bekenis ja suguosadest wäljawoolusest waba: siis on haigus põhjuseliks ja peab sünnitamise awitaja ehk arsti käest nõuu küsima. Niisuguse oleku hooletusesse jätmisest wõivad sigimata olek ja mitmed muud parandamata hädad tulla. Veel pahem kui hooletusesse jätmine on passimata abinõude tarwitamine. Anname emand ei oska neid haigusi arstida, sellepärast jätku ta siin ka kõik arstirohud tarwitamata. Minult arst teab siin, mis teha tuleb, ja saab tarwilisi ja õigeid abinõusid tarwitama.

§ 62.

Raased peawad ikka sel ajal, mil neil kuuriided on, enam kui muidu ettevaatlikud olema; nimelt tuleb hoida külmetamise, higistamise ja ägedate meeleliigutuste eest. Nad on jellel ajal kõigile haigeks tegevatele mõjudele wastuwõtlikumad. See on wäga ette-

maatamata tegu, kui neiud ja naesed kuuriete ajal tantšimas käivad.

Kuuriete ajal peab iseäralik puhtus walitsema. Lima ja veri ei tohi mitte wälimiste suguosade külge finni jääda. Seks on tarwis, et suguosasid sagedasti leige weega pestakse, puhas särk ja puhas woopesu hoitakse. Neid wõib kuuriete ajal kartmata wahetada. Just puhtuse kohta on kuuriete ajal mitmesugused jõledad arwamised liikumas, mille wastu ämmaemand wõitlema peab. Iseäranis meelde tuletama peab ta seda noorte neiude emadele; selle läbi hoiab ta palju haigusi eemale ja aitab terveid naisi ja emasid kaswatada.

Kõige paremaks riideks kuuriete ajal on kottpüksid, mis alt üles keerlemat tolmu suguosadesse ei laske tungida. Werewoolust ei tohi mitte kitsaste sidemete läbi tagasi hoida, ei tohi seda ka mitte wanadesse linadesse koguda. Kõige parem on seda haawawati ehk salitsilwati (puuwillade) sisse koguda, mis suguosade alla pükside sisse pandakse ja mida sagedasti wahetatakse. Üsna kõlbmatad on rikkamate juures tarwitatawad topitud polstrid; neid ärgu sugugi tarwitatagu.

§ 63.

Kuuriided wältawad nende wahapidamisega, mida käima pääl olef ja imetamine jümitawad, enamasti kuni 45. eluaastani mõni kord ka wähem, mõnikord enam aega. Minult selle aja jooksul, nõnda

fiis umbes 30 aasta kestusel, wõib naene kätima pääle saada. Sest ainult sel ajal saawad munasarjas sugulifud munad walmistatud. Enamasti kuuriiete ajal lahkeb üks niisugune muna munasarjast, läheb läbi ühe ematrompeedi lapseloojasse ja, kui ta mitte sugutatud ei saa, pääseb ematupe kaudu märkamata wälja.

Kuuriiete ärajäämisega wanaduses lõpeb ka munasarja tegewus ja suguosad muutuwad jälle umbes niisuguseks, nagu nad lapselooas olnud.

Kuuriiete wiimane ärajäämine sünnib enama jao naeste juures ilma ühegi haiglase ilmutuseta. Mõnikord aga tulewad suguwalmi aja lõpul eespool nimetatud ilmutused, ehk tuleb werejooks sagedamini ehk rikkamalt, ehk nad ilmuwad pärast ärajäämist uuesti. Dtsse sellel ajal tulewad nende keskel mitmed pahad haigused, mis jäädawaks ja parandamataks wõiwad saada, kui õigel ajal arsti abi ei otsita. Naesed on sagedasti väga kergemeelsed neid korratuşi korraliseks pidama ja arwawad werewooluse tagasitulekut noorusejõuu tagasituleku märgiks. Aga need nimetatud korratused werewoolamistes on sagedasti juba kaugele läinud lapseloojawähitõbe märgid, üks haigus, mis päästmata surma wiib, kui haiget kohta õigel ajal ära ei lõigata. Et see haigus alguses koguni ilma waluta on, fiis ei pea end naesed sugugi haigeks, kuni arstimine hiljaks jääb. Kui nende werewoolamiste pärast ämmaemanda käest peaks nõuu küsitama,

fiis on tema kohus, asja nii kaugele ajada, et haige filmapilk arsti juurde läheks. Seft ainult asjatundliku ja hoolsa läbiwaatamise läbi võib selgusele jõuda, mis need woolused tähendawad ja kuda inimest jälle terwisele aidata tuleb. Ammaproua ise üksi ei suuda fiin oma nõuu ja jõuuga midagi forda saata.

Teine jagu.

~~~~~

Korralisest käima pääl olemisest.

TRU Peamatyhoga

Õsimene päätükk.

Käima pääl olefu algus ja kestus.

§ 65.

Käima pääl olef on naese niifugune seisuford, mis ühe muna fugutamise läbi saab alustatud ja kuni selle ajani wältab, mil munas sündinud ihufugu emahust wälja tuleb, kuni sünnitamiseni.

§ 66.

Mehe ja naese fugulise ühenduse — fugutamise — läbi saab mehe seeme naese fuguofadesse priisitud; kui see seeme lapselajas ehf ematrompeetides ühe munasarjast lahti pääsnud walmi munaga kokku puutub, siis saab see temast fugutatud ja „naene on ennast wastu jaanud“ — ta on sellest ajast pääle käima pääl.

Sugutamine on kõige fugulikum enamasti kohe pärast kuupuhastust, sest et siis seeme kõige hõlpsamini mõne teel olewa munaga kokku puutub: nõnda saab siis kõige sagedamini eelläiwa kuupuhastuse ajal lahtipääsnud muna fugutatud. Aga ka enne

kuupuhastust sissepritsitud seeme võib sugulikuks jääda, kui lähem muna ta juurde jõuab, ja siis seda sugutada.

§ 67.

Räima pääl olef kestab umbes 280 päewa, see on kalendri järele 9 kuud ja 4, 5, 6 ehk 7 päewa, selle järele, kui palju päivi kuul on. 280 päewa on 10 korda 28 päewa, on 10 korda 4 nädalat, on 40 nädalat.

§ 68.

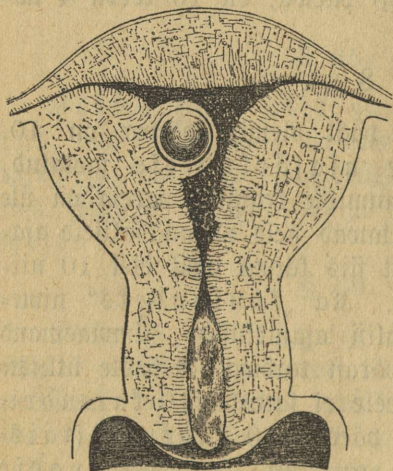
Need 280 räima pääl olemise päewa on 10. neljanädaliste sse ajajärkudesse jaotatud, sest et sel kombel ilmumiste rajärke parem on üle waadata. Mõned nimetawad neid neljanädaliseid ajajärfusid kuudeks, nii et siis räima pääl olef 10 niisugust „kuud“ wältab. Ka „kuukuudeks“ nimetatakse neid neljanädalisi ajajärfusid. Kannaemand peab seda ainult sellepärast teadma, et teiste ütluste ja nimetuste läbi ekfiteele ei jattuks. 10 kalendrikuud on 303—306 päewa, 10 kuukuud (täiskuust täiskuuni) on 295 päewa, naese räima pääl olef tuurib 280 päewa.

Teine pöätükk.

Muna, ihu fugu ja lapskvoja kofumine kätima pääl oleku efimefel 12. nädalal.

§ 69.

Igakord kuu riiete ajal muutub lapskvojakoopa ilanahk oma muiduseft olekust paksemaks ja kerkib ülesse.

Pilt nr. 18.

faawad paksemaks. Munas aga fännib uus inimene— „i hufugu.“

§ 70.

Efimefe nelja nädala järele on muna, mis munasarjas ainult $\frac{1}{50}$ oša sentimeetrist oli, ju pea

aegu kaks sentimeetrit suur. Tema välimine nahk on ümberringi õrnade libledega kaetud, mis end lapskõja ilanaha külge kinni imewad; seda nahka nimetatakse sellepärast liblenahaks (pärast kestanahaks).

Lapskõja ilanahka ise, mis nüüd alatiselt muna külge jääb ja ka suuremalt osalt sellega sünnib, kut-
sutakse ta augulise oleku pärast sõelanahaks; ta ümbritseb muua kahe s kihis: üks asub lapskõja seina ääres, teine muna ümber.

Vible- ehk kestanaha sees on üks teine õrn nahk, weenahk, see on ihusooveega täidetud ja selle sees ujudes ripub weenaha küljes ihusugu ise, mis sel ajal ju — umbes 1 sentimeeter pikk — veel mingit inimlist kehakuju ei avalda.

§ 71.

Kuuenda nädala lõpul on ihuugu ju pääle sentimeetri pikk. Ju on ta juure pää sees filmad ja kere küljes liikmed tunda. Ta ei asu mitte enam nagu esimesel ajal weenaha pääl, vaid tema kõhu juurest läheb nabanõör läbi weenaha kestanaha juurde. Walge willikene wee ja kesta naha wahel on naba willikene, mu-
narebu ülejäädu s. Naba nõör, mis nüüd sündi-
miseni seisma jääb, on kolmest weresoonest koos. Kaks nendest wiimad were ihuugu südamest kesta-
naha libledesse, nõnda siis lapskõja seina juurde, need on nabanööri kaks tuiksoont. Lapskõja seina

fees woolab emaveri. Ema werest lähleb soonte
seinade läbi toit ihusoo weresse. Kolmas naba-
nööri weresoon saadab were selle
toiduga ihusoo juurde tadasi, see
on nabanööri weresoon. Sel wii-
sil jaab siis ihusugu käima pääl
oleku ajal toidetud. Kuuriided
jäädwad käima pääl oleku
ajal ära.

Bild nr. 19.

Kahelksa nädala pärast
on muna ju 5 sentimeetrit
suur, lapsekoda suurem ja tema
koobas kolmenurgelisest olekust enam ümmarguseks
muutunud. Ihusugu on $2\frac{1}{2}$ sentimeetrit pikk,
umbes 4 grammi raske ja näitab ju enam inimese
kujuline olewat.

§ 72.

Kaheteistkümnne nädala pärast on lapse-
koda ja muna jälle tähtsalt kaswanud. Selle koha
pääl, kus muna esialgse lapsekoda ilanaha küljes sei-
sab, kaswawad libled ikka suuremaks ja nendega
ühes muutuwad nabanööri weresooned harulisemaks.
Ka selle koha lapsekoda ilanahas sünniwad ikka enam
ja suuremad weresooned, mille sisse libled lapse we-
resoonetega ripuwad, nii et emaveri lapse we-
resoonesid uhab, aga siisgi nii, et ema ja lapse
weri mitte kokku ei pääse.

See ema ja lapse weresoonetest saanud
sünnitus, mis lapsekoda seinale küljes istub ja mil-

lesse nabanööri ots, ihufoo toiduhallikas, lähleb, on emakoof.

Eibleb ei kaswa mujal muna ümber mitte sedasi, mis pärast kestanahk pärast siledaks lähleb. Ihufugu on sel ajal pääläest jalatallani sirges olekus mööta 7 sentimeetrit pikk ja umbes 20

Pilt nr. 20.

grammi raske. Silmad, kõrwad ja nina, kael, käed ja jalad on selgesti tunda ja nendes on ju luudgi olemas. Nabanöör on pikem kui laps ja keerus kui nöör. Väliselt ei wõi weel aru saada, kas ihufugu pois- ehk tütarlaps on, sest kōditaja on tütarlapse juures niisama suur kui

poisikese riist, ja poisikese munakott on alles lõhki, nagu tütarlapse häbedussemokad.

§ 73.

Munal on sel ajal ju kõik jaod, mis tal nüüd terve käimaaja wältusel olema peawad.

1) Kõige wäljas pool seisab sõelanahk, gg, mis esialgu lapsetoja päralt oli; ta on paksum wälisest koorest, mis emakoogi äärel seesmiseks kooreks muutub, ff.

2) Kestanaht, dd. Eibled on tema küljes weel igal pool näha, kui sõelanahk ta päält ära tõmmatakse; ta ümbritseb terwet muna. Ühe osaga istub ta aga

3) emakoogi küljes, DDD.

4) Emakoogi juurest lähed ihusoo juurde nabanõör.

5) Weenahk (bb) wooderdab kestanahka sees; kus nabanõör emakoogi juurde astub, astub weenahk nabanõorisõlmene nabanõöri pääle.

6) Weenahk on ihusoo wett täis, tema sees puhkab nabanõöri otias

7) laps.

Kolmas päätükk.

Lapse edasikujumine kuni walmimiseni.

Kuuteistkümmne nädala pärast on laps sirgelt mõõtes ju 14 sentimeetrit pikk ja umbes 120 grammi raske. Nabanöör on faks kuni kolm korda lapsste pikem. Lapsewett on rohkesti, lapse jugu on ju selgesti tunda, sest et munakott juba kinni on.

Kahelkümne nädala pärast, nõnda siis käima pää oleku keskpunktil, on laps ju 27 sentimeetrit pikk; tema naha pääl on piirkesed karwad, willakarwad, ja ta nahk ajab walget lima wälja, mis ta kocku määrab. Lapsewesi on jällegi tähtsalt rohkenud. Laps liigutab end ju ennemalt wee sees, nüüd juudab ta liikmeid ju nii kõwasti liigutada, et ema ta liikumist wõib tunda.

24 nädala järele on laps 33 sentimeetrit pikk ja umbes 600 grammi raske. Willakarwade hull on kaswanud.

§ 75.

Kahelkümnepäheksa nädala pärast on laps wähemalt 37 sentimeetrit pikk ja 1000 grammi raske. Willakarwu ja lima on wäga rikkalikult, liikmed on ümmargusamad ja raswasamad kuni seni. Poisikesed juures on munakott enamasti alles tühi. Seesmised osad on nüüd ju nii kaugel, et, kui laps sel ajal sünnib, teda ju elus wõib hoida, mis ennemalt mitte wõimalik ei ole. Pärast seda aega elawalt ilmale

tulnud last nimetatakse sellepärast „eluwõimuliseks.“

Kolmekümnekahe nädala pärast on laps vähemast 42 sentimeetrit pikk ja umbes 1500 grammi raske.

Kolmekümnekuue nädala pärast on laps vähemalt 45 sentimeetrit pikk ja umbes 2000 grammi raske; willakarwu on vähem kui enne, selle wastu on aga juuksed suuremad ja wärwilised ja munad ju koti sees.

Keljakümne nädalaga lõpeb käima pääl olek ja laps on täielikult küps ja walmis. Ta on vähemast 46 sentimeetrit pikk, läbistiftu 50 sentimeetrit, mõniford ka kuni 60 sentimeetrit. Walmis lapse raskus on läbistiftu wähe üle 3000 grammi.

§ 76.

Tarwilit on, et ämmaemand aru saada oskaks, kas üks laps walmis ehk mitte-walmis on. Sellepärast seame siin walmis oleku tundemärgid mitte-walmis oleku omadele wastu.

Walmis lapse pääkarw on helepunane, wähe punasem kui täiskaswanud inimese oma; mitte-walmis lapsel on terve kehanaht wäga punane, mis hõlpsasti siniseks läheb.

Walmis lapse naha päält on willakarwad enamasti ära kadunud, ainult õladel on nad weel olemas, sellewastu aga on tal juuksed tublid ja wärwilised. Silma kulmud ja laugud on olemas. Mitte-

walmis lapsel on terve keha täis wiliakartu, juukseid on wähe, niisama ka kulmu ja lauukarwasid.

Küüned on walmil lapsel kaunis kindlad ja ulatawad enamasti üle sõrmeotsade. Mitte-walmil lapsel on küüned pehmemad, läbipaißtamad ja lühemad.

Munakott on walmil lapsel wähe punasem kui muu nahk, ristifortsuline ja tema põhjas asuwad munad. Mitte-walmil lapsel on ta punasem, wähem fortsus, peaaegu file ja munnimuna ei ole weel mitte, ehk need asuwad tema juures, reiekäänu ligidal.

Suured häbedusemofad on walmil lapsel enamasti nii juured, et pisikesed häbedusemofad ühes kõditajaga finni katawad. Mitte-walmis lapse juures ulatawad sagedasti wäikesed häbedusemofad ühes kõditajaga suurte keskelt wälja.

Keha ja liikmed on walmis lapse juures ümmargused ja täielised, liigutamised tugewad. Mitte-walmis lapse keha ja liikmed on kõhnad, ta liigutustused nõrgemad ja ta hoiab liikmeid keha ligi.

Walmis lapse hääl on hele ja tugew, mitte-walmis laps wiriseb nõrga häälega.

Walmi lapse rinnakaft tõuseb ja wajub hingamise juures ühemõõduliselt ja jääb selle juures ümmarguseks. Mitte-walmi lapse rind läheb hingamise juures kitsaks ja paisub ette.

Kõrwad ja nina on walmi lapse juures kindlad, kuigi wähe pehmemad kui täiskaswanud inimesel. Mitte walmil lapsel on nad pehmed.

Rägu on walmil lapsel pääluu kohaline, täielik ja ümmargune; mitte-walmil lapsel on ta wähem,

pääluu juurem ja näol on fagedasti kõhn, wolbiline, murelik jume.

Walmi lapse pääluu juures puutuwad fondid palistuste juures peaaegu kokku. Suur fontanelle seisab neljakandiliselt enam kui ühe sentimeetri osa lahti, wäikesesfe fontanellesse tulewad kolm fonti kokku, nii et wahet ei tunnegi, waid ainult kaht palistust. Mitte-walmi lapse juures on need palistused laiemad, juur fontanelle juurem, wäike luude wahel selgesti kui pisi ke pragu tunda.

Laste raskus on wäga mitmekesine ja sellepärast walmisoleku tundemärgiks mitte kõlblik ega tähtjas. On walmis lapsi, kes 2000 grammi kaaluwad, teised kaaluwad 5000 grammi ja rohkem; lapsed, kes walmilt 5000 grammi kaaluwad, oliwad ju enne walmisjaamist raskemad kui teised, sellepärast wõib küll ka mitte-walmidel lastel suur raskus olla.

Ka laste pikkus on mitmekesine; on walmis lapsi, kes 46—60 ja isegi weel enam sentimeetrit pikad on, siiski aga on lapse pikkus lapse wanaduse kohta mõõduandew, on lapse walmisoleku tundemärkidest kõige tähtsam. Last, kes enam kui 49 sentimeetrit pikk, peab ämmaemand tingimata walmiks pidama, kui mitmed tähtsad ennemalt nimetatud walmisoleku tundemärgid ühtlasi ei puudu. Last, kes lühem on kui 49 sentimeetrit, wõib ainult siis walmiks pidada, kui tal kõik teised ennemalt nimetatud walmisoleku tundemärgid on.

Meljas päätükä.

W a l m i s m u n a.

§ 77.

Muna muud osad on end pääle fuurenemise walmisfaamiseni wähe muutnud. Terwe muna möödad ülewalt alla umbes 30, risti 20—25 sentimeetrit. Ta on § 73. kirjeldatud jagudest koos.

§ 78.

Nabanöör on kolmest § 71 ju kirjeldud werefoonest koos, mis niüüd umbes sõrmejämmeduse keeratud nööri sünnitawad. Need keerud on artwu poolest wäga mitmesugused; selle järele on tublisti keerus ja wähem keerus nabanöörisid. Enamasti jooksewad need keerud krumikeerudest teisel sihil. Ka nabanööri pikkus on wäga mitmekesine, enamasti on ta wähe pikem kui walmis laps, umbes 55 sentimeetrit. Reid kolme werefoont hoiab üks juldifarnane kogu koos. Seda sülti on kord küll, kord wähe ja selle järele nimetatakse siis nabanööri ka raswasaks wõi lahjaks. Terwe nabanöör on nabanöörITUPEST sisse mähitud, ühest õrnast filedast nahast, mis naba juures lapse kõhunaha sisse, emakoogi juures muna weenaha sisse läheb.

§ 79.

Weenahk on walmis munal kaunis kindlaks, tume-dalt läbipaistwaks nahaks, ta on muna seesmine

nahk ja hoiab last piirawat lapsewett oma sees. Walmis muna lapsewesi on walfjas-segane ja kaalub 500—1000 grammi.

§ 80.

Wäljaspool weenahka on keestanahk ühes emakoogiga. Keestanahk on kas kitsalt weenaha küljes kinni, ehk nende wahel asub süldijarnane wedel kogn. Keestanahk on õhuke ja kergesti kattew.

§ 81.

Emakoof on umbes 20 sentimeetri pikkuselt kestanaha pääl; tema paksus on kestel üle 2 sentimeetri, äärest on ta pisut õhem. Ta sünnib nahanõõri weresoonte harudest. Walmis muna emakoof kaalub umbes 500 grammi.

§ 82.

Kestanaha wälimise pinna küljes, peaaegu terwet muna wälimist külge kattes, on sõelanahk, endine lapselõoja ilanahk, nagu paks räbalateks kärestatud nahk.

Walmis lapse järelesünnitusi waadaku äntmaemand hoolega järele ja wõrrelgu eespool kirjeldatud seletusega.

Viies päätükk.

Räima pääl olew lapskoda.

§ 83.

Kosutwa muna jooks ruumi annab kuni räima pääl oleku keskajani ainult lapskodatakoha koobas; ta muudab oma lapiku, kolmenurgelise kaju enam ja enam ümmargusemaks, kuna ta siin pakuse ja ulatuse poolest paisub. Muudetud toitmisest võtab ju koha algusest ka lapskodata kael osa; selle ülemine jagu paisub paksemaks, kuna alumise võrgutude ülespaismise läbi kahemokaline kaju kaduma läheb, nõnda et nüüd ümmargune emakuu nagu keskangutene ümber ringi pehme walliga näitab piiratud olema. Räima pääl oleku teisel poolel võtab lapskodatakoobas omale enam munajarnase kaju. Kaelkaanal laieneb ja lüheneb räima pääl olemise lõpul, osalt alles sündimise puhul.

§ 84.

Esimese 3 kuu jooksul jääb lapskodata väikesesse bekenisse. Ta vajub naese püstiseisu ajal oma tõuswa raskuse läbi wähe alla poole.

Pärast 3. kuud ei ole suurenewal lapskodata väikeses bekenis enam ruumi, ta tõuseb kõhukoopasse ülesse. Lapskodata põhi pöörab end ettepoole kõhuseina vastu; selle korralise lapskodata kohawahetuse läbi tõuseb ka emakuu ots räimaaja jooksul kõrgemale bekenisse. See lapskodata koha muudatus ei ole päälegi ätiline ja ühefordne sündmus. Lapskodata wahetab,

nii käima pääl oleku esimesel ajal kui ka mitte käima-pääl oleku puhul iga päew ja tund oma seisju, selle järele, kas pãrasoolikas ja põis täied wõi tühjad on; ta saab tahapooles surutud põie täiuse läbi, ettepoole pãrasoolika täiuse läbi; ta tõuseb üles poole, kui põis ja pãrasoolikas end täidawad, wajub alla, kui need mõlemad tühjad on. Kolmest kuust pääle lähleb aga lapskõja keha nii suureks, et ta ka pãrasoolika ja põie tühja oleku juures enam alla pisikesesse bekenisse ei saa wajuda.

Lapskõja esimene külj jääb nüüd kuni käima pääl oleku aja lõpuni kõhu eelmise naha najale seisma. Enne siin seisnud soolikad saawad taha ja kõrwale lükatud, mis läbi kõht ju enne käima pääl oleku aja keskaga tähtsalt laiemaks paisub.

Pãrast käima pääl oleku keskaga, nii umbes 6. kuu ajal, seisab lapskõja põhi naba kõrgusel ja kohal.

§ 85.

Kolmekümnekuuenda nõdalaga, mõnikord aga ka alles 37. ja 38. nõdalaga, jõuab lapskõda oma kõige suuremale kõrgusele; ta täidab terve kõhu esimest poolt kuni südameauguni. Nüüd tuleb üks ise-õraline nõhtus, mille läbi lapskõda end sündimiseks ette walmistab. Ta wajub, see tähendab: ta astub jälle alamale ja wajutab oma põhja ette poole, kuna ta ühtlasi ka õmmargusemaks ja kindlamaks muutub. Sellest tuleb, et lapskõjas seiswat lapse alumist jagu läbi hõbedusewõlwi selgesti tunda wõib, et emasu-awaus jälle õugawamale, ühtlasi ka taha poole wa-

jub, et kõhufüljed, mis enne pingus seisivad, nüüd lonti langewad. Need on kõik nähtused, millest pärast weel kord räägime, sest et nad käima pääl olefu tundemärgiks wäga tähtsad on.

§ 86.

Niisama saame alamal pool täielikumalt kirjeldama neid muutusi, mida lapseoja tupeoja käima pääl olefu puhul läbi teeb. Ta läheb käima pääl olefu lõpul tuntawalt lühemaks ja kaob wiimaks kogu ni ära: tupeoja alaneb.

See tupeoja alanemine sünnib jeda waremini ja täielikumalt, mida sügawamale etteulataw lapsejagu ematupe wõlwiisse ulatab; esimest korda käima pääl olijate juures sünnib see käima pääle olefu wiimastes nädalites, mitu korda käima pääl olmid naesterahwa juures alles sünnitamise ajal.

§ 87.

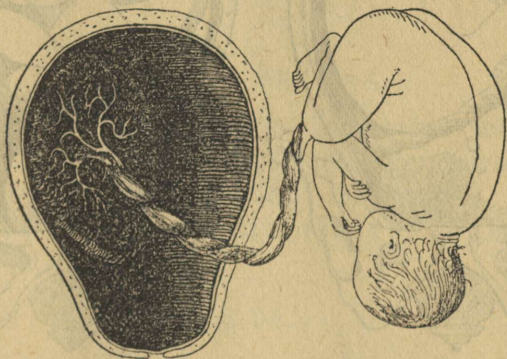
Lapsekoda on käima pääl olefu aja lõpul nii palju raskemaks muutunud, et ta ju ilma fisuta umbes 100 grammi kaalub. Tema kuju on sel ajal lai, munasarnane, kitsam ots all emakasuu juures, laiem ots lapsekoda põhja juures. Emasuuft kuni põhjani mõõdab lapsekoda umbes 30 sentimeetrit, eest seinast taha kõige laiemal kohal 20 sentimeetrit, paremalt poolt pahemale poole kõige laiemalt kohalt 25

hakkab ja laps raskem on kui lapseseis, muutub oma waheldawates olekutes ka lapse seis ja ripub ta pää enamasti alla poole.

§ 90.

Suba kaheteistkümnenäädala ümber on nabanöör lapsest pikem, ka muna läbimõõdust pikem, ja jääb nüüd kõige kõima pääl oleku ajaks sellest läbimõõdust pikemaks. Laps ei ripu nüüd siis üleüldse enam wabalt, waid puhkab muna seinä pääl.

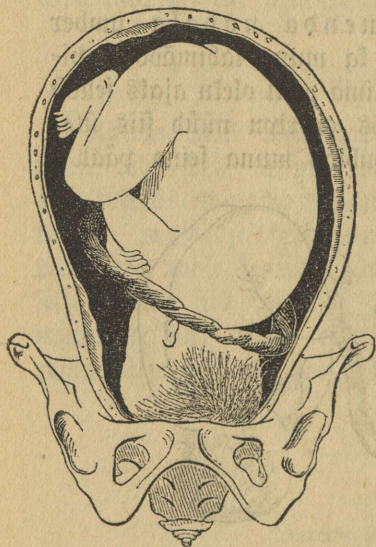

Pilt nr. 21.

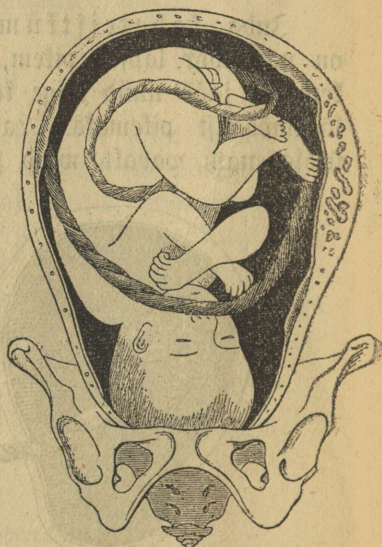
§ 91.

Kuni pääle kõima pääl oleku kestaja on lapsekoja koobas küllalt suur, et lapsele iga seisukohta lubada, ja ta wahetabgi seda selle järele, kuda ema seisab, pikutab, istub, kummardab jne. Kui aga, mida

enam käima p al oleku aeg l pule l heneb, lapse suurus suurdub ja lapselajakoobas ja muna oma  marmarguse wormi muna sarnasels muudavad, kaotab ka laps oma oleku muutmise ruumi ja j ab ifta enam ja enam kindlalt paigale.

Pilt nr. 22.

Pilt nr. 23.

§ 92.

Et laps wõimalikult wähe ruumi wõtaks, seisab tema järgmisel wiisil: lõug wastu rinda, selg k weras, reied wastu kõhtu, j ared reite p al, käed kõrwal ehk rindade p al, nõnda on laps kõige paremini lap-

Teoajakoopa kujule passiiv ja on see lapse korraline seis käima pääl oleku wiimasel ajal.

§ 93.

Muna kujul koosolewa lapse laiem ots on perse jalgadega; see ei leiaks emasuu juures kohalist ruumi, nõnda asub ta siis lapsekoja põhjas ja kitsam pääots leiab omale emasuu juures koha, nimelt alla poole seiswa päälaga. See on lapse reeglimõõduline seis, mida päälaseisuks kutsutakse.

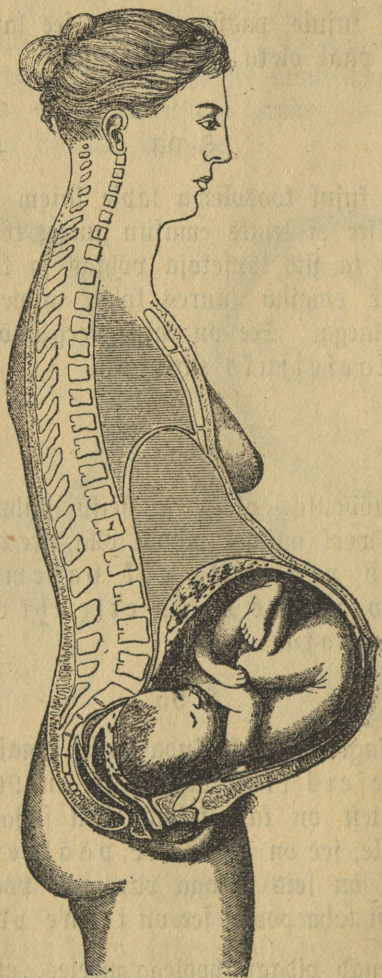
§ 94.

Reeglimõõdulise oleku ja seisu puhul wõib aga laps siisgi weel mitmet moodi olla, see tähendab: ta selg wõib paremale ehk pahemale poole olla, ta wõib kas enam ette ehk enam taha poole waadata.

§ 95.

Kõige sagedam olek, kuida lapsed emahus seisawd, on päälaseis (100 lapse seas on 96 sedawiisi); nendest lastest on kaks kolmandikku seljaga pahemale ehk ette poole, see on esimene päälaseis. Teisel kolmandikul on seis seljaga paremale poole ehk enamasti ühtlasi taha poole, see on teine päälaseis.

Ammaemad pidagu hoolega meeles, et alles käima pääl oleku wiimasel ajal lapse seis wältawamaks saab.

Platt nr. 24.

Weel wiimaste nädalate jooksul wahetab laps korra-
mööduliselt oma seisu ja olekut, harvemalt esimesel
käima pääl oleku ajal, sagedamalt mitmendat korda
käima pääl oleku puhul.

§ 96.

Pilt nr. 24 kujutab meile naist, kes esimest korda
käima pääl on, käima pääl oleku 40. nädalal.

Seitsmes päätükk.

Läbikatsumine sünnitamist aidates.

§ 97.

Et eelminewates päätükides kirjeldatud lapselõja
küljes ja sees sündiwaid muutusi elawa naese juures
niipalju kui wõimalik tunda, lobame käega, waatame
filmaga ja kuulame kõrwaga. Sarnaste asjade tun-
dasaamiseks sünnitajate ja nurganaiste juures tarwi-
tame neidsamaseid abinõusid ja nimetame neid kat-
seid sellepärast läbikatsumiseks sünnitamist
aidates. Läbikatsumine on seesmine ja wälimine.
Mõlemad katsumised toimetatakse nii, et katsutaw
naene seljali maas on ja omad reied wähe kõnksi
tõmbab; mõnikord on aga ka parem, kui järelekatsumist
püstitseiswa naese juures toimetatakse.

I.

Wäline läbikatsumine.

§ 98.

Ühe ehk kahe käe sõrmega pikkamisi häbedusejoo poolt üles minnes ehk alla tulles ja seda wiisi kõhtu kōbades, tunneme meie, kas lapsekoda üleüldse pisikesebekeni jeeft kõhtu ulatab. Meie tunneme lapsekōja suurust, fuju ja seisu, ka ta liikumust, nimelt määrame meie pisikesse sõrme ääre sissewajutuse läbi, misjugasest kõhu osas lapsekōja põhi seisab. Ühtlasti paneme seda tähele, kas kõhus wahest muid paistetusi ei ole. Kõhu suuruse, kõhu naha põnewuse kõhu mitmesugustel kohtadel ja naba oleku, mis käima pääl oleku wiimasel ajal wälja wenib, tunneme ka kōbamise läbi ära. Pärast käima pääl oleku ketsaega tunneb pääle pandud käsi lapse liikumistgi. Sagedasti sünniwad need liikumised, kui midagi külma kõhu külge puutub. Käima pääl oleku lõpu poole wõib kahe käe wastastikku litsumise läbi lapse üksituid osasid, reisi ja jalgu, perset ja pääd selgesti ära tunda ja sellest ka olekut, kuida laps lapsekōpas seisab, ära määrata. Pääle selle saab kōbamise läbi weel bekeni oleku kohta teadust.

§ 99.

Näost tunneb ämmaemand ju eemalt käima pääl olija muudetud fuju ja seisu ära. Mida suuremaks ja raskemaks lapsekōda läheb ja mida enam ette poole ta langeb, seda enam paenutab käima peal

olija teha taha poole, et teha jalgade pääl tasakaalus hoida. Naesed, kes keskkohast liig paenduvad on, oskavad muudetud bekenilibastuse läbi selle wormi inetust vähendada.

Kõhu vaatamine näitab wormimuudatust, nagu teha kobamise juures kindlaks võib teha; ka lapse-liigutust võib näha, sagedasti isegi läbi riiete. Kõhu naha pääl nähtakse enamasti ju käima pääl olemise aja algualal üht tumedat joont, mis häbedusemäelt naha poole jookseb, sagedasti ka üle nabagi ulatab. Hiljemal ajal sünnivad kõhunaha põnewil oleku läbi kõhu alumisel pinnal reie käänukohaga kõrwuti jookswad punased jooned, mida mõnikord ka tunda võib, teha nimelt esimesel käima pääl oleku puhul. Teist ja enam korda käima pääl olijate juures on need jooned läikivad walged ja kõhu naha lundima oleku pärast selgemini tuntavad.

§ 100.

Wälimised suguosad muutuvad käima pääl olijatel wähe suuremaks ja pehmemaks, nad on niiskemad ja soojemad, enamasti ka tumedama karwalised, ja kui juured häbedusemofad laiali tõmmatakse, ei näita seismiste osade ilanahk mitte enam roosipunast wärwi, nagu mitte käima pääl oleku puhul, waid ta on enam tumedam, enam sinikas-punane.

Nisade õu muutub käima pääl oleku puhul ka tumedamaks ja suuremaks, nende ümbruses tõusewad

willikesed kõrgemale. Nisanibud lähewad suuremaks ja pigistamise korral woolab nendest weisist wedelikku wälja.

§ 101.

Paneb ämmaemand oma kõrwa käima pääl olija naese kõhu külge, siis kuuleb ta lapse liikumist sagedasti ju warem, kui ta neid tunda wõib. Üle käima pääl oleku keskaja kuulda see kõhus lapse südame-
lööki, nagu tihwaks jääb mõni taskufell; minutis kuul-
da see 140 topeltlööki. Kui laps oma reeglikorralisele
seisukohale on asunud, nimelt käima pääl oleku wii-
masel ajal, siis kuulda see seda südamelööki pahemal
pool, harwemalt paremal pool, naba all. Pääle selle
kuuleb ämmaemand peaaegu alati käima pääl oleku
teisel poolel, kõige selgemini naise reie käänukohast
ülewal pool, taktimõõdulist sumisemist wõi kohisemist,
mis ema weresoonest tuleb; see on nõndanimetatud
lapsekojahihin. Palju harwemini kuuleb ämma-
emand käima pääl olewa naese kõhus taktimõõdulist
sissemist, mis palju rutemas taktis kostab kui lapse-
kohin; see on nabanöörikohin. Et lapse südame-
lööki ja neid nimetatud kohinaid selgesti ära tunda,
peab ämmaemand alati ühtlasi ka naese käespoone
lööki katsuma. Kohinatel ema weresoonest on karwa
päält seesama takt nagu ta weresoonelgi. Lapse sü-
damelöögil on ise oma takt ja nabanööri kohin käib
lapse südameakti järele. On laps ja ema terwed,
siis on lapse südamelöök peaaegu topelt nii kiire kui
emal. Kugisemist soolikates, naese suure kõhu-
spoonel

tufjumist ja naese oma südamelöökišid, mida mõni-
ford kõhu juures kuuldakse, ei tohi mitte kaima pääl
oleku läbi sünnitatud kohinatega ära wahetada.

II.

Seesmine läbikatsumine.

§ 102.

Seesmine läbikatsumine saab ämmaemandast ainult
kõbamise läbi nimelt õli ehk waseeliini sisse kastetud
esimese ehk ka esimese ja keskmise sõrmega ette wõe-
tud. Ka ilma õli ehk waseeliini sisse kastmata võib
see sündida. (Pesemise asjus waata § 108). Kõhe
sõrmega tuntakse enamasti enam kui ühega. Seni
tundmata juguosade sisse ajagu ämmaemand esiti
ikka ainult üks sõrm, siis ilmub, kas ta sellega üksi
toime saab, ehk teise sõrme appi peab wõtma. Ämma-
emand pigistagu kaks ehk kolm teist sõrme kõwasti
peopesasse. Siis pangu ta õlitatud sõrm põidlapoo-
lega tammi wastu ja pistku ta siis tasakesi häbeduse-
lõhe sisse. Kuna ta esimest sõrme tupe tagumist seina
mööda pikkamisi üles liukab, jõuab põial häbeduse
mäe külge, kuna teised sõrmed wälja sirutatult tammi
juurde seisma jääwad.

Tu pe wõlwi juurde jõudes, peab sõrm kõige
päält tupeosa üles otšima. On tupe wõlw lai, siis
on ta sagedasti ka wõldiline; nendest wõltidest tun-
takse tupeosa ära, et selles sõrme wabalt igale poole
ümber võib pöörda; nüüd katjutakse tupeosa pikkus
ja laius, kugu ja kindlus ära, ja kuna siis sõrm sisse

litsutakse, katsutakse, kas emasuu finni ehk lahti on, ja wiimasel puhul, kas ta ääred filedad ehk armilised ehk kattunud on ja kui sügavasse sõrm kaelataanalisse wõib tungida. Ka tupeosa eest, tagant ja kõrwal waadata, nimelt läbi tupewõlwi lapselõja keha poole, on tähtjas. Käima pääl oleku hiljemal ajal asub bekeni sissemineku kohal enamasti üks etteulatav lapsejagu, reeglimõõdulisel päälae seisul. Et seda parem oleks koida, pigistatakse enne tammi pääle wäljasirutatud sõrmed nüüd peopesasse ja käänatakse käsi nii, et katsuda sõrme peopesapool bekeni eelmise külje poole käib, ja lükatakse nüüd sõrm häbedusejoa tagant sisse. Säält pääseb etteulatawale osale, kuigi ta hästi kõrgel on, kõige hõlpsamini juurde.

Ka bekeni olekut peab seesmise läbikatsumise juures tähele panema. Gesmäe juurde ei ulata ämmaemand reeglimõõdulise bekeni juures mitte ühe, ja-gedasti ka mitte kahegi sõrmega; jõuab ta kergesti selle juurde, siis teab ta, et õige läbimõõt kitsas on. Nistлуу juurde ulatab ta aga kergesti ja selle alumisel otjal peab ta istmeluu liikumust proovima. Kuna ta sõrme suguosadest wälja tõmbab, pangu ta häbeduselooa laiust ja tammi olekut tähele.

§ 103.

Kõik, mis suguosade pehmetes ehk kõwades jagudes seesmise läbikatsumise juures mitte korras ei näita olemat, peab tähele pandud saama. Selle juures ei tohi end mitte ehitada lasta, et käima pääl

olijate kufetoru häbeduse jõe taga sagedasti nagu sõrmejämädune keerus on ja et tupe taga pärasoolikas sagedasti rohkesti, mõnikord otse kondikõwa, roojust asub.

§ 104.

Kui tupp väga kitsas ehk ka väga õrn on, ehk kui sõrme sirna sisse pista ei lubata, wõib ämmaemand sunnitud saada, seesmist läbikatsumist pärasoolika kaudu toimetama ja ette wõtma. Selle juures on tähele panna, et siit waadates tupeosa palju paksem näitab olemat, sest et tema ja sõrme wahel tupe ja pärasoolika seinad seisawad.

§ 105.

Riikhästi wälimine kui ka seesmine läbikatsumine saab pikali olewa naese juures ette wõetud; parajalt kõwa polster, sõhwa ehk madrats on paremaks aluseks kui pehmed padjad. Ämmaemand istub sõhwa ehk woodi ääre pääle, pöörab näo pikali olewa naese poole, paneb oma käima pääl olewa naese pool seiswa käe selle reite wahele, nii et ta alam käewarjs sellesamas sähis on, mis naene, ja pistab siis eespool kirjeldatud wiisil sõrme pikutaja häbeduseprao sisse. Naene peab seesmise läbikatsumise tarwis ristluud ette poole suruma, see tähendab, ta peab bekeni libastust wähendama ja puusa selgroogu paenutama, nii et juguosadesse sisseminek ämmaemandal kergem oleks. Ei oska naene nii olla, siis paneb ämmaemand ühe kindla koti talle istme kõha alla.

Kui üht weel mitte kaugele kõhtu üleslänud lapskoda läbi katsuda tahetakse, siis on kasulik, wälimist läbi katsumist seesmisega ühendada, et nii moodi lapskoda liikumisi tupeosa juures tähele panna. Ka etteulatawat lapseosa, kui see kaugel on ja sellele juurde ei saa, kõbigu ämmaemand päält seesmiselt katsuwale sõrmele wastu.

§ 107.

Et befeni libastuse, kõhuhaha põnewuse ehk etteulatawa lapseosa üle otsustada, on mõnikord kasulik, ka püsti jalul seiswat naist läbi katsuda.

Ämmamoor lasseb käima pääl olewa naese ette põlwili maha ja paneb selles olekus käe kõbades wäljast naese kõhu pääle. Et seesmiselt katsuda, pandakse, kui pahema põlwe pääl põlwitatakse, pahem käsi, kuna küünarnukki parema põlwe pääle toetatakse, riiete alla; siis aetakse sõrm eespool kirjeldatud wiisil jälle tammi poolt küljest häbeduse praost jisse.

§ 108.

Ämmaemand peab parema ja pahema käega ühe wõrs hästi katsuda oskama. Ämmaemanda kätel ei tohi korpasid ega käsnašid, ka mitte haawu olla ja ta sõrmeküüned peawad lühikeseks lõigatud ja siledad olema.

Ämmaemanda käsi peab üleüldse puhas olema.

Katsuma kae puhtust ei nõuta mitte ainult wiisakuse pärast, waid palju enam läbikatsumata terwise pärast. Rõige wähem mustus kae juures, mida kas filmaga näha ehk ninaga haista wõib ja mis wähest mõne ukselingi ehk trepi käsipuu küljest ämmaemanda kae külge jäi, sest et keegi seda oma musta kaeiga puutus. wõib suguosade juures raske haiguse sünnitada. Mida lähemal mahasaamine on, seda kergemini on see wõimalik.

Sellepärast tehku ämmaemand oma seaduseks, ilma erandita alati enne iga seesmist läbikatsumist oma käsa peseda, ja seda nimelt leiges wees, mille sisse Lysoli ehk karbolhaput kallatud. Ta peab selle juures tublisti seepi ja harja tarwitama ja nad selle järele puhta käterätiku sisse kuitwaks pühkima.

Karbolhapu sulatust ehk Lysoli kandku ämmaemand jeks otstarbeks alati kaasas. Tuleb ta majadesse, kus ka muust asjast wõib puudus olla, siis toogu ta ka seep, hari ja käterätik kaasa. Ka õli pidagu ämmaemand oma juures, kõige parem karbolihapu lihandusega (5 osa karbolihaput 100 osa õli sekka) ehk puhast waseeliini.

Sal ärgu kuitwatagu ämmaemand enne läbikatsumist kätt ühe ju mõnest teisest enne tarwitatud käteräti sisse, ial ärgu määrigu ta oma sõrme raswaga, mille puhtuse juures kahelda wõib. Rõige julgem on, kui ta karbolhapuga pesemisest alles märja sõrmega ja ilma õlitamata läbiwaatamise ette wõtab.

Sõrmuseid ei tohi ämmaemand läbikatsumise puhul mitte kanda, sest et nende alla kergesti mustus wõib

kokku koguda. Sõrmused peavad siis ju enne pesemist sõrmest ära võetud saama. Veel parem, ämmaemand harjutab sõrmuse kandmise oma juurest hoopis ära, jee tähendab: ei kanna neid ial.

Ra tehku ämmaemand omale reeglisk, igaford enne käima pääl oleva naese läbikatsumist ka selle wälimisi juguosasid pesta, et jääd asuwad tolmu ja mustusejaod ühes katsuma sõrmega tupeesse ei turgisk.

Iga toobi wee kohta, mida ämmaemand kas oma käte ehk ka naese pesemiseks tarwitab, peab 10 grammi Eysoli ehk 30 grammi karbolhaput võetud saama ja selle siisse segatama.

Buhas karbolhapu ehk selle toidetud sulatus on kange põletaja, mille pruukimine juurt ettevaatust nõuab. Tohib ämmaemand niisugust sulatust pruukida, siis langewad sellest 2 supilusika täit iga toobi wee kohta; kergemat sulatust tuleb rohkem võttu, aga ämmaemand peab ise vra rehkendada oskama, kui palju. Pareim on, kui ta selle juures muidugi wähem kui enam tarwitab.

Ra pärast läbikatsumist peab ämmaemand omad käed seltsamal kombel jälle puhtaks pesema.

§ 109.

Rõhu kobamine ja kuulamine sünnib järgi p ä ä l t. Paljaks ei ole tarwis igaford katjutawa kõhtu võtta. Seesmise läbikatsumise juures ei tohi ial riideid katjutawa juguosade päält ära võtta; ka igasugune

plaanita lobamine ja pigistamine suguosade kallal ja sees on keelatud.

Ühemaamand peab enne selgesti teadma, mida ta katsuma peab, ja peab selle juures korralikult toimetama, et läbikatsumine pikemale ei veniks kui tarwis, siisgi aga nii, et ta kõik teab, mida tal tarwis teada on, niipea kui ta sõrme suguosadest on wälja tõmmanud. Mitte ikka ei saa ta aga ühe läbikatsumisega walmis, siis wõtab ta jeda tükkise aja pärast teist korda ette.

Rahelikus päätlük.

Räima pääl olemise äratundmine ja märgid.

§ 110.

Rähtusi, mis räima pääl olekuga ilmuvad, jaotatakse nende wäärtuse järele, mis neil räima pääl oleku äratundmiseks on, kahtlasteks ja kindlasteks märkideks. Kahtlased märgid on jaolt naese üleüldisest olekust, jaolt nendest suguosade muutustest wõetud, mis räima pääl olekut sagedasti juwara aimata lasewad; kindlad märgid tulewad lapse enese poolt ja tulewad alles räima pääl oleku tekkajal teiste juurde.

I.

Kahtlased märgid.

§ 111.

Käima pääl oleku algul tuleb tihti terve rida muudatusi termises ja olekus ette; mis mitte üsna tähtsufeta ei ole. Palju käima pääl olijaid kaebawad, et nende süda paha on, ja oksendawad iseäranis hommikul ilma eine wõtmata wett ja ila wälja. Nad ei jalli muid harilikufid toitufid ja on neil isu harjumata asjade järele; ka kõhu finnijäämist ja lahti-olekut tuleb sagedasti ette. Mõnede juures on kuusi tu-meda wärwiga ehk kusemine on walus ja raske, kuse-da tahtmine sage. Muudetud näo jooned, mustad plekid palgel ja muudel kohtadel naha pääl, sinised rõngad filmade ümber, kärnad ja paisjed; muudetud tuju, pääwalu, wäsimus; südametufsumine, hamba-walu, nina werejooks; jalgade paistetud, werepoone põlmed ja paljud teised ilmutused on käima pääl oleku kahtlased märgid.

§ 112.

Kõik need märgid wõiwad mõnel teisel põhjusel tulla, ilma et naene käima pääl on; kõik need märgid wõiwad ka puududa, ja naene on siiski käima pääl.

Nii kaua kui kindlamad märgid käima pääl ole-mise arwamist ei toeta, niikaua jääb selle arwamise juurde ka kahtlus seisma, et need märgid mõne muu haiguse läbi on tulnud.

Oli naene ju ka ennemalt käima pääl ja tundis ta sel korral neidsama märkisi, mis nüüd, siis näitab nende märkidega ikka tõesti tõsine lugu olemat.

§ 113.

Kuuriete ehk kuupuhastuse ärajäämine võib küll käima pääle saamise läbi, aga ka üleüldse sünnitamise võimu äralõppemise ja mõnesuguste haiguste läbi tulla; kui aga ühel üsna terwel naesel sünnitamise võimulisel wanadusel kuupuhastus ära jääb, siis on tõenäitlik, et ta käima pääl on.

Ka § 100 sees kirjeldatud muutused rindade juures teevad tõenäitlikeks, et naene käima pääl on. See märk on niisuguse naese juures, kes enne veel pole lapsi sünnitanud, palju suurema tähtsusega, kui niisuguse naese juures, kes ühe lapse ju on sünnitanud ja imetanud.

§ 114.

Kõik muudatused kõhu juures, millest 98. ja 99. paragrahwis jutustasime, ka lapselajatohin § 101, võivad käima pääl oleku, võivad aga ka muude haiguste läbi tekkida; mõned nendest, nagu naba üleskerkimine ja jooned kõhu pääl, võivad ka reeglikorralise käima pääl oleku aja lõpulgi puududa. Haiguse läbi võib ka lapseloda ise ehk mõni teine osa kõhus paistet sünnitada, mis käima pääl olewa lapselaja sarnane on. Ka muudatused lapselaja tupejaos

wõitwad haiguse läbi tulla ja jeda haiglikult suurendada. Seesama maksab ka § 100 nimetatud wälimiste suguosade muudatuste juures.

Sellepärast on kõik need praegu nimetatud, naese kõhu küljes tuntawad, nähtawad ja kuuldawad märkeid kahtlased, nad teewad jeda ainult tõenäitliseksi, et naene kaima pääl on, sest et kõik need nimetatud haigused palju harwemad on kui kaima pääl olek; nad saawad weel enam ustawaks, kui teised haiguse ilmutused, nagu walud, werejookstud, kuitwamine, mis neid olusid sagedasti saadawad, mitte ei ilmu; nad saawad pea üsna ustawaks, kui pääle jelle alatine tähelepanemine näitab, et kõik need lapskõja muudatused sellesamas rea- ja ajajärjes üles astuwad, nagu reeglimõõdulise kaima pääl olekugi juures.

§ 115.

On haiglast olekut, mida kaima pääl olekust kergeti ära lahutada ei saa, nähtawaks kaima pääl olekuks, ja kui lapskõjal wõõras kuju on, ka ebaraskejalgsuseks nimetatud. Need on halwad nimetused, mis midagi ei tähenda ja tõtt kiini kawatad. Üks neist kahest: naene on kaima pääl, ehk ta ei ole jeda mitte. Wahest annab teine ehk kolmas läbikatsumine jelle oleku üle seletust ja kindlat teatust. Tahab naene jeda kindlust kõhe saada, siis ärgu ämmaemand milgi tingimisel enam üteltu kui ta teab; ta saatku naene tohtri juurde. Raebab aga naene mõne haiglase ilmutuse üle, ehk leiab

ämmaemand läbikatsumisel, et kõik osad reeglimõõdulises olekus ei ole, siis on tema kohus, naist kõhe tohtri juurde juhutada; naesel võib wähest haigus olla, mida nüüd weel parandada saab, paari nädala pärast aga mitte enam; ehk naene on wähest käima pääl ja haige ühtlasi, ja kui ta haigus mitte otsarabekohaselt rawitsetud ei saa, on käima pääl oleku seisma jäämisest — lapsele surma ja ema elule hädaohtu karta.

II.

Kindlad märgid.

§ 116.

Käima pääl olemine on kindel:

1) Kui ämmaemand lapse liigutusi käega tunneb ehk kõrwaga kuuleb (§§ 89 ja 101).

Lapse liigutusi käega tunda võib ämmaemand alles käima pääl oleku aja teisel poolel. Kõrwa kõhunaha pääl hoides, võib ta aga lapse liigutusi ju enne käima pääl oleku poolt aega kuulda.

Naesed petawad end jagedasti ja kergesti oma kohus tuntud liigutuste üle.

2) Kui ämmaemand lapse südame tooni ehk nabanöörikohtinat selgesti kuuleb (§ 101). Ka see on alles käima pääl oleku teisel poole võimalik.

3) Kui ämmaemand lapse osasid seesmise ehk wälimise läbikatsumise juures ehk emajuus muna ära tunneb. Lapseosasid läbi kõhunaha ehk läbi eelmise tupewõlwi selgesti ära tunda võib ämmaemand

ka alles käima pääl oleku teisel poolel. Muna emasuus wõib ämmaemand esimest korda käima pääl olivate juures enamasti alles sündimise algul, mitmendat korda käima pääl olivate juures sagedasti 35. nädalast pääle tunda; sel ajal on ka teised käima pääl oleku kindlad märgid ju ammu platsis. Aga ajaelsete sündimiste juures on muna emasuus tundmine sagedasti esimeseks kindlaks märgiks, et naene käima pääl on.

Igakuks neist nimetatud kolmest märgist üksipäinis ei lase käima pääl oleku juures sugugi kahelda.

Kui aga üks termet kõhtu täitem paise kuni üle naba ulatab ja selle juures kõik need kolm märki puuduvad, siis peab ämmaemand arvama, et keha paisumisel mõni teine põhjus on, aga mitte käima pääl olek.

Üheksas päätükk.

Esimehe ja mitmenda käima pääl oleku märgid.

§ 117.

Su mitu korda on selle pääle mõeldud, et käima pääl oleku ilmunised mitte ikka ühesugused pole, et käima pääl oleku märkidel mitte ühesugune wäärtus pole naeste juures, kes ju sünnitanud on, ja naeste juures, kes esimest korda raskejalgsed on. Selle põhjus

on, et esimene käima pääl olef ja fünnitamine ema fuguofades niifuguseid muudatusi fünnitawad, mis jäädawad on ja ofalt just weel käima pääl olemise puhul õige fagedasti nähtawale tulewad. Pääwahed esimefe ja mitmendama korra käima pääl olemise wahel on järgmised:

§ 118.

Rõhu fe in ei muutu pärast esimefe käima pääl olefu wäljawenimist mitte enam nii põnewaks tagasi, kui ta enne olnud. Lapsfekoda asub fellepärast ka 36. nädala sees enam sellele kõrgusele, kus to esimefe käima pääl olefu puhul oli. See asjaseis on fuuresti tähtjas, kui lapsfekoja põhja kõrgusest lapse kaja fuuruse ja sellega ka käima pääl olefu aja üle otustada tahetakfe.

Õtfe selle lontuse pärast ei saa mitmendat korda käima pääl olija kõhuhahf ial nii põnewaks kui esimest korda käima pääl olija juures, fellepärast wõib esimefe juures lapse ofasid palju ennemini ja selgemini läbi tunda, kui esimest korda käima pääl olija juures. Nimelt kõhuhahf näitab seda lontust, nii et, kui käega reie käänukohast ette ja üles poole filitatakse, nahka woltidesse wõib lükata, mis esimest korda käima pääl olija juures mitte nii hõlpsasti korda ei lähe. Selle juures tuntakse ühtlasi neid 99. ja 144. paragrahwis nimetatud narmaid, mille wanadust aga weel paremini näo järele wõib otustada.

Rindlaks wahetegemise märgiks ei wõi aga neid märkifid mitte pidada, sest mõnel naesel on ju al-

gufest jaadif lont kõht ehk ta saab jelle, kui ta enne tubli oli ja pärast kõhnaks jäi, ja isegi need narmad ehk armilised jooned võivad kõhu haiglasest wenitusest näituseks weetõbest tulnud olla. Teisest küljest maadates on mõnel naesel jälle nii pingus nahk, et endised käima pääl olefud ainult õige wähe ehk ei fuguigi feda lonti pole fikunud.

Nendest armisarnastest narmastest rääkides peab ämmaemand weel teadma, et fiin ainult kõhu narmastest on räägitud. Reite küljes ja fuppes leiab ämmaemand üfna niifamafugufeid joonefid, fagedasti neidudel ja naestel, kes weel ial käima pääl pole olnud.

§ 119.

Rinnad (nifad) on naestel, kes ju lapfi on ilmale toonud, enamasti londid ja nende naha pääl on fagedasti farnafed armilised jooned nagu kõhuna halgi. Need armilised jooned fännitwad rindade pääle efimefe käima pääl olefu lõpul ehk fa imetamise ajal; nad ilmuvad aga fa rindade rutulife kuiwamise puhul, ilma et ial käima pääl olefust kõnetgi oleks olnud. Need jooned on nagu kõhu ja reitegi juures efiofja punafed, hiljem läifitwad walged.

§ 120.

Wälimifte fuguofade juures leitakse naeste juures, kes ju fännitanud on, et häbedufepragu enamasti laiem ja londim on ja et häbe-

dusemofad enam üsna kinni ei lähe. Ka on häbedusepragu sagedasti taha poole pikemaks läinud häbedusemofkade pidemepunduse ehk tammi esimese ja araoleku läbi. Häbedusemofkade sise võib ainult sünnitamise läbi kaduma läinud olla, siisgi jääb ta enama ja sündimiste juures terveks. Peaaegu niisama sagedasti, kui tammi küljes, teki-

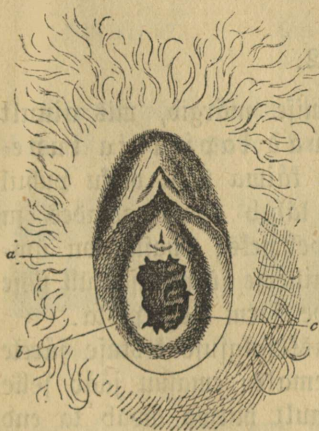

Bild nr. 25.

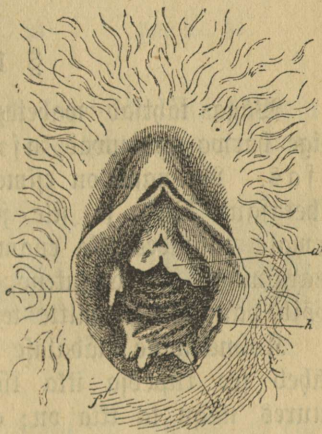

Bild nr. 26.

wad esimesest sünnitamisest armid eesõue esimese seina külge, mõnikord ka kabele poole kuse- toru suud.

§ 121.

Zuba ennemalt mahasaamise tähtsamaid jälgesid näitab tuppe sisseminek. Sest ial ei puudu ühe naese juures, kes kord walmis lapse on ilmale too-

nud, sellekoha peal lõhed, mis neitsinahakesest ainult mirdisarnased nibukesed järele jätaavad.

Wähem tähtsat wahet näitab tupp oma laiemas ulatuses. See on enamasti naeste juures, kes weel mitte lapsi pole ilmale toonud, kitsam, põnewam, ja on tal esialgsed ristwoldid alles, mis pärast sünnitamiste läbi sagedasti kaduma lähewad.

§ 122.

Wäga tähtsad wahetegemise märgid, mis ainult õige harwa puuduwad, asuwad lapselkaja tupeosa s. Wiimane on esimese käima pääl oleku puhul ühetasane kõwa ja file ja läheb tipust algades ja eemale ulatades ifka enam pehmeks; emafuu on ümarmargune ja file augukene, millesse sõrmeotsa küll sisse wõib panna, aga mitte terve sõrm sisse pista.

Kolmekümne nädalase raskejalgsuse kestuse järele läheb see tupeosa ifka lühemaks; emafuu jääb selle juures nagu ta ifka on; ainult harwa awab ta end wiimaste nädalate sees wähe, nii et sõrm läbi pääseb; siis on ta äär ifka file ja teraw.

Käima pääl oleku wiimastel nädalatel kaob tupeosa täiesti ära. Emafuu palistus läheb otse paberi õhukeseks, ja enamasti alles 40. käima pääl oleku nädala lõpul algab rõngakujulise emafuu lahtiminemine.

Naeste juures selle wastu, kes ju korra ehk mitu korda lapsi on sünnitanud, on tupeosa pehmus mitmenda käima pääl oleku puhul mitmekesine, sest et jääb kõwemaid, armilisi

kohtasid on. Emakasuu ei ole ümmargune ega file, vaid teda piiravad kõvad ääred ja kaela kaanali alumine ots on trehtri moodi lahti.

Bild nr. 27.

Bild nr. 28.

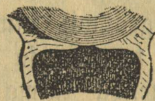

Bild nr. 28.

Käima pääl oleku lõpul läheb ka siin tupeosa lühemaks; lühenemine tuleb aga hiljem; ja ju enne

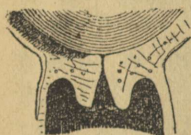

Bild nr. 30.

Bild nr. 31.

Bild nr. 32.

kui ta algab, avab end emakasuu nii kaugele, et esimest sõrmejärku trehtritaoliselt lahti olevasse kaelakaanalisse võib sisse pista ja viimase 8 nädala jooksul ka ju munanaha juurde võib ulatada.

Mahasaamise eel läheb kaelakaanal lühemaks ja ikka enam ja enam laiemaks. Aga isegi 40. nädala lõpul ei ole kaelakaanal ju tupeesse veel mitte täiesti kadunud, mõlematest jääb tähtjas pära järele, mille küljes ikka veel neid armisid võib tunda, kuni pääle sündimise alustusegi.

§ 123.

Et olnud endine käima pääl olef mitte oma reegli-
forralisele lõpule jõudnud, ehk on sünnitamisest väga
palju aega mööda läinud, siis wõiwad 121 ja 122.
paragrahwis nimetatud wahed pisukesed olla. Näitab
aga tupeosa ja tupesse sissiminef praegu kirjeldatud
mitmenda käima pääl olefu puhul ettetulewaid muu-
tusi, siis teab ämmaemand, et need ainult ühe endise
sündimise läbi on tulnud, olgu siis, kui ehk arstlisti
lõikamist tupeosas ehk tupesse sissiminekus ette on
wõetud, mille järele ämmaemandale ta küsimise pääle
muidugi kostus antakse.

Kümnes päätükk.

Käima pääl olefu ajaarwamine.

§ 124.

Käima pääl olew naene tahab ämmamoori käest
teada, mil sündimist oodata on.

Et igal ajal teada saada, kui palju aega reegli-
mõõduliselt 40 nädalat wältawast käima pääl olefu
ajast ju mööda on läinud, selleks on mitmesuguseid
arwamise punktid walitud.

§ 125.

1) Käima pääl olefu aega hakatakse kuupuhastuse
äraräämist saadif arwama.

Neid 280 päewa, mida muna oma kofumiseks ja walmimiseks tarwitab, loetakse sellest ajast, mil muna munasarjast lahkeb. See sünnib enamasti kuupuhastuse ajal. Et nüüd, kui muna sugutatud on saanud, iga kuune werewoolus järele jääb, siis arwatakse neid 280 kätima pääl oleku päewa sellest ajast, mil wiimane kuupuhastus oli. See rehkendus ei trehwa just mitte päewa päält, aga suurt wahet tal ka ei ole. Kolme põhjuse pärast aga ei tohi meie seda rehkendust ial õigeks pidada, isegi siis mitte, kui see aeg meil kindlasti teada on. Esiteks sellepärast, et niisugusel korral, kus sugutaw juuresmaga mine just oodatud kuupuhastuse eel sündis (§ 66), mõni kord see oodatud woolus ära jääb; teiseks, et mõnel naesel kätima pääl oleku ajal weel kord ehk ka paargi korda woolus tagasi tuleb; kolmandaks, et naesel mõnikord haiguse ehk lapse imetamise pärast kuwoolus juba ammuugi maha oli jäänud ja kätima pääl olek siisgi sel ajal algas. Esimesel korral on kätima pääl oleku lõppu selle rehkenduse järele 4 nädalat warem, teisel korral 4—8 nädalat hiljem oodata, kui ta tõesti olema saab; kolmandamal korral effiwad naesed jaagedasti weel rohkem eesolewa sünnitamise aja üle. Kõigist nendest wigadest hoiab ämmaemand kõrwale, nimelt läbikatsumise abil, mille juurde meie koha jälle tagasi tuleme.

§ 126.

Rehning ise on väga lihtne. Üheksa üksteise järele tulewat kuud on 273—276 päewa pikad; nõnda

on siis, et 280 päewa leida, üheksale kuule pärast wiimast kuuwoolust puuduvad päewad juurde arwata. Üheksas kuu leitakse rutemini, kui üheksa kuu edasi lugemise ajemel kolm kuud tagasi loetakse. Nõnda leitud kuu ühenimelisele päewale arwatakse nüüd, et 280. päewa leida, webruarikuul 4. detsembril ja januaril 5, aprillil ja septembrikuul 6, kõigis teistes kuudes 7 päewa juurde. (Eisapäewa aastatel tuleb nendes wiimastes kuudes ainult 6, aprillil ja septembrikuul 6, kõigis teistes kuudes 7 päewa juurde. (Eisapäewa aastatel tuleb nendes wiimsetes kuudes ainult 6, aprillil ja septembril 5 päewa juurde).

Mõned näitused saawad seda rehnungi selgitama. Ühel naesel on näituseks 10. mail wiimne kuuwoolus olnud. 10. webruaril on 276., 14. webruaril 280. päew, arwatav sünnitamispäew. Ühel teisel naesel on wiimne kuuwoolus 30. oktobril olnud. 30. juuli on 273., 6. august 280. päew. Ümberpööratud rehkenduse läbi leitakse sünnitamise päewast see päew, mil wiimne kuuwoolus oli, nõnda siis see aeg, mil kaima pääl oleku aeg arwatamasti algas. Üks naene saab 14. webruaril walmi lapsesega maha, nii oli tal, kui kõik reeglimõõduliselt on sündinud, 280 päewa eest wiimne kuuwoolus. Neljateistkümnendast webruarist on siis neli päewa ja üheksa kuud tagasi arwata, ehk 4 päewa ja üheksa kuud tagasi arwata, ehk 4 päewa ja 3 kuud edasi; 10. mail on tal wiimane kuuwoolus olnud. Üks teine naene saab 6. augustil maha; augustikuul 7 päewa tagasi arwata, meie arwame siis 6. augustist 30. juuli

pääle, sellest 9 kuud tagasi ehk 3 kuud edasi 30. oktobri pääle; sel ajal on temal wiimane kuuwoolus olnud.

Just karwa päält sündimine nõnda rehkendatud päewa pääle ei trehwa, nagu eespool tähendatud, aga kõigi teiste rehkenduste kõrwal on tal ühes läbiatsumisega kõige juurem tähtsus ja eesõigus.

§ 128.

2) Need 280 päewa on ka sellest ajast arwatud, mil sigitam juuresmagamine sündis. Üksikus juhtumises lasseb see päew end ainult harwa käima pääl oleku wältsuferehkenduseks tarwitada. Naestel pole sugutawa juuresmagamise juures mingit iseäralist tundmust, mida ämmaemand käima pääl oleku kestuse rehkenduseks tarwitada wõiks; ja kordadel, kus meile ühest ainuast juuresmagamisest teatatakse, saame just waleteatusi. Sündis juuresmagamine tõesti üksainus kord, siis tuleb käima pääl oleku aja reeglimõõduline lõpp kaunis karwapäält 9 kuud hiljem.

§ 129.

3) See tähelepanemiseväärt päew, mil naene lapse liikumist esimest korda tunneb, on käima pääl oleku aja rehkendamise juures väga tähtjas. Millal lapse liigutused ennast kõige esimest korda awaldawad, tuleb lapse tugewusest ja lapsewee rohkuselt, ja mil neid tõesti esimest korda tuntakse,

naese tähelepanemisest. Kõik need kolm asja ei ole aga igal puhul mitte ühesugused. Kõige sagedamini tunneb ema lapse liigutusi käima pääl oleku aja kestel, nõnda siis umbes 4¹/₂ kuud enne õigeajalist sündimist. Naesed, kes ju käima pääl olivad ja seda tundmust ju tunnewad, tunnewad neid liigutusi warem kui need naesed, kes esimest korda käima pääl on. Arvamiseks on see märk seda vähem tähtjas, et aja määramiseks pärast poolt aega läbikatsumine palju selgema otsuse annab.

§ 130.

1) Sel, mis ämmaemand oma asjatundliku käega tunneb, on tema kohta suurem tähtsus, kui kõigel sel, mis käima pääl olija ise talle teatab. See läbikatsumine teeb võimalikuks, käima pääl oleku aja kohta ja üle kindlat otsust anda. Kui ta viimase kuuwooluse järele rehkendamise läbikatsumise järeldused kokku seab, võib ta sündimise aja üle kaunis kindla otsuse anda, nii kuida see üleüldse võimalik on.

§ 131.

Nelja nädala pärast. Kui kuuwoolus esimest korda on ära jäänud, tunneb katsum sõrm tupeosa ju wähe paksema olewat, ka ümmargusema, otsast pehmema kui mitte käima pääl olemise puhul; esimest korda käima pääl olijate naeste juures on emakasjuu

kahemokaline kaju ümmarguseks muutnud. (Needsamad muudatused tulewad kuurooluse ajal ette).

§ 132.

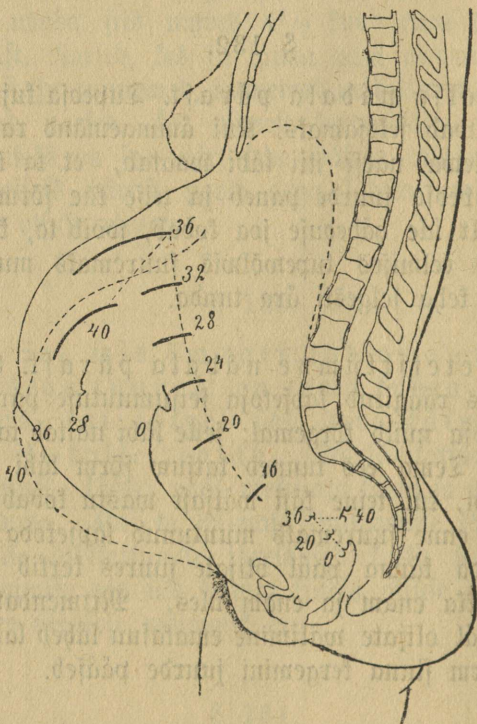
Kahetja nädala pärast. Tupeosa kaju muutused jääwad seksjamaks. Kui ämmaemand rahulikult seljali olewa naese nii läbi waatab, et ta ühe käe sõrme tupeosa juurde paneb ja teise käe sõrmeotsaga kõhu poolt üle häbeduse joa kobab, wõib ta, kui põis tühi on, eelmises tupewõlwis suuremaks muutunud lapskõja keha selgesti ära tunda.

Kaheteistkümne nädala pärast. 84 paragrahwis räägitud lapskõja seisumuutuse pärast seisab tupeosa nüüd kõrgemal; selle läbi näitab ta lühem olemat. Tema ees tunneb katsum sõrm läbi eelmise tupewõlwi, kui teine käsi wäljast wastu kobab, selgemini kui enne suuremaks muutunud lapskõda. Sõimest korda käima pääl olijate juures kerkib tupeosa ilanahk ikka enam ja enam üles. Mitmendat korda käima pääl olijate wälimine emakasuu läheb laiemaks, nii et sõrm sinna kergemini juurde pääseb.

§ 133.

Kuuteistkümne nädala pärast. Tupeosa seisab jälle wähe kõrgemal, ja on ju nüüd mõnikord wähe pahemale poole pöördud. Emakoja põhi on naese otstarbelisel olekul (§ 105 ja 106) ju ainult

wälimise läbikatsumise läbi kolm kuni viis sentimeetrit
häbeduselõhe kohal tunda. § 100 kirjeldatud muutused

Pilt nr. 33.

rindade juures hakkavad nüüd — kui mitte ju wa-
rem — tuntavaks saama.

Rahelümmne nädala pärast. Tupeosa seisab
jälle kõrgemal ja enam pahemal pool. Emakapõhi

Seisab wähe üle naba ja häbeduseääre keskpunkti. Kõhu pääle wajutatud kõrw kuuleb nüüd enamasti ju lapselõija kabinat (§ 101) ja sagedasti ka ju lapse liikumist, mõnikord ka ju lapse südame tussumist.

Kahe kümnenelja nädala pärast. Dupeosa seisab jälle kõrgemal, sellele on sellepärast rassem juurde saada ja ta näitab ka lühemaks jäänud olewat. Papselõijapõhi seisab esimest korda käima pääl olijate juures (wõrdle § 118) sõrme lainujelt üle naba, mille alumine wolt wälja wenima hakkab. Kõhu pääle wajutatud kõrw kuuleb nüüd hoolsa läbiwaatamise juures alati lapselõijakabinat, enamasti aga ka lapse südame tussumist; ka lapse liigutused on, kui käsi kõhu pääle pandakse, ju tuntawad.

§ 134.

Kahe kümnekaheksa nädala pärast. Dupeosa on lühemaks jäänud, ta seisab weel kõrgemal. Tema otja juures on emasuu, esimest korda käima pääl olijate juures ifka weel alles kinni, kui tasane augukene tunda; mitmendat korda käima pääl olijate juures wõib sõrm kuni esimese ja kuni sinna trehtri jarnasesse auku fisse tungida. Dupeosa ees tupewõlwis wõib katsuja sõrm nüüd ju enamasti lapsapääd tunda, see kaob puudutawa sõrme eest ära. Papselõija põhi seisab wiis sentimeetrit pääl pool naba, mille wõidid enam ja enam ära kaowad.

Kolmekümnekahe nädala pärast. Tupeosa on veel lühem, esimest korda käima pääl olijatel vähem kui üks sentimeeter pikk, seisab kõrgemal. Papsesepää on tupewõlwis tuntavam, aga veel kergesti liikuw. Papseskoja põhi seisab 40 sentimeetrit, nõnda siis umbes käelaiuselt pääl pool naba, mis nüüd enamasti täiesti kadunud on.

§ 135.

Kolmekümnekuue nädala pärast. Tupeosa on esimest korda käima pääl olijatel ainult pool sentimeetrit pikk, peaaegu niisama pehme kui tupewõlwise, emajuu enamasti veel kinnine lohk, mõnikord ka wäikse teraw rõngakujulise awausena tuntaw. Mitmendat korda käima pääl olijatel ei ole tupeosa lühendus nii tuntaw, sõrm jõuab enamasti kergesti kaelakanaali läbi filedale munanahale. Tupeosa seisab wäga kõrgel, taga ja pahemal pool. Läbi eelmise tupewõlwi on pää — küll ifka veel liikuw, aga palju raskem kui enne, tuntaw. Papseskoja põhi ulatab kuni südameaugu ja külje poole, nimelt paremale poole kuni küljelaude alla. Naba on enamasti kõrge ja kõhu pääl on jooned iseäranis esimest korda käima pääl olijate juures selged; mitmendat korda käima pääl olijate juures tuleb wanadele joontele sagedasti uusi juurde.

Kolmekümnesesitsemenda st nädalast kuni käima pääl oleku lõpuni taganeb tupeosa jälle sügawamale, ühtlasi aga ka ifka enam taha ristluu

dõnjuhõesse, esimest korda kaima pääl olijate juures kaob ta üsna ära, awaneb sagedasti ka wähe, mitmendat korda kaima pääl olijate juures jääb ta sagedasti 1 sentimeeter pikaks, kaelakaanal muutub lühemaks ja laiemaks. Lapsepää seisab kindlasti niuete suu pääl; sagedasti seisab ta ju pooleni bekenis ja wõlwib eelmise tupewõlwi alla poole tupe sisse. Lapsekoja põhi langeb jälle madalamale, seisab 40 nädalal niisama kõrgel kui 32 nädalal. Põnewus kõhu ülemises jaos, mis kuni 37 nädalani tõusis, annab nüüd järele, nii et käega üle lapsekojapõhja taha wõib kobada. Selle wastu on kõht enam ette ja alt enam väljas. Naba on enamasti willikujuliselt väljas.

§ 136.

Nagu kaima pääl oleku äratundmises (päätükk 8), nii ei ole ka kaima pääl oleku aja määramises kõik märgid ühe wäärtusega. Siin on lapse ja lapsekoja suurus ilka kõige tähtsamaks märgiks. Lapse suurust waatame wälimise läbikatsumise põhjal, kui pää ju sügawal seisab, kobbame seda tupe läbi. Lapsekoja suurus saab reeglitorralisel kujul pääasjalikult tema seisju järele ära tuntud; siisgi on just siin, mis ju ennem tähendatud sai, tähele panna, et londi kõhuga inimeste juures, nõnda siis mitmendat korda kaima pääl olijatel, lapsekoda ühesuguses suuruses mitte nii kõrgele ei ulata, kui pingul olewa kõhuga naesterahwaste juures, nimelt nendel, kes esimest korda kaima pääl on.

§ 137.

Lapselõjõja suuruse järele on tupeõja olek aja määramise tähtsamaks märgiks. Tupeõja muntused on selgemad ja sellepärast esimest korda kääma pääl olijate juures tähtsamad kui mitmendat korda kääma pääl olijatel. Wiimaste juures on tupeõja kääma pääl oleku ühel ajal nii pikkuse, laiuse kui ka kindluse poolest väga mitmekesine, sest et endiste sündimiste juures sündinud muntused mitmete juures väga mitmejõgused on. Tähtjas kääma pääl oleku aja üle otsustamises on mitmendat korda kääma pääl olijate kaelafaanali laius ja pikkus wiimastel nõndalatel.

Gesolewast lapse jõõst wõetud kääma pääl oleku kestuse aja äratundmise märgidel on wähe kindlust: nad wõiwad lapse walesti seisumise läbi mitmekesised olla ja saawad lapselõjõja wee rohkuise läbi jägedasti muudetud: sest kui wett palju on, jääb eesolew jagu otsani liikumaks; wastasel korral jääb ta ju wara finni.

Kõõhu nahast wõetud märgid, ka naba olek, on kääma pääl oleku kestuse aja äratundmiseks wähem tähtjad, nagu ju § 118 üteldud. Kõõige juurem tähtsus on weel wiimastel nõndalatel ilmuw kõõunaha lõõdikõs jäämiskel lapselõjõja põõõja kõõhal. Aga ju sün kõõhal peab meelde tuletama, et lapselõjõja wajumine ju enne määratud nelja nõndalat wõib tulla, nõnda

siis enne 37. nädalat, ja nimelt siis, kus käima pääl olekul eone ta reeglikorralist lõppu mõni sefel-
dus ees seisab.

Üksteistkümmes peatükk.

Kuda käima pääl olijad elama peawad.

§ 138.

Ammaemand teab oma igapäewasest elutarkusest, et tervele käima pääl olijale mingit rawitsust tarwis pole. Üleüldse peab ka käima pääl olija harjunud wiisil edasi elama. Aga ta paljude sijemiste jagude muudetud seisuford teeb teda nii mõnelegi wälimisele mõjule wastuwõtlikumaks, mis mitte käima pääl olijatele midagi kahju ei tee, ehk wähest ainult wähe. Naene on käima pääl oleku puhul kohustatud mitte ainult oma teha, waid ka last, keda ta kannab, kahju eest hoidma. Ta astub sünnitamisele ja nurgawoodile wastu, olekule, mille läbi muidu tähtsusetu terwise efektused kardetawateks haigusteks wõiwad jaada. Nende kolme põhjuste pärast peab käima pääl olija oma terwise eest iseäranis hoolt kandma. Tähele panna tulewad järgmised punktid.

§ 139.

1) Terwet puhasst õhku sisse hingata on käima pääl olijal iseäranis tarwis. Ta kandku selle

eest oma elutoas hoolt ja ärgu ial jääb kaua wiibigu, kus paha õht on, näituseks, kus palju rahwast koos on; niisuguses kohas wõib ta päälegi ka pigistatud saada.

2) **Liikumine**, nimelt wäljas waba õhu sees, on, nagu terwetele, nii ka käima pääl olijale kasulik ja tarwilik. Liigutused aga, mis keha sagedasti raputawad, nagu piff sõitmine pahal konarlisel teel ja pahas wantris, ratsutamine, tantsimine, kargamine ja muud sellesarnased, on kahjulised ja tuleb neist eemale hoida. Kehalik töö, isegi raske töö, millega naene harjunud on, ei tee sugugi wiga, muidugi ei tohi see aga keha sirutamisega kokku käia, ka mitte kumargile tehtud saada ehk muidu kõhu pääle waju- tust sünnitada. Ka suuresti wäsitada ei tohi ta.

3) **Riided** olgu ilma ja harjumise järele. Wõl- witud kõht tõstab riided eest kõrgemale, mispärast käima pääl olija püksa peab kandma, et end ära ei külmetaks. Seelikud (undrikud) saagu üle öla ripu- tatud, see on parem, kui neid keha ümber kanda, mille läbi kõht waju- tatud saab. Rinnad peab alus- taljega üles pidama, kõik kõwasti nõõrimine aga peab kõrwale jääma. Ka sukapaeladgi ei tohi kõwaste olla, selle läbi wõiwad käima pääl olijal kergesti waresooned üles tursuda.

4) **Puhtus** on, nagu igapähele, nii iseäranis weel käima pääl olijale, wäga tarwilik, kui ta ter- weks tahab jääda. Ta pesku sagedasti oma sugu- ofasid ja terwet keha ja wahetagu wirgasti ihu- ja woodi pesu. Sooja weega ei masta jalgu peseda,

ja kes neid üleüldse külmalst ehk soojalst pesta tohib, selle üle otsustab arst.

§ 140.

5) Toit olgu tarwituse järele; on isu suurem kui muidu; siis võib jeda rahustada, aga siisgi ärgu arwaku käima pääl olija mitte, et ta — jest et last kannab — kase eest süüa tohib. Toitusid, mis talle ei meeldi, ärgu ta ka süüa püüdku; uuesti ärkawatele himudele, kui need pahad ei ole, andku ta järele. Paha tundmine ja offendamine ärgu teda mitte sõõmast feelaku; just selle läbi kaobgi see jälle sagedasti ära. Siisgi ärgu sõõgu ta ial ühekorraga palju, niihästi käima pääl oleku algul, kui ka lõpul sünnitab see sagedasti offendamist. Paljud käima pääl olijaid offendawad wara hommikul, kui nad eineta on üles tõusnud. Niisugused peawad moodis enne sõõma ja alles siis üles tõusma, siis pole offendamist karta. Puhutus tegewaid ja raskesti seeditawaid toitusid ei tohi käima pääl olija mitte süüa, ta pangu ise tähele, mis toidud talle hääd on. Soofidest jätku käima pääl olija kõik higitsema ajawad kõrwale. On ta harjunud klaas weini ehk õlut jooma, siis tehku ta jeda nii kaua edasi, kuni märkab, et see talle hääks on. Üleliigsuse eest tuleb hoolega hoida, ka palju kanget kohwi ja theed on kahjulik.

6) Kusele ja potile käimine on käima pääl olijatel sagedasti eksitatud, ja ometi on

tarwis, et see korralikult sünniks. Iga asjas ja sihis korralik eluwis, käimine wabas õhus, hommikul klaasike külma wett, paras wärsk ehk keedetud puuwilja tarwitamine ja sõõm wõileent edendawad potile käimist; sünniwad finnijäämise läbi raskused, siis peab ämmaemand leiget klistiri weest ehk kamillatheedest wee, siirupi, piima, õli ehk seebiga tegema. Lahtitegemise rohtu annab arst. Mõnikord sagedat kuselehtmist ei tohi käima pääl olija ial wälistel põhjustel täitmata jätta.

§ 141.

7) Kõik ägedad, kõik kestwad meeleliigutused, olgu nad misjugused tahes, ehmatuse, rõõmwiha, mure, hirm, wõiwad käima pääl olijale tähtsalt kahju teha ja peab nende eest sellepärast ennast wõimalikult hoidma. Nimelt hoidku ämmaemand ise selle eest, et oma jutustuste läbi käima pääl olijate hirmu ei suurenda, waid ka püüdku neid weel rahustadagi.

8) Juuresmagamine ei tee terwele käima pääl olijatele midagi kahju. Ta ei tohi aga liig tormilist ja sage olla, waid peab alati nii toimetatud saama, et kõht selle juures wajutatud ei saa.

§ 142.

9) Rahwa seas on mitmed salaabinõud tarwitamisel. Need teewad enam kahju kui kasu. Ämmaemand

peab selle eest vastutama, et tema hoolealuste juures mitte niisugust asja ei saa tarwitatud. Tarwilised rohud peab arst ette kirjutama, selle juhatusst ämmaemand peab tähele panema täitma. Mõnel pool on moodiks käima pääl olijatel aadrit lasta. See teeb suurt kahju. Üsna õige harwa on sellest midagi kasu, siis saab seda aga arst ette kirjutama.

§ 143.

10) Kõõtib keegi käima pääl olija ämmaemanda käest nõuu, siis katjugu ta paluja õigesti läbi, ja kui see seda ei taha lasta sündida, seletagu, kui tarwilik see on. Mõnikord leiab ämmaemand asju, mis reeglist wälja käiwad, mida enne aimata ei teatud ja millel sünnitamise juures nii ema kui lapse kohta suur tähendus on. Sarnasel korral peab ämmaemand käima pääl olijale ettewaatlikult selgeks tegema, kui tarwilik see on, et arsti käest nõuu tuleks küsida. Ka rindasid peab ämmaemand igatahes läbi vaatama. Nimelt esimest korda käima pääl olijatel on nisanihub sagedasti imetamiseks sündmatad ja peawad selles enne ette walmistatud saama. Kui need käima pääl olefu teisel poolel alles piisikesed on, peab neid igapäew kätte sõrmega ettewaatlikult wenitama. Sagedasti on sellest ju küll; on nad aga wäga sügawal, siis peab neid iga päew gummist pumbaga wälja kiskuma. Seks otstarbeks on palju pumbasid olemas, kõige lihtsamad aga on kõige paremad. Pumba puudusel võib ämmaemand aga ka harilist

pudelit tarvitada; ta täidab pudeli ruttu keema wett täis, walab selle siis koha jälle wälja ja paneb pudelisuu nüüd nisanibu pääle. Sel kombel saab see wälja kistud. Seda wäljakiskumist ei tohi aga mitte niisaua toimetada, et walus hakkab. On nisanibud väga tundlikud ja lõhkewad ära, siis peab neid weega segatud rummi ehk weiniga ehk ka tamme ehk pajukooreweega pesema. On nahk nende pääl paks ja kõwa, siis peab neid õliga sagedasti pesema ja koha selle järele peene seebiga.

§ 144.

Käima pääl olefu wiimastel nädalatel on nii keha kui ka meelerahu tarwis, kui sünnitamine ja nurgawoodi peab õnnelik ja reegliforraline olema. Käima pääl olija tehku sel ajal lapse esimeseks rawitsemiseks tarwis olewaid asju walmis.

Ennastamine on ühine, milleks
kui mõni teeb, nõnda see teine
teine. See hindusid arvatakse
in kaitseks.

K o l m a s j a g u .

Korralisest Sünnitamisest.

Ennastamine on ühine, milleks
kui mõni teeb, nõnda see teine
teine. See hindusid arvatakse
in kaitseks.

§ 145.

Sünnitamine on sündmus, milles ihufugu emast välja tuleb, nõnda siis kätima pääl olek lõpetatakse. Seda sündmust nimetatakse ka mahasaamiseks ja ilmaletoomiseks.

§ 146.

Sünnitamine võib kätima pääl oleku puhul igal ajal tulla. Ta võib aga ka tulemata jääda. (Sellest saame § 287 rääkima).

Aja järele, mil sünnitamine tuleb, pandakse sünnitamistele järgmised nimed:

1) Ekfi- ehk enneaegne sünnitamine, see on niisugune, mis kätima pääl oleku esimese 28 nädala jooksul tuleb. Laps ei suuda veel väljaspool emahü elusse jääda.

2) Warajane sünnitamine; see on niisugune, mil laps küll eluõdimulises wanaduses on, aga veel mitte valmis ei ole, nõnda siis kätima pääl oleku 29. kuni 39. nädalani.

3) Digeaegne sünnitamine; see on niisugune, mis valmi lapse päewawalgele toob, nõnda siis alles pärast korralist kätima pääl oleku 40. nädalat tuleb.

4) Siline sünnitamine. Üsna harva järg-
nes sünnitamine alles pärast enam kui neljakümnet
nädalat, 44, 46 ehk koguni alles 48 nädala järel.
Enamasti oli ajaarwamine wale, kui laps mitte ar-
waud ajal ei sündinud (wõrdle § 125).

§ 147.

Taotatakse sünnitamisi ka kergeteks ja rasketeks,
loomulikkudeks ja kunstlisteks, terwisekorralisteks ja
terwisewastasteks, õnnelikkudeks ja õnnetuteks, ühe-
kordseteks ja mitmekordseteks jne. Need on kõik wahed,
mille tähendus ju iseenesest selge on.

Kõige tähtsam wähe, mille järele meie sünnitamist
pöutada tahame, on korralisteks ja korrawas-
taseks sünnitamiseks jaotamine.

Õhise, warajased ja hilised sünnitamised on ise-
enesest mõista iga kord korrawastased. Ka õige-
aegne sünnitamine ei ole mitte alati korraline;
sünnitamine võib muul wiisil kui aja järele reeglist
ja korrast kõrwale minna.

Korrawastastest olekust on taga pool jutt. See
jagu räägib korralisest sünnitamisest.

Siinene päätükk.

**Wälja-ajawatest jõududest, sünnitamise
aegadest ja sünnitamise wäitusest.**

§ 148.

Lapse loomulik wälja-ajamine sünnib pääasjalikult
wäituste läbi, need on lapsekoja kokkutõm-

hused. Nad tulewad tahtmata ja enamasti ägeda waluga.

Wälja-ajamist aitab wäituste kõrwal kõhupress ehk punnimine, kõhu kinnipigistamine hinge tagasi hoides, nagu potil olles. See punnimine tuleb osalt niese tahtmist mööda.

Ka ematupp võib ennast tahtmatalt kinku tõmata, nagu lapskõdagi. Selle mõju pandakse aga õigeaegse jünmitamise juures wähe tähele.

§ 149.

Wäitused tulewad järgukaupa. Waheaeg kahe wäituse wahel nimetatakse wäitusepausiks. Wäitus jünmitab ägedat walu, mis ristluust jüle poole jookseb. See walu hakkab taja pääle, saab aga aegamööda wäga ägedaks ja kaob siis pikkamisi jälle ära. Nagu walu, nii algab ühel ajal ka lapskõja kofkutõmbamine tasakesi pääle, muutub siis wäga tugewaks ja kaob wiimaks jälle pikkamisi ära. Kofkutõmbamist tuntakse lapskõja kõmaksminemise läbi ära, kui käsi kõhu pääl hoitakse. Kui lapskõda ennast kofku tõmbab, muutub ta ümmargusemaks kui ta enne olnud, ja et ta naese pikali oleku korral taha poole wajuda ei saa, ajab ta ennast iga kofkutõmbamisega ühtlasi ette kõhu poole ülesse, nagu seda selgesti tunda võib. Wäituste ajal lööb naese weresoon enamasti jagedamini kui muidu: lõpeb wäitus, jääb ka lõök jälle harwemaks.

§ 150.

Wäitused on sünnitamise algul harwad, lühemad ja vähem kõvad; mida kaugemale sünnitamine kuni lapse wälja-ajamiseni edeneb, seda sagedamaks nad saavad, seda pikemaks, seda tugevamaks ja seda walusamaks nad muutuvad. Kui wäitused sünnitamise lõpu poole kõige suuremaks on saanud, ei jää neid saatew walutundmus mitte enam ainult ristluu ja süle kohta paigale, waid ta woolab puusadesse, reitesse, sagedasti jalgadessegi laiali. Selle juurde felttib weel nagu roojuse tühjendusele ja kusele tahtmise tundmus, punnimine saab tohtmataks; naene saab kole ärewaks, ta nägu läheb kuumaks ja hakkab punetama, ta higitseb, wäriseb, ksendab walu pärast; sagedasti tuleb ka oksendus.

§ 151.

Wäituse loomu ja nende tagajärje järele sünnitamise edenemise pääle jagatakse wiimane järkudesse ja antakse selle järele näitustele mitmetelised nimed.

Sünnitamisel on kolm järku, nimelt:

- 1) emaka su lahtimine,
- 2) lapse wälja-ajamine ja
- 3) järelsünnituste wälja-ajamine.

Seda mööda on ka sünnitamise wäitused kolme sugused: Pääle selle on weel wäitused enne sünnitamist, ja teised wäitused pärast sünnitamist, nii et üleüldse wiiesugused wäitused olemas on.

§ 152.

Esimesed wäitused nimetatakse ettekuulutawateks ehk eeswäitusteks; naeste juus on neil mitmesugused teised nimed, nagu pigistajad, fiiskujad jne. Nad ilmuvad sel ajal, mil lapskoda waju ma hakkab, nõnda siis käima pääl oleku 3. ehk 4. wiimajel nädalal, ejiotja harwemini ja nõrgalt, pärast aga ikka sagedamini ja tugewamini. Wahel peawad nad ühe ehk mitu päewa wahet. Naesed, kes esimest korda käima pääl on, tunnewad neid enam ehk vähem juurema waluga. Mitmendat korda käima pääl olijate juures on nad enamasti waluta. Selle aja sees ja nende eeswäituste läbi kaob esimest korda käima pääl olijate tupeoja hoopis ära, mitmendat korda käima pääl olijatel muutub nüüd ju lahti olem lapsekoja kaelakaanal lühemaks. Mõlemate juures läheb ematupp pehmeks, laiaks, kuumaks ja limaliseks, nimelt rohkema limaeranduse läbi. Ka wälimised suguosad muutuwad enamasti pehmemaks ja laiemaks. Läbikatjuja ämmaemand tunneb neid wäitusi lapsekoja kõwaks ja ümmargusemaks minemisest ära (waata § 149). Mitmendat korda käima pääl olijate juures, kelle munale emakasjuus sõrmega juurde saab, tunneb ämmaemand ka põie põnewile minemist.

§ 153.

Teine osa wäitusi on ettewalmistawad ehk awawad wäitused, mida ka weewäitusteks

kutsutakse. Nende tulek kuulutab sünnitamise algust; naist nimetatakse nüüd sünnitajaks ehk ka, nagu mitmel pool, lapsehädaliseks.

Need wäitused, nii hästi nende walud kui ka lapsekoja kofkutõmbused, on ägedamad ja wältawad igaford kauemini kui eelwäitused; nad tulewad sage-damini ja korralisemalt, waheajad on lühemad, enamasti mitte üle weerand tunni. Üsna harufordadel puudub ka awawatel wäitustel walu, ehk see on tähtsusetu.

Korralise wäituse juures saab lapsekoja iga punkt põhja poole tõmmatud. Emakasuu ääred peawad selle läbi kooft lahti minema, lapsekoja suu ennast awama ja — laiendama.

§ 154.

Emakasuu lahtimineku läbi saab ikka juurem osa munast emakasuus paljaks. Üks weel juurem osa munast saab lapsekoja seina küljest lahti, sest et see ennast üles poole kiskudes muna päält ära koorib. Et aga jõelanahk, mis lapsekoja ilanahaks on, suuremalt osalt muna külge kinni jääb, siis peab tema äraatlemine lapsekoja küljest wähe werejooksu sünnitama. Weri on wäljawoolawa lima peenikeste kiududega segatud. Seda pisikest werejooksu, mis emakasuu awamisega ühes käib, nimetatakse „tähenduseks“; ta tähendab sünnitamise algust.

§ 155.

Et lapselõõja ruum kofkutõõmbamife läbi wõhemaks jääb, astub igaford wõitufe ajal weewill emafafuusse ja aitab niiwifsi teda laiendada. Selle lapseweega täidetud munanaha iga wõitufe juures wõljamineku fohta emafafuusse õeldafse: „lapsewill afub platfi“. Wõitufe järele läheb lapselõõda jälle laiemaks ja will jääb jälle lonti. Kui aga emafafuu ju täiesti lahti on, nii et fellest ainult weel pifikeft paliftuft niuete feinte ees ja kõrwal tunda on, õeldafse: „emafafuu on kadunud,“ — fiis jääb lapselõõda ka ju wõitufte wahe ajal wõhemaks, fiis peab will ka pööle wõitufe põnewaks jääma, „ta on katkemifeks walmis“. Wõhema tugewa wõitufe ajal katfeb will ja esimene lapseweefi woolab wõlja.

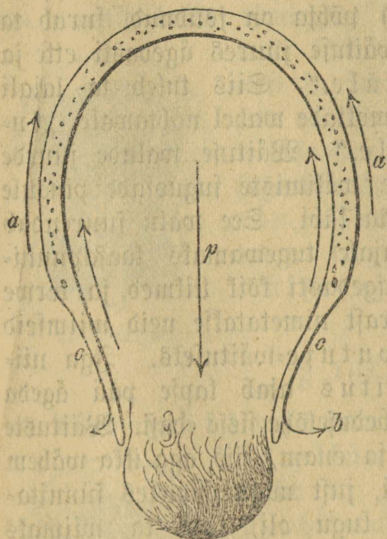
§ 156.

Sellega on esimene, awaw fõnnitamifefõrt mõõdas; aga — pandagu tähele, mitte lapseweewõ wõljawoolamine, waid emafafuu täieline lahtiminef on fee, mis efimefe fõnnitamife järele lõppu tähendab. (Kõrawastastel kordadel wõib will nimelt waremini, aga ka hiljem katkeda).

§ 157.

Nõõud tulewad wõitufed kas õhtejõrge ehk harwematel kordadel $\frac{1}{4}$ — 1 tunniõte waheagade järele fuuremas õgedufes ja fagedufes. Need on teife fõnni-

tamise ajajärgu wäitused ja kutsutakse neid punnimise, ajamise ja ka lapsewäitusteks, sest et nad lapse niuetesse (bekenisse) ja ka sellest wälja ajawad. Punnimise wäitused on, niisama kui awawadgi wäitused, terve lapskõja üleüldised kofkutõmbused; lapskõja terve siisu saab nende läbi tugewa

Pilt nr. 34.

tahtmata kaasapunnimisele, ta otsib kätele ja jalgadele kindlad toed, hoiab hinge finni ja punnib nagu potilgi, „toimetab wäituji.“

See wäituste toimetamine mõjub wäljast lapskõja pääle wäga lihtsuwalt, takistab seda weel kõrgemale kõhus ülestõusmise juures ja aitab sedawiisi—

wajutuse alla pandud; ja et ainult end praegu awawas emakas juus seda wajutust ei ole, taganeb laps wäituste surumise eest ikka enam ja enam emakasu poole.

Ajamise wäitused sünnitawad enam kui awawad wäitused ägedasti tungiwat tundmust, mida elutundmata emad mõnikord potile tahtmiseks peawad.

See tungiw tundmus kutsub sünnitajat nagu

kuna ta lapskoda toetab — ette poole nihkuwat last vastu seismaid tafistusi ära wõita.

§ 159.

Kui lapsepää oma kõige jämedama kehaga emafasuus seisab, öeldakse: „ta seisab kroonimisel.“ Kui ta niuete (beleni) põhja on jõudnud, surub ta tammi ja pärasoolika wäituse juures ägedasti ette ja alla, „ta surub pääle.“ Siis tuleb ta laiiali lahti tungitud häbeduse moffade wahel nähtawale, „tuleb läbilõikamisele.“ Wäituse walude juurde tuleb nüüd weel kange wälimiste suguosade pingule kiskumise walu lapse pää läbi. See walu suurendab wäitusi, annab sünnitajale tugewamaks kaasapunnimiseks asja ja paneb jägedasti kõik liikmed ja terve keha wärisema. Sellepärast nimetatakse neid wiimseid ajamise wäitusi ka raputusewäituseks. Iga niisugune raputusewäitus ajab lapse pää ägeda walu saatusel enam häbeduselõhe sisse edasi. Wäituste wahel taganeb ta, ejiotsa enam, siis aga ikka vähem ja vähem, jälle tagasi, just nagu esimeses sünnitamise ajajärgus williga lugu oli, kuni ta wiimaks jämedama kehaga ka wäituste wahel ajal häbeduse prao sisse seisma jääb, „ta on läbi lõikamisel.“ Kõige suurema waluga ajab teda siis lähem wäitus üle tammi wälja, „lõikab läbi.“

§ 160.

Waludel ja wäitustel on nüüd jägedasti lühike wahaeeg, siis ajab üksainus ehk ka paar wäitust

lapse muu keha välja; sellele järgneb lapse-
wee ülejääk, nõndanimetatud „teine wesi.“
Sellega on teine sünnitamise ajajärk, väljaaja-
mine lõpetatud. Terwe lapsekoda on kokkutõm-
bamise läbi palju vähemaks saanud; ka see koht, kus
emakook kinni istus, on vähenenud. Emakook ise ei
jaa ennast kokku tõmmata, sellepärast jai ta lapse-

Pilt nr. 35.

willi kokkutõmbamisi läbi selle sei-
nast ju suuremalt osalt lahti teh-
tud. Selle juures kattewad suured
werepooled, mis emakooki lapselo-
jaga ühendawad. Wälimine we-
rewoolus järgneb sellepä-
rast sagedasti otse lapse
väljaajamisele.

§ 161.

Nüüd algab kolmas sünnitamise ajajärk—

Pilt nr. 36.

järelsünnitus. Lapsekoda on
nüüd kui kõwa, ümmargune kogu
üle häbeduseluu, kuni naba lähe-
dale ulatades, läbi lonti jäänud
kõhunaha tunda. Emakook, muna-
nahad ja üks osa nabanööri, ühes-
koos järelsünnituseks nime-
tatud, on alles lapseloojas. Lapse-
loja seinast woolaw veri tungib
lahtise emakooigi tühja muna õõn-
fusse sisse. Natuke werd tuleb ena-

masti ka wälja, aga wäline werejooks wõib sel ajal puududa, kui nimelt munanahad alles ümberringi lapselõõja seinade küljes finni on.

§ 162.

Järelsünnituste lapselõõja wäljalükkamine sünnib nute kofkutõmbuste — järelsünnituse wäituste — läbi, mis niisama kui endised wäitused ämmaemandast läbikatsumisel wõiwad ära tuntud saada, mida aga paljud sünnitajad, nimelt need, kes esimest korda sünnitawad, sugugi ei tunne. Iga järelsünnituse wäituse puhul tuleb sugu werd wälja. Wäitused kihutawad emakoogi ematupe sisse. On palju werd emakoogi taga, siis ajab see teda ka kõhe kuni suguosade ette. Enamasti jääb ta aga esiotja tupewõlwiisse peatama; munanahad on ka nüüd alles osalt lapselõõja seinä küljes finni.

Kui lapselõõja sein kõhe lapse taga ennast hästi kofku tõmbas, siis on were jooks sellest järelsünnituse ajal ainult wähenene. Siis ei saa ka emakoof muna sisse tuubitud, ja sünnidunud päramistel pole siis mitte file weenahk wälja poole, waid werine külj, mis lapse lõõja seinä küljes finni oli.

Bilt nr. 37.

Needsamad wäitused, mis järelsünnituse ja tema taga seiswa were wälja ajawad, teewad lapselõõja seinä jälle lühemaks

ja kindlamaks. Suurte werejoonte seinad saavad selle läbi üksteise vastu vajutatud ja nende awaused finni pigistatud, nii et ühes wälja-ajamisega ka werejooks otja lõpeb ehk vähemalt väheseks jääb. Need wäitused suruwad lapsekoja tagumise seina kitsalt eelmisega kokku, nii et lapsekoda iseäranis eest poolt taha poole vähemaks ja lopergusemaks saab, mida wäljast lobaw käsi selgesti ära tunneb. Lapsekoja kael jääb esiotsa weel laiaks ja lonti tupewõlwisse rippuma, nagu oleks ta kattine.

Bild nr. 38.

On järelsünnitus ema suguosadest lahkunud, siis on sünnitamine otjas ja sünnitajat kutsutakse nüüd nurganaeseks ehk nurgawoodiliseks.

§ 163.

Ka nurgawoodis tõmbab ennast lapsekoda weel mitu päewa aeg ajalt kokku ja saab selle läbi vähemaks. Neid kokkutõmbusi tunnewad iseäranis need naesed, kes ju ennemalt lapsi on ilmale toonud; neid kokkutõmbusi nimetakse järelwäitusteks.

§ 164.

Rõnda on siis kolm sünnitamise-ajajärku olemas:

- 1) Awamise ajajärk,

- 2) Wälja-ajamise ajajärf ja
 2) Järelsünnituste ajajärf.

Selle wastu on aga wiiesugused wäitused olemas, sest et ka enne ja pärast sünnitamist wäitusi ette tuleb.

- 1) Geswäitused, ettekiulutawad wäitused — raskejalguse wäitused,
  - 2) Awawad ettevalmistawad wäitused
  - 3) Ajamise wäitused, lapsewäitused
  - 4) Järelsünnituse wäitused
  - 5) Järelwäitused — nurgawoodi wäitused.
- } sünnitamise wäitused.

§ 165.

Sünnitamise wältus on wäga mitmekesine. Naistel, kes ju sünnitanud on, nõnda siis: kes mitmendat korda last ilmaile toowad, läheb esimene ja teine sünnitamise ajajärf rutemini mööda. Järelsünnituste ajajärf on esimest korda sünnitajatel lühem.

Korralise sünnitamise keskmine wältus on esimest korda sünnitajate juures:

Esimene sünnituse aeg 16 tundi,

Teine sünnituse aeg $1\frac{3}{4}$ "

Kolmas sünnituse aeg $1\frac{1}{4}$ "

Kokku 18 tundi.

Mitmendat korda sünnitajate juures:

Esimene sünnituse aeg 10 tundi,

Teine sünnituse aeg 1 tund,

Kolmas sünnituse aeg $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ tundi.

Kokku 12 tundi.

Need sünnitamisevältuse keskmiised arvud leiti selle läbi, et 10,000 loomulikult lõpetatud sünnituste vältus kokku arvatud ju 10,000 läbi jagatud sai. Korraliste sünnituste enamus lõpeb lühema aja sees.

§ 166.

Ennemalt jaotati sünnitamine viide ajajärku. Viimaseid eesvõitusi nimetati esimeseks sünnituseajajärguks, selle läbi jäi avamise ajajärk teiseks; lapse väljaajamine jaotati kahte ajajärku, nii et kuni süseldamisekseni kolmas, kuni lapse täielise sündimiseni neljas rehkendati. Tärelsünnituste ajajärku kutsuti siis viiendaks sünnitamise ajajärguks.

Teine päättük.

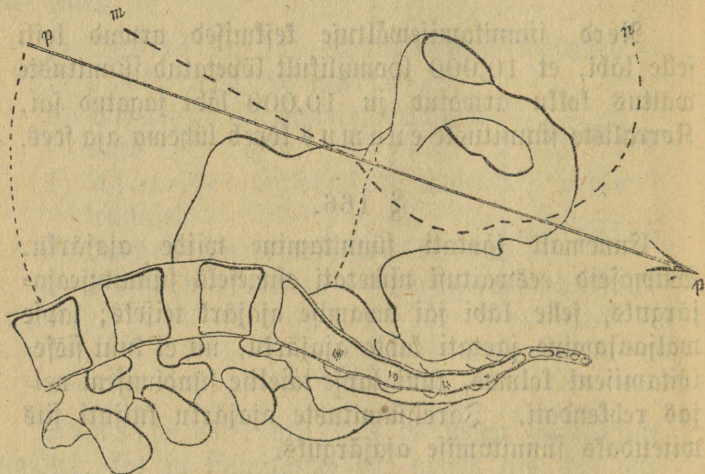
Ruda laps niueteft läbi läheb, sünnitamise mehhanismuseft.

§ 167.

Korraline befen (niue) on parajasti nii lai, et walmis laps selleft waewalt läbi minna wõib; wälja-

ajawal jõuul on bekeniruumis tähtsaid tafistusi ära wõita.

Sga suurem lapsesõja, mille läbimõõt bekeni läbimõõdu peaaegu ära täidab, nõnda siis pää, õlad, perse, leiab, kui ta bekenist läbi läheb, selle seinade

Pilt nr. 39.

poolt tugewat wastuseismist, mis teda määratud pööraniisi tegema sunnib ja teda sellest sihist, mil teda edasi aetakse, mitmetpidi ära põikama paneb. Seda nimetatakse sünnitamise mehhanismuseks.

§ 168.

Esiti peab bekenist läbimineel lapsesõja juhtjoone sihis liikuma. Juhtjoonel on teine siht kui see, mil-

les laps aetasse. Eest wäljaajama jõuu siht on joon, mis esimesest ja tagumisest, paremast ja pahemast lapselõuajast ühewõrra eemal seisab. See joon on, kui lapselõuad naese seljali olekul kõhu tagumist seinast wastu puusalülide kohal seisab ja umbes 22 sentimeetrit pikk on, 11 sentimeetrit esimese puusalüli ees ja jookseb säält kehet emakasjuud ja bekeni awaust läbi. Tuhthoon läheb wäljaajama jõuu sihist pisikeses bekenis esiti natuke taha poole, siis ette poole. Kesminew lapseoja, kui ta, näituseks pää, terve wäikese bekeni läbimõõdu täis täidab, saab sisseminetul tugevamini eelmist, wäljaminekul tugevamini tagumist bekeni seinast wastu surutud, ja et need seinad põiki on, libiseb ta nende päält ära muudugi teada, et selle juures wälja ajaw jõud wähenatud saab. Sellest siis tulebgi, et wäljaajamise algul eesolewa lapseoja eelmist bekeniseinast wastu seisaw külge rutemini edasi nihkub ja nõnda sügavamale jõuab ja katsumsõrm kergesii tema juurde ulatab; et sellewastu pärast, bekeni wäljaminekul, tagumise bekeniseinast ääres olew külge tugewas loogas alla ja ette nihkub ja selles sihis sügusadest lahkeb, kuna eespool olew külge siin pöörämispunkti on ja täitsa wagu si seisab. See loogasarnane liikumine on loomulikult igakord bekeni ristläbimõõtjas seiswa lapseoja läbimõõdu pöörämisega ühendatud.

§ 169.

Teiseks libiseb lapselõuast wäljaetud lapseoja bekenis oma suurema läbimõõduga igakord bekeni suu-

remasse läbimõõdusje, nii et siis enamasti befeni wiltu läbimõõdusje sisseastum lapseoja suurem läbimõõt befenikitsuse pääl, kus istmeastlad oma sidemetega rist- ja wiltuläbimõõtu kitsendawad, peaaegu täiesti õigesse läbimõõdusse astub. Befeni väljaminekus jääb eesminew lapseoja sellesse samasse olekusje, sest et befeni õige läbimõõt sabaluu tahawajumise läbi suur- dub ja sest et ta, niipea kui ta laieneb, suurem on, kui wiltuläbimõõt.

Nõnda on siis lapseoja edasinihkumine loogataolifest ja krumwitaolifest liikumisest koos; loogataoline liikumine on juhtjoone sähis, krumwitaoline saab befeni õige- ja wiltu- läbimõõdu läbi ette kirjutatud.

§ 170.

Ragu lapse ainus korraline seis ta päälaseis on, nii on ainus korraline sünnitamine päälasejündimine ja päälegi ettepööratud pisikeste fontanellega.

§ 171.

Päälagi, mis enamasti käima pääl oleku lõpul end kindlamini befeni sissejmineku pääle asendas, sagedasti ka ju kaunis sügawasti befenisje astus, kus katsum käsi teda ju tupewõlwis tundis, saab tihti ettekuulutawate ja esimeste awawate wäituste läbi, mis lapsetett wastu emakasjuud ajawad, jälle natuke ülespoole tõstetud, nii et ta kõrgemal ja liikuwam tunda on, sagedasti ka seestpoolt katsumale sõrmelegi.

Pärast seda kui emakasuu täiesti lahti läinud, vill katkenud, ja esimene mesi välja jooksnud, saab nüüd lapselõõja kofkutõmbuste läbi paljas pää bekeni sissiminekusse ja emakajuusse sisse pressitud. Tema seis on terve lapse järele, kõige fagedamini (esimene päälaseis) pahemale ja natuke ette poole pöördud pisikesse fontanellega. Sellest jookseb noolepalistus paremale ja taha suure fontanelle juurde, mis, niikaua kui pää bekeni sissiminekus seisab, katsuma sõrme läbi kubitaw on.

§ 172.

Pää nihkub nüüd wäituste jõuu läbi alla bekenisse, muidugi teada 168. paragrahwis kirjeldatud juhtjoone sihis.

Wäitused mõjuwad lapselõõjakeres ja lapselõõjapõhjas lapse teha pääle, pääasjalikult selgroo kaudu läheb ta jõud lapse pää pääle edasi. Et selgroo kula küljes seisab, siis astub esiti ka kula sügawamale, kuna eespää suure fontanellega enam tagasi jääb. Selle läbi teeb pää bekenis suurema õige läbimõõdu asemel lühema, wäiksema ja wiltu läbimõõdu. Mida sügawamale pää bekeni kitsamatesse jagudesse nihkub, seda enam saab ta sunnitud, seda seisu wõtma. See praegu kirjeldatud päähoidmise muudatus, mis meie eneste päänikutamise farnane on, ei puudu ial korralise päälaseündimise sünnitusemehanismuse juures. Ta tuleb 168. ja 169. paragrahwis kirjeldatud lii-

kumiste juurde. Befeni kitsuse pääl nimelt nihkub pisikene fontanelle pahemast befeniseinast kruuwiiisil ette poole wastu häbedusejuga, nii et nägu wastu ristluid seisma tuleb.

§ 173.

Miipea kui pää befenis suuremat takistust leiab, sagedasti ju sissemineku juures, sagedasti ka alles wäljamineku pool, saawad liikuwalt palistuste läbi ühendatud pääkondid oma äärtega natuke üksteise üle lükatud, nimelt tagumine pääkont pääluu tagumise ääre alla. Selle läbi saab pääluu befenikuju sisse litjutud ja edasinihkumiseks kohasemaks. Et pääluu selle läbi vähemaks jääb, saab teda katetew nahk lödewaks ja läheb woltidesse. Pifema waju tuse puhul sünnib siis pääpaistetud, mis woldid jälle sirgu kisub. Sarnane paistetud sünnib ka selle osa juures, mis kõige ees on, seda nimetatakse üleüldse sünnitusepaistetuseks, ka lapsepaistetuseks, üksikult pääpaistetud, näopaistetud jne., selle järele, mis osa ees seisab. Nagu iga liige üles paistetab, kui see paelaga kõwasti kinni seotakse, nii paistetab ka emakasuuft ja befenist piiratud lapseosa kõige jämedamast kohast üles. Weel enam tuleb sünnitusepaistetuse juures see asi tähelepanemise alla, et see jagu lapsest, mis emakasuuft wälja waatab, vähema waju tuse all seisab, kui teine suurem osa, mis lapsekojas seisab ja sellepärast wäituste waju tuse mõju all on.

§ 174.

Nii jõuab pää kuni bekeni wäljakäiguksje. Siia jõudes on wõlwitud päälagi wastu häbeduselooaga kumerust, kuna lapse kufal häbeduselu tagumist külge wastu saab wajutatud; lõug on tugewasti lapse rinna wastu wajutatud; nägu on ristлуу õõnestuse poole pööratud. Päheks pää selles sihis ja seisus edasi, siis wõiks ta ainult läbi tammi ja pära-soolika minna. Wäitused ajawad teda selles sihis ja selle läbi saawad bekenipõhja ja pahemad osad, nimelt aga tamm, kangesti põnewile kistud ja rebitud; aga takistus, mida nad pääle teewad, sumib seda ette häbeduselõhe poole nihkuma. See sünnib järgmisel wiisil. Wäitused ajawad tagaküljega wastu häbeduselõhet seiswa pää ifka kindlamini bekenipõhja wastu, nad ajawad ühtlasi ka lapse keha ifka kindlamini bekeni siisse. Nind tungib nüüd lõua oma ees ja selle läbi peab lapse kufal ja pärast ka otsaesine tamm ja sabaluud ifka enam alla ja taha poole suruma. Bekeni põhi, mis lapse edasinihkumist takistas, saab selle läbi ifka enam wildakama oleku wäljaajawa jõuu wastu ja selle wildaka pinna päält libiseb pää wiimaks, kuna lõug rinnast kaugele tuleb, häbeduseprao wahelt nähtawale. Selle juures seisab lapse kufal tõwasti häbeduselooaga küljes, pää saab ise oma ristlähimõõdu ümber keeratud, tagapää astub ette poole, kuna päälagi,

otjaesine ja wiimaks nagu fange tungimisega üle tammi saavad nihutatud. Pää läheb bekeni juhtjoones häbeduseosjadesst wälja.

§ 175.

Nüüd on pää sündinud. Kuna see sündis, astusiwad õlad bekenisse. Nagu pää, nii on nemad sunnitud oma suurt läbimõõtu bekeni kitsuses bekeni õige läbimõõdu poole keerama. Selg jääb selle juures, nagu ta ennegi oli, pahemale poole ja wähe ette: parem õla topib ennast häbeduselooaga alla ja pahem saab, nagu enne pää esimene kül, üle tammi wälja wajutatud.

§ 176.

Pärast seda, kui pää suguosjadesst lahkus, polnud temal enam tarwis kindlat seisju wõtta, ta keeras oma näo jälle, nagu ta enne olnud, enam paremale poole. Kuna õlad bekenis end keerawad, teeb ka pää loomulikult nende keerutuse kaasa ja nagu pöörab end nüüd otseti ema parema reie vastu. Seda liikumist kutsutakse lapsepää wälimiseks keeramiseks.

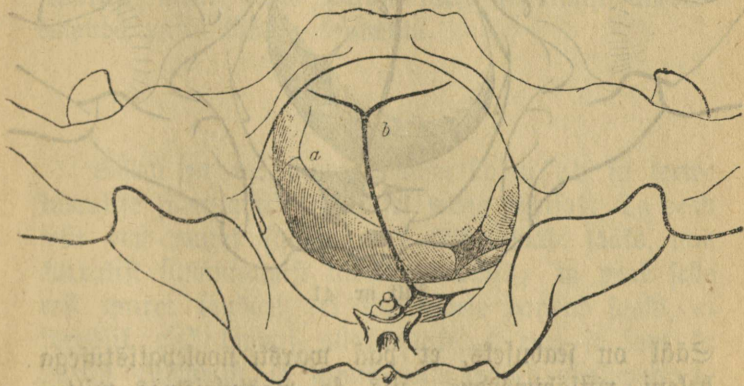
Lapse muul kehjal on vähem läbimõõd, need ei täida bekenit mitte täis. Pää ja õlad on ka bekeni sees ja küljes olewad pehmed jaod ju nii laiaks teinud, et muu kehaosa igas seisus sellest läbi wõib minna. Nõnda siis jääb lapse keha enamasti jellesse seisusesse ja sihisse, mis tal õlade läbimineku puhul oli, ja saab

paremale poole pöördub kõhuga ema reite wähele wälja aetud. Mõnikord pöörab laps ennast weel puu-
fast läbimineku puhul sel wiisil, et tema nägu sinna
poole waatab, kuhu emagi nägu.

Pääpaistetus tuleb selle seisu juures sündimisel
paremapoolse päälaeluu küljes pisike fontanelle juu-
res ette.

§ 177.

Teise päälae seisu juures, kus lapse selja-
pool ja nõnda siis ka pisike fontanelle paremal

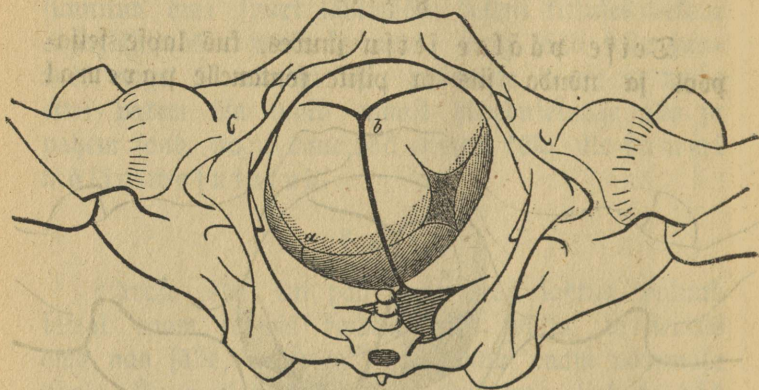
Pilt nr. 40.

pool seisab, ja pahem päälaeluu ees on, on sünd-
mus niisamasugune. Ka siin keerab pää bekenikitsuses
õige läbimõõdu poole ja pisike fontanelle tungib pa-
remalt poolt häbeduse looga alla. Sündinud pää
pöörab näo pahema reie poole, pahem õla astub

håbedufelooa alla, laps saab pahemale poole pööratud kõhuga ilmale toodud ja lapsespaistetud asub pahemapoolse päälaeluu küljes pisikesse fontanelle juures.

§ 178.

Teise päälae seisju juures on mõnikord, kui pää befenisje astub, pisike fontanelle enam taha poole.

Bilt nr. 41.

Sääl on seaduseks, et pää warsti noolepalistusega befeni ristlääbimöödus, siis ka wastuseiswas wiltulääbimöödus ennast keerab, nii et pisike fontanelle ette seisma tuleb.

Kolmas päätükk.

Ruda sünnitajad ennast peatwad hoidma, ja mis ämmaemandal korralise sünnitamise juures teha on.

§ 179.

Korraline sünnitamine lõpeb loomuliku väljaajamise jõuu läbi ema ja lapse kasuks. See jõud toob lapse ilmale, mitte ämmaemand. Sellepärast algab alles pärast lapse sündimist ämmaemanda päris töö ja toimetus.

§ 180.

Süügi on aga ämmaemanda kohused ju terve korralise sünnitamise wältusel väga tähtsad. Ta peab selle eest muret kandma, et kõik eemale jääks, mis korralist sünnitamist takistada wõiks; ta peab selle eest muret kandma, et kõik tähele pandud saaks, et korralik olek lõpuni alles jääks, et ema ja laps ka pärast sündimist ja sünnitamist terwed oleksiwad; ta peab hoolsa pärimise, tähelepanemise ja läbikatsumise läbi kõik sünnitamise ajajärkusi tähele panema, nii et mitte kõige pisemgi korrawastane olek ta silmist ei kaoks, sest iga kõrwalemineku juures tuleb kõik selle järele, kui dieti ja kui õigel ajal ämmaemand oma kohuseid täidab, nagu ta seda selle raamatu kuwendamast jaost selgesti leiab.

§ 181.

Tuleb ämmaemand naese juurde, kes last ilmale tuua mõtleb, siis peab ta pärimise, küsimise ja läbikatsumise waral omale järgmiste küsimiste pääle wastust anda oškama:

- 1) Kas naene üleüldse käima pääl on?
- 2) Kui kaua juba on ta käima pääl?
- 3) Oli naene terwel käima pääl oleku ajal terwe ja on ta seda ka praegu?
- 4) On sündimine ju alganud?
- 5) Kui kaugel on sündimine, kas on wäitused sageduse, wäktuse ja tugewuse poolest otse sünnituse aja kohased.
- 6) Elab laps?
- 7) Kuidapidi laps on?
- 8) Kuda on beken, kuda suguosade pehmed jaod?
- 9) On naene enne sünnitanud ja kuda on need sünnitused lõpmud?

§ 182.

Wastust ühe ehk mitme eespool seiswa küsimise pääle teab ämmaemand ju endiste järelküsimiste ehk läbiwaatamise läbi anda. Ka siis, kui naene talle hoopis tundmata, saab ta ju esimese katsumise järele küsimiste pääle, kas naene käima pääl on, kas sündimine on alganud, kas laps elab ja kuda ta seisab, wastust anda wõima, ja seda ilma küsimata. Ämmaemand teab ka ju sellest, mis siamaani õpitud, mida ta järekuulamise, mida läbiwaatamise laudu teada

Jaab, ta ei saa walis hoigawa naese käest mitte küsima, kas ta käima pääl on ehk kuda laps seisab.

Ämmaemand algagu kuulamisega, wõtku siis wälimine läbikatsumine ette ja alles siis seesmine läbikatsumine, aga alles pärast 230. paragrahwis ettekirjutatud pesemine.

§ 183.

Endiste sünnituste üle otsustamine nõuab üsna tšearalisku tähelepanemist. Ainult kui olekud igas sihis needsamad oleksiwad, peaks ka sünnitamise käik jälle seesama olema. Pärastised sünnitamised on enamasti kergemad kui esimene, sest et sünnitamise tee laiem on. Aga pärastised lapsed on enamasti ka suuremad kui esimene. Eapse olet, seis jne. oliwad endiste sünnitamiste juures wähest ebakorralise käigu juures süüdlased, wähest oli naene sel puhul ka wähem terve ja tugew, wähest oliwad ka käima pääl oleku ehk sünnitamise puhul wälised wigastused mõjunud, mis nüüd seekord wõiwad eemale hoitud saada. Aga üks ehk teine nendest juhtumistest wõib ka otse praegu eelseiswa sünnituse juures kahjulikum olla kui endistel korradel. Sellepärast ei tohi ämmaemand ial endiste sünnitamiste järele praeguse üle otsustada. Ta peab kõik endised ja nüüdsed asjaolekud hoolega läbi kaaluma, nii palju kui see tema jõuus ja wõimuses seisab.

§ 184.

Ilmub nüüd, et käima pääl olet oma korralisel lõpul ja sündimine ju käimas on, ja langewad kos-

tused ka teiste küsimiste kasuks, siis otsustab ämmaemand sellest, et sünnitamine tõenäitlikult korraliselt saab minema; ta teatagu neid häid lootuseid sünnitajale ja waigistagu teda, kui ta kartlik on. Tema ise aga olgu kõigiti tähelepanelik ja teadku, et korratugi igal ajal võib tulla.

On aga wastamine küsimiste pääle kahtlane ehk paha, siis peab ämmaemand end õpetuse järele selle wastu ette walmistama. Sal aga ei tohi ta sünnitajale oma kahtlusest märku anda ja teda selle läbi araks teha.

§ 185.

Veiab ämmaemand tarwiliku olewat, arsti juurde kutsuda, siis peab ta seda ka kindlasti sõnades awal-dama. Soowivad sünnitaja omaesed arsti juurdekutsumist, siis ei tohi ämmaemand seda ial keelda, ka siis mitte, kui ta kõik korras olema leiab, selle läbi wõtaks ta raske wastutamise oma pääle.

§ 186.

Miipea kui ämmaemand sünnitaja seisukorra üle on selgust saanud, seadku ta kõik tarwilised asjad korrale.

Sünnitamise tuba olgu seesama, kus naene pärast nurgawoodis tahab olla. (Sünnitamise majades on lugu teine, sest et nurgawoodilised ja sünnitajad ühte tuppä ei sünni). Kui ämmaemand walida võib, siis waligu ta sünnitamisetoaiks kõrge, walge kuuw ja waikne

tuba. Seleda päitefepaiste eest tuleb hoida, öösel tarwiliku walgustuse eest hoolt kanda ja külmal aastaajal ühesuguse soojuste eest — umbes 14 kraadi R. järele. Ohk olgu puhast, kanged lõhnad, hääd ja halwad, saagu eemal hoitud. Arad omaksed, üleliigsed tunnistajad, peawad auupakklikult eemal hoitud saama. Üks ehk paar abilist, naesterahwad, kes sünnitajale meeldiwad, jäägu tuppa. Amber ehk pott, mille pääl sünnitaja oma hädatarwitust toimetab, peab toas ehk kõrwaltoas olema; wälja pehlikusse ei tohi sünnitaja mitte enam minna.

§ 187.

Sünnitamise ase saab kõige paremini ühe harilise woodi pääle walmistatud, sellesse samasse woogisse, kus naene edespidi nurgawoodis saab olema. Ase peab kaunis kindel olema. Madrats ehk ölekott on sündsad; pehmed padjad, millele sünnitaja sisse wajub, pole otstarbelised. Woodi jalutsist peab sünnitaja oma jalgadele tuge leidma. Et enmast wäituste ajal kätega finni hoida, on sünnitajale sünnitamise ajal fergituseks, kui woodi jalutsi külge käterätik seotakse, millest sünnitaja kätega finni wõid hoida. Sünnitamise woodi peab päälegi igas sihis nii tehtud olema, et keha selle pääl harjunud wiisi mõnufasti puhata wõib. Misjugal forral üks määratud olek otstarbelik on, saab üksikult õpetatud. Woodilina alla peab wahariie ehk mõni teine weefindel riie laotatud saama, et wedelikud woodit läbi märjaks ei teeks. Sünnitamise woodi olgu nii, et sinna mõlemalt poolt

juurde saab; selle juures ei tohi ta mitte liig ahju lähedal ega liig ukse ega akna juures olla ja peab firmi läbi tõmbuse eest hoitud saama.

§ 188.

Sünnitaja riided olgu pehmed ja laiad, aga soojad. Püksid peab maha ajama. Katteks on kõige parem villane waip, millele linane riie alla õmmeldud. Ämmaemand kandku selle eest hoolt, et sünnitaja terve keha puhas on. Sest jellel ajal pole ainult sünnitaja filmapillkise terwise kohta tähtsus, waid ka terve nurgawoodi aja kohta. Ämmaemand pesku, kui seda tarwis, naene puhtaks ja palmitsegu ka ta juuksed finni, sest lähematel päewadel ei tohi juukseid mitte kammita.

§ 189.

Weel kandku ämmaemand hoolt, et palawat ja ka külma wett igal ajal saada oleks. Ta lasku lapse pesemise tarwis wann jisse tuua; kandku selle eest hoolt, et lapse woodi ja pesu walmis oleks ja pangu lapse nabasidemed käepärast walmis. Nende kirjeldused tulewad taga pool. Et tema omad asjad, mis pärast üles loetud saawad, walmis peawad olema, on iseenesest mõista; niisama peawad ka tema jaoks alati pesuwesi, seep ja käterätikud walmis seisma, et ennast enne ja pärast seesmist läbikatsumist pesta mõiks. Kui ämmaemand mitte iseene juures kõige juuremat puhtust üles ei näita, kuida mõib ta seda

siis oma hoolealuse käest nõuda. Üks nõuu kuse, musta ja lapsewee kogumiseks peab ka käepärast seisma, niisama ka üks puhas kausj järeksunnituse jissepanemise tarwis. Korrawastaste fordade tarwis olgu pudel äädikat ja weidike weini ehk rummi ehk konjaki käepärast.

§ 190.

On sünnitajal isu ehk jänu, siis tohib ta seda ka waigistada, aga mitte liiasti ja raskesti feeditawat toitu, sest et ta seda muidu jälle wälja offendab. Ka higistama ajawaid jookisid ei tohi ta juua. Wärske puuwili, kõik juurewiljad, raswane ja suitsetatud liha pole mitte hää; niisama ka wein, õlu, põletatud wiin, kange kohwi ja thee. Joogiks on kõige parem wärske wesi; toitu on üleüldse ainult siis tarwis, kui sünnitamine kaua wältab. Piim, piim ja wesi, piim wähe kohwiga, tafs puljongi, weega feedetud riis ehk kaeratangupuder ja mõni sai, sellest on küll.

§ 191.

Uwamise ajajärgul peab ämmaemand selle eest hoolt kandma, et kusi ja roojus korralikult wälja heidetud saamad. Kuse tühjendamiseks on sagedasti ju sünnitaja käsikimisest küll; kui tühjendus seistes ehk kikitades mitte wälja tulla ei taha, tuleb ta fer-gemini pikali olles; ka tohib ämmaemand eesolewa pää, kui see tugewasti põie pääle wajutas, sõrmega wähe tupewõlwilt üles tõsta, et kusi mööda pääseb.

Wälimise läbikatsumise läbi wõib ämmaemand sünnitaja juures alati tunda, kas põis täis ehk tühi on. Ei tühjene põis eespool kirjeldatud wiisil mitte, siis peab ämmaemand kuse kateedriga ära lastma (§ 544).

Musta wäljatühjendamiseks on tagast sissepritsimist tarwis; ka kui tühjendus mitte wäga ammu aja eest ei olnud, on sissepritsimine tarwilik, sest see kannab selle eest hoolt, et wäitused korraliseks jääwad. Klistiir walmistatakse soojast weest paari lusika täie õliga ja finniise kõhu juures weel natuke seepi ehk üks supilusika täis keedusoola.

Tuleb ämmaemand alles pärast awamise ajajärku sünnitaja juurde ja on lapse pää ju bekenisse jõudnud, siis peab kusemine enamasti pärast sünnitamist jääma, sest et pää kusetoru kofku surub. Ka sissepritsimine ei aita siis enam, sest et siis ei klistiir ega ka muistus pääst mööda ei pääse.

§ 192.

Awamise ajajärgus tohib korraliselt sünnitaja tahtmist mööda käia, seista ehk pikali olla, nagu see talle hääd on; ta tohib ka magada, kui tal seks rahu on. Tuleb wäitus, siis katsub ta end toetada. Sohwa ehk woodi annawad sünnitajale otsitud toe, kui ta pikali olemist paremaks arwas; käis ta, siis astub ta wäituse puhul tooli pääle ehk toetab selja wastu seinale ja käed oma ees seiswa toolileeni pääle ehk haarab oma ees seiswa ämmaemanda kätest finni. Kõik see on lubatud, aga ta ei tohi neid tugesid

ometi pressiks tarvitada. Kõik punuimine awamise ajajärgul on väga kahjulik, ta ajab willi enneagu katti, sünnitab krambisarnaseid wäitusi ja teeb selle läbi sünnitamise kestvamaks ja walusamaks, mõis ihegi kardetawaks saada.

§ 193.

Su enne ette wõdetud läbikatsumist peab ämmaemand awamise ajajärgul aeg ajalt fordama. Ta katfugu seda wäliselt kui ka seesmiselt üleüldiste reeglite järele toimetada; ta ärgu unustagu ka ennast enne ial pesemata. Ta pesku ka enne esimest läbikatsumist sünnitaja wälimisi fuguofasi ja nende ümburust ja loputagu ka tupp puhtaks. Ka enne iga uuesti läbikatsumist puhastagu ta puuwilla topikesega wälimisi fuguofasid, et mitte ju wäljawoolanud wedelikust sõrme kaudu jälle midagi fuguofadesse tagasi ei läheks.

Õhwaranis tähele panema peab ämmaemand awamise ajajärgul ettewõtetud läbikatsumisel järgmisi punktisid:

1) ärgu ta ial läbikatsumise juures emakasuu kallal rebigu, sellest tõusewad krambiwäitused.

2) ärgu ta sõrme ial kõwasti lapse willi wastu surugu, et see enneaga ei lõhkeks.

3) ärgu ta ial lapse pääd befeni wäljakäigust edasi suruda püüdku, selle läbi tõusewad reegliwastased lapseseisud.

4) ärgu ta fagedamini läbikatsumist ette wõtku, kui see tarwilik on.

§ 194.

Tarwilif on see läbifatsumine ainult nii kaua ja nii sagedasti, kui ämmaemand järgmiste punktide üle selgusele on jõudnud:

1) Kõige päält peab ämmaemand teadma, kas pää eespool on, sest igal teisel puhul peaks ta arsti järele saatma. Ämmaemand teab, kuida pää tundub, ta tunneb teda läbi tupe wõlwi eelmise kõhuseina juures, ta tunneb teda, kui awamine ju hästi edene- nud, ka läbi emakasuu. Kui seesmine läbifatsumine ette ulatawat jagu ära tunda ei lae, wõib wälise läbifatsumise kaudu selgusele saada, et pää ees seisab. Lapse korralise oleku puhul on lapsel oma korra- lik muna kuu, lapselõja põhjas tuntakse ümmargust pehmet perjet ja selle kõrwal, kõige sagedamalt pare- mal pool, pisikesi osasid — jalgu. Südamet tussumist kuuldaske kõige waljumini küljest, enamasti pahemalt poolt ja wähe alamalt naba juurest. Ülewal pool häbeduseluid tuntakse läbi naha kindlat ümmargust pääd mõnikord selgemini kui tupewõlwi läbi. Wäli- mist ja sisemist läbifatsumist tohib ämmaemand ainult wäituste wahel ette wõtta, kui ta lapse seisju ja etteulatawat osa ära tunda tahab.

§ 195.

2) Ju esimese seesmise läbifatsumise puhul peab ämmaemand ka emakasuid ko- bama ja aru saama, kas ta ka korralik on, kas

ta ka esimest korda sünnitajate juures, kas ta wäituste wahel ajal pehmem ja londs on. Emakasuu seisab sünnitamise algul kaugel tagapool ristluu koopa juures ja hoiab tihti weidike paremale ehk ka pahemale poole.

§ 196.

3) Kas lapsewill alles seisab, teab ämmaemand ju sünnitaja sõnade järele, kas wesi ju wälja jooksnud ehk weel mitte. Kindlamale otsusele jõuab ta aga läbikatsumise waral. Lapsewili on file ja enamasti tunneb katsuw sõrm ka tema sees olewa õee ära; selle wastu tuntakse palja pää küljes juukseid.

§ 197.

4) Kui ruttu awamine edeneb, seda näeb ämmaemand emakasuu mitmekordsest läbikatsumisest. Märkab ta, et edenemine pikaldane on, siis on küllalt, kui ta alles paari tunni järele katsub; on edenemine rutuline, peab ta ka sagedamini katsuma. Alguses on awamine enamasti pikaldane; kui wäitused ju mitu tundi ära jääwad, siis pole sellest emale ega lapsele kahju ja ämmaemand võib soowida ja nõuda, et sünnitaja puhkama heidaks.

§ 198.

5) Kas wäitused korralised on, seda tunneb ämmaemand ju sellest tagajärjest ära, mis neil awamise

päale on, ja, ka kui see väike on, täielistest waluta wäituse pausetest. Peaks aga ämmaemandal wäituse korralise oleku kohta kahtlust olema, siis wõtku ta wäituse ajal seesmine ja wälimine läbikatsumine ette. Emakasuu läheb korralise wäituse puhul küll pingumale, aga mitte kitsamaks, põis saab ette poole surutud. Wälimine läbikatsumine leiab lapskoja üldise kindlama ja ümmargusema kui enne; kui wäitus järele annab, muutub emakasuu jälle kõrgeks ja pehmemaks, niisama ka lapskoja tere. Selle järelekatsumise puhul peab ämmaemand alati seda tähele panema, kas põie sisse palju koft on kogunud, ja sellel korral ka tühjenduse eest hoolt kandma.

§ 199.

On emakasuu nii kaugele lahti, et ainult weel ees ja külgede pool kitsas palistus on tunda, („emakasuu on kadunud“), siis on lapsewill warsti lõhkemas. Sünnitaja peab nüüd rahulikult seljali maha heitma ja ämmaemand peab ühe nõuru talle alla panema, kuhu lapsewesi sisse wõib jooksta.

§ 200.

Kohe pärast lapsewee wälja jooksmist, nõnda siis aja mise aja järgu algul, peab ämmaemand hoolsa sihemise läbikatsumise ette wõtma. Et päalagi ees oli, teadis ämmaemand juba, ka lapse seis oli talle ju enamasti wälimise läbikatsumise läbi tuttan; nüüd

peab ta feesmise läbikatsumise läbi selgusele saama, kuda ees olew päälagi seisab ja ka: kas ta üksipäinis ette ulatab. Tema kõrwal wõiks ka käsi ehk jalg ehk nabanöör olla: jellepärast peab ämmaemand ümberringi pää ja bekeni wahel hoolelikult lobama. Kuda päälagi seisab, seda tunneb ämmaemand wäikesest fontanellest ära ja ka noolepalistuse sijust. Päälagi wõiks aga wee wäljajooksimisel ka bekeni sisseläigu päält ära nihkunud olla. Et see wõimalik on, siis tohib ämmaemand nüüd läbikatsumise juures päälund ainult kergesti wajutada, wastasel korral wõiks ta muidu ise pää kõrwale nihutada.

§ 201.

Sünnitaja ei tohi nüüd asemelt mitte enam lubada. On ämmaemand läbikatsumise läbi selgusele jõudnud, et lapse seis täiesti korralik on, siis wõib ta lapsehädalisele lubada, et ta — kuda tal parem on — kas seljali ehk küljeli wõib olla. Aga kõik rahutu wisklemine ja ristluude sisselpeaenutamine tuleb ära keelata. Küljeli olles on sünnitajale fergituseks, kui ämmaemand wäituse ajal ristluukohastid käega toetab. Sünnitajale on nüüd wäituste ajal enam tuge tarwis kui enne, ja kui talle seda antakse, jääb rahutu lapsewoodiline kõige paremini paigale ja rahuliseks. Seljali olles toetagu sünnitaja wähe omad krõnkisid jalad woodi ja lutsit wastu ja pidagu kätega woodi tulba külge pandud käterätikust finni.

§ 202.

Selles olekus võib ka kaasa-punnimist, milleks nüüd lapsehädaline tarvitust tunneb ja mida talle nüüd ka lubada võib, kõige paremini korda saata. Selle juures saab pää padja ehk ämmaemanda käe läbi vähe kummargile toetatud, lapsehädaline peab hinge finni ja punnib nagu potil olles. See kaasa-punnimine võib aga ainult wäituse ajal jündida, wäituse wahel võib see wiga teha. Kafulik on see „wäituste äratöötamine“, kui wäituste tagajärg ise wäike on.

§ 203.

Ämmaemand otustab wäituste tagajärje üle, kuna ta pea nende ajal, pea nende järele seesmiselt järele katsub; siis tunneb ta 172., 173. ja 174. paragrahwis kirjeldatud pää cdasiminekut.

Pää seisju olekut tunneb ämmaemand noolepalistuse sihst ja fontanelle seisust ära. Kui sügawal pää seisab, otustab ta pää seisust istmeluwookade wastu. Kui förm weel nende wahete mahub, pole pää weel befeni põhja jõudnud; befeni põhi on see koht, mille juures noolepalistus reeglimööduliselt befeni läbimöödu oma poole pöörab.

Kaua wältawa wäljaajamise juures annab wäitusest hääd tunnistust päaluu fontide äärte üksteise üle nihkumine ja pääpaistetuse suurus.

Ka jündimise möju lapse terwise pääle peab ämmaemand filmas pidama. Pärast poole räägime

fellest, mil wiisil lapse elu sünnitamise läbi wõib hädaohusse langeda. Alati aga pidagu ämmaemand meeles, et ta lapse terwise kohta emahus südamelööfide järele peab otsust anda oskama. Ta ärgu sellepärast iga 4—6 wäituse järele — ka siis, kui sündimine väga korralik näitab olewat — mitte kuu-
latamata jätku, kas lapse südamelöögid weel korralised on. Siin juures teadku ämmaemand, et tugewa wäituse ajal ja kohe selle järele need südamelöögid wäheks ajaks wähenewad, mõnikord kuni poole paljuseni, ilma et sellest lapse terwisele midagi karta oleks. Minult südamelööfide wältaw langemine ehk tõusmine tähendab hädaohtu.

Kui lapse wäljaastumine warsti oodata on, puhastagu ämmaemand nõrga karboli sulatusega suguosade ja nende umbruse küljes olew lima ja weri ära, et sellest lapsele midagi silma ei läheks ja lastagu lapse wastuwõtmise tarwis ka üks puhas lina mustema alumise lina pääle.

Teäranis tähele pangu ämmaemand seda ajajärku mil pää „wajutama“ hakkab ja pürafoolikas ja tamm tema läbi etteatud saawad; nüüd peab ta selle üle walwama, et häbeduse pragu ja nimelt tamm lapse läbimineku puhul terweks jääwad. Neli punkti on olemas, mis ämmaemand siin tähele peab panema.

§ 204.

Etiteks. Sel ajal, mil pää befenisse astus, ei olnud pool istuwat ehk förgendatud persegaga aset kor-

ralise bekeni juures küll mitte tarwis, aga kahju ei teinud see ka mitte. Aga sel ajal, mil pää bekeni põhja jõudnud, oleks jarnane seis hoopis kahjulik. Nimelt saab selle oleku läbi puusaselgroog paenutatud ja bekeni libastus keha poole tähtsalt vähendatud.

Sellepärast asendagu ämmaemand naese ifka nii, et puusadekohht hästi sirgus oleks. Padi wõib küll ristluis kohal, aga mitte perse all olla.

§ 205.

Pääle eespool nimetatud punkti on weel kolme punkti tähele panna, kui tahetakse, et tamm pää läbimineku puhul terweks jääks:

Peab nimelt teiseks tagapää täiesti häbeduselooga alt wälja tulnud olema, enne kui eelpää üle tammi weereb.

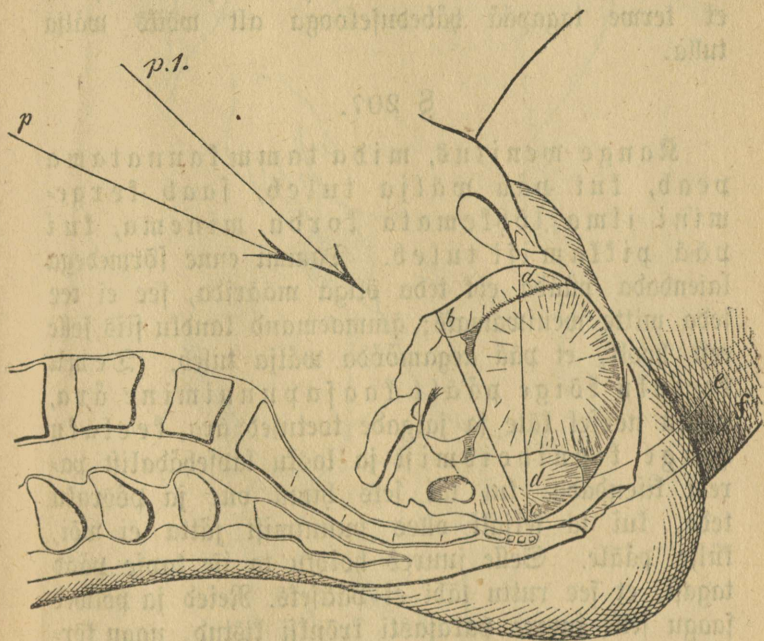
Kolmandaks peab see eelpää wäljaremine nii pikkamisi jündima, et bekeni põhjas olemad pehmed jaod forralikult wälja sirguda saavad.

Neljandaks peab pää, kui ta täiesti wälja jõuab, juhtjoone sihisje jääma, lapse kulla-auf peab siis kindlasti ema häbeduselooga külge wajutatud olema.

Selle järele on ämmaemandal pää läbimineku puhul weel kolm asja tähele panna:

§ 206.

Mida suurem pää jämedus on, seda enam peavad bekenipõhjas asuvad pehmed osad end wälja laotama ja seda enne mini läheb tamm lõhki, kui need pehmed

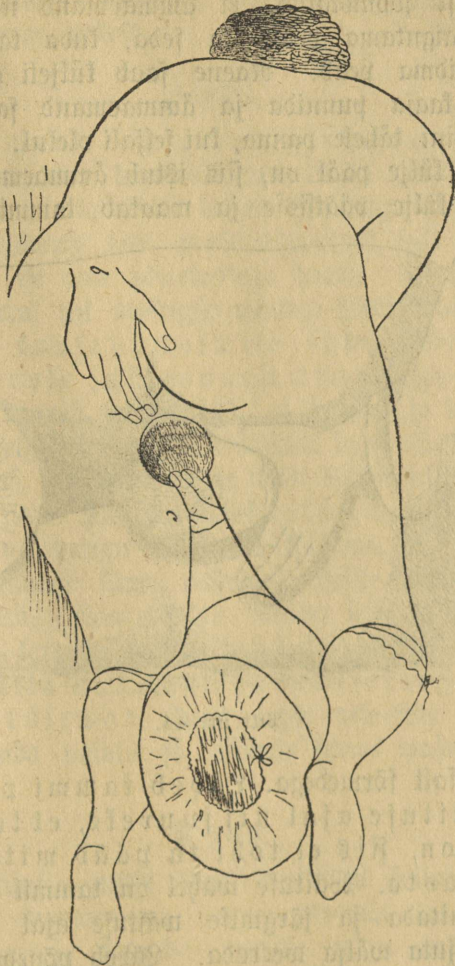
Bilt nr. 42.

osad küllalt ei weni. Ümmaemand toimetagu oma kohust siin järgmiselt: Igal puhul, nii pea kui pää ette poole nihkuma hakkab, ko-

bagu ta esimese ja teise sörme jä-
rele, kas juterme tagapää häbeduseloo-
ga alt wäljas on. Ei ole see weel mitte sündinud,
siis peab ta iga wäituse järele ehk ta selle ajal ni-
metatud kaks sörme kindlasti tagapää pääle panema
ja selle tammi wastu maha wajutama, nii
et terme tagapää häbeduseloo-
ga alt wõiks wälja
tulla.

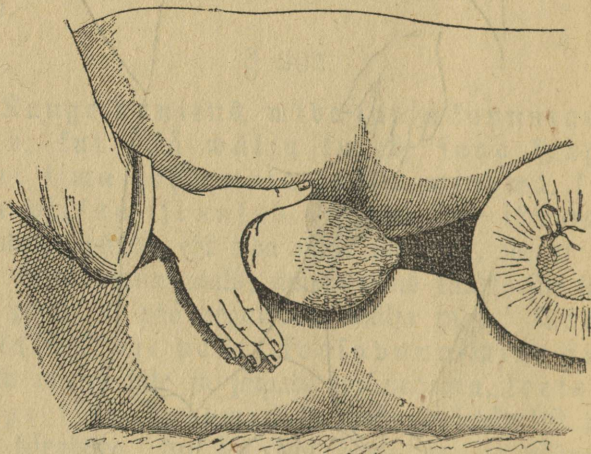
§ 207.

Range wenitus, mida tamm kannatama
peab, kui pää wälja tuleb, saab kerge-
mini ilma lõhkemata korda minema, kui
pää pikkamisi tuleb. Tammi enne sörmedega
laiendada püüda ehk teda õliga määrada, see ei tee
teda mitte weniwamaks; ämmaemand kandku siis selle
eest hoolt, et pää aegamööda wälja tuleb. Tema
keelaku kõige päält kaasa punnimine ära,
wõtku naesel käte ja jalgade toetused ära, keelaku
hinge finnihoidmist ja lastu lapsehädalist pa-
rem kiskendada, kui tal seks himu on, ja pööraku
teda, kui ta seljali olles punnimist jätta ei wõi,
külje pääle. Selle juures hoidku ta ise lapse pääd
tagasi, et see ruttu läbi ei pääseks. Reied ja põlwed
saagu selle juures parajasti krõnksti kistud, nagu kõr-
wal seisaw pilt näitab, ja põlwele wahesele pandagu
padi, mis reied lahku hoiab, nii et tammile ja su-
guosadele tagant wabalt juurde saab. Et sünnitaja
naene hästi riides peab olema, teab ämmaemand
188. paragrahwist. Riideid ei ole siia pildi pääle

Bilt nr. 43.

fellepärast joonistatud, et ämmaemand näeks, kuida naese paigutama peab, ka seda, kuida ta ise omad käed hoidma peab. Naene saab küljeli olles palju vähem kaasa punnida ja ämmaemand saab tammi terawamini tähele panna, kui seljali olekul. Kui naene pahema külje pääl on, siis istub ämmaemand woodi parema külje päätsisse ja waatab tammi osalt fil-

Bilt nr. 44.

maga, osalt sõrmedega. Täheb tammi põnewus ühe wäituse ajal nii suureks, et lõhkemist karta on, siis ei tohi ta pääd mitte enam edasi lasta. Wäituse wahel on tammil jälle aega end wenitada ja järgmise wäituse ajal wõib pää ilma kahjuta wälja weereda. Täheb põnewus jällegi suureks, peab pää läbitulekut järgmise wäituse ajal

weelgi feelama. Niiviisi tuleb pää pikkamisi läbi, ilma et tamm lõhkeks.

§ 208.

Ette poole ei saa pää juhtjoonest ära taganeda; kui tagapää juur kitsalt häbeduselooaga pääl seisab, seisab pää bekeni küljekäigu juhtjoones. Et ta juhtjoonest taha poole ei pörkaks, selle eest kannab tamm ise oma põnewusega hoolt. Minult londi tammi korral ehk üleliigse wäituse jõuu läbi, ehk ta sündmata kaasapunnimise läbi wõis pää tammi poole juhtjoonest ära põigata. Ämmaemand tunneb seda sellest, et ta pää ja häbeduselooaga wahel sõrmega tühja ruumi leiab. Selle haruldasel korral, mil kullatagune mitte häbeduselooaga külge ei hoi, peab pää läbitulekul tammi toetama. Ämmaemand pangu siis oma käsi nii, et põial paremale, esimene sõrm pahemale poole tammi äärde seisma tuleb. (Waata pilt). Nõnda seisaw käsi waju- tab nüüd fergesti wastu häbeduselooaga, nii et kullal ja kulla auk üsna häbeduselooaga külge seisma tulewad, kuna lapse otsaesine ja nägu ämmaemanda põidla ja esimese sõrme wahelt wälja astuwad.

§ 209.

Waadatakse naese sünnitamist ta seljali olekul, siis istub ämmaemand woodi paremal ehk pahemal äärel sünnitaja jalgade juures, nagu naese poole pöördub. Istub ämmaemand woodi parema ääre pääl

siis kobab ta parema käe s ormedega teki all tagap aa w aljaastumist, ka tammi p onemust kobab ta parema käe s ormedega. P aa tagasihoidmiseks seisab üle sünnitaja parema külje ta parem käsi walmis. Kolmandaks k aepanekuks, kui seda tammi toetamiseks tarwis on, saab naese seljali olekul nimetatud seisust parem käsi, mis tammi külge pandud, et selle esimene  aar p oidla kandsu alla jäab, käsi ja w aljasirutatud sõrmed on selle juures üle roojaangu tahta poole p oordud. (Waata pilt.)

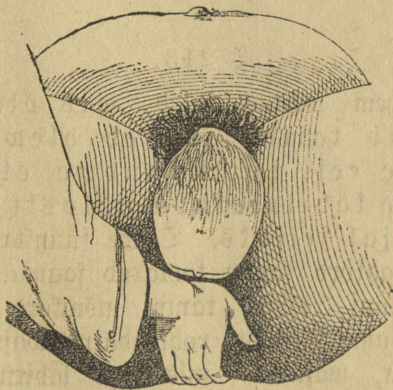
§ 210.

Mitte iga sünnitamise juures ei saa neid kolme k aepanekut tarwitatud, aga ämmaemand peab küll iga sünnitamise juures kõike neid kolme asja tähele panema. On tagap aa häbeduselooaga alt ju täiesti wälja astunud, siis oleks asjata seda weel alla wajutada tahta. Astub p aaluu ise pikkamisi h abedusepraost läbi, ilma et seda  uleliig pingule k isuks, siis oleks see ainult kahjulik, kui teda asjata tagasi hoida p uutaks. Seisab tagap aa, nagu harilikult, isegi häbeduselooaga küljes, siis oleks kahjulik, teda weel rohkem seda wastu wajutada. Tagap aa allawajutamist on harwa tarwis, päa l abituleku wiivitamist (Pilt N  45) enamatel kordadel, tammi toetamist  isna harwa päa l abil oikamise puhul. Kõige enam kahju teeks aga ämmaemand, kui ta kolmandat k aepanekut, tammi toetamist, warem tarwitaks, kui tagap aa täiesti häbeduselooaga alt wälja on astunud.

Siis tatistaks ta seda wäljaastumist, ja pää astuks oma suurema jämedusega häbeduse praosle ning tammi lõhkemist oleks siis weel õieti karta.

§ 211.

Kui läbiastum pää parasoolikastrooja wälja litsub, siis pühib ämmaemand seda rätiga

Pilt nr. 45.

fuga, et tema ega ka sünnitaja rohkem mustaks ei saa tehtud, kui tarwilik on. Tammi kobawat kätt rätifuga katta pole hääd, sest siis ei saa tammi põnewust hästi tunda. Kõike, mis inimese ihu küljest tuleb, ei tohi ämmaemand puutumast karta, kui seda tarwis on. Pesu wett ja seepi on ju küllalt.

§ 212.

Pärast pää sündimist peab ämmaemand lapse kaela ümbert kabama, kas selle ümber wabest nabanõör ei ole, sest kui asi nii on, peab ämmaemand seda niipalju lodewaks tegema, et õlad sellest läbi wõiwad pääseda (§ 452). Selle järele toetab käsi pääd, et ta alla ei wajuks; siisgi ei tohi lapse suud ja nina käega mitte kinni fatta, sest mõnikord hingab laps ju nüüd.

§ 213.

Kui lähem wäitus tuleb, mis õlad wälja ajab, peab tammi juures olem käsi iga furd selle eest hoolt kandma, et eespool seisaw õlg läbitulekul kindlasti häbeduse looga najal seisaks. Õlade sünnitamise juures peab siis igafurd tamm toetatud saama. Kui seda mitte ei sünni, lõhkeb tamm mõnikord weel õlade läbituleku puhul. Hästi rohkendatud wajutus wastu häbeduselooka, wajutus, mis aga läbitulekut mitte takistada ei tohi, ja tamm jäb kindlasti terweks.

§ 214.

On õlad läbi astunud, siis läheb siinamaale tammi küljes seisaw käsi enamasti weel sellesama wäituse juures lapsega kaasa. Paps peab nii wastu wõetud ja maha pandud saama, et nina ja suu wabalt hinge wõiwad tõm-

mata ja nabanööri lonti jääb; rebida nabanööri kudagi wiisi ei tohi, see mõib nii lapsele kui emale kahju teha.

§ 215.

Järeksünnituste ajal peab ämmaemanda tähelepanemine ema ja lapse wahel jaotatud olema. Sünninud laps, kes enamasti alles nüüd kiskendama hakkab, peab emaga paariks minutiks ühte jääma. Sel ajal katsugu ämmaemand lapsekoja järele, kas see ka kindlasti kinni on läinud, nii et worejooksu karta pole ja kas sääl wahel mõni teine laps sees pole.

Siis puhastagu ta lapse nägu puhta keedetud wee sisse kastetud puuwillatopiga limast ja worest puhtaks.

§ 216.

Veidib ämmaemand lapsekoja kindla ja piisikese olema ja oma põhjaga wähe all pool naba ehk weel sügawamal seiswat, ja hingab ja kiskendab laps korralikult, on ka nabanööri tuskumine täiesti ehk peaaegu kadunud, siis hakkab ta nabanööri ära lõikama.

Nelja sõrme laiuselt nabaft seob ta nabanööri ühe ehk kahe õleõrrelaiuse kindla paelakesega kõwasti kinni. Kolme sõrme laiuselt edasi lõikab ta siis nabanööri kääridega katki, keerab lahtise otja seotud koha poole tagasi ja seob

paelaotjad selle üle weel furd kahte kõwasse sõlme. Nabanööri sidumise juures peab ämmaemand iseäranis selle pääle waatama, et ta ei ema ega lapsesoolist nabanööri otša rebida ei tohi. Oma poolse otša rebimine wõiks lapseskojas werejooksu, lapse poolse otša rebimine naba juurde kardetawat põletikku sünnitada. Ka sidumise juures peab ämmaemand ettewaatlik olema, et nõör ei katteks ja ta seda wiisi nabanööri wastu tahtmist ei rebiks.

Mitmel pool on moodiks, nabanööri kahest kohast finni siduda ja siis jeda kahe sõlme wahelt läbi löigata. Rahjulik see üsna ei ole, aga tarwilik ka mitte, päälegi kui sidumine ruttu peab sündima ja ämmaemandal aega ei ole. Oma poolsest otšast ei tule tikkagi werd wälja.

§ 217.

Pärast jeda kui nabanöör finni seotud, tuleb lähem tähelepanemine jälle ema poole pöördä. Laps saab sellepärast sooja rätiku sisse mäsitud ja ühe mõistliku naese kätte antud ehk ka mõnessse kindlasse kohta asendatud, ja ämmaemand waatab jälle uuesti järele, kas lapseskođa ka nüüd kindlasti finni ja kas werejooks sellest wäike on; ta kuulab järele, kas sünnitajal weel walu on ja kuida ta muidu ennast tunneb, ja paneb iseäranis jeda tähele, kas naese terwes olekus werejooksu märgata pole. Wälimise läbikatsumise juures pangu ämmaemand tähele, kas lapseskođa ees olew põis täis ehk tühi

on. Sagedasti on sünnitamise puhul palju kust kokku kogunud; täis põis on järelsünnituste väljaajamise juures talistuseks. Peiab ämmaemand põie kust täis olevat ja ei saa naene seda tühjendada, siis ajagu ämmaemand iseäranis ettevaatlikult kateeder sisse, et kusi jeda mööda välja jookseks.

Waiba all naese kõhu pääl seiswa käega kobagu ta nüüd ühtelugu lapskoda.

§ 218.

Järelsünnituse wäituse tulekul muutub lapskoda kõwemaks ja ümmargusemaks; enamasti tuleb ka werd. Riipea kui järelsünnituse wäitus algab, kobagu ämmaemand selle mõju nii, et ta kae lapskoja põhja pääl hoiab. Sagedasti saab ta selle juures leidma, et lapskoda wäituse ajal wähemaks, nimelt kitsamaks ja lapikumaks, muutub ja ka pärast wäitust wähemaks jääb, kui ta enne olnud. Siis aimab ämmaemand õigusega, et lapskojafere järelsünnituse välja tõuganud on. Järelsünnitus on siis enamasti laias, londis kaela kaanalis ja tupewõlwis, kust ämmaemand ta, nagu warsti õpetatakse, wastu wõtab.

Kui aga ju mitu järelsünnituse wäitust on olnud, ilma et lapskoda selle läbi wältawalt pisemaks oleks jäänud, siis peab ämmaemand laiali aetud käega lapskojast finni wõtma ja lähema wäituse ajal seda alla poole suruma, aga nii, et ta lapskoda ennast beke-

nisje ei wajuta ja naesele walu ei tee. Selle waju-
tuse läbi kaswab wäituse jõud ja ju esimese ehk teise
wäituse puhul läheb järelsünnitus tupesse, kust ta siis
järeltulewa õpetuse järele wälja wõtta tuleb.

§ 219.

Ei tulnud järelsünnitus mitte kuni wälimisteni
ofadeni, siis wõib lapskõja wältawalt pisemaks jää-
misest arwata, et järelsünnitus tuppe on läinud. Am-
maemand tehku seda omale sisetse läbifatsumise waral
selgeks. Istub ta woodi parema ääre pääl, wõtab ta
nabanööri naese parema jala alt pahema käe kae
sõrme wahese, läheb parema käe esimese ja keskmise
sõrmega nabanööri kaudu kuni tupesse, kuni ta kas
emakoogi ehk emakasuu juurde jõuab. Saab ta ema-
kasuu ääre kätte, siis on järelsünnitus alles lapskõjas;
ta wõtab käe jälle wälja, katab sünnitaja kinni ja
walwab lapskõja üle wäljast poolt pääle pandud
käega nagu ennegi. Ei saa ta aga emakasuu
kõrgilt kätte, sest et terve tupewõlv emakooli täis
on, siis peab ammaemand järelsünnitused (pärastised)
wälja wõtma. Selleks otstarbeks mäsib ta nabanööri
pahema käe sõrmede ümber ja wõtab ta kõwemini
kinni, kui seda läbifatsumise juures tarwis oli; siis
paneab ta parema käe esimese ja keskmise sõrme naba-
nööri mööda nihutades sinna kohta, kus see emakoogi
sisse läheb. Kuna ta nüüd parema käe kae sõrmega
emakooli kõwasti tahta poole surub, tõmbab ta järe-
lsünnituse pikkamisi nabanööripidi wälja.

Ämmamoor peab teadma, et sagebaste ühe käega kõwa surumist ja teisega tugevat tõmbamist tarwis on, kui järelsünnitust tupest tahetakse wälja saada. Sellepärast peab kõige esiti teada olema, kas järelsünnitus lapselajas, siis on iga tõmbus nabanõõrist kahjulik ja keelatud, on ta aga ju tupest, siis on kõwa surumist ja tõmbamist tarwis, sest järelsünnituse kauane tupest seismine wõib uut lapsekoja werewoolust sünnitada.

§ 220.

Niipea kui emakoof wälimistesse suguosadesse ilmub, wõtab ämmaemand temast parema käe sõrmedega finni, keerab teda paari korda ümber, et muna nahad pinguli jääksiwad, ja tõmbab siis emakoofi pidi kõik järelsünnituse wälja ning paneb nad puhta kausi sisse.

Nüüd peab järelsünnitust hoolega järele waatama, kas mitte munanahast ehk emakoogist mõni suurem tükk ei puudu. Sel puhul peab arsti järele saatma ja järelsünnitus tema tulekuni alles hoitama. Kui ämmaemand ial teab, et arst nurganaist waatama tuleb, hoidku ta järelsünnituse tema tulekuni alles.

Pääle selle peab ämmaemand kõhtu kobades selgusele jõudma, kas ka nüüd lapseloda kindlasti ja piisikseltselt koos on ja kas werejooks nüüd üsna wäheselt on jäänud.

§ 221.

Nüüd pesku ämmaemand puuwillade ja puhta leige weega, millele wähe karbolhaput juurde lijada wõib, suguofad ja nende ümbrus hoolega puhtaks; see nõuab iseäralist ettevaatust, sest et need osad nüüd väga tundlikud on. Suguofasid tohib ämmaemand ainult tammist ette poole pühkida, sest et muul wiisil walus on. Selle juures peab ämmaemand tähele panema, kas tamm ikka ka tõesti on terweks jäänud. (Tammi lõhkemisest räägitakse 439. ja 440. paragrahwis).

§ 222.

Kui naene sellesama mahasaamise woodi pääle nurgawoodit põdema jääb, mis ka kõige parem on, siis saamad padjad, mis talle puusade kõrgenduseks alla pandud, ära wõetud, et tal parem oleks pikutada. Uje ise tehtaakse nüüd uuesti. Ka woodi ja ihupesu peab uus saama, kui endine märg ehk werine on. Uus pesu peab kuiv ja soe olema. Iga pikema paljaks kiskumise ja ägeda liigutuse eest peab hoidma.

Tuleb woodit wahetada, siis peab uus woodi wana kõrwale lükatud ja nurgawoodiline selle sisse tõstetud saama.

Suguofade ette reite wahele pandakse enamasti pehme walge riie ehk ka puuwilla tropis, mida waa- dates ämmaemond werejooksu suuruselt märku saab.

Puuwilla tropis saab wälimiste fuguosade ette niiviisi kinnitatud, et kolmenurgeline ehk kolme nurka kookupandud rätik nurganaese bekeni alla saab pandud, kolmenurga nürinurk jalgade poole. Rätiku pikad nurgad saawad ümber keha kōidetud, reite wahelt üles wōdetud lühikene ots wajutab siis puuwillad peh-
mesti wastu fuguosafid.

Side wõib nurgawoodilisel küll ümber olla, aga mitte kōwasti seotult. Kasulik on see ainult waga rutulise jūmitamise järele.

§ 223.

Nüüd tuleb lapse kätte rida, kui kedagi teist ämmaemandal käepärast ei olnud. Wesi peab 28 kraadi R. järele soe olema, soojem wesi on lapsele kahjulik. Ämmaemand paneb lapse nii wette, et see tema kae pääl puhates näoga üles poole waatab, kuna teine käsi pehme wammiga lapse terwe keha wereft ja limast puhtaks teeb. Kange hõõrumise eest on tarwis hoida; see ei tee wiga, kui kōik mustus esimesel korral maha ei lähe.

Ka peene õliga wõidmine aitab seda lahtise-
maks teha.

Lapse nägu puhastagu ämmaemand haawawatiga, mida ta puhta wee sisse kastab, ja kandku selle eest hoolt, et pesuwesi lapsele silma ei tungi. Sellest wõib filmapõletik tulla.

§ 224.

Nüüd saab laps ämmaemanda süles linase rätikuga ära kuitvatatud. Sääal juures pangu ämmaemand tähele, kas lapsel kõik osad ka korraliselt on kaswanud, nimelt kas suguosad ju oma korralises kujus ja tarwiliste awaustega on. Ei ole lugu mitte nii, siis ei tohi seda ei omastele ega ka emale teatada, waid peab arsti käest nõuu küsima. Ka nabanööri peab ämmaemand nüüd järele waatama ja kui jäält werd wälja immitseb, uuesti finni siduma. Lapse nabanöör nõuab hooljat sidumist. Kasulik on temale kuiwi puuwillu ümber mässida. Nabanööri ots seotakse siis pahemale poole kõhu pääle ja seotakse ta siis nabaõdemega kõhu ümbert parajasti finni.

§ 225.

Selle järele pandakse lapsele särkide ja jakide, millede taga nõörid peawad olema, selga ja mähitakse ta mähkmete sisse, aga ei panda mähkmeid mitte kõwasti finni. Käed jäetagu wälja, lapsele pandagu mütsike pähe.

§ 226.

Pärast seda kui sündimine mööda ja enne ju lapse eest eespool õpetatud wiisi hoolt on kantud, peab ämmaemand weel kahets tunnits nurgawoodilise juurde jääma. Selle aja sees pidagu ta nurgawoo-

dilist hoolega filmas, kas wahest midagi eksitust tema juures nähtawale ei tule. Ka seda waadaku ta järele, kas suguosadest mitte wahest enam werd wälja ei tule, kui kord ja kohus on.

§ 227.

Ennegu ämmaemand nurgawoodilifest lahkub, waadaku ta weel kord järele, kas põis täis ehk tühi on. Esimesel juhtumisel pangu ta pott alla ja nõudku, et naene kuseks. Si saa ta seda pikali olles teha, siis lasku ämmaemand kusi kateedriga wälja, sest täis põis takistab lapselõja endisesse olekusse minemist ja naesele on iga liikumine kahjulik.

§ 228.

Kui ämmaemand kõik nii on teinud, nagu selles päätükis õpetatud, siis võib ta omale tunnistada, et kõik tehtud on, mis tarwis oli, ja et see tema tegu on, et sündimine korraliseks jäi. Mõned arwawad lapse suus pärast sündimist urgitseda wõima, kui sääl wäga palju lima sees on. Lastel ei ole sääl sugugi enam seda lima, kui tarwis on, mis pärast iga kae juhu ajamist järele jätma peab, sellest võib kasu asemel ainult kahju tulla. Mis siis ette wõtma peab, kui laps warjusurnult ilmale on tulnud, selle kohta saab selles raamatus taga pool õpetust antud.

§ 229.

Riistad, mida ämmaemand sündimise juurde kaasa võtma peab on järgmised:

- 1) Loputuselkann ühes perse ja ematoruga.
  - 2) Nabanööri käärid.
  - 3) Mitu nabanööri paela.
  - 4) Klaasifene puhta õli, karbolõli ehk wafeliiniga.
  - 5) Klaasike Lysoli ehk wedelat karbolihaput ühes mõõduklaasiga.
  - 6) Riiuine hari.
  - 7) Saawawatt ja salitsiilwatt.
  - 8) Pesumee soojamõõtja.
  - 9) Shu soojamõõtja.
  - 10) Viimakell pulsi lugemiseks.
  - 11) Paelamõõt.
  - 12) Suur walge põll, mis eestpoolt riided äraatab.
  - 13) Kateeder.
  - 14) Nisanibuimeja.
  - 15) Kaks nisanibu kübarat.
  - 16) Klaasifene salmijaagu waimu.
  - 17) Klaasifene eeterit.
  - 18) Väike klištirpits.
- Hää on, kui ämmaemand
- 20) weel üht kiilutaolise padjakoti kaasa wiib.
- Sinna võib ruttu õlgi ehk heinu sisse toppida.
- 21) Tükk seepi ja puhas käterätik.
  - 22) Tükk wahariiet ehk ka gummiriiet.
- Kõik need asjad peab ämmaemand puhtad hoidma, sest mustade riistade läbi võib lapsewoodi palawik

fündida. Puhastamine sünnib seebi ja palawa weega.

Omad asjad hoidku ämmaemand selleks tehtud kasti ehk korwi sees. Korwi sisse ärgu pangu ta asju ial puhastamatalt. Si saa neid nurganaese kodus puhastada, siis mäsfigu ta nad riide sisse ja wiigu koju; jääb wõib ta neid siis puhastada.

23) Selle õperaamatu wõtku ta kaasa, et tal parajal ajal mahti ja wõimalik oleks sellest midagi järele waadata. Uega tal jeks on, sest ta peab sage-
dasti tundide kaupa istuma ja ootama. Sünnitajaga rohkem rääkida, kui tarwis, on kahjulik.

§ 230.

Mis 108. paragrahwis katsuwa kääe kohta üteldud, maksab ka sündimise tähelepanemise puhul. Puh-
tuse pääle peab aga sündimise juures ise-
äransis rõhku panema. Ämmaemand on kodus
ehk mujal wahest midagi mädanawat asja puutunud,
kui niisugusest mustusest midagi suguosadesse sattub,
wõib sellest lapsewoodi palawik tulla. Sellepärast pesku
ämmaemand hoolega omad käed seebiga puhtaks, pu-
hastagu omad küüned ära ja pesku käed weel piiri-
tusega ja siis ka karbolhapu sulatusega üle.

Enne kui ta kodust teele läheb, pesku ta ennast
ka. Sinna jõudes jälle ja selle järele ka sünnitaja
suguosasid ja nende ümbrust.

Käed jääwad tal nüüd peaaegu õlast saadil
paljaks.

Riistad, mis ühe fännitaja ehk nurganaese juures pruugitud on saanud, peavad enne uut pruukimist 10 minutit wee sees keedetud ja selle järele karbolimee sees ära pestud saama. Need riistad, mis sarnast toimetust ei kannata, nagu näituseks kateeder ja emafatoru, peavad hoopis ära visatud saama ja mitte enam teist korda tarwitusele tulema.

Neljas jagu.

**Korraliseft nurgawoodi- ja
imetamise ajast.**

§ 231.

Niipea kui sünnitamine lõpnud, kutsutakse naist nurganaeseks, olekut, milles ta on, nurgawoodiks, ka lapse- ehk titewoodiks.

Raks päätoimetust langewad selle aja sisse, esiteks muudetud suguosade endisesse olekusse tagasimuutamine, teiseks piimasaamine, mis uuesti sündinud lapsele, imetwale lapsele, toiduks on.

§ 232.

Ena ja lapse elu ja terwise kohta väga tähts on, et need mõlemad toimetused nurgawoodis korralikult sünniwad.

Smetamine kestab korra järele 9 — 10 kuud. Suguosade tagasikujunemine kolm kuud. Harilikult nimetatakse naist esimese kuue nädala jooksul pärast sünnitamist nurganaeseks.

Esimene päätükk.

Korralised fündmused ema juures.

§ 233.

Braegu mahasaanud naene tunneb enese wäsinud olema, jagedasti ilmub lühike, kerge külma warin, millele pea mõnus soe, magama tahtmine ja üleüldine higi järgneb. Pärast magamist tunneb naene emast tugewama ja terve olema. Naese werefoon (puls), mis kuni sünnitamise lõpuni ikka rutiini lööma hakkas, lööb nüüd jälle harwemini ja rahulikumalt.

§ 234.

Terwetel nurganaistel on wältawalt ühesugune soe, niiste nahk; esimesel nädalal ilmub päewal üks, kaks ehk ka kolm korda higi naha pääle, need on nõndanimetatud „nurgawoodihigitsemised.“ Et nurganaene selle läbi palju niiskust enesest wälja ajab, kasvab ta jänu. Ise kindlate toitude järele tuleb alles mõne päewa pärast.

§ 235.

Kuise erandus on mõnikord wähem, siisgi tuleb see jaadud joogi, higi paljuse ja mitme muu oleku järele; mõnikord on just sel esimesel ajal kuiseletahtmine hästi sage. Sagedasti puundub see taht-

mine ka täiesti, ehk küll põis täis on. Potile tahtmine jääb harilikult kolme ehk nelja esimese päewa jooksul tulemata.

§ 236.

Wälimised juguosad ja tamm, mis kohe pärast sündimist väga tundlikud ja sagedasti paistetunud on, muutuvad esimese 24 tunni jooksul hariliseks ja ka otavad warsti ka oma õrna tundmuse. Kerged haawad paranewad ju mõne päewa jooksul jälle terveks, kui nad forralikult puhtad peetakse.

Ka tupe alumine jagu muutub mõne päewa pärast jälle kitsamaks. Dupewõlw jääb kaua aega, sagedasti wältawalt, laiaks ja londiks.

§ 237.

Lapseloda, mis käima pääl oleku puhul ema osadest kõige rohkem muudetud sai, muutub ka nurgawoodis kõige enam. Mahasaanud naese lapseloda kaalub umbes 1000 grammi, 4 kuud hiljem kaalub ta ainult 50 grammi. Käima pääl oleku puhul uuesti juurde tulnud osa läheb nurgawoodis osalt ema were sisse jälle tagasi, osalt saab ta puhastuse teel wälja aetud. Sel ajal saab ilanahk, mis sünnitamise juures osalt kaduma läks, nurgawoodis jälle täiendatud.

§ 238.

Esimestel päewadel wõib sõrmega kergesti wälimise emakajuu ja kaelakaanali juurde jõuda. Emaka-

suu palistus on lai, londi ja ripnem. Suba kahesja päewa pärast on lapselõja tupeosa jälle kerfinud, on aga alles lai, lühike, pehme ja armiline. Armid jääwad kuni ta endisesse olekusse muutumiseni alles.

§ 239.

Lapselõjaker, mis pärast sünnitamise lõppu nagu kõwa, umbes rusikasuurune kuul üle häbeduse-luu lodema kõhu läbi tunda oli, läheb enamasti esimese 12 t. jookkjal jälle wähe suuremaks, nii et lapselõja põhi kuni üle naba ja häbeduse luu wahelõha keskpunkti ulatab. Siis wäheneb ta päew päewalt. Nurgawoodi 12. päewal seisab ta jälle häbeduseluuwõde taga, nii et teda ainult wälimise läbi katsumise läbi mitte tunda ei wõi. Wõtakse ühtlasi ka seesmine katsumine ette, siis leitakse lapselõda tupewõlwi kohal loogas ja kergesti liikuwalt.

See on sel ajal, mil põis tühi on. Täie põie juures leitakse nurganaese lapselõda palju kõrgemalt kõhu wastu ja seisab ta sagedasti ka selle kõrwal.

§ 240.

Lapselõja sidemed, nii laiad kui ümmargused, on kõhe pärast sünnitamist wäga londi, sest nad ei saa nii ruttu lühendada, nagu lapselõda wähenes. Sellepärast on lapselõda esimestel nädalatel pärast sünnitamist igale poole kergesti liikuw. Negajalt jääwad

lapselapsi sidemed jälle lühemaks ja pingumaks, ja kui naene end nurgawoodis hoiab, on lapselapsi mõne kuu pärast jälle niisama kindel oma olekus, nagu enne kätima pääl oleku aega.

§ 241.

Lapselapsi rutuline wähenemine lapselapsi esimesel ajal tuleb olulifult ka kofkutõmbuste läbi, mida järelwäitusteks nimetatakse (§§ 163 ja 164).

Mida rutemini sünnitamine läks ja mida sagedamini naene ju maha saanud on, seda elawamini ja seda kauemini tunneb ta nende kofkutõmbuste walu. Harwa kestab järelwäituste walu üle nurgawoodi neljanda päewa.

Järelwäituse kohta maksab, mis § 149. ju wäitustest üleüldise üteldud. Wäitused ise on lühemad kui sünnitamise wäitused, ja nende waheajad on sagedasti mitu tundi pikad. Nendel waheaegadel pole midagi walu, ka wäitumise ajal mitte. Wäitumus lapselapsi pääle kõhu poolt, ju paljas kofamine, toob järelwäituse, mida lapselapsi kõwaks ja piisikeseks muutumisest ettetulekust kõhu seinast wastu selgesti ära wõib tunda. Lapselapsi ettetulek järelwäituse ajal tuleb sellest, et ümmargused lapselapsi sidemed, mis lapselapsi lihast ulatused on, end lapselapsi ühtlasi kofkutõmbawad. Lapselapsi harilik liikumus nurgawoodi ajal on siis järelwäituse ajal tähtsalt wähem. Lapselapsi esimesel nurgawoodi päewadel toob ka

hul rindades rohkesti piima. Enamasti saab aga alles teisel kolmandal päeval piimaerandus rikkaliseks või rohkeks. Sel ajal siis paisuvad rinnad enam üles ja sagedasti on nendes ka tõmbawat, pistwat walu tunda, mis jälle kaob, niipea kui piim välja saab tühjendatud. Mida sagedamini laps rinna otsa pandakse, mida kõwemini laps imeb, seda waremini tuleb piimaerandus ja seda rohkem on piima.

§ 244.

Esimene piim on wedel ning paksude kollakaswalgete joontega. Ta tuleb nisa pääle wajutamise puhul suurte tilkadega välja. Niipea kui teda rohkemini tulema hakkab, muutub ta kollaseks-walgeks ühesuguseks wedelikuks, mis rinna pääle wajutamise puhul säält nagu pritšist välja purtskab; lastakse ta weega täidetud klaasi jooksta, siis jääb ta esiteks pilwede kaupa seisma, laguneb aga wiimaks ühtlaselt laiali.

§ 245.

Siikaua kui imetamine kestab, jääb naeste juures harilikult ka kuupuhastus tulemata.

Kui laps rinnast saab ära wõõrutatud, mis enamasti kahessa kuni kümne kuu pärast sünnib, paisuwad rinnad mõnikord jälle üles. Korralise hoidmise juures jääb siis paistetud ja piim wiimaks järele

ja rinnad närtsiwad ära. Neli ehk kuus nädalat hiljem tuleb siis jälle kuupuhastus.

Naesed, kes last ise mitte ei imeta, saavad kuupuhastuse kõige sagedamini jälle kuus nädalat pärast sünnitamist.

§ 246.

Mitte kõik muudatused, mis käima pääl olef ja sünnitamine emahusse tõiwad, ei saa nurgawoodi ja sellele järgnewal ajal ära kustutatud. On jäädawaid muudatusi, millest weel mitme aasta pärast, sagedasti terve eluaeg, ära tunda wõib, nimelt läbikatsumise teel, kas naene sünnitanud on. Neist emamärkidest on kõige tähtsamad:

1) Armid emaka suus, mis pärast walmi lapse sünnitamist ial ei puudu.

2) Armid tupekäigus, mis sinna lapse pää läbimineku puhul neitsinaha katkemisel sünniwad. Need ei puudu ial pärast walmi lapse ilmaletoomist.

3) Armid eesdues kusetoru kõrwal ja armid tammi juures, mis õnnelikul wiisil enamasti puuduwad, aga kus nad on, ial ei peta.

4) Armitaolised jooned londi kõhuna ha sees, mis küll ka puududa wõiwad, aga kui nad olemas on, siis ka petmata märgid on ja käima pääl olefust tulewad.

Ammaemand wõrrelgu siin kohal weel kord, mis § 114, 118 ja 123 öelsud.

§ 247.

Ka need märgid, millest hiljuti olnud sünnitamist ära tuntakse, wõivad ämmaemandale tähtsad olla. Need märgid on eespool kirjeldatud. Siin juures olgu weel järgmist nimetada.

1) Et naese rindades weel piima wõib leida, isegi siis, kui ta ju mõne aasta eest wiimati on sünnitanud; et jägedasti ka nende naeste rindadest piima leitakse, kes weel ial pole sünnitanud, aga sel korral raskejalgsed on; niisuguse naese rinnad ial piima leida pole, kes ial weel käima pääl pole olnud.

2) Et 239. paragrahwis kirjeldatud lapselõija olek ka haiguse läbi ette wõib tulla, et aga sarnase haiguse puhul ja loomulikul wärtusel lapselõija juurus ial nii lühikese aja sees sellesel wiisil muudetud ei saa, nagu 237. 238. ja 239. paragrahwis nurganaese lapselõijast üteldi; et sarnastelfordadel lapselõija tupeoja mitte 238. paragrahwis kirjeldatud olekut ei awalda, nagu hiljuti mahasaanud naesel.

3) Et sarnased woolused, nagu nurgawoodi woolus, küll ka haiguse puhul ette tulla wõivad, ial aga terwel olekul.

Teine päätükk.

Korralised sündmused lapse juures.

§ 248.

Terwe, uuestisündinud laps tahab kõige päält, pärast seda kui ta pestud ja kusenud on, magada. Eöögijärgu tal ei ole, sest et ta nabanööri läbi kunni sünnitamise lõpuni küllalt toidetud sai.

Nelja, kuue, ka alles kaheksateistkümmne ja enam tunni järele ärkab laps oma unest ja kuulutab kiskendamise läbi, et süüa tahab. Seda annab talle ema rinn. Esmene piim (§ 244) on lapsele sellepoolett kasulik, et ta last ühtlasti toites ka ta kõhu lahti teeb. Tema edendab selle läbi lapse soolikatesse kogunud nõndanimetatud labsepigi väljatühjendamist. Lapsepigi tühjendus lõpeb kahe, kolme ehk ka nelja päewa pärast ja lapse tühjendus muutub sellejärele kullakollaseks. Laps tühjendab ennat 2—4 korda 24 tunni jooksul.

§ 249.

Lapse nahk muutub sagedasti mõne päewa pärast kollaseks, sagedasti koguni tumekollaseks, nagu täiskaswanud inimestel kollatõbe juures, selle järele tuleb päälmine nahk kestendades ära. Mida õrnem ja punasem lapse nahk sündimise puhul oli, seda kollasemaks ta nüüd muutub ja seda suurem on kesta ajamine; kui laps selle juures hästi magab,

Hästi joob, hästi ennast tühjendab ja ainult nälja ehk niiskefstegemise puhul kisendab, siis on ta naha kehtendamiseft hoolimata täitsa terve.

§ 250.

Nabanööriots, mis lapse küljes ripendab, katkeb mädanemise läbi kõhunaha küljest ära. See sünnib täiesti 5. päewal pärast sünnitamist, harvemini ju 2., weel harvemini aga alles 8 päewa pärast, ilma et seda haiguselks mõiks pidada. Siis armineb naha mõne päewaga selle kujukiliseks, mis ta eluaeg kannab.

Niikaua kui nabanööriots lapse küljes on, kutsutakse last titeks, Tartumaal titaks.

§ 251.

Imewa lapse wanadus kestab kuni hammaste tulekuni, mis umbes 8. kuul algab. Esiti tulewad harilikult kaks alumist esimist hammast, siis needjamad ülemised, siis neli puremise hammast. Poolteise aasta wanaduses neli filmahammast ja teise eluaasta lõpul teised neli puremise hammast. Need 20 hammast nimetatakse piimahammasteks, sest et nad pärast jälle suust ära tulewad. Nende asemele tulewad siis jäädawad hambad. Sinna juurde tulewad weel 12 suurt puremisehammast, kummagile poole kolm, mis 7., 16. ja 25. eluaasta ümber sünnib.

Kolmas päätükk.

Ena ja lapse rawitsemine.

§ 252.

Mis naese elutoa, aseme ja riiete üle õelda, seda waata 186. ja 222. paragrahwist. Elutoas peab alati puhas õhk olema. See sünnib puhtuse läbi igas asjas ja wärste õhu siiselaskestamise, mitte aga suitsetamise läbi, nagu see mitmel pool wiisiks on. Läbi tõmmata ei tohi tuba ial, ka jahedaks ei tohi tuba tuulutamise läbi teha, sest soojus peab võimalikult ühesugune peetama, nimelt 14 kraadi. Sele päikesepaiste tuleb eemale hoida, aga tuba ei tohi selle läbi mitte pimedaks teha.

§ 253.

Kõige päält on nurganaesele rahu tarwis, kui ta terweks tahab jääda. Ajemelt ei tohi ta terwe nädal aega pärast sünnitamist wälja tulla, ta peab alati pikali olema. Ka woodi tegemise ajal ei tohi ta wälja tulla ega end püsti ajada, teda peab siis wälja ja tagasi tõstma.

Kui võimalik, siis peetagu tema jaoks kaks woodit korras, nii et tal tõstmise puhul alati pehme ase oleks. Woodi tegemine sündigu kõige mõnufamini lõuna ajal, sest õhtul on naene enam erutatud kui muidu päewa ajal.

§ 254.

Et ihuliku puhkamise kõrwal ka hingelist rahu tarwis on, siis ei pea, nii kaua kui naene woodis on, kedagi wõõrast tema juurde lastama.

Selsamal põhjusel peab ka kõik meeleliigutusi, nimelt wihastamist, ehmatust ja hirmu, niisama ka järsku rõõmu, temast eemale hoidma, waljusti eemale hoidma.

§ 255.

Lapsele on parem, kui talle ju kohe alguses ise ase ema kõrwale tehakse. Laps tohib küll, kui ema ülewäl on, tema kõrwal woodis olla, aga wältawalt ei tohi ta ase mitte sinna jääda. Ema ja lapse oma pärast on see kasulik. Ema soojust pole talle tarwis. Terwel, hästi mähkmetes hoitud lapsel on niipalju soojust isegi, kui seda talle tarwis on; muidugi teada, peab tuba alati ühesugune paras soe olema.

Paigal seisew ase, woodi ehk korn on igatahes parem kui kätki. Wiimasest on küll esialgul see silmakirjaline kasu, et last hõlpsamini waigistada saab, aga sellega harjumise korral ei jää laps enam kuidagi ilma kiiguta magama, mis palju tusk ja raskest teeb. Laps kiskendab enamasti ainult jellepärast, et tal midagi puudub; osatakse seda ära tunda, mis tal puudub, siis ei kiskenda ta ial. Lapse woodi olgu heleda walguse eest hoitud, aga mitte päewa walguse eest warjatud.

§ 256.

Kõigist nurganaese toimetusest nõuavad ämmaemanda kõige suuremat tähelepanemist higistamine, nurgawoodi puhastus ja piimaerandus.

§ 257.

Higistamine tuleb iseenesest sel mõõdul, nagu tarwilik ja kasulik on. Ämmaemand peab kõik eemale hoidma, mis seda eesitada võiks, nimelt aga külmetamist. Ta ei tohi sugugi ise naist higistama ajada. Mõnes kohas on alles see paha pruuk olemas, et lapsewoodilised iseäranis soojasti kinni kaetakse, kui nii ütelda tohib, päris wormilikult sisse pakitakse ja neile kõiksugu theed ja higistama ajawaid jookisid antakse. See pole õige tegu. Harilikult waibast on talle küll ja padjawoodid on nurganaesele iseäranis suwel otse kahjulikud. Puhas, wärsk hallikawesi on nurganaesele kõide paremaks joogiks; kõik theed ja teised soojad joogid ajawad teda ilmaaegu üleliigselt higistama, annawad külmetamiseks põhjust ja rikuvad kõhugi ära.

Sagedane higistamine teeb ka jagedase pesu wahetamise tarwiliseks, sest kui märjaks higitsetud särk külmaks jääb, on külmetamine warsti selle kannul. Pesu wahetamisega peab aga ettevaatlik olema, ta peab täiesti ära tuulutatud, kuiv ja soe olema. Iseenesest mõista, et pesu nurgawoodis ei tohi soojendada ja kuiwatada.

§ 258.

Nurgawoodipuhastus muutub kõige suuremaks nurgawoodiroojuseks, kui ämmaemand õige puhuse eest hoolega hoolt ei kannu.

Kõige suurema hoolega waadaku ta selle järele, et kõik puhas oleks, mis juguosadega ühendusesse puutub, see on esimene tingimine, kui nurganaene terweks peab jääma. Selles asjas pandagu seda tähele, mis 108 paragrahwis ju heldi.

§ 259.

Piima erandus on emale ja lapsele ühewõrs tähtjas. (Waata § 241). Iga terve ema peab oma last ise toitma. On naene haige, siis peab arsti käest nõuu küsima, kas naene imetama peab, ehk mitte.

Kui ema ja laps sündimisest ja sünnitamisest wälja puhanud on, peab laps rinna külge pandama. See on wilets pruuk, et lapsele enne weel suhkruwett jne. antakse. Ei leia laps emarinnast mitte toitu, siis peab talle teist piima andma.

Dulust, mis esimene emapiim lapsele toob, oli 248. paragrahwis jutt.

§ 260.

East peab nüüd iga kolme tunni järele rinna otsa pandama. Mõned lapsed tahawad seda esiotsa sagedamini, mõned harwemini. Sellepärast peab seda selle järele tegema, kuda laps tahab. Wäga

sage piimaandmine teeb ema ärewaks ja ei anna talle rahuliseks puhkamiseks mahti, liig harw piimaandmine takistab piimaerandust ja wõib rinnad wigaseks teha. Ka lapse seedmine ja toitmine saab mõlemal korral kahju. Su 14 päewa järele peab last harjutama hakkama, öösel 5—6 tundi joomises wahet pidama.

Esimesel nädalal on tarwilik, et naene kõi omad toimetused woodis pikutades ära toimetab, ka lapseimetamise. Kui ta pikutades wähe küljeli käänab ja end wähe küünarnuki pääle toetab, saab ta omale kõige mõnufama seisu. Tarwilik on, et mõlemad rinnad waheldamisi tühjaks saawad.

Ämmaemand peab naist, kui see esimest korda nurgawoodis on, imetamises juhutama, et ta tarwilise kunsti selgeks saaks.

§ 261.

Riikaua kui nurganaene woodis on, nõnda siis harilikult esimene nädal läbi, peab ämmaemand päewas kaks korda — hommikul ja õhtul — teda waatamas käima. Kui kaua ja kui sagedasti ämmaemand pärast seda peab tulema, tuleb selle järele, kuida naene seda ise soowib, ehk kuida arst seda käsib.

On nurganaesel asjatundja rawitseja, muutuwad need kohused ja ämmaemand wõib harwemini käia (Waata § 495).

§ 262.

Nende käikude puhul waadaku ämmaemand kõige päält järele, kas teatud kolm nurgawoodi päätoime-
tust ka korraliselt sünnivad. Ta waadaku, kas naene
ikka weel higitseb. Eina wahetuse juures waadaku ta,
kas nurgawoodi puhastus korras on. Suguosade pe-
semise juures waadaku ta nende terweksaamise järele.
Ta kobjagu ka kõhu kaudu, kas lapsekoda end ju
kõtku tõmmanud. On pahad järelwäitused
olemas, siis teatagu ta, kui tarwilised
need on, ja manitsegu nurganaist kannu-
tusele. Nende pärast ei tohi naene last mitte rinna
otsa panemata jätta. On rinnad paistetunud, siis
määrigu ta neid sooja õliga ja katku puuwilladega
finni.

§ 263.

Ämmaemand päriku järele, kas naene ennast
terwe tunneb olewat, kas ta hästi maganud ja kas
tal palju jänu on. Ta tohib oma jänu alati kus-
tutada, aga ei ial liiasti juna. Tahab ta mingit
muud jooki kui wärsket wett, siis segatagu talle
wee hulka jämedat leiba ehk antagu talle
piima. Wiendamast päewast pääle tohib ta ka ju
lihaleent, nõrka kobjwi piimaga ehk ka õige lahjat
õlut juna.

Wäga tähtjas on, et ämmaemand ju kõhe oma
esimesel käigul kusmise järele küsib. Ei tule küsi wälja,
siis tuleb ta kateedriga wälja lasta. Täis põis takis-
tab lapsekoda ja tagasikujunemise juures.

Tuleb ka ette, et naene päewal mitu korda tules, ja selle juures ta põis ometi täis on. Siin paljas järeleküsimine aita. Harjutuse läbi läheb ämmaemandal korda, nurganaese kõhtu käega kobades tunda, kas põis täis on. On lugu nii, siis tuleb kust ka teedri kaudu wälja lasta.

§ 264.

Ka söögisüü järele kuulaku ämmaemand. Esi-mese nelja päewa jooksul tohib naene ainult kergeid toitusid süüa: saia ehk leiba puidi; wee ehk piimaga keedetud riisi, ehk odra, ehk kaeratangu leent, ka piimaga keedetud kõrti, aga jeda kõik ilma würtsiita. Ka puuwilja kompotid on lubatud. Wiendamast päewast saadik wõib ta ka lihajuppi, õllejuppi ja ka liha süüa, kuidugi teada ainult siis, kui ta terwis korras on. Kaptsaid, naerid, sibulaid ja kaunwilja ei tohi ta aga mitte weel süüa.

§ 265.

Kehatühjendust ei pruugi kolmel esimesel päewal pärast sünnitamist ollagi. Just parasoolika rahu on suguosade tagasikujunemisele kasulik. Ei ole kehatühjendus aga kuni neljanda päewani iseenesest weel mitte tulnud, siis peab ämmaemand klistiiri tegema. Ei mõju weel seegi, siis järgmisel päewal seebist ja keedusoolast weel kord.

Ei tule potiletahtmist nüüdgi weel iseenesest, siis peab ämmaemand üle päewa klistiiri kordama. Sisse-

wõetawaid wäljaajawaid rohtusid ei tohi tarwitada.

Botile ei tohi nurganaene esimese kahelja päewa sees mitte üles tõusta, ta peab jeda topikausi toimetama. Neid kausja saab igasi rohu kauplusest osta.

§ 266.

Laps peab ämmaemand iga käigu ajal puhtasti riidesse panema ja ükskord päewas ära pesema. Pesemine ehk wannitamine sünnib niisama kui sündimise puhul. Kõik äge õõrumine on keelatud, ka külmetamise eest tuleb hoida. Iga pesemise järele sidugu ämmaemand naba uuesti wärskte haawawatiga finni, aga hoidku selle juures, et ta naba ei wenita ega rebi. On nabanõör ära tulnud, saab iga pesemise järele nabahaaw uuesti puuwilladega finni seotud, kuni ta täiesti terweks saab.

Laps peab igakord pärast märjakstegemist puhtalt ja kuitwalt mähtmetesse mähitama. Et ämmaemand alati juures ei ole, siis juhatagu ta passijale kunst kätte. Laps harjub warsti korralise ajaga ära.

§ 267.

Alles ühe nädala pärast, nõnda siis alles kaheljal päewal pärast sünnitamist, tohib naene woodist esimest korda wälja tulla. Ta tohib nüüd mitu korda päewas üles tõusta ja taas ringi käia, peab aga warsti jälle woodisse tagasi minema. Istuda ei tohi ta esimestel päewadel weel mitte, sest istumine

on liikuwale lapselajale kõige pahemaks seisatuseks. Ka treppidest káia ei tohi ta weel mitte. Millal ta üleüldse majast lahkuda tohib, tuleb selle järele, mis aastaaeg ja mis ilm wäljas on. Elab ta alumise korrá pääl, wõib ta ju 9. päewal sooja ilmaga wabasse õhusse minna, elab ta teisel korral, alles 14. päewa pärast.

§ 268.

Õgedaid kehaliigutusi, nagu tantsimist ja rasket õõd, ei tohi ta — kui terweks tahab jääda — kolme esimese kuu jooksul mitte kaasa teha. Ka juuresmagamist ei tohi sel ajal sallida ega toimetada.

§ 269.

Naene peab terwel imetamise ajal oma rindasid hoolega wajutamise ja külmetamise eest hoidma ja puhtaks pidama. Et nad alla ei ripuks, pangu ta neile padjad alla. Igaford, kui laps imenud on, saagu nisanibu wárske hallikaweega ára pestud. Külmetamise eest hoidmiseks kandku ta nende üle flanelli rätikut, mis ka woolawa piima oma sisse imeb.

§ 270.

Söömises ja joomises peab imetaw naene wága korrapáraline olema. Ta jõugu kergesti seediwat toitu ja jätku kõif higistama ajawad toidud ja joogid tarwitama. Kohe pärast söömist ärgu ta ial last imetagu; on söömises ehk joomises wiga juhtunud, ehk on naene midagi ehmatanud ehk end

millegi üle wihasanud, siis peab piim sel korral rinnast wälja imetama ja metja wijatama, sest et see muidu lapsele kahjulik on.

§ 271.

Tulewad imetawale naesele jälle kuuriided (puhastus), siis tohib ta last ifka edasi toita, muidugi teada, kui see piim lapsele weel häa on ja naesel selle juures omal midagi raskust pole. Jääb aga imetaja naene uuesti käima pääle, ka ilma, et talle kuupuhastus tagasi oleks tulnud, siis peab ta lapse koha ära wõõrutama.

§ 272.

Lapse wõõrutamiseks kõige parajam aeg on, kui esimesed hambad tulnud on, nõnda siis umbes 10. kuul. Last hakatakse paar päewa harwemini rinna otja panema ja siis jäetakse ta koguni panemata. Wõõrutamist mitu nädalat pikendada, pole häa, sest kui piim rindades wähenema hakkab, läheb ta lahjaks ja pole lapse terwisele enam fiita.

Paistetawad ema rinnad wõõrutamise puhul ära, siis tuleb neid õliga wõida ja puuwillade fiske mähkida. Ka toepadjad pandagu neile alla. Selle kõige juures peab naene wähem sööma ja iga päew potil käima.

Viies jagu.

**Korrawastastest sündmus-
test käima pääl oleku ajal.**

Esimene päätös.

Lapse korratvastane seis.

§ 273.

Selle raamatu teise jao kuuendamas päätüis rääkijime lapse korralisest seisust ja olekust lapselajas. Unmaemand teab, et lapse seis ja olek käima pääl oleku wiimaste kuude jookful weel jagedasti muutub. Mida enam käima pääl olek oma korralisele löpule läheneb, jeda enam ja jeda wältawamalt pöörab laps oma päälüud niute poole. Käima pääl oleku löpu poole on siis pääläeseis lapse korraliseks seisatuseks. Uga laps wõib ka muul wiisil sinna seisma jääda ja neid seisusid nimetatakse sellepärast korratvastasteks.

Kõid lapse seisatuse wiisid lapselaja sees jagatakse kaheks; pikkuse seisatuseks, mil laps pituti lapselajas on, ja ristseisatuseks, mil laps lapselajas risti on.

Pikutiseisatust nimetatakse lapse selle oja järele, mis emakasuu poole seisab. Umb kumb: emakasuu juures seisab kas lapse pää — pääseisatus, ehk jäl seisab lapse beken — bekeniseisatus.

§ 274.

Pääseisatused on enamasti pääläeseisatused ja need on siis korralised. Harwa seisab pää

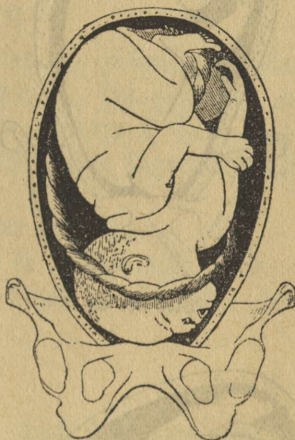
näoga allapidi ja seda kutsutakse siis näo seisatuseks.

§ 275.

Befeni seisatused on enamasti pereseisatused, harwa on ka jala- ja põlweseisatusi olemas.

Bilt nr. 46.

Bilt nr. 47.

§ 276.

Kõigi nende pifutiseisatuste juures on kõige sagedamini selg pahemale poole, see on esimene päälae-, näo- ja pereseisatus jne. Harvemini on selg paremale poole, see on siis teine päälae-, näo-, perse- jne. seisatus.

Ristiseisatustel on pää ja perse külgede poole. Kõige sagedamini on pää pahemale poole; see on

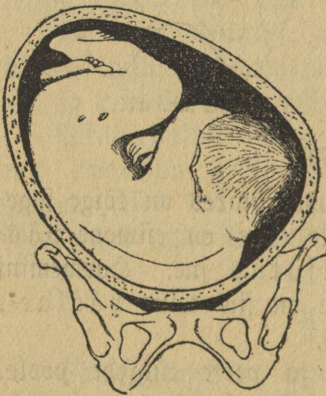
esimene riistseisatus; jägedasti seisab pää pa-
remale, poole ja on see siis teine riistseisatus.

Pilt nr. 48.

Pilt nr. 49.

Pilt nr. 50.

Pilt nr. 51.

§ 277.

Rõigi seisatuste juures on lapse selg kõige sagedamini ema eelmist kõhuseina vastu pööratud; harvemini on lapsel kõht ees. Rõigi pikkuse seisatuste juures on pahemal pool seisew selg sagedasti taga poole.

§ 278.

Lapse korrawastased seisatused jääwad siis kuni täima pääl oleku lõpuni seisma, kui põhjusi, mis korralist seisatust sünnitawad — waata § 91—95 — mitte ette ei tule. Etkslise seisju kõige sagedamad põhjused on sellespärast:

- 1) Lapse surm ja wigane keha kaju.
- 2) Lapsekoja wiltu olek ja wigane keha kaju.
- 3) Liig suur ruum lapsekojas üleliig rohke lapsewee pärast.
- 4) Riisjas beken (niue).
- 5) Lapsekoja lodewus.

Viimase põhjuse pärast tuleb korrawastaseid seisatusi sagedamini nende naeste juures ette, kes ju sagedasti sünnitanud on, kui nende juures, kes esimest korda kannawad.

Tuhande juhtumise seast seisawad walmis lapsed:

1) pääseisatuses	964	korda
(nendest umbes 6 nääseisatust)		
3) niuete seisatuses	32	"
(perse-, jala- ja põlwe-seisatuses)		
2) ristseisatuses	4	"

Summa . 1000 korda.

§ 279.

Korrawastast lapse seisatust võib seesmise ja wälimise läbikatsumise waral ära tunda. Waata § 97 ja 109. Täielist juhatust korrawastase lapseseisatuse äratundmiseks anname alles selle raamatu järgmises jaos.

Korrawastane lapseseisatus on seda wähema tähtsusega, mida enam aega weel kätima pääl oleku lõpu juurde on, sest wäga wõimalik on siis, et laps enne sünnitamist omale weel korralise seisu wõtab.

Kui ämmaemand wiimaste kätima pääl oleku aega määrab, peab ta alati lapse seisatust tähele panema. On kõik nii, nagu 103. ja 137. paragrahwis üteldud, siis võib arwata, et lapse seisatus korraline on. Põis- ja ristseisatuste juures ei ole kõik need nähtused mitte üsna needsamad. Lapsekoda ei jõua siis ial sellele kõrgusele. Ämmaemand peab lapsekoja suurst tähele panema. Ka lapsekoja wajumine wiimastel nädalatel on ristseisatuse juures palju vähem selge, et mingi eesolew osa bekeni sissekäigusse ei saa wajuda. Selsamal põhjusel ei leita tupewõlwi laiendust ja tupeosa kadumist mitte sellesamas määrukses, nagu see korralise seisatuse juures ette tuleb.

§ 280.

Minult harwa on tarwis korrawastase seisatuse juures enne sünnitamise algu midagi teha ja toimetada.

Sellepärast, ja ka, et ämmaemand teab, et kätima pääl oleku wiimasel ajal lapseisatus lapsekoja te-

gewuse läbi iseenesest forralijeks muutub, hoidku ta ennast väga käima pääl olijat selle teatusega hirmutamast.

Sel juhtumisel, mil forrawastase lapseseisatuse juures lapskoda ette ehk kõrwale wiltu on, wõib ämmaemand juba käima pääl oleku puhul aidata. Tema toetagu kõhtu sellekohase sidemega ja andku naesele nõuu öösel selle külje pääl magada, kus lapskoda mitte ei seisja.

Teine päättükk.

Mitmekordsest käima pääl olekust.

§ 281.

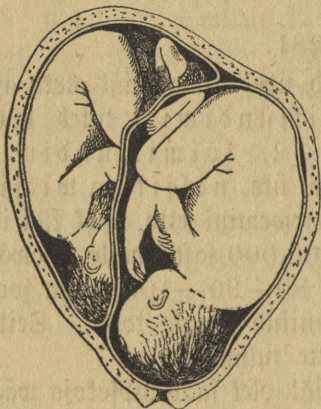
Grandikordadel siigwad ühe käima pääl oleku ajal mitu last forraga. Kaksik-sündimisi tuleb 1000 sündimise puhul umbes 12, kolmik-sündimisi wiietuhande sündimise forral üks, neljik- ja wiijik-sündimisi weel palju harwemini ette. Ehk küll iga päew rohkesti enam kui 100,000 last ilmale tulewad, juhtub siisgi ainult umbes 80—90—100 aasta jook-sul, et keegi forraga ka kuuitud ilmale toob. Seits-mikkudegi sündimist olla ette tulnud.

Mitmekordne käima pääl olek saab lapskoda väga juure wäljawenimise pärawst enneaegu lõpule wiidud; kaksikraskejalguis jõuab enamasti, kolmikraskejalguis selle wastu harwemini oma forralisele lõpule, neljik — ja wiijik raskejalguis ei too palju ial walmid lapsi ilmale.

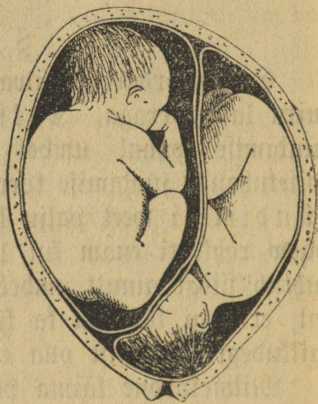
Ka walmis kaksiklapsed ei ole ikka nii suured, kui ükshitud, sest et nad ruumi ja toitu jaotama peawad. Mõnikord on üks teisest suurem ja tugewam. Kui üks kaksiklaps kosumise poolest tähtsalt teisest maha on jäänud, kui siis ehk koguni mitu nädalat esimese ja teise lapse sündimise waheajal mööda läks, siis on sellest ju otjustada tahetud, et lapsed kumbgi ise ajal olla sünnitatud. Ei, kaksiklapsed on alati ühewanused ja ühekorraga sünnitatud.

§ 282.

Enamasti seisawad kaksiklapsed mõlemad päälae seisatusel, peaaegu niisama sagedasti on üks päälae,

Pilt nr. 52.

Pilt nr. 53.

teine perse- ehk jalaseisatusel. Wiltu- ehk rist- seisatust tuleb mitmekordse raskejalguise juures enam ette, kui ühefordse raskejalguise juures.

§ 283.

Kaks last wõiwad ühes munas sigida. Siis on neil ka sündimise juures ainult üks kestanahk, üsna harwadel fordabel ka üks weenahk. Enamasti aga on ka niisama palju mune kui lapsi, kellel igal ühel oma wee- ja kestanahk on. Minult sõelanaha wälimine pakS olef puudub ikka nendel kohtadel, kus munad kofku puutuwad, sest lapsekoja ilanahk on jäält ainult ühefordne. Kohtades, kus nemad kofku puutuwad, on nende wälimine pind üksteise küljes kaunis kõwasti finni.

Mõlemad emakoogid on kas lahus, ehk nad on kofkufäiwa koguna ühenduses. On ast nii ja oliwad lapsed kahes munas olnud, siis läheb mõlemate nabanöõride sisesewajumise kohtade wahelt munanahkade wahesein ära.

§ 284.

Kõige sagedamini on kaksitud ühest soost, sagedasti aga ka poisS- ja tütarlaps. Kaksiklapsed, kes ühes munas on, on alati ühest soost.

§ 285.

Ära tunda wõib ämmaemand kaksikraskejalguft ainult siis, kui ta käega kobades kaks päd ehk kaks perjet leiab, näitufeks ühe emafasuu juureft, teise lapsekojapõhjust, ehk kui ta teise ämmaemandaga ehk arstiga seltfifis lapse sündamelööfikifid mitmesuguses taktis

ühel ajal raskejalgsel kõhu küljes kuuleb. Kõhu juures
jne. võib ka ühefordse käima pääl oleku juures ette
tulla. Enamasti saab ämmamoor aga alles pärast
ühe lapse ärasündimist selgesti teada, et teine laps
alles sees on.

Kolmas päätükk.

Käima pääl olek väljaspool lapskoda.

§ 286.

Ämmaemand peab jeda haruldasest olekut tundma,
mis selle läbi tõuseb, kui sugutatud muna mitte lapses-
kotta ei lähe, vaid munasarjasse ehk ematrompetisse
finni jääb, ehk koguni kõhu koopasse sattub ja sääl
edenema hakkab.

Algusel ei lähe nähtused korralise käima pääl
oleku nähtustest sugugi lahku. Käima pääl oleku kind-
lusteta märgid ilmuvad kord vähem, kord enam sel-
gemalt, ja et tühjas lapskogas muutused nagu kor-
ralise käima pääl oleku puhul jünniwad, jääwad ka
„kuuriided“ tulemata. Mõne kuu pärast aga tuleb
werejooks, mille sees ka jõelanahk räbalatena välja
tuleb. Kõhusse tulewad walud ja ämmaemand tun-
neb mõnikord katsumise juures lapskoga taga ehk
kõrwal läbi tupewõlwi paistetust.

Nendest nähtustest, mis ka teisel olekul ilmuvad,
näeb ämmaemand ainult jeda, et asi korras ei ole.

ja 115. paragrahvist antud määrused tulevad nüüd tähele panna.

§ 287.

Käima pääl olef väljaspool lapskoda wältab enamatel korradel ainult paar kuud. Kõige sagedamini sureb 6—12 nädala järele, sagedasti äkitselt, naene sifemise werejooksmise tõttu ära. Teistel korradel võib laps kuni walmisjaamiseni kosuda. Siis ilmuvad pärast käima pääl olefu keeltega kindlad käima pääl olefu märgid, kuna aga lapskoda tupeosas midagi muudatust ei sünni. Sünnitamise ajal tulewad küll waitnise sarnased walud, aga sündimine ei lähe toime. Sagedasti sureb ema selle juures ära. Paremäl korral sureb ainult laps. Ta võib terweks eluajaks nõndanimetatud kivilapsena ema ihusse jääda, sagedasti annab ta aga pärast põletikkudeks ja mädanemiseks põhjust; ka võivad kendid parasoofikasse tee läbi murda, ka kusepõiesse, ja nõnda naist igatahes surma suhu suiutada.

Kindlasti ei wõi ämmaemand aga väljaspool lapskoda olewad raskejalgust mitte ära tunda, ei wõi jeda ial. Sellepärast on tingimata tarwilik, et ämmaemand siin juures jeda meeles peaks, mis talle selle raamatu 115. paragrahvist öeldud sai, ja kõe arsti järele saadaks. Nii kardetaw kui see seisukoht ka on, õigel ajal aitamise läbi võib mõnikord ema elu päästa, mõnikord ka lapsegi elu.

Meelias päätükks.

Raskejalgsjete ofsendamisest, paſandusest, kõhu kinniõlemisest ja kattendusest.

§ 288.

Oksendamine on raskejalgsjete juures nii ſage, et teda § 111. raskejalgsjuse kindluseta märkide ſekka oleme arwanud. 140. paragrahwis rääkisime, kuida käima pääl olijad korralise elukorra ja oleku läbi ſeda paha nähtuſt tagaſi hoida ſuudawad. Käima pääl oleku alguſel ilmuv oksendamine kaob enamasti 12. ehk 14. nädalal jälle ära. Eäheh ta liig hulluks, ſiis aitab ſelle waſtu ſagedaſti klaasikene ſelcterſi ehk ſoodawett, ſuutäis hääd weini, taſſikene meliſſi- ehk pipramüнди lehtede theed, ka ſoe kõhuſide. Käima pääl oleku hiljemal ajal ilmuwa oksenduse waſtu aitab ſagedaſti klištiir ja tubli potilõlemine. On aga kordasid, kus ta kangekaelselt edaſi keſtab ja nii ägedaſti tuleb, et kõik toidu jälle wälja tagaſi ajab. Niifuguſte naeſte jõud rauged ja nii nemad kui ka nende lapsed ſattuwad hädaõhuſſe. Nii kaugele ei tohi ämmaemand aſja minna laſta, waid peab õigel ajal arſti käeſt nõuu küſima. Tuleb oksendamise juurde weel külm, ehk palawuſ, ehk walud kõhu ſees, ſiis peab tingimata arſti järele ſaatma.

§ 289.

Paſandus tuleb käima pääl olijatel nagu teiſtelgi inimeſtel kõige ſagedamini wigade läbi ſõõmiſes

ja joomises, ka külmetamise läbi. Käima pääl olivad peavad end nende wigade eest iseäranis hoidma, sest et pasandus käima pääl olijatele iseäranis kardetaw on; alatine potilkäimine annab lapselajale kofkutõmbamises põhjust ja see wõib ekslisele sünnitamisele, ühtlasi aga ka enneaegsele sünnitamisele wiia.

Niipea kui pasandusetõbi käima pääl olija kallale tuleb, peab ta rahulikult woodisse heitma, ei tohi midagi raskesti seedimat asja süüa, ka mitte külma asja, waid ta peab ainult leiget jooki ja ferget toitu tarwitama. Kui selle läbi pasandus weelgi niipea ei kao, kõhuse weel waludgi juurde tulewad, siis peab arsti abi otsitama.

§ 290.

Kõhuhuummistusest käima pääl olijate juures ja abinõuudest, kuida seda aidata, oli ka 140. paragrahwis jutt.

Ummaemand teadku aga, et kõhu finniolek ka mitme raske haiguse saatja wõib olla, näituseks keha alumise otja katkestuste siisepressimine. Niisugused katkestused on paistetused naha all, enamasti reie käänu kohtadel ehk allpool reiewolti, harwemini naha juures ja mujal kõhu pääl; nad tulewad selle läbi, et siiskond ühe kõhuseina wahel läbi kuni lähedale naha alla astub. Need paistetused on kord pisemad, kord juuremad, pea pehmemad, pea kõwemad, harilikult aga waluta ja wajutust kannatavad. Rahuliku seljalioleku puhul kaowad nad enamasti ära, sest et ettetulnud osad jälle oma kohta-

desse tagasi wajuwad. Etstarbetohase förmewajutuse läbi lasewad nad end fagedasti tagasi törjuda, fagedasti wulifewal toonil. Rõhimise, aewastamise ja muude puhutus tegewate toimetuste juures ilmuvad nad tugewamini.

§ 291.

Saab naene, kellel katkestus oli, käima pääle, siis läheb tähendatud katkestus enamasti käima pääl oleku keskaja ümber iseenesest tagasi, sest et lapskoda nüüd siiskonna taħa poole surub ja kõhu eelmise ruumi ise täidab; jääb katkestus käima pääl oleku puhul wälja, et ta külge on kaswanud, siis wõib ta hõlpsasti sissepressitud saada. Noojus ei saa siis edasi ja kõht jääb finni. See olek on wäga kardetaw. Naene, kellel katkestus üle käima pääl oleku poole aja wälja jääb, peab arsti juurde minema, et see talle nõuuga abiks astuks. On aga sissepressimine ju sündinud, siis saab katkestus-paistetuse walusaks. Mida warem arsti käest nõuu küsitakse, seda kindlamini wõib abi loota.

On kõhu-ummistuse juures lapskoda muutus süüdlane, siis on ühtlasi ka kuse finni olek olemas. Ka siin küsitagu kõhe arsti käest nõuu.

Viies päätükk.

Raskejalgsse kusemise raskusest ja lapse- koja kohawahetusest.

§ 292.

Raskused kusemise juures on kolme sugused:

1) Kusetung, walus, sage ja wahest ka alatine pakitus kusemises, mille juures aga ainult wahetust juure waluga wälja tuleb;

2) tahtmata kusejooks, mil ilma naese tahtmata kusi wälja woolab, kord firtjukaupa, nagu näituseks kõhimise, aewastamise, ninamuuskamise jne. juures, kord alati, ja

3) kuse kinniõlek, mil kusi wälja ei tule, ehk põis küll täis on ja naene kusele tahab. Sääb juures wõib loomulik ehk suurendatud kusepakitus olla, aga pakitus wõib ka koguni puududa.

§ 293.

Sagedat kuseletahmist tuleb nii hästi käima pöölda oleku algul kui ka lõpul sagedamini ette, kui muudu, ja käima pöölda olija peab seda tungi ja tahmist walgistama, sest et sel loomulik põhjus on. See tung wõib aga walusaks minna ja see walu suurduw veel kusemise juures; nõnda ilmub sest wiimaks siis päris wormilik kusetung. Sagedasti on kusetoru ja tupp selle juures puudutamise puhul walusad. Kusetungi puhul peab naene rahulikult woodisje heitma ja end

hästi kinni katma, ta peab kergelt jooki jooma ja end kõigist soolastest toitudest ja kangetest jookidest remale hoidma. Niisuke, jõe kõhuside ja sisepritšimine tupeesse suudavad sagedasti jeda walu wähenhada.

Matise kuseada katsumise järele läheb see tung ainult suuremaks; sest on küll, kui haige iga poole ehk terve tunni tagant korra kuseb. Ei parane lugu siiski ja leiab ämmaemand läbikatsumise teel seesmised suguosad walusad ja lapskoda mitte õiges seisus, siis peab kohe arsti järele saatma.

§ 294.

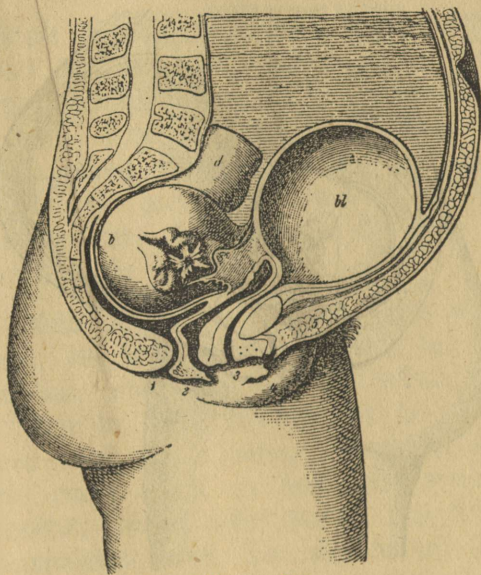
Kusjetung kui ka täieline kuse kinniolek on raskejalgse lapskoda kõige pahema seisatusmuutuse ilmutused. See võib tahapidi wajunud ja sellesse olekusse kinni jäänud olla.

See kinnijäämine tuleb kas aegamööda, kui lapskoda 10—12 nädala sees mitte wäikesest bekenist üles ei tõuse, nagu ta tõusma peaks, waid eesmäe alla seisma jääb ja siin suureks paisub, ehk ka äkitselt, kui kange tungimise, kõhimise, offendamise, perse pääle kuffumise ehk raskesti küürutamise läbi lapskoda, mis ju eesmäest üle oli tõusnud, jälle alla surutud saab ja nüüd oma korralisesse olekusse enam tagasi ei pääse.

§ 295.

Läbikatsumise juures leiab ämmaemand ristluu-õõnjuse lapskoda kerekest täidetud tupeosa ette wastu

håbedufelund pressitud olema, kas nõnda, et emakasuu ennast üsna håbedufeluu taha peidab, ehk tupeoja on allapidi sattunud ja emakasuu håbedufeluu taga tunda. Esimene wiis on haruldasem, åkitselt tõuswan, rutemini hådaohtlikeks muutuw. Teine wiis

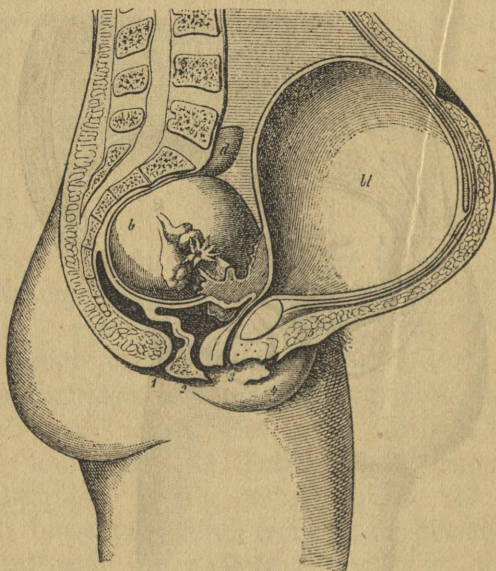

Bilt nr. 54.

on sagedam, esiotja küll wåhema hådaohuga, aga pärast niisama kardetaw kui esimene wiis. Siin ei ole muud nõuu, kui ruttu arsti käest nõuu küsida, seni aga kust kateedriga wälja lasta, mis suurt ferigitust teeb.

§ 296.

Oli lapskoda juba enne raskejalgust taħa poole wajunud, siis tuleb sissepressimine pikkamisi ja paneb kuse ja rooja wäljahaitmise tee harwa kinni. Pärastolikas nihkub kõrwale ja roojus ei pääse lapskoda

Bilt nr. 55.

kõrwalt mööda. Põis saab liia kuse läbi halwatud ja jääb alati täis, kuigi weidike kust aewastamise jne. puhul wälja tuleb. Selle sissepressimise waew on mõnikord nii piirake, et naene täia wõib. Anmaemand wõib täit põit kergesti käima pääl olewaks lapskoda

pidada ja peab arsti käest nõuu küsima. Kuse wäljalaskmise läbi wõib ämmaemand aga wahel ajal suurt fergitust sünnitada. Kateeder peab kõrgemale pistetama kui muidu.

§ 297.

Lapselapsi ja tupe ettelangemise all mõistetakse olekut, mil üks osa nendest ehk mõlemad ühtlasi alla häbedusepraosse ehk koguni wälja on wajunud. Rahulikud olekus, nagu näituseks bösel, läheb niisugune seisutord jägedasti iseenesest jälle tagasi ja tõuseb päewal jälle oma harilisesse olekusse. Kõsitate selle kohta ämmaemanda käest nõuu, siis peab ta nõuu otstija arsti juurde juhutama.

Kui nüüd naene, kel sarnane lugu on, kaima pääle saab, siis saab lapselapsi, niipea kui ta ju külalt suur on, enamasti iseenesest bekeni üle tagasi hoitud. Aga ta wõib ka kuni 14 ja 16 nädalani weel enam edasi aetud saada, siis ei lähe ta iseenesest mitte enam tagasi ja saab suuremaks minnes sisse pressitud, nii et sellest walu, kuse finniolek ja ka kõhu-ummistus tuleb. See olek on nii lapselapsi kui emale ühewõrd kardetaw. Ämmaemand peab katsuma, kas ta lapselapsi jälle üles tõugata ei saa. Ta wõtab lapselapsi pihusse ja surub teda juhtjoone sibi bekeni poole tagasi. Ei lähe katse korda, peab arst katsuma. Läheb ta aga korda, siis peab naene hoidma, et see jälle tagasi ei langeks. Kuni kaima pääl oleku tekkajani peab naene enamasti pikali olema.

§ 298.

Ka käima p al oleku hiljemal ajal wõib tupp, nimelt ta eelmine sein ja ifegi tupeosa, mis m niford pikendatud on, teistel juhtumistel ju lapse p a läbi fugawasti alla wajutatud saab, ette langeda. See f nnitab igaford kitsendamise raskust, sest et põis tupe ja lapsekaja kaela eelmise seina juures seisab, ja fagedasti ka suurt walu ette langenuid osade wajutuse ja p ormise läbi. Pikali olef ja fage fuguosade pesemine aitab fagedasti. V hemad aga raskused juuremaks, siis küsitagu arsti käest nõuu.

§ 299.

Esimesel ja jällegi wiimasel käima p al oleku ajal ei ole mitte fugugi haruldane, et ajuti tahtmata kusemine tuleb. See tuleb sellest, et põis lapsekajast pigistatud saab ja selle läbi sma kusehoidmise ruumi kaotab. Sarnasel puhul tuleb hoolega fuguosafid külma weega pesti.

Ka kuse kinni olef wõib käima p al oleku lõpu poole ette tulla, iseäranis kui naese kõht w ga liiasti ette on jurutud. Sarnast olekut nimetatakse rippuwaks k hukaks ja tuleb see fagedasti nende naeste juures ette, kes ju mitu forda käima p al on olnud ja selle k hunahk sellepärast w ga wälja wenitatud on. Aga siisgi tuleb seda ka esimest forda käima p al olijate juures ette, nimelt kui beken liig libamisi on ja lapsekoda sellepärast temast küllalt tuge ei leia.

Raefed teawad ju ofalt, et nad kättega kõhu üles-
tõstmise puhul kergemini kusta saawad, kui rippuma
kõhu puhul; aga rippum kõht toob weel teisi ras-
kusi kaasa, ta takistab käimist ja iga liikumist ja hä-
bedusemäe nahk läheb alatise rõhumise tõttu katti.
Ka rippum kõht võib põhjuselks olla, et laps omale
wiimasel ajal diget seisatust ei wõta ja selle läbi
sünnitamise raskeks teeb.

§ 300.

Sellepärast on tarwis lapseloda, millele beken ja
kõhusein tarwilist tuge ei anna, wäljast poole toe-
tada. See sünnib kõhu sideme läbi. Kaks kiilu-
sarnast tükki kahelordsest löuendist saawad eest laia-
st otsast aukude läbi aetud nõõri läbi ühendatud, siis
kõhu ümber paõitud ja üle ristluude finni seotud,
nagu see tarwilik ja kohane on. On rippum kõht
wäga suur, peab nõõrid üle õla kokku siduma, sest
et siis ristluude ümber sidumine ei aita.

Annus päätükki.

**Raskejalgsjete weresõlmedest ja muudest
haiglastest paistetustest.**

§ 301.

Reite ja juguõjade naha all jookõwad weresõoned
paistetawad käima pääl oleku teisel poolel mõnikord.

wäga ära, nii et nad kõrgeid siniseid „krambisoone-
sid“ ja lühikesi kõrgeid paistetusi — „soonemuhkusi“
sünnitavad. Sõrme vajutuse läbi lasewad need pais-
tetused end ära kaotada, täidawad end aga jälle warsti.
Pärast käima pääl oleku lõppu langewad need were-
soonesõlmed enamasti warsti kokku, sooned jääwad
aga laiaks ja londsiks ja paisuwad uue käima pääl
oleku puhul jälle sedita waremini ja sedita rutemini.
Sigistama ajawate jookide ja söökide tarwitamine,
kestew kõhu-ummistus jne. teewad selle paistetuse
weel suuremaks. Välise muljumise ehk ka muidu sei-
nade juure põnewuse ja õhufeseks jäämise läbi katte-
wad nad wiimaks ja sünnitawad kardetawaid were-
woolusi. Mõnikord lööb sõlmede ümbrusesse põletik,
siis tuleb äge walu, ka kauakestwad paised, harwe-
mini elufardetawad haigused.

§ 302.

Ümmaemand peab tähelepanemist selle pääle juh-
tima, et kõik põhjused, mis soonesõlmede paistetust
tõstawad, eemale hoitud peawad saama. Pika ja
sirus olek kergitab were tagasi jookku laiendatud soon-
tesse. Parajasti kõwad jalamähkimised alt ülesse poole
kolme sõrme laiuse lõuendist ehk flanellist sidemega ja
lõuendist nõõrsufad toetawad lõtku jooneseinu ja ker-
gitawad selle läbi waewa ja raskest. Need sidemed
on ka ka kasulised warjajad muljumiste wastu, neid
ei tohita aga liig kõwasti ümber kinni tõmmata. Tu-
leb soonesõlme siisse põletik ehk sünnib temast were-

jooks, siis peab arsti käest nõuu küsima. Põletiku puhul lasku ämmaemand esiti tinawett ümber panna, werewoolu puhul waigistagu ta werewoolamist taela ehk haawapuuwillade päälesidumiseega. Mõlemal korral peab raskejalgne paigal seisma.

§ 303.

Sarwemini tuleb teine tõug paistetusi raskejalgje naha juures ette, niinimetatud wesine paistetus, nahaweetõbi. Nimelt reite ja jalgade nahk läheb põnewaks, läikivamaks ja walgemaks. Sõrmega wajutamise puhul jääb liha sisse lohk järele. Pikali olek wähendab seda paistetust, sellepärast on ta hommikuti vähem. Matise istumise ja seisumise puhul suurdub ta ja laotab end üle reite ja suguosade laiali. Wiimased paistetawad sagedasti väga suureks ja walutawad. Pääle rahulise pikalioleku mõjub jalgade willaste ehk lõuendist sidemete sisse mäsšimine ja kinnitamine.

On naesel õige äge valu, siis peab arsti käest nõuu küsima.

§ 304.

Paisub nahk kõhu, näo ehk käte küljes ühtewiisi üllesse, ehk jääb selle juures kuji wäheseks ja segaseks, ehk seltsib paistetuse juurde pääwalu ehk muu tõbi, siis peab tungiwalt arsti käest nõuu küsitama, sest et nende järelduisel sünnitamise puhul kardetawad frambid wõimad tulla.

Seitsmes päätlikk.

Gla- ja weetwoolus raskejalgse suguosadest.

§ 305.

Tupe ilanaha rohkendatud erandus sünnib harilikult käima pääl oleku wiimasel ajal. Suguosadest wälja woolaw wedelik on enamasti wähenenud, wedel ja walge. On otstarbelik, et haawa-puuwilla suguosade ette pandaks, nii et see selle wedeliku oma sisse imeb, sest muidu määrab ta pesu ja reied ära. Muidugi teada, peawad puuwilled sagedasti wahetatud saama. Sagedasti aga läheb see erandus rohkemaks, paksumaks, kooretaliliseks, mille sees paksumad tüki on ehk ka mädafarnaseks kollaseks. Suurem hoolitsimine puhutuse eest sagedate leigete sissepritsemiste, sooja ja külma weega suguosade pesemise, keedetud weega reite pesemise, sagedase saunastäimise ja pesuwahetamise läbi saawad suuremad pahandused ja raskused wemale hoitud, nimelt aga woolusest puudutatud naha katkimine. On wäljawoolus suur, siis tundub tupp, iseäranis selle ülemine osa, läbi katsudes kare olema, nagu oleks ta liiwaga üle riputatud; seda ei pruugi ämmaemand sugugi haiglaseks pidada; on aga wäljawoolus nii suur, et raskejalgne sellest ennast wäsinud tunneb olemat, ehk on seesmised osad ühtlasi walusad ja ka katsumine raske ja walus, siis peab arsti käest nõuu küsima.

§ 306.

On väljajoolus korraga kõvasti ja waluga tulnud, ehk leiab ämmaemand läbi katjudes paiseid ja sõlmetesi juguosade küljes, siis ei tohi ta raskejalgsele ise midagi nõuu anda, waid peab selle arsti juurde juhatama. Sarnasel puhul on enamasti külgehakkamine põhjuseks ja haigus ise on jälle külgehaakaw; ämmaemand ei suuda sellele wahet teha ja wõib selle pärast asja hoopis ära wustida.

§ 307.

Saruldasem haigus raskejalgsedel on lapseloojast wesi, mõnikord punaka wedeliku väljajoolamine. See wesi kogub end sõelanaha mõlemate lehtede wahel, nõnda siis lapselooja ilanaha pääle, ajajookful kofku ja saab siis ühe korraga wäituste sarnase walu all mõnikord mitme naela rohkuselt wälja tühjendatud. Raskejalgsete teatuste najal pole seda haigust mitte wõimalik kindlasti ära tunda.

Skabekšas pãätũkk.

**Werewoolustest, iseãranis aga lapselõja-
werewoolustest raskejalgsete juures ja
kãima pããl oleku enneagsest lõpetusest
(eksi- ja warasũndimisest).**

§ 308.

Iga werejookš, sũndigu see ükskõit
misjuguses osas keha kũljes, on kardetaw
ja sellepãrast wãga tãhtjas. Esi tunneb ini-
mene wãsimust, siis hirmu ja ahastust, hingamine lã-
heb raskeks, haige pãã hakkab õumber kãima, nii et
ta ennast maha kukkuma arwab, ehk ta kũll woodis
on, ta kõrwad hakkawad kohisema, nii et ta hããli
kuuleb, mida olemasgi ei ole, mõnikord saab ta kange
pããwalu; ta sũda lãheb halvaks, ta oksendab, sil-
mad lãhewad pimedaks ja ta kaotab meelemõistuse.
Sããl juures lãheb ta nahk waha sarnaseks, silmad
tuimaks ja langewad auku. Weresoõn jããb pisemaks,
ford harmemaks, ford sagedamaks, nii et wabel lu-
gedagi ei saa, ja kaob wiimaks koguni ära. Kãte ja
jalgade nahk lãheb kũlmaks ja tema pããle ilmub kũlm
higi. Kui meelemõistus warsti tagasi ei tule, siis
tulewad wabel weel kanged tõmbused kehas — ter-
wes kehas, ja naene sureb.

§ 309.

Nende nãituste terwe rida wõib paari minuti
jookšul sũndida, rutulise werejookšu puhul wõiwad

mõned neist märkidest ka ära jääda, sest et surm ruttu tuleb. Haige võib aga wahete wahel ka jälle toibuda, kuni uue werejoofsu puhul need märgid jälle uuesti ilmuvad ja seeford weel ägedamini. Ehk werewoolus seisab ja haige toibub jälle täielikult.

Etse aeglaste, aga wältawate werejoofside juures, mis vähem kardetawad näitawad olema, tulewad pääpööritus ja mineustus hilja, aga werefaotus oli siin ju sagedasti nii rohke, et surma tulekut enam teelda ei saa.

§ 310.

On sifemisi ja wälimisi werewoolusi. Wälimised on need, kus veri wälja poole woolab; seesmised need, kus veri keha mõnda sifemisesse koo-
passse woolab, näituseks lapskokojakoopasse ehk ka kõhtu, mida silmaga ei näe.

Seesmisi werewoolusi võib käima pääl oleku ajal igas keha sifemises osas ette tulla; ämma-
emand peab üht niisugust aimama, kui ilma wälimise werewooluseta praegu kirjeldatud kahtlased werewäi-
fuse märgid ilmuvad. On seesmisel werewoolusel lap-
sekoja katkemises ehk mõnes muus osas põhjus, siis tunneb rastejalgne enamasti järsku walu kõhus ja tal on tundmine, nagu walataks sinna midagi sooja sisse. Selle juures paisub keha suureks ja läheb walulaks. Ämmaemand peab niisuguse kahtluse korral kobe arsti kutsuma lastma ja ise seni kõhu pääle külma-
wee lappisid panema ja nii talitama, nagu
332. paragrahwis õpetatakse.

Wälimised werewoolused on käima pääl oleku korral palju sagedamad. Tähtsuseti werewoolused ninast jne. pole kardetawad, mõnikord on nad koguni kasulikud, aga suguosadest werewoolused on alati kardetawad ja peab igal sarnasel puhul — kui see ka väga pisike näitab olewat — arst kutsutama. Kõige sagedamad käima pääl oleku ajal ja kõige tähtsamad ämmaemandale on werewoolused lapsel-kojast.

§ 311.

Siguse pärast ei tule termel käima pääl oleku ajal lapselkojast kuni õige sünnitamise ajani mingit werejooksu ette. Sünnib seda, siis ei ole see enam korralik.

§ 312.

Lapselkoja werewoolused käima pääl olijate juures wõiwad nagu muulgi ajal lapselkoja haiguse läbi tulla, näituseks mõne paise läbi tupeosa küljes, wähhjatõbe läbi, polüvide läbi lapselkojakaelas. Enam jagu niisuguseid werewoolusi tulewad age lapselkoja kere seesmisel pinnal ette. Et nüüd see igalt poolt oma ilanaha, pärast aga emakoogi läbi munaga ligidas ühenduses seisab ja muna toitmine just siit sünnib, siis on iga werewooluse juures karta, et muna toitmine kitsendatud ja nõnda raskejalgu enne aegu lõpetatud saab.

§ 313.

Käima pääl oleku ehk raskejalgu enneaegset lõpetust nimetatakse esimese 28 nädala

tees effijündimiseks, pärast 28. nädalat wara-
jündimiseks.

Räima pääl oleku enneaegseks lõpetamiseks on kõik need põhjused ja mõjud, millest selle raamatu teise jao 11. päätügis rääkisime, et just nende eest end hoida tuleb. Nad on pääasjalikult kõik teha ägedad ja wältawad raputused, iseäranis aga alumise kehajao wälimised ehk siemised pörutused, wead jöömises ja joomises, pressimisega ühendatud liigutused, külmetused, wältawad juguärewused, ägedad meeleliigutused ja ema haigused, nii üleüldised kui ka iseäranis haigused juguosade juures.

Need põhjused mõjuwad kas sel wiisil, et nad weretungi lapskõjasse suurendawad ja selle läbi werewoolust ja effijündimist teewad, ehk sel wiisil, et nad lapskõja kofkutõmbamist, wäitusi, sünnitawad, millele siis ka werewoolus ja effijündimine järgneb, ehk wiimaks selle läbi, et laps sureb. Sellest saame 10. päätügis pikemalt rääkima.

§ 314.

Wäitused, s. t. lapskõja kofkutõmbused, on ikka olemas, kui lapskõda muna wälja lükkab, aga nende juures ei tunne naene igaford walu, ja kui lapskõda alles pisike on, et tunta neid sagedasti läbitatsumise gi waral.

Räimapääl oleku 12. nädalal on ikka werewoolus esimene ja sagedasti ainus effijündimise wälimine märk. Sagedasti mitmepäewase werewooluse järele

jaab muna weretombu siise mässtitult enamasti nägematalt ja tihti ka arusaamatalt wälja lüfatud, ilma et mingit walu tuntaks. Effisündimiste juures pärast seda aega saawad lapsketoja wäitused enne tuntud, ja kaima pääl oleku aja keskpoolel tulewad wäituse walud ka ju enne werewoolust ja ämmaemand tunneb wälimise läbikatsumise kaudu lapsketoja tõkkutõmbamise ära. Nende hiliste effisündimiste puhul ei saa muna ka mitte enam terwelt wälja tõugatud, waid esiti lähneb muna lõhki, lapse wesi woolab wälja, alles siis tuleb laps ja wiimaks weel muna räbalad ühes emakoogiga. Wäga tihti juhtub, et munaräbalad emakoogiga lapskettota tagasi jääwad. Werewoolus wõib siis pikemaks ajaks seisma jääda ja naene ja ettewaatamata ämmaemand arwawad loo lõpenuks. Aga päewade ehk nädalate pärast saagedasti alles mitme kuu pärast, tulewad uued werewoolused, mis end nii kaua kordawad, kuni kõik jäätised, mis waheajal koguni isesugusteks muutunud on, arsti poolt wälja kistud saawad.

§ 315.

Kui ämmaemand ühe niisuguse naese juurde kutjutakse, kelle suguosadest werd woolab, siis peab ta naesele kõige päält pikali oleku kohuseks tegema, toa jaheda õhu eest hoolt kandma ja siis — katsumise ette wõtma, aga mitte ial ilma 230. paragrahwis ettekirjutatud pesemiseta.

Leiab ämmaemand werewooluse wäga tugewa olewat, ehk on naene ju liig palju werd taotanud, siis

peab ta tingimata arsti kutsuda lastma. Pääle werewooluse ägeduse peab ämmaemand läbi katsudes weel seda tähele panema, kust weri tuleb. See võib wälimistest suguosadest, tupest ehk ka emafasuust tulla.

Werewoolused wälimistest suguosadest ehk tupest wõiwad põrutuse ja muljumise, wõiwad aga ka ilma wälise mõjuta mõne weresoonesõlme katkemise läbi tulla. Ämmaemand peab werd jookswa koha wälja otsima ja sõrmega, tüki taelaga, ehk ka tükki kuiwade puuwilladega wältawalt finni wajutama kuni arst tuleb ehk kuni werewoolus wajutamise läbi ijeenesest finni jääb. Kui aga werd jookswat kohta tupest üles ei saa leida, siis peab sinna külma wett sisse pritsima. Wältab werewoolus siisgi edasi, siis pole muud nõuu, kui tupp täis toppida, nagu seda 320 paragrahwis õpetatakse.

Selle järele peab ämmaemand, nii palju kui võimalik, läbikatsumise ja järelepärimise waral selgusele jõudma, kas naene üleüldse käima pääl on, sest haigused wõiwad werejooksu ka ilma käima pääl olekuta sünnitanud olla.

Näitab läbikatsumine, et weri käima pääl olewast lapseloojast tuleb, siis on kõige päält wälja uuri-rida, kui kaugele juba käimas olew ehk igatahes tuletew ekfisiünnitus ju on jõudnud ja edenemud,

§ 316.

Ekfisiündimise algul leiab ämmaemand tupe-osa ta kaju ja suuruse poolest niisamasuguse olewat,

nagu siamaani raskejalguse wältusel emakasuu, wähe awatud, nii et ainult weri wälja woolata wõib. Effisündimise edenemisel näitab emakasuu ju nõnda palju lahti olema, et sõrm kaelakaanalisse sisse tungida ja ka sifemise emakasuu ju kätte saada wõib. See on nüüd wäga tähtis, et ämmaemand hoolega järele kobaks, mis asja külge ta sõrm siin puutub.

Kõige jagedamini puutub sõrm siin kõige päält pehmete, tarretanud weretompude wastu, ja kui need kaelakaanalit täidawad, ei tohi ämmaemand neid mitte jäält ära fiskuda. Ainult siis, kui uus werewoolus neid eest ära loputab, tohib ta edasi tungida. Sest wähest seisab werewoolus just nende tarretanud weretompude läbi ja sel korral ei pruugi ämmaemand mitte teada, mis sääl taga on.

Mõni teine kord puutub sõrm kaelakaanalis palja fileda muna ehk ka sõelanaha räbalate külge. Oli kätima pääl olek alles 10—12 nädalat wälbanud, siis on muna enamasti ju lahti ja raskejalguse pidamisest wähe lootust.

Wähest on muna aga ju lõhkenud; see sünnib effisündmise wiimastel raskejalguse nädalatel enamasti ikka. Siis tunneb ämmaemand sifemises emakasuus ehk ju sügawamal laste osasid, paljaid liikmeid, pääd ehk nabanööri, Sarnasel puhul ei ole muidugi raskejalguse edasikestmise pääle enam mõteldagi.

Wähest on aga, ilma et naene tähelegi oleks pannud, piisike laps ju ära olnud, siis ei tunne ämmaemand muud, kui werd, ehk wähest ripuwad ka ainult katkenud nabanöör ehk munanaha räbalad emakasuus.

§ 317.

Et selgesti teada, mis osad munast ju wälja läinud, peawad kõik weretombud läbi katsutud saama. Ammaemand waadaku sellepärast kõik wäljatulewad weretombud läbi ja pangu nad kausi wärste wee sisse, kuni arst tuleb, sest see peab siis ise oma silmanägemise järele teada saama, mis osad ju wäljas ja mis osad weel sees on.

§ 318.

Naene peab kõik see aja rahulikult seisma, mitte pehmes sulewoodis, waid kõwa madratsi pääl, ja tefiga kergesti finni kaetud saama. Sahutawaks jookiks võib talle külma wett sitronimoosiga segatult anda, kui soowitakse, suhkruga segatult. Sigistama ajawaid toitused ja jookid ei tohi ta mitte tarwitada. Ammaemand peab tungiwalt nõudma, et arst kut-
sutaks.

Järeلكatsumist toimetagu ammaemand ainult werewooluse ajal, aga mitte wooluste wahel, sest wiimasel korral võib läbikatsumise läbi uus werewoolustulla.

§ 319.

On piisikene muna ju wälimise emakasuu juures ehk ripuwad lapseosad sellest ju wälja, siis võtku ammaemand — kui werewoolus juur on — need kabe sõrme wahele ja katsugu kas ta neid eemale

toimetada ei saa. Vätab pärast lapse ehk ka terve muna väljatulekut werewoolus edasi, siis tehku ämmaemand tuppe pistetud emakatoruga võimalikult külma wee sissepripsimisi ja pangu ka külma wee lappisid naese kõhu alumise osa pääle. Aga wee lappide ja sissepripsimise tarwitamine on kõvasti keelatud, kui weel loota võib, et käima pääl olek edasi võiks kesta. Ämmaemand ei tohi lootust kaotada, kuigi muna ju emakasuuft läbi on läinud ehk kui lapsewesi ju wälja on jooksnud.

§ 320.

Peaks aga, niikaua kui weel seda lootust on, werewoolus suuresti edasi kestma, enne kui arst tuleb, nii et naese elu eest karta võib, siis ei jää muud nõuu üle, kui tupp täis toppida. See sünnib selle läbi, et puuwilladest ehk linadest kuul tehtakse, nii suur, et see tupewõlwi täis täita võib, ja see kindla nõõri otja seotakse. See kuul kastetakse karbolhapu sulatuse sisse, wäänatakse jälle wälja ja keeratakse siis juhtjoone sibiis tupe sisse, nii et ainult nõõr juguosadest wälja rippuma jääb. Selle alune ruum täidetakse puuwilladega ehk linadega täis. Selle läbi ei saa veri wälja jooksta, ta topib sooned täis nii et werewoolus kinni jääb. Aga seda abinõuu tohib ainult kõige hullemal korral tarwitada, sest ta on kardetaw. Enamatel kordadel aga saab rahulikult pikali olekust ja hapust joogist were seniseks waigistamiseks küll olema, kuni arst tuleb.

Almuwad 308. paragrahwis kirjeldatud weretühjuse märgid, siis peab kõhastele siin seletatud abinõuu-

dele need juurde astuma, mis selle jao 10. päätü-
fis minestuse ja warjusurma tarwis ette kirjutatakse.

§ 321.

Lapselõjaja walusad kokkutõmbused, mis
nimelt effisündimiste hiljemal raskejalguse ajal ial
ei puudu, nõuawad ämmaemanda tähelepanemist. Effi-
sündimiste juures, mis 16.—18. nädala woolul tu-
lewad ja enamasti ilma werewoolusteta wäitustega
algawad, hoidku end ämmaemand neid walusid teis-
teks pidama. Pääle walu õige sihi ristluude poolt
kõhu poole on nende wäituste päätundemärgiks nende
järguline ilmumine ja kadumine, nimelt aga lapse-
koja kõwaks saamine ja awaw mõju emakasuu pääle,
mida mõlemaid wälimise ja seesmise läbikatsumise teel
tunda wõib. Silisemate effisündimiste juures wõib
emakasuu ju hästi lahti ja will kaunis suur olla,
ilma et muna sellepärast lahti pruugiks olla ja effi-
sündimist takistada ei saaks. Igatahes aga kutsu-
tagu arst.

§ 322.

Raist, kes effisünnituse on läbi teinud, tuleb
nurganaeseks pidada, nagu oleks sünnitamine õigel
ajal olnud. Naesed ei hooli effisündimisest enamasti
midagi ja ei pane seda tähelegi. Ämmaemand peab
seda aga paremini teadma. Naese lapselõjoda ja terve
teha peab selle juures kõik need muutused läbi tegema,
mis õigeaegse sünnitamise puhul sünnib, kui ta õieti
terweks tahab jääda. Sinna juurde tuleb, et effisündi-

mise põhjusteks enamasti mõni lapsekoja haigus on, mis, kui selle vastu abi ei otsita, edasi kestab ja naese terwisegi ära hävitab. Kuigi naene ennast selle järele kaunis terve tunneb olevat, siisgi on sellel haigusel ometi see tagajärg, et ta lähema raskejalguse kohta jällegi võib kardetawaks saada.

§ 323.

Warasünnitused on õigeaegsete sünnitustega koguni sarnased. Wäitused on selle juures algusest saadik pääsoja etendajad. Werewoolused enne warast sünnitamist ja selle wältusel on haruldased, neil on õigeaegse sünnituse werewoolusega ühesugune tähtsus. Sellest räägime 466. ja 468. paragrahwis. Minult üks haruldane juhtumine, mis ka warasünnituse alustust werewoolamistega saata ja ägedate werewoolustega juba enne algust ette kuulutada võib, peab siin nimetatud saama; see on emakoogi eesolek.

Harilikult seisab emakoof lapsekoja ühe seina küljes, ühe äärega selle põhja ligidal, ja kui ta alles nii suur on, jääb tema teinepoolne äär sellegipärast mõne sõrme laiusest sisetsest emaka juust eemale. Ka sellel korralisel olekul võib emakoogi enneaegse lahtimineku läbi werewoolus tulla. Harwematel korradel aga asub emakoof nii sügawas, et oma wähema ehk juurema osaga üle emakajuu ulatab, see tähendab: ta seisab ees. Et nüüd käima pääl oleku wiimastel nädalatel, fagedasti alles wähje aega enne õigeaegse sünnituse algust, lapsekoja kaelakaanal emakajuu sisetsest äärest saadik lapsekoja kooja suurendamise

tõttu wälja wenitatud saab, siis ei wõi see emakoogi jägawal oleku puhul mitte tulemata jääda, et sel ajal eesolew emakoof ükksikutest kohtadest lahti kistud saab ja nõnda werewoolus sünnib. Need werewoolused wõiwad ilma wälimise põhjuseta tulla ja on enamasti wäga rohked. Kui sarnane werewoolus korralise ja otstarbelise hoidmise juures mõne aja pärast jälle ära löpeb, ilma et sündimist tuleks, siis tuleb ta ometi ikka jälle uuesti, sest et põhjus enne ära ei löpe, kuni sünnitamine möödas on. Sellest saame pärast weel rääkima.

§ 324.

Warasünnitustega tuleb just niisama ümber käia, nagu selle raamatu kolmandas ja kuuendas jaos õpetatud. Pääasi on aga sarnastel puhudel ikka, et arst kutsutakse, ka siis, kui sünnitamine ju möödas on.

Õhelasas päätük.

Lapse surmast käima pääl oleku ajal.

§ 325.

Lapse surm emahus wõib tulla:

1) Ostaigse wea läbi lapse ehk muna sigimises. Surmud lapsed on sellepärast sagedasti inetufujulised.

2) Kõik palawiku sarnased ema haigused toowad lapsele surma, nõnda rõüged, leetrid, sharlah, kolera, joetõbi jne.

3) Ema külgehaikawad haigused, ka need, mis ilma palawikuta on, näituseks fuguosade haigused, wõiwad lapse pääle üle minna ja seda surmata.

4) Ema puudulik toitmine, põdemise ehk nälja pärast, wõib last tappa.

5) Ka lapsekoja haigused ja werewoolamine wõiwad lapsele surmapõhjuseks saada.

6) Harmematel tõrdadel sureb laps ema ägedate meeleliigutuste tõttu.

7) Ka tundmata põhjuste pärast wõib laps haigeks jääda ja surra.

Kui laps ära on surinud, tuleb warsti effekti ehk warasünnitamine. Tihti lähewad nädalad ja kuud mööda, kuni see sünnib.

§ 326.

Sureb laps kätima pääl oleku esimesel nädalal ära, wõib muna haiglaselt edasi sigida; ka lapsekoda kasvab, nagu kätima pääl olekul, korraliselt edasi. Üht niisugust pärast surma edasi sigiwat muna nimetatakse mooleks. On kobarmoolid ja weremoolid olemas; wiimseid nimetatakse ka lihamooledeks. Kobarmooled on hulgast kuni herne suurusest ja suuremast wehikallist ehk pruunikast wilkeseft koos, arwu poolest jagedasti tuhandeni, mis wiinamarjade wiisi üksteise küljes kobaras seisawad; need on kestanaha haiglaseks saanud lotid. Kobarmooled saawad umbes lapsepää suuruseks, mõnikord weel suuremaksgi. Kobarmooli kasvab jagedasti ruutemini kui terve muna, nii et naesel, kes alles neli

Kuud kääma pääl on, niifugune lapskoda on, nagn fee tal miidu alles kuuekuuse kääma pääl oleks puhul oleks. Beremooled on kindlamad kehä ja mitte rusitast juuremad, olgu siis wahest ainult harwa. Nad on punast, pruunist ja sagedasti ka walfist kogust koos, umbes nii kowad kui kuuw sint, mõnikord on aga ka segase wedelikuga täidetud ruumisid nendes leida. Beremooled kaswawad aeglasemalt kui terwe muna. Nad wõiwad aga ka kaua lapskajas olla, ilma et nad sugugi kaswaksiwad. Munanahkasiid wõib moolede seeft igatahes leida. Mõnikord leitakse moole seeft ka piisike laps, teistel kordadel ei ole seda enam olemas.

Ummaemand ei saa moole raskejalgsust mitte ära tunda. Moole raskejalgsus wältab wähem kui korralik ja õige raskejalgsus. Moole sündimine algab enamasti ägeda werewooluga, mis naese elu kardetawaks wõib teha, mispärast arst tingimata juurde toodud peab saama.

§ 327.

Kui kaksikuteft teine ära sureb, wõib teine elusse jääda ja wälja kantud saada. Siis leitakse pärast wäljakantud lapse munakestast piisike, kokkupressitud kaksit.

§ 328.

Kääma pääl oleku esimeste nädalate jooksul wõib surnud laps munas ära kõduneda, nii et teda säält ei leita. Lapsed, kes enne 17. kääma pääl oleku nädalat surewad, on, kui nad mõni nädal pärast ilmale

tulewad, sagedasti kuivad, nagu ära kuivatatud, ehk nad küll lapsesee sees seisawad. Wanemad lapsed, kui nad surmalt pikema aja ema ihus wiibiwad, läbewad pehmeks, tursuwad ja naht tuleb neil ära. Ära mädaneda wõib surmud laps emaihus ainult siis, kui lapseseei wälja on jooksnud.

§ 329.

Märgid, millest surmud last emaihus ära tuntakse, ei ole alati mitte selged. Terwise muudatused, millele käima pääl olek põhjuseks, kaswawad äkitselt jälle, niipea kui laps suri. Igakord ei sünni see aga mitte, näituseks paisutwad rinnad pärast lapse surma mõnikord weel õige kangesti üles. Ka tubli külma wärin ilma ühegi wälise põhjuseta ja mädanenud maitse juus tulewad mõnikord pärast lapse surma. Oli laps ju kaunis suur, siis tunneb ema pärast selle surma külma oma kehas, wäljaweninud lapseloda teeb temale oma muudetud olekus tundmuse, nagu langeks üks wõõras keha tema ihus sinna ja tänna. Saiwad lapse liigutused ju ennemini tuntud, siis tunneb ema pärast selle surma, et liigutusi enam ei ole. Sagedasti oliwad liigutused just wiimasel ajal kanged, siis suri laps krampidesse. Südametuksumist ei ole enam kuulda. Oli laps ju oma korralisel seisatusel ja olekus, siin ei lahku ta sellest ka pärast surma.

Kõik need märgid aga ei anna lapse surma kohta weel kindlat teadust, jeda wõib wähemal ehk juuremal mõõdul ainult aimata.

§ 330.

Arwab ämmaemand, et ühel käima pääl olijal naesel ta laps ära on furnud, siis ei tohi ta naist selle teatuslega mitte ehmatada. Küll aga wõib ta sellel korral naese tähelepanemist eksi- ehk warasünnitamise pääle juhtida. Ainult juurde kutsutud arstile annab ta oma arwamise teada.

Kümmes päätükk.

Raskejalgsete minestus, warjusurm ja surm.

§ 331.

Minestus on olek, kus inimene meelemõistuse kaotab ja liikumata ja londilt maha langeb. Selle juures jääb puls pisikeseks, kaob mõnikord ka koguni, ja hingetõmbamine jääb wäheseks. Sügaw minestus ja warjusurm on wäga üksteise juures; kui pulsilõomine ja hingetõmbamine kaowad, kutsutakse seda olekut warjusurmaks. On pulsilõomine ja hingetõmbamine alaliseks lõppenud, siis on see surm.

Põhjused, mille läbi need olekud raskejalgsele tulewad, on teistelgi inimestel nii mitmekesised, et neid siin üksikult üles lugeda ei suuda. Kõige sagedam põhjus on aga werejooks.

§ 332.

Esimene asi, mis ämmaemand minestuse ja warjusurma korral tegema peab, on edasikestwate mõjude ja põhjuste kõrwalesaatmine, nõnda siis we-

rejoofsu kinnipanemine, wärskte õhu muretsemine, kitsaste riiete lahtipäästmine.

Mineestuse juures, mil meelemõistus weel mitte täiesti kadunud pole, toibub mineestuses olija sagedasti jälle suutäie külma wee ehk weini, külma wee pritsimise ehk salmiaku nuusutamise läbi. Naese külmas jäawaid liikmeid soendagu ämmaemand willaste rätikute ja harjaga hõõrumise läbi; ta pangu palawat sinepitainast rinna alla auku, rindade wahale ja kätte pääle. Pää ei tohi mitte kõrgemal seista kui muud kehaoxad. Arst kutsutagu filmapiik juurde. Toibub naene enne arsti tulekut, siis saab arst abinõude waral ometi teda jälle uue mineestuse eest hoida wõima.

§ 333.

Näitas aga ju ämmaemanda meelest tõsine surm tulnud olema ja ei wõi ka arstgi enam ema äratamiseks midagi ette wõtta, siis on ta jäälolek ometi lapse pärast nõutaw. Kui kaima pääl olek üle 28 nädala oli kestnud, wõib ehk last weel elus hoida. Sgal korral, kus raskejalgse naese lapsekoda peaaegu naba kõrguseni ehk sellest ju üle on jõudnud, on sellepärast — kuigi naese surm kindel on — arsti kutsumine tingimata tarwilik. Siin nõuab seadus arsti abi. Ühtegi raskejalgset naist, kes ju üle 28. nädala kaima pääl olnud, ei tohita läbilõikamata maha matta.

Siives jagu.

Korratused sünnitamise juures.

Esimene päätükk.

Pääga eesolewa lapse sündimine korra- wastasel seisatusel.

I.

**Pääläe sünnituse teine aluswiis, wäike
fontanelle taga.**

§ 334.

Esimese ja weel sagedamini teise pääläeseisatusse juures seisab mõnikord lapse selg ja nõnda ka pisike fontanelle taga pool. Ennemalt nimetati seda seisu kolmandaks ja neljandaks pääläeseisatuses.

Ämmaemand tunneb jellel seisatusel juure fontanelle esimese bekeni seina lähemal ja, et wäljaajamise alguses ilka ees olew osa sügawamale astub, kui tagumine, tundub ta ka sügawamal olema, kui wäike fontanelle.

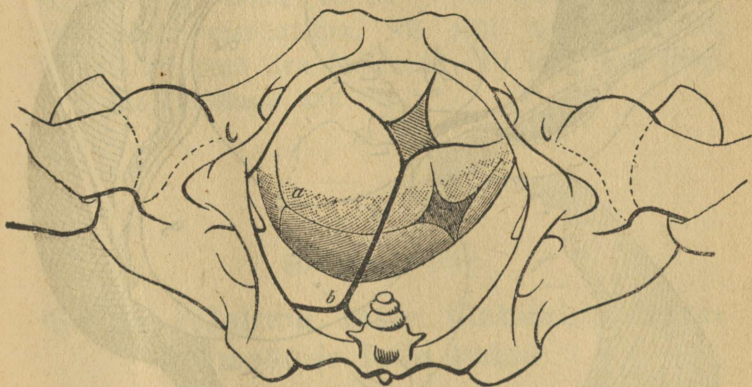
Pääläesünnituse juures peab ju wäljaajamise järgu alguses sünnitaja selle külje pääl olema, kus lapse selg on, see on esimese pääläeseisatusse juures pahema, teise juures parema külje pääl.

II.

Pää sügavam ristseis.

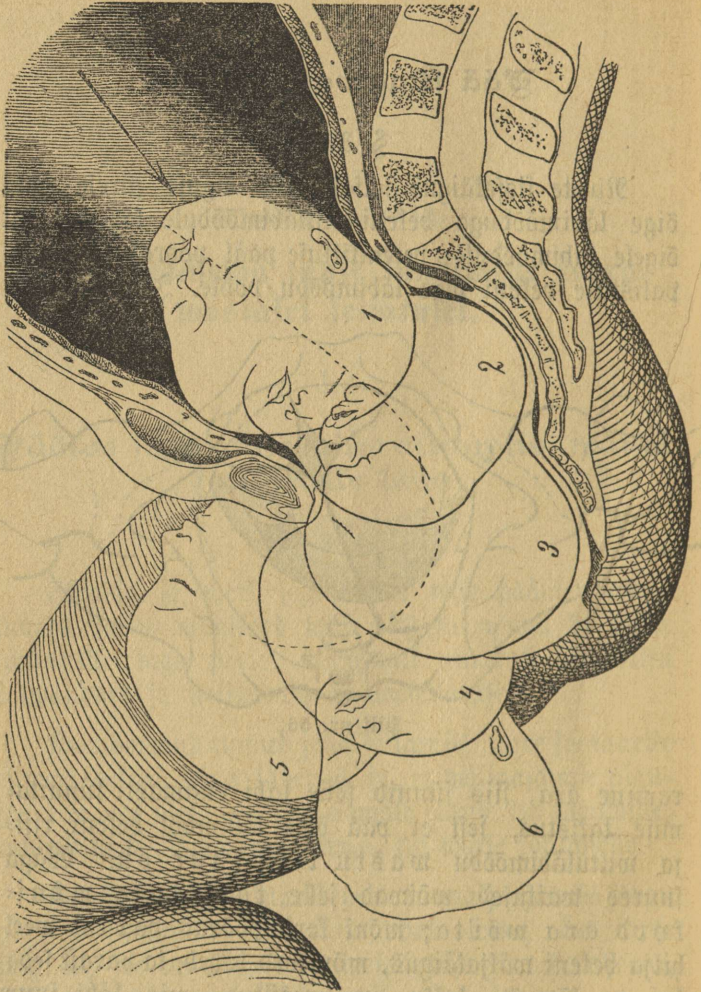
§ 335.

Niucte süsfekäigus seisab pää õiguse järele oma õige läbimõdduga bekeni ristlääbimõddule lähemal kui õigele läbimõddule; bekenikõõruse pääl pöörab ta noolepalistuse bekeni õige läbimõddu poole. Tääd see pöö-

Pilt nr. 56.

ramine ära, siis sünnib selle läbi enamasti sünnitamise takistus, sest et pää õige läbimõõt bekeni rist- ja wõltlääbimõddu wastu liig suur on. Wäga suured wäitused wõiwad selle takistuse mõnikord ära wõita; mõni kind pöörab pää end weel hilja bekeni wäljakäigus, mõnikord lähed, ta pärast seda kui ta kõwasti kokku on pressitud, mis läbi suur

Bilt nr. 57.

pääpaistetud on tulnud, wiltu seisus suguosadest läbi. Wiimase juhtumise juures wõib hõlpsasti tamm lõheda. Kui selle takistuse ärawõitmiseks palju aega ära kulub, siis on laps ka wahest ju ära surunud. Teistel kordadel ei saa sünnitamist emajõuu läbi kudagi lõpetada.

Kui pääl bekeni kitsuses ehk bekeniwäljakäigus wiltu läbimõõt on, mida wahel suure pääpaistetuse juures äragi tunda ei wõi, siis peab naene selle külje pääle asendatama, kus pool tagapää seisab. Sünnimine peab ära keelata. Ei lähe laps siisgi läbi, siis kutsutagu arst.

Teine peatükk.

Päaga eesolewa lapse sünnimine korrawastase seisu puhul.

I.

Päälae seisatus.

§ 336.

Bekeni (niute) sisseminekus on päälae seisatus pää korraline seisatus, see tähendab: wäike ja suur fontanelle seisawad üheskoos sügawal, alles hiljem astub tagapää, teise aluswiisi juures eespää, sügawamale

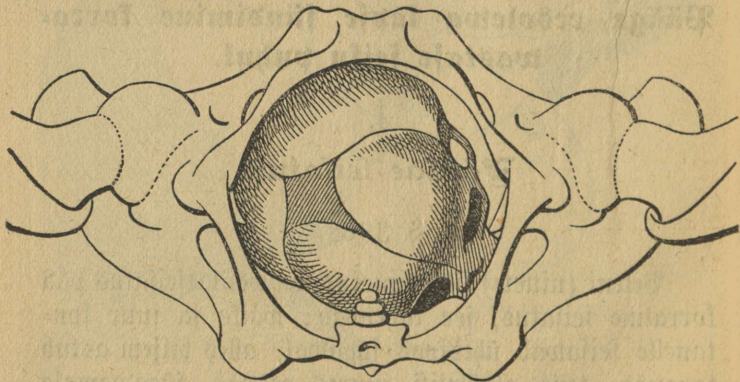
alla. Korrawastaseks wõib päälaseisatust ainult siis arvata, kui bekeni sügavamates ruumides, bekeni kitsuses, eelseisew fontanelle mitte nagu kord ja kohus sügavamale alla ei astu. Sagedasti jääb selle juures ka rohkem eelseiswa fontanelle häbeduse poole pööramine ära, nii et pää peaaegu risti seisma tuleb. Selle läbi wõib sünnitamine tähtsalt pikendatud ja raskestatud saada. Ka siin peab ämmaemand nagu pää sügawa ristseisu juures keelama, et punnimine järele jääks ja et sünnitaja selle külje pääl seisaks, kuhu poole lapse tagapää on.

II.

Otsaesise seisatus.

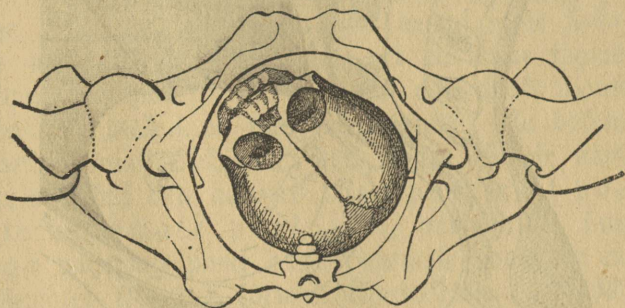
§ 337.

Palju kardetawamaks läheb lugu, kui eespää sedawõrd sügawasse astub, et otsaesine kõige süga-

Pilt nr. 58.

wamalt eesfeiswaks ofaks on. Selles seisatuses lõpeb sünnitus harwa ainult wäituste jõuu läbi ja üksnes siis lapse õnneks, kui pääluu pisike on. Otsaesise seisatusest saab kas päälaeseisatus ehk näo-seisatus, ehk—

Pilt nr. 59.

ja see on kõige pahem — pääluu jääb oma korra-
wastasesse olekusse ja astub niiviisi alla beteni sisse.
Õõnikord lähneb ämmaemandal naese kohalikult asen-
damise läbi korda, seda seisatust muuta, aga igata-
hes peab arst kutsutama.

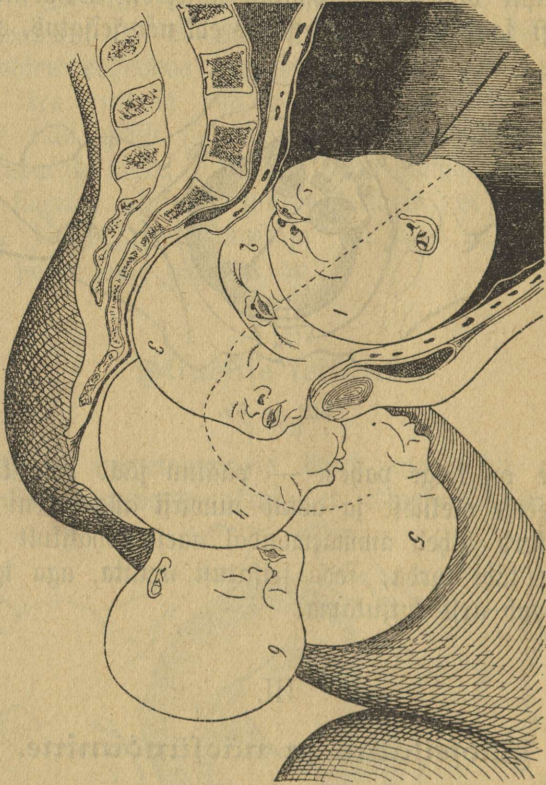
III.

Näoseisatus ja näosündimine.

§ 338.

Kui pääga eesfeiswala lapse seisatus sel kombel muutub, et lõug rinna juurest eemale tuleb ja taga-

pää tuklasje wajub, siis saab nägu essolewaks osaks.
Seisab lapse selg pahemal pool, siis seisab lõug pa-

Pilt nr. 60.

remal pool — see on siis esimene näoseisatus;
seisab selg paremal ja lõug pahemal pool — teine

näo seisatus. Nagu lapse selg enamasti kõigis seisatustes ema kõhu poole on, nõnda seisab ka näo seisatusel lõug enamasti alustuses natuke taha poole. Taha poole seiswa lõuaga ei saa aga laps näo seisatuse puhul mitte läbi bekeni minna, olgu siis, et ta õige pisike ehk surnud on, sest walmi lapse kaela ei saa mitte nii pikaks sirutada, et ta terve tagumise bekeni seina äärest kuni tammini alla võiks ulatada; jellepärast peab laps näo sügavamasse alla bekenisse minekul enmast pöörama. Lõug läheb esimese näo seisatuse puhul alla astudes taga paremalt poolt ette paremale poole, teise näo seisatuse juures taga pahemalt poolt ette pahemale poole, ja tuleb mõlematel korraldadel kõrwalt häbeduselooaga alt wälja. Nähtawaks saawad selle juures kõige päält paistetunud huuled, siis paistetunud põskede wahele ärapeidetud nina, siis filmad, siis otfaesine. Kuna pää nii wälja tuleb, astub lõug ikka enam häbeduseluu keskkohta poole alla. Päälagi ja kufal juruwad nüüd kõwasti tammi pääle ja kuna nad selle üle wälja weeretatakse, kannatab ta weel suuremat wäljamenimist kui pääsünnituse teise aluswiisi juures, sest peaaegu pää suur wiltu-läbimõõt tuleb näosündimise juures häbedusepraosse seisma.

§ 339.

Walmil elawal lapsel on siis kaks näo-sündimise wiisi: Selg pahemal, lõug paremal pool — esimene, selg paremal, lõug pahemal pool — teine.

§ 340.

Ämmaemand tunneb näo seisatuse seesmise ja wälise läbikatsumise waral ära. Enne sünnitamise algust ei wõi ta seda ju sellepärast tunda, et näo seisatus enamasti alles sünnitamise algul sünnib ja algab. Kui ämmaemand sünnitaja wäljast läbi katsub, siis tunneb ta lapselõõja kujukust, et lapsel pikuti seisatus on; siis tunneb ta ka lapselõõja põhjas jalgu ja häbeduseluu kohal pääd; katsub ta teda seeftpidi, siis ei leia ta awamiseajajärgul enamasti mingit eesfeisemat osa, sest et pää enamasti alles wäga kõrgel seisab, ja ämmaemand peab igakord, kui pää befeni süsfeminekut mitte ei täida, iseäranis ettewaatlikult läbi katsuma, et will weel mitte enneaegu ei lõhkaks. Südametoonisid kuuleb ämmaemand selles samas küljes ema juures, kus lapselõõja põhjas jalad seisawad, sest laps lamab rinnaga wastu lapselõõja seinä, aga mitte seljaga, nagu muidu. See kõik wõib seda arwamist põhjendada, et laps näoli seisab. Kohe pärast lapsewilli lõhkemist peab kindlasti lapselõõja seisatus teada olema, nagu seda 200. paragrahwis õpetatud. Ämmaemand tunneb silmaaugu, enam taha poole teise silma, siis nina, siis suu ja selle järele lõua ära. Ämmaemand hoidku end selle eest, et lõuga ja nina perfekts ei pea ja lapselõõjatust sellega walesti ei mõista.

§ 341.

Sga wiiwitus sünnitamisest wäljaajamise ajajärgu juures toob näoga etteminewale lapselõõja ruttu kahju,

rutemini kui päälaega eesminewale. Et jellepärast lapse elu ja ema tamm näosünnituse juures rohkem hädaohus on, kui korralise sünnituse juures, peab ämmaemand, kui laps esimest korda sünnitajal näoseisatusel sünnitamisele tuleb, arsti kutsuda lastma, sest esimest korda sünnitajate juures panewad wälimised juguosad ifka enam wastu. Ka mitmendat korda sünnitaja juurde peab arst kutsutama, iseäranis aga siis, kui nägu mitte kõhe lõuaga bekeni eelmisele seinale ei lähene.

§ 342.

Uwamise ajajärgus peab näosünnituse juures, nagu üleüldse igakord, kui pääluu mitte ees pole, lapsewilli hoidmises iseäranis ettevaatlik olema. Pääleju soowitud läbikatsumise õrnuse tuleb nõuda, et kõif asjata käimine ja woodis wäherdamine keelatud saab ja nimelt, et pärast lapsewilli lõhkemist olek wõimalikult rahulik oleks, kõige parem on külje pääl olla. On lapsekoda enam paremal pool, peab lapsehädaline pahema, on lapsekoda enam pahemal pool, peab lapsehädaline parema külje pääl olema, et lapsekoda wõimalikult õigesse olekusse bekeni pääle jääks. Ka pärast willi lõhkemist on küljeliolek hää.

Pärast willi lõhkemist peab läbikatsumise sõrm õige tasaselt kobama, sest kergesti wõib sündida, et ta waljumal puutumise puhul lapse filmad ehk suu ehk näonaha katki rebib.

§ 343.

Kui nägu jisseldikamisele tuleb, peab iseäralist tähelepanemist tammi terwekshoidmise pääle pöörama. Ammaemand teab, et näosünnituste puhul tamm iseäranis palju wenitada saab. Ta mõtelgu ka, et lapse wäljatuleku wiivitamine siin lapsele ennam kahju toob kui päälusünnituste juures, et kae tugew tammi pääle wajutamine lapse kaela häbeduselooka wastu pressida ja nõnda siis lapsele kahju teha wõib.

Glade ja muu keha sünnitamise juures maksawad needsamad seadused, mis päälusünnituse juures.

Näopaiistetuse läbi jagedasti wäga moonutatud näoga last ärgu ammaemand mitte kohe emale näidaku, et ta ei ehmataks; ta waigistagu teda selle moonutuse tähenduse ja tähtsuse üle.

IV.

Pää wiltuseis.

§ 344.

Lapsepää korralik jisseastumine bekenisje on küll alati pisut wildak, sest et eesseisaw fukslaluu warimini alla astub, kui tagaseisew; mõnel korral aga astub pää sel wiisil korratult ja wiltu bekeni jisseminekusje, et läbikatsum förm allpool seiswa külje kõrwa juurde ulatab. Enamatel kordadel on lapselkoja

wiltufeismine paremale ehk pahemale poole pää wiltufeismise põhjuseks. Mõnes toetab pää end bekeni ühe ääre pääle ja saab siis wäituste mõjul ilka enam wiltu bekenisse sisse surutud. Selles seisus ei pääse pää bekenist mitte läbi. Ämmaemand peab, et pää selles seisus bekenisse alla ei astuks, kõik kaasapunnimise ära keelama ja lapsehädalise küljeli asendama, nimelt selle külje pääle, kus lapsekoda wähem seisab, see on enamasti see külj, kust lapse pääkülge ja kõrwa mitte ei tunta. Wiida warem naene küljeli saab, seda kergemini saab pää sellest wiltuolekust lahutama. Kui pää siin end õieti seab, tuleb sünnitamise edasikestmist ära oodata; jääb ta aga endisesse korrawastasesse seisusse, siis tuleb arst kutsuda.

V.

Käe ehk jala pää kõrwale ettelangemine.

§ 345.

Su awamiseajajärgul tunneb ämmaemand mõnikord, et pää kõrwal üks wäike osa, käsi ehk jalg, ees seisab. Ta peab siis kui wähegi wõimalik selle eest muretsema, et see wee ärajooksmise puhul mitte ette ei lange. Kõige päält on tarwis, et lapsehädaline rahulikult pikali jääks. Kui ämmaemand ära tundis, kust poolt küljest käsi ehk jalg ette tulnud on, siis lasku ta lapsehädalist wastas olewa külje pääle pöörda. On siis käsi ehk jalg ema parema külje pool pää kõrwal, siis peab lapsehädaline end pahemale

küljele pöörama ja ümberpöördult; siis wajub lapsekoda õieti ja takistab niiviisi teiste osade ettelan- gemist.

§ 346.

Peiab ämmaemand läbikatsumise juures kohe pä- rast willi lõhkemist, et lapse käsi pää kõrvale lange- nud on, siis peab ta seda lähema wäituse puhul ta- gasi hoida katsuma, et pää üksi päinis edasi nihkuks. Ei lähe see korda, siis oodatu ämmaemand kannatlikult. Sagedasti jääb käsi pärast iseenesest taha, ehk, kui bekenis küllalt ruumi on, tuleb ka ühes alla ja mõ- jub nii palju, et pää teise keerutuse teeb, kui hari- likult. On aga bekenis ruum kitsas, siis võib see käsi sünnitamist takistada. Sel puhul peab arst kutsutama. Waata § 394 ja 409.

Tuleb pää kõrwal jalg nähtawale, siis peab ikka filmapiilk arst toodama.

Kolmas päätükk.

**Sünnitamine lapse korrastase seis-
puhul.**

I.

**Bekeniseisatused, jala-, põlwe ja perse
sünnitus.**

§ 347.

Bekeniseisatust võib ju enne sünnitamist ära tunda. Lapsekoda on põsjust enamasti vähem lai kui

pääseisatuse juures, jääb tuntuksse perse ja jal-
gade asemel kõwa, ümmargust pääd. Lapse-
koja alumine jagu on laiem ja siin tunneb ema lapse
puutumist, mida muudu ainult põhjas tuntuksse. Sü-
dametoonid on paremal ehk pahemal pool üle naba
kuulda. Seesmise läbikatsumise juures ei tunta mitte
kõwa päälind, vaid kas ei ühtegi lapseosa ehk pisikesi
lapseosaid, ehk laia, pehmet osa — perjet.

Uvamise ajajärgus tunneb ämmaemand läbi põie
lapseosad ju selgemini ära, mõnikord ju üsna selgesti.
Pärast seda kui lapsesill katkenud, peab seesmise lä-
bikatsumise kaudu kõik kahtlus kaduma; nüüd astuvad
kõige sagedamini perse, ainult harvemalt jalad ja
üksna harwa põlved, emakasuhu.

§ 348.

Astuvad mõlemad persenukid üksi bekenisse, siis
on see lihtne perseseisatus ja sellele järgneb lihtne
persesünnitus; astuvad lapsejalad oma esialgses
seisus, kannad reite küljes, ühes bekenisse alla, siis
nimetatakse seda kahefordseks perseseisatuses, kahe-
fordseks persesünnituses. On jalg üksna
alla sirutatud, siis on see poolik perseseisatus — po-
lik persesünnitus, ka mitte täielik jala-seisatus,
mitte-täielik jala-sünnitus nimetatud, kuna seda täie-
likuks jala-sünnituses nimetatakse, kui mõle-
mad jalad allasirutatult ees läbi bekeni lähewad.
Niisama jaotatakse ka mittetäielikka ja täielikka per-
sesünnitusi.

Ka üks käsi on mõnikord perse kõrval ees. See pole paha. Selleläbi tulew pikendus ajamiseajajärgus on ainult kasulik.

Kõige nende bekeni otsaga eesminewate sünnituste juures lahutatakse neid sünnitusi lapse seisatuse järele kahesse jalku, ja need jälle kahesse alusjalku. Selg pahemal pool on esimene jala-, põlwe- ja persee sünnitus, selg paremal pool on teine jala-, põlwe- ja persee sünnitus. Esimese wiisi juures on pahem puus, teise juures parem puus eesolewaks. Nagu kõigi seisatuste juures, on selg kõige sagedamini enam ette poole, see on esimene, harwemini taga poole, see on teine aluswiis.

§ 349.

Perse ja jalasünnituste mehhanismuse juures määratakse kõik üldised sünnitamismehhanismuse seadused ja reeglid, mis 167., 168. ja 169. paragrahwis ju kirjeldatud. Esimese persee sünnituse esimese aluswiisi juures — see on kõigi persee seisatuste seas kõige sagedam seisatus — astub puusade ristlääbimõõt pahemas wiltulääbimõõdus bekeni ülemisselt ruumist läbi, selle juures seisab eesolew pahem persee nukk sügawamal.

§ 350.

Teise persee sünnituse juures on sündimine seesama, ainult selle wahega, et parem puus ees seisab.

§ 351.

Mõlemate peresünnituste teise aluswiisi korral, kus laps kõht bekeni eelmist seina vastu seisab, on sündmus enamasti see, et laps kas õlade ehk pää läbimineku puhul selja ette keerab.

§ 352.

Sarwemini jääb teise aluswiisi juures kõhukülge ette, nii et nägu häbeduseprao poole waatab. Siis wõib pää mitmet moodi bekenist lahkuda:

1) ta keerab end weel bekenis näoga taha poole ja astub siis wälja;

2) ta astub lõuaga ees kuni otsaesiseni häbeduse looga alt wälja;

3) ta jääb lõuaga häbeduse looga taha finni, nii et wäitused tagapää enne wälja ajawad;

4) wäitused ajawad näo järele ka kobe otsaesise wälja. Aga see sünnib ainult, kui wäitused wäga suured, beken lai ja pää wäike on.

§ 353.

Rahelordse peresünnituse juures tuleb perse läbi bekeni wäga pikkamisi wälja, aga just see ongi lapsele kasulik, nagu pärast poole kirjeldame. Muidu aga on sündmus seesama, mis lihtsagi peresünnituse juures.

§ 354.

Pooliku persee ehk mittetäieliku jala sünnituse puhul keerab sirutatud jalg end ikka tagumise bekeni külje poole, ka siis, kui seisatus enne teine oli, sest tal on ainult ristluuõõnsuses allaastumiseks ruumi.

§ 355.

Täielise jala- ja põlvesünnituse juures algavad, nagu perseeünnituste juures, lapseleha pööramised alles siis, kui puusad bekenisse astuvad, sest jalad pääsevad säält igas seisatuses läbi. Pärast seda on mehhanismus seesama, mis perseeünnituste juures.

§ 356.

Jala- ja perseeünnituste juures saab palju enam lapsi hukka kui pääsünnituste juures. Jala- ja perseeünnituste suured hädaohud on järgmisesti põhjendatud:

Niikaua kui laps alles emahus on, elab ta neil samadel tingimistel, nagu ta terve käima pääl oleku aja jooksul elanud; ta saab lapsekojas nabanööri läbi, mis talle elamiseks tarwis on. Sellepärast wõib, niikaua kui laps emahus on, sünnitamine mitu tundi kesta, ilma et sellest lapsele midagi kahju tuleks. Sellepärast on tarwilik, et kõige suurem lapseoja, pää, ees läheks, niipea kui see sündinud, on ka terve sünnitamine lõpetatud.

Et elada wõiks, peab laps kas nabanööri kaudu emaga ühenduses olema, ehk ta peab õhku sisse hingata wõima, hingetõmbamiseks aga peab suu ja rind waba olema. Lähed nüüd laps kitsa perfootaga ees, siis sünnib see küll ilma juurema raskuseta, aga nüüd ei saa teised osad nii ruttu järele minna, sündinud osad litjuwad selle juures weel nabanööri pääle, nii et lapsele nut werd juurde tulla ei saa, kuna tal hingamiseks weel mahti ega ruumi ega õhku pole. Tihti wõib neid katseid lapseliigutustest näha, mida ta poolikul sündimisel teeb. Suu ja nina ees on ainult ila, weri ja lapsewesi, seda kifub laps õhu asemel kopsu sisse.

Sarnasel korral sureb laps kõige pisema wiivitamise puhul. Seda wiivitamist ei tee aga mitte ainult üksi järgnewate osade juures, waid ka nende kaju. Niipea kui laps oma korralise seisatuse kaotab, lähewad käed pää kõrwal kõrgele üles ja kael kifub end sirgu. Pää ja käed ei saa mitte ühtlasi bekenist hästi läbi minna ja selle juures seab lõug bekeni ääre pääle finni. Kui last mitte ruttu ja osawasti sellest seisatusest ei wabastata, sureb laps paari minuti jookkul. See õnnetus on paljude laste oma, kes bekeniseisatuses jümmiwad.

§ 357.

Mida täiemini ema pehmed osad lapse sünnitamise tarwis on ette walmistatud, mida tugewamaks wäi-

tused wäljaajamise lõpu poole muutuvad, mida enam eesminew lapsesõja ema osasid wälja wenitab, seda vähem tuleb neid hädasohtusid. Sellepärast on bekeni otsaga sünnituste juures iseäranis tähtjas, et awawise ajajärk lõpuni ekstitamataalt mööda läheks ja et wäljaajamise algus pikkamisi ja ainult lapsesõja kokkutõmbamiste läbi algaks; nii saab lapsesõda lõpu poole enam jõudu. Sellepärast on bekeni sünnitused seda kergemad, mida paksem eesminew osa on, ütleme kahetordne peresünnitus, tema järele lihtne peresünnitus; vähem hää on ju poolik peresünnitus ja kõige pahem täielik jalasünnitus.

§ 358.

Niipea kui ämmaemand ühe lapsesõda-
lise juures bekeni seisatuse ära tunneb,
peab ta tingimata arsti juurdekutsumist
nõudma, sest kui eespool kirjeldatud hädasohtlised
olekud ju alganud on, wõiks arst hiljaks jääda ja
laps surra.

Et ämmaemand hädasõu algust eemale hoida ehk
wähemalt wiivitadagi wõiks, nimelt arsti tulckuni,
peab ta kõige päält lapsewilli iga hinna eest terve
hoida katsuma, kuna ta lapsesõdalist õige külje päale
pikali paneb.

§ 359.

Niipea kui emakasjuu täielikult lahti on,
kas enne ehk pärast lapsesõda ärajooksimist, peab lapse-

hädaline nii seljali seatama, et fuguosadele üsna wabalt ka alt poolt juurde saab; see sünnib kas selle läbi et perse padja allapanemise läbi lõrgemale seatakse, ehk nõndanimetatud ristwoodi walmistamise läbi. Ristwoodite asendamine sünnib nii, et üks woodi äär patjadega kõrgels tehtaſe. Selle kõrgenduse wastu toetab lapsehädaline selja, kuna ta ise risti woodi pääl pikutab, perse woodi madala ääre poole; ka persele wõib padi alla panna; jalad pandakse kahe tooli pääle. Ammaemand istub ise naese reite wahese. Et naene enmast selle juures aga külmetada ei tohi, on iseeneſest mõista. Nii oodatagu arsti tulekut.

§ 360.

Ka pärast wäljaajamise algust peab kõik kaasapunnimine ära keelutama. Riikaua kui laps bekenis seisab, ei tee selle pikemgi wiitwitus sünnitamise juures wiga, ja mida enam wäljaajamist lapsekoja oma hoolde jäetakse, jeda korralisemad ja tugewamad on ta kokkutõmbused sünnitamise lõpu poole, kus neid ka wäga tarwis on.

§ 361.

Bekenisse ehk sellest läbi läinud lapse osade kiskumist ja rebimist ei tohi ammaemand omle ial lubada.

§ 362.

Kui perse ehk jalaseisatuse juures puusad läbi wälimiste fuguosade lähewad, peab ammaemand

päälmise puusa pehme wajutamise läbi tammi pääle üles häbeduselooga külge wajutama, et tema terweks jääks. Wäljatulnud osad peab ta oma käega wastu wõtma ja toetama, et nad maha ei langeks ega wajuks. Et need ilased, libedad jaod ka käest maha ei libiseks, mäsfigu ta soendatud linaarätik nende ümber. Perseiseisatuse juures ülespidi frõnkfiš olewad jalad langewad iseenesest maha, kui laps rinnani ju sündinud on. Si peaks lugu mitte nii olema, siis ärgu ämmaemand neid ial teifiti suguosadest wälja kiskugu, kui seda wiisi, et ta esiti ühe, siis teise põlwe kõhtu wastu ja siis wähe kõrwale paenutab.

§ 363.

Kui naba sündinud on, tehku ämmaemand nabanöör lodewaks, kuna ta selle ja lapse kõhu wahelt esimese sõrme siise lükkab, siis põidla ees nabanööri pääle paneb ja selle suguosadest wälja tõmbab, et nabanöör lapse edasituleku puhul mitte rebitud ei saaks. Ta hoidku end selle juures lapse naba ennast kiskumast ehk nabanööri kõwasti wajutamast.

Kiipea kui laps ju nabast saadiš sündinud on, peab laps ehädaline iga wäituse puhul kaasa punnima.

Küünarnukkide, õlade ja pää läbimineku puhul peab ämmaemand jälle tammi tähele panema, et see liig pinewile ei saaks kistud. Pää läbimineku puhul, kui see harilikul wiisil sünnib, peab ta lapse

keha ema kõhu poole üles tõstma, et pää wabalt üle tammi wõiks wälja weereda.

§ 364.

Mida õigemini ämmaemand eelmises paragrahwis õpetatud seaduste järele toimetab, seda kergemini ja seda wähema hädaohuga läheb perse- ja jalasünnitus ilma kunsti abita forda.

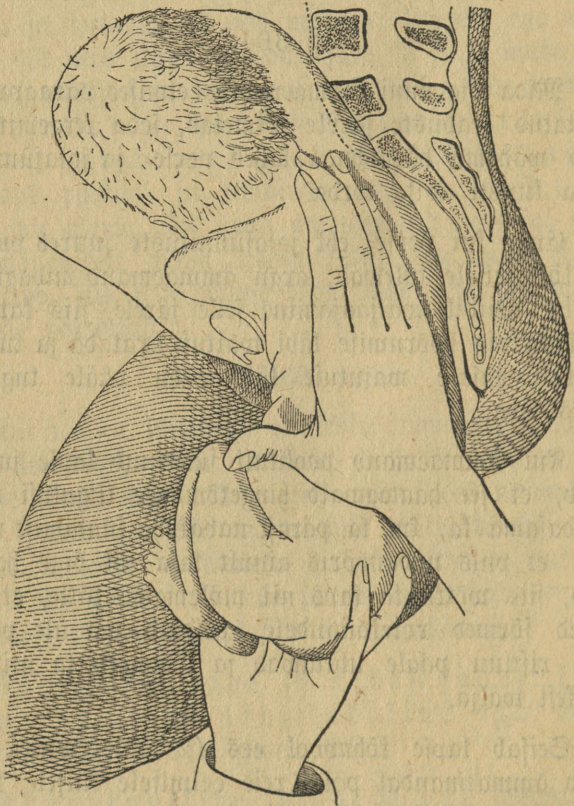
Enne kui perse- ehk jalasünnituste juures puusad läbilõikamisele tulewad, ärgu ämmaemand midagi ette wõtku. Wiibib wäljaajamine selle järele, siis katsugu ta lapskõja hõõrumise läbi wäitufi äratada ja tulnud wäitufi tasase wajutuse läbi kõhu pääle tugewamaks teha.

Kui ämmaemand poolikult sündinud lapse juures näeb, et see haawawaid hingetõmbuse liigutufi teeb, nõndasama ka, kui ta pärast nabaõõra sündimist märkab, et puls nabanõõris ainult tase ehk õige harwa lööb, siis wõtku ta laps nii mõlemasse kätte, et esimesed sõrmed reiekäänudele, põidlad aga üle perse-nuki ristluu pääle ulatawad ja tõmmaku ta niiviisi tasakesi wälja.

Seisab lapse kõhupool ees (2 alus wiis), siis tuleb ämmaemandal põial reie eelmisele küljele, kuna teised sõrmed reie ümbert finni wõtawad.

Riipea kui lapse ülemine keha kuni õlaluuni sündinud on, sündis see kas wäituste jõuu ehk lapskehä-

dalise kaasapunnimise ehk ka ämmaemanda abi läbi, siis peab ämmaemand jeda tähele panema, kas käed

Bilt nr. 61.

ka korralises seisatuses kehaga ühes tulevad. Ei ole käed mitte veel väljas, siis peab ämmaemand järele

katsuma, kas wähest üks nendest ehk mõlemad lapse rinna pool küljes tupes ei seisä. Kuna ta nüüd sün-

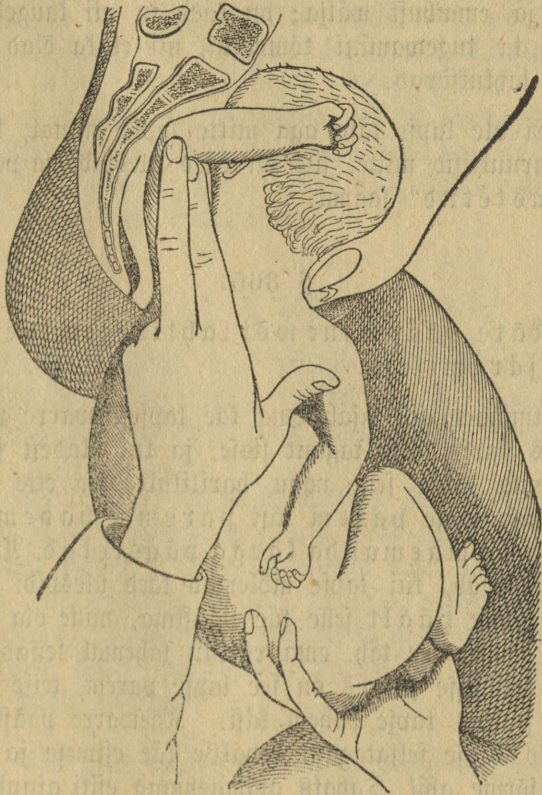

Bild nr. 62.

dinud keha ühe käega toetab ehk reitest wähe üles poole tõstab, katsub ta teise käega, mille peopesa

Kõhu poole olgu pööratud, lapse rinna poole saada; leiab ta käed siit, siis tõmmaku ta nad üksteise järele alla ja emahust wälja; on käed ju nii kaugel, siis wõib ta tugewamini tõmmata, nii et ka õlad emahust lahkuksiwad.

Ei ole lapse käsa aga mitte lapse rinnal, ka käe küünarnukkiwad mitte, siis on käed ülespidi ja peawad „päästetud“ saama.

§ 365.

Käte päästmine wõilahrtitegemine sünnib järgmiselt:

Ämmaemand ajab oma käe lapsekäewarre päästmiseks lapse selja tagant sisse, ja kui õladest saadid sündinud lapse selg nagu harilikult ifka ette poole on, saab lapse parem käsi parema, pahem pahema ämmaemanda käega päästetud. Ämmaemand peab, kui lapse mõlemad käed ülespidi seisawad, kõige päält selle käe päästma, mille õla enam tahta poole, see täh. ema ristлуу lähemal seisab; esimese seisatuse juures on see lapse parem, teise seisatuse juures lapse pahem käsi. Käewarre päästmine sünnib lapse seljatagant kohalise käe esimese ja keskmise sõrme abil. Tahaks ämmaemand esiti ainult esimest sõrme tarwitada, siis ei ulataks see küllalt kõrgele, ei oleks tal ka aitamiseks küllalt jõudu ja aeg saaks muudu ära wiidetud. Nelja sõrme sisse ajada, pole ka sünnis, see oleks ainult raskuseks. Ta tehti

seba siis ainult kahe sõrmega. Si ulata ta weelgi lapse käe juurde, siis ärgu ta mitte armaku, et lapse rebimisega kätt kergemini kätte saaks. Si, rebimise läbi kiusub ta lapse käe weel kõwemini pää ja bekeni serwa wahahele kinni. Minult lapse õla wõib ta wajutada, nii et käewarss lapse ette läheks: muu keha peab tingimata paigale jääma; on asi nii kangel, siis on kõik hää. Nüüd astub keha ühes käega isegi madalamale.

§ 366.

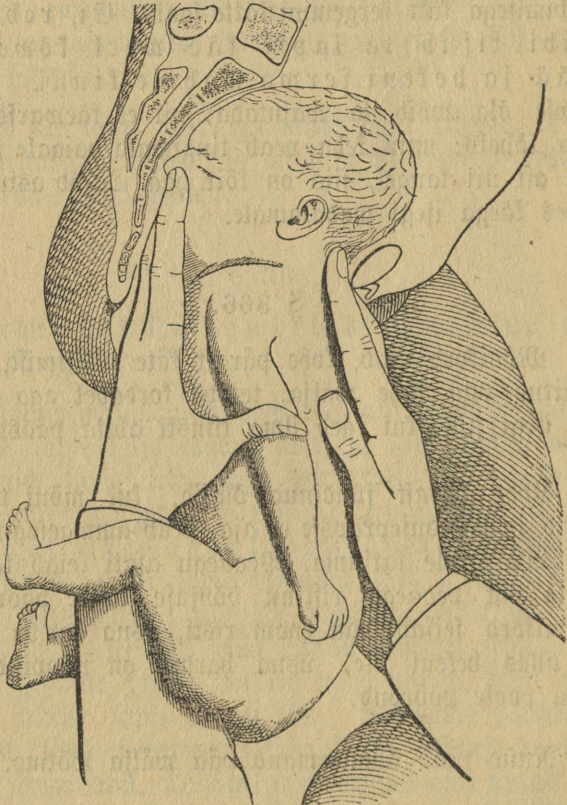
Mõnikord ajab, kohe pärast kätte päästmist, mõni wäitus pää kohe wälja, teistel kordadel aga wiibib see isegi siis, kui käed ilma kunsti abita päästeti.

Kohe pärast sündinud õlasid, kui mõni wäitus pääd ju häbedusepraosse ei aja, peab ämmaemand pää seisatust järele katsuma. Peaaegu alati leiab ta näo üsna ehk peaaegu ristluisu õõnsuse poole pööratult. Mõnikord seisab pää enam risti, üsna harwa seisab ta alles bekeni üle, üsna harwa on näopind ema kõhu poole pöördud.

Nüüd peab ämmaemand pää wälja wõtma.

Pää wäljawõtmiseks tarwitagu ta esimest ja teistmist sõrme ehk ka selle käe kõike nelja sõrme, mille peopesa näo poole on pöördud. Ta liukatu seda näost mööda ettewaatlikult üles ja pangu sõrmed

teine teisele poole nina. Põial jääb lapse
ühele, teised sõrmed lapse teisele õlale, kui nende

Pilt nr. 63.

sissepistmist tarwis ei olnud. Lapse keha pangu äm-
maemand sisse aetud kae pääle kassiti seisma. Teise

Käe esimese ja teise sõrme ajab ta siis hõbeduse looga alt lapse kula juurde.

Ämmaemand teab § 352. seest, et järelseisem pää ema befenist neljal wiisil lahkuda wõib. Kui pää mitte naese jõuu läbi ei jõnni, ei tohi ämmaemand teda mitte teijiti ära wõtta, kui nimetatud paragrahwis 1. punkti all tähendatud wiisil. Ei ole pää siis mitte nägu ristluu õõnsuse poole pööranud, siis ei tohi ämmaemand teda ennemalt wälja kiskuda, kui talle see seisatus antud on. Nimetatud seisatus wõib talle kergesti anda. Kisub ämmaemand teda aga niisama edasi, siis on pärast keeramine hoopis wõimata. Ämmaemand teab, mis pärast pää befenisse kõige paremini wiltu- ehk ristseisus ja befenist wälja kõige paremini õiges lapsenõõndus läheb; teiste seisatuste puhul jääb ta kinni. On nüüd lapsesele soowitud seisatus antud, siis lükkab ämmaemand tagapää sõrmedega pisut befenisse ülesse ja tõmbab ühtlasi näo ees olewate sõrmedega eespääd tugewasti alla poole. Niiviisi tuleb nägu ja otsaesine õrnasti üle tammi wälja.

Rätt lapse käänamise juures lapsesele sugu ajada, pole ämmaemandale elawa lapse juures ial lubatud, sest selle juures wõiks ta lapse aluse lõua ära käänata, nikastada ehk ta koguni katki murda.

Ei ole ülemal nimetatud sõrmedel lapse wäljatõmbamises küllalt jõudu, siis pangu ämmaemand lapse kulles seiswad sõrmed lapse õladele ja tõstku

pää jedawiisi üle tammi wälja. See wiimane tõmbus wõib ka siis tähtsalt abiks olla, kui pää alles kaugel kõrgel bekeni sees on. Sel korral peab aga tõmbus enam tammi poole olema määratud.

Ämmaemand juhtigu pääd üleüldse bekeni juhtjoone sibil, selle läbi tuleb pää kergemini edasi ja ei saa ka litsjutud ega wigastatud.

Tammi lõhkemist on iseäranis wiimase tõmbuse korral väga karta. Aga hädasoht, milles laps on, ei anna wiivitamiseks enam mahti. Aga rutust hoolimata toimetagu ämmaemand oma asja piffamisi ja ilma ärewuseta; ta rehkendagu karta päält tõmbamise jõudu ära ja wähendagu seda kohe, niipea kui pää kergemini järele andma hakkab. Kuna ta pääd üle tammi tõmbab, pangu ta tähele, et kufal häbeduselooaga küljes seisaks ja säält enne ei lahkuks, kuni nägu ja otsaesine üle tammi ju wälja on jõudnud.

§ 367.

Kõik muud riskumised ja tõmbamised lapse kallal, et pääd ja käsa wälja riskuda, on keelatud, sest selle läbi wõiks ämmaemand nad weel ainult kindlamini bekenisse kinni tõmmata. Si lähe eespool kirjeldatud tõmbuste ja abinõuude waral lapse sünnitamine mitte korda, siis ei ole ämmaemandal muud nõuu, kui arsti tulekut ära oodata ja waheajal ema eest hoolt kanda. Laps sureb siis ära. Muidugi teada, on ka see oled, milles

poolenisti sünnitaja ema praegu on, hädaohtlik. Seda parem on siis, kui ämmaemand mees peab, mis talle 358. paragrahvist üteldud: et ta iga perse- ja jalasünnituse juures ju kohe alguses, niipea kui ta lapse seisatuse ära on tundnud, arsti juurde kutsumist tingimata nõuaks.

Telesias päätüks.

Sünnitamine lapse korrawastase seisatuse puhul.

II.

Wiltu- ja ristseisatused.

§ 368.

Ristseisatuse äratundmine on ju käima pääl oleku ajal wälimise läbikatsumise waral kergesti wõimalik, iseäranis siis, kui kõhuseinad kaunis õhukesed ja lõnid on ning lapsewett nii liiasti ei ole. Lapsel ajal ei ole mitte enam tema korraline muna kaju, waid ta on enamasti risti wälja weninud; ta ei kerki mitte kuni südamekaewandusesse ülesse, waid siin puudub lapselaja harilik kumm. Sellewastu

tuntakse lapsekoda külgedest laiem ole-
wat kui lapse harilise seisu puhul. Oma
kõhu paremal ja pahemal pool, enamasti ühelt poolt
kõrgemal, teisel pool vastu bekenit sügavamal, tun-
takse suuri osasid, millest ühte kui pääd, teist kui
perset selgesti mõib ära tunda. Lapse liigutused saa-
wad naese poolt kord ühel, kord teisel pool, kord ka
mõlemal pool tuntud. Eisemisel läbikatsumisel ei
tunta tupeosa mõlviis midagi suuremat, mida perfsks
mõiks pidada, ehk wähest ainult wähemaid osasid. Ka
ei astu lapseoja alumine osa sugugi nõnda sügawale
bekeni sisse alla, kui reeglimõõdulisel ehk korralisel
seisatusel. Awamise ajajärgul on lugu niisama. Awa-
mine sünnib enamasti wäga pikkamisi, emakasuu sei-
sab kõrgel ja tal on sagedasti tähelepanemise wäärt
wildak kaju ja lapsewill astub ainult puudulikult
tema sisse.

§ 369.

Et aga need seesmised läbikatsumise juures saa-
dud nähtused ja tähelepanekud mitte ainult ristseisa-
tuse juures ette ei tule, on neil ükspäiniis wähe
wäärtust ja ämmaemand peab omale arwamise puhul
wälimise läbikatsumise kaudu selgust muretseda kat-
suma. Ristseisatuse wara äratundmisel on aitamise
kohta suur tähtsus, selle küljes ripub sagedasti ema
ja lapse elu. Sellepärast on hädasti tarwis, et
ämmaemand wälimise läbikatsumise ette
wõtaks.

§ 370.

Pärast lapsewilli lõhkemist ja wee ärajooksmist tõmbab lapskoda end kindlamini lapse ümber kokku. Nüüd saab rist- ehk wiltuseisatuselt peaaegu alati õlaseisatus, see tähendab: üks õla jääb bekeni jissefäigu kohale seisma. Selle juures võib eesolew kääwaris weel lapskotta seisma jääda, warem ehk hiljem tuleb ta aga emakasuuist wälja ja jääb siis enamasti suguosade wastu seisma.

§ 371.

Lapsewee ärajooksmise järele saab ristseisatus wälimise läbikatsumise läbi weel rohkem äratuntawaks; ka seesmise läbikatsumise puhul tunneb ämmaemand nüüd enamasti ju eesolewa osa kindlasti ära. Selga tuntakse selgroost, kõhtu nabast ära. Minult üsna harwa ja ainult furnud laste juures tuleb õla asemel selg ehk kõht emakasuu kohale seisma.

§ 372.

Wõnikord ei tule pärast lapsewilli lõhkemist ühtgi osa emakasuuksse. Sel korral teadku ämmaemand, et kui pärast lapsewee ärajooksmist ühtegi osa ees ei ole, siis alati rist- ehk wiltuseisatuslega tegemist on ja ta siis selle järele oma eestoimetused peab sisse seadma (§ 374).

§ 373.

Riist- ja wiltuseisatuste kordadel on sünnitamise loomulik käik kolmesugune:

1) Lapselõoja kokkutõmbused võivad lapse otse seada, nii et lapse pää ehk perse emakasuu kohale seisma tuleb; seda nimetatakse isekäänamiseks. See juhtumine on kõige mõnusam, aga ta tuleb harva ja ämmaemand ei tohi tema tuleku pääle ial loota.

2) Pärast seda, kui lapselõvi ära jooksnud ja õlad ifka sügavamale bekenisje on pressitud, ja ab laps lapselõoja jõuu läbi päris wormilikult kokku pigistatud, nii et õla kõrwal ülemine keha, kõht ja perse jalgadega ühes bekenist läbi saavad aetud, wiimaks tulewad weel õlad ja pää; seda nimetatakse isepaisumiseks. Lapse isepaisumine on weel haruldasem kui isekäänamine, seda võib ainult õige piisikese ehk surnud lapse juures ette tulla ja saadab ta emale äraütlemata suurt piina ja walu, on ka väga hädaohtlik. Ka tema pääle ei tohi ial loota.

3) Kõige enamatel kordadel ei juudaks riistseisatusel olew laps iseenesest sügugi ilma tulla, ta sureks emahus ja pärast sureks ka ema ilma sünnitamata lapselõoja põletiku ehk ka üleüldiselt wäsimuse kätte.

§ 374.

Lapsele peab parem seisatus antama, teda peab käänama. See võib sündida kas läbi kõhu, wäliliste seadmiste ja naese õieti asendamise läbi, ehk seesmiste aitamiste läbi. Wälimiste seadmiste läbi on see käänamine ainult siis võimalik, kui muna aias terwe on. Pärast lapsewee ärajooksmist võib see ainult sügawale lapselokka sisseaetud kae läbi sündida ja nimelt arsti läbi, kui ämmaemand ennast selleks kohustatud ei tunne olewat.

Seiab ämmaemand lapse ristsisatuse weel lapsewee allesoleku ajal üles, siis katsugu ta wäituste wahel naese seljali olekul lapse liikumist. Seiab ta lapse kergesti liikutaw olewat, siis katsugu ta selle pääotsa pikkamisi bekeni sissekäigu poole käända, kuna ta ühe kae lapse pää pääle, teise alt perse lapse kõhu pääle wajutab ja siis seda wiisi pikkamisi tõwendades litjub. Gest ära põikawale lapseosale järgneb serwiti pääle wajutatud käsi pöörawalt, nii et lapse perse ifka kõrgemale lapseloka põhja tõuseb ja lapse pää ifka sügawamale bekeni sissekäigu poole wajub.

Suudab ämmaemand sel wiisil pää eesmine waks osaks teha, siis asendagu ta naene selle külje pääle, kus enne pää seisis. Ta walwaku iga wäituse puhul lapse seisatuse järele pääle pandud kae läbi, ja kui pää bekeni sissekäigu kohal ära nihkus, seadigu ta pärast wäitust pää jälle õieti. Kui ema-

kasuu ju täiesti ehk ometi peaaegu täiesti lahti on, tehku ta lapsesill katki, pärast seda kui ta enne kindlasti järele on waadanud, et pää just bekeni siisjekäigu kohal seisib. Willi katkitemisefis kõige parajam aeg on wäituse algul. Sünnitamine saab siis alati nagu päälse sünnitamine forda minema.

Leiab aga ämmaemand lapsu ju enne ainult õige wähe liikuma olema, nii et pääseisatust wõimata on forda jaata, ehk läheb pää iga ford wäituse ajal bekeni siisjekäigu päält jälle ära, ehk on wesi ju enne wälja jooksnud, siis lastu ämmaemand silmapilk arst kutjuda. Sää on, kui arst siis ju juures seisab, kui wesi alles wäljawaolamata on.

§ 375.

Kui lapsesee wäljajooksmine ristseisatuse puhul, üsna iseäralikult aga pärast täielist awamist, lapses seesmist läänamist raskendab, lapses ja emale suurt hädaohtu sünnitab, siis peab ämmaemand, kui sees tema wõimuses on, seda nii kaua wiimitada katsuma, kuni arst tuleb. Sünnitaja peab terwel awamiseajajärgul wagust seljali ehk selle külje pääl seisma, mille pool lapseskojapõhi mitte ei ole; wäituste äratõõtamine on siin iseäranis kahjulik, nagu ta awamise ajajärgul üleüldse kasuta on.

Seesmine läbikatsumine peab hästi ettewaatlikult toimetatud jaama ja mitte sagedamini kui seda tar-

wis on. Niipea kui ämmaemand ristseisatuse on ära tundnud, ja ka seda märganud, et siin wälimise aitamiseda midagi ära teha pole, pole sel midagi tähtsust, kas ta willis mõne käre ja midagi muud osa ära tunneb. Üleliigse katsumise läbi wõiks ta willi enneaega lõhki ajada ja selle läbi sünnitamise käigule takistust teha.

On lapsesewsi ju ära jooksnud, siis peab ämmaemand ka nüüd kuni arsti tulekuni naese rahulise efitamata seisju ja oleku eest hoolt kandma ja teda niipalju kui wõimalik wäituste äratöötamisest eemal hoidma. Ka lapse seisatuse muutmise parandamise katsed jäägu tema poolt tegemata. Käänamine pole pärast lapsesewee ärajooksmist enam wõimalik, see wõib lapsesekoda ainult kindlamale kokku kiskumisele fihutada ja selle läbi arsti tööd raskemaks ja ema ning lapse olekut kardetawamaks teha.

Viies päätükk.

Mitme lapse sünnitamine.

§ 376.

Kõigi mitmekordsete sünnitamiste kohta peab ämmaemand kõigi esiti teadma, et nagu a wa-

mise= nii ka järelsünnituste ajajärg lihtne on; mitmekesine on ainult wäljaajamise ajajärg.

§ 377.

Uwamise ajajärg on mitmekordse sünnituse juures aeglasem kui lihtsa sünnituse juures, sest et lapsekoja suurema wäljawenimise pärast wäituste mõju wähem on. Ka wäituste korratusi tuleb mitmekordse sünnituse juures sagedamini ette ja need suurendawad wiitumist.

Määrused on siin aga üleüldse needsamad, mis ju lihtsa sünnitamise juures kirjeldatud saiwad, ka siis, kui ämmaemand teab, et mitu last olemas on.

§ 378.

Esimese lapse wäljaajamine sünnib mitmekordse sünnitamise juures ka aeglasemalt kui üksiku lapsi sünnitamise puhul. Küll on kaksikud üleüldse wähemad kui üksikud ja leiawad sellepärast bekenis wähem takistust, aga wäituste jõud wõib ju ainult pooleni ühe lapse pääle mõjuda, nii kaua kui teine kõrwal on.

Kõige sagedamini sünniwad mõlemad lapsed ees-
tulewa pääga. Aga mitte harwemini ei tule ette, et üks laps pääga, teine persega ees sünnib. Ainult harwa tulewad mõlemad persega. Ristseisatusi tuleb kaksikute juures ainult õige harwa ette.

Ka ajamise ajajärgu kohta käivad määrused on ämmaemanda jaoks needfamad, mis lihtfagi fündimise juures.

§ 379.

Tuleb ka see ifeäralif juhtumine ette, et pärast ühe ehk mõlemate lapsewillide lõhkemist end mõlemad lapsed korraga fünnitamifeks feadivad. Sellest wõib fünnitamifeks rafkufi tulla. Miipea kui ämmaemand farnaft lugu leiab, peab ta kohe arsti järele faatma.

§ 380.

On ämmaemand pärast ühe lapse fündimist felgufele jõudnud, et weel üks teine laps lapselajas on, fiis peab ta efimefe lapse nabafidumife nii ette wõtma, et ta nabanõuri kahelt kohalt kiini feob ja fiis nende kafe fideme wahelt katki lõikab, feft et teine laps muidu werest tühjaks wõiks jookfta. Sündinud lapse järelfünnitus jääb nii kauaks lapselotta, kuni ka teine laps on ära fündinud.

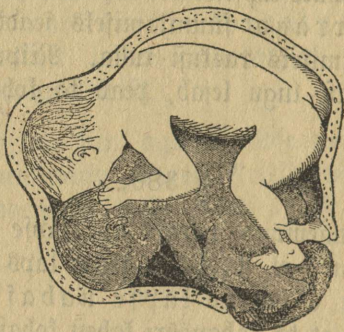
Sünnitajale tohib ämmaemand ainult ettewaatli-
kult teife lapse feesolekut teada anda.

§ 381.

Siis peab ämmaemand, feft et nüüd teine ajami-
fife ajajärk ees feifab, feesmife ja wäli-

mise läbikatsumise ette võtma, et teada saada, kuida teine laps seisab. Enamasti leiab ta emakasuuft teise lapsesilli ja alles selle tagant lapse.

On lapsel pää ees ja ei ole ka sünnitaja olekus midagit ehitawat, siis jääb ämmaemand rahulikult

Pilt nr. 64.

asjade käiku ära ootama. Lähewad tunnid, mõnikord päewadgi ilma kahjuta mööda, kuni uued wäitused tulewad, willi katti ajawad ja lapse wälja kihutawad. Teise lapse wäljaajamine läheb harilikult rutemini, sest et sellele nüüd terve lapsesoda hoogu wõtab ja annab ja sest et ema pehmed osad ju esimese lapse läbi wälja on weninud. Ka siin on ämmaemanda jaoks needsamad määrused, mis lihtsagi sünnitamise juures maksawad.

Leiab ämmaemand, et teisel lapsel korratu seisatus on, ehk ei suuda ta tema seisatust üleüldse ära tunda, ehk tuleb sünnitaja olekus midagi ehitawat ette, siis peab silmapilk arst juurde palutama. Waheajal aga toimetagu ämmaemand nii, nagu seda ennemalt teatatud ja taga pool weel teatame.

§ 382.

Järelesünnituse ajajärg on seesama, mis lihtsagi sünnituse juures, ja saagu sedasamawiisi ka ramiitsetud. Mõlemad emakoogid on enamasti koos. Esimese lapse emakoof astub enamasti enne tupeesse, ämmaemand ei tohi seda aga enne wälja wõtta, kuni ka teise nabanööri sissimineku koht ju tunda on.

§ 383.

Lapsekoja kokkutõmbused nõuawad sedasama hoolsat tähelepanekut, mis nendele pärast ühefordset sündimist osaks saab, ja ämmaemand teadku, et just mitmekordse sünnituse järele see sagedamini ehitatud on ja järelesünnituse ajajärgul werewoolu mõib sünnitada.

§ 384.

Duntakse pärast teise lapse sündimist, et weel üks kolmas olemas on jne., siis on ämmaemanda töö selle juures jälle samasugune kui endiste ajal.

§ 385.

Ammaemand pangu hoolega tähele, kumb laps esimene, kumb teine on. Kordadel, kus ennesündimisel digust on, nõutakse ämmamoori käest selle kohta teatust.

Arues päätükki.

Sünnitamine lapse korrawastase suuruse ja kaju puhul.

§ 386.

Pää üleliigset suuruft, kui see muidu ilusa kujuga on, on enne sündimist ja sündimise ajal raske ära tunda. Wälimise läbikatsumise järelle wõib arvata, kas laps üleüldse suur on; suurtel lastel on suured pääd. Sündimise ajal wõib seesmise läbikatsumise kaudu lapsepää suuruft suure ja wäikese fontanelle üksteisest eemaloleku läbi umbes arvata. Pää üleliigne suurus raskendab sünnitamist niisama kui bekeni kitsus, sellepärast tuleb siin jedaşama tähele panna, mis jääb õpetatakse. Sellest räägime aga järgmises päätükis.

§ 387.

Ra pääлуу kõwadus wõib ta muidu harilise suuruse juures sünnitamist tähtsalt raskendada. Seda

kõwadust tuntakse sellest, et fontanelled liig pisikesed on ja väituste puhul päalui ääred mitte üksteise

Pilt nr. 65.

alla ja pääle ei lähe. Ka sellest räägime järgmises
päätlükis pikemalt.

§ 388.

Etse wastandis olekus on päälufondid wesipää juures. Üksikud luud seisawad üks teisest eemal ja fontanelled on wäga suured, nii et näpu all nagu wilid wajuwad. Mõnikord lõhkeb wesipää, läheb selleläbi lonti ja astub siis bekenist läbi. Surnud laste juures on ta fagedasti ka lõhkemata londi ja ei sünnita sünnitamise juures midagi raskest. Enamasti aga jääb bekeni lohale seisma ja ei saa oma suuruse pärast sinna sisse astuda.

Kui ämmaemand eesolewa pääluu wesipää olema tunneb, peab ta kõik kaasapunnimise ära keelama ja arsti kutsuda lastma. Ilmaegsete sünnituse katsete järelduusel võib laps keda lõhkeda.

Wesipääga lapsed seisawad harwemini kui terwed persegä all pool. Siis aga jääb pää peatama, kuni arst ta säält wälja wõtab. Ämmaemand peab siis bekeni sünnituse pärast arsti kutsuma.

§ 389.

Pärast sündinud pääd võib olla suure laius sünnitamist wiivitada. Sga kord, kui õlad sündinud pääle warsti ei järgne, peab ämmaemand käega lapsesekoja põhja tugewasti hõõruma, pärast seda kui ta nabanööri lodewaks on wenitanud. Selle läbi peab tugewam wäitus tulema. Si tule aga külalt suurt wäitust, ehk tõmbab laps pikema wiivituse

puhul näo frimpju, ehk teeb haawatvat hingetõmbamise katset ehk muutub pää finikas-punaseks, ehk ka ilma selle kõigeta, kui mitme minuti jookkul õlad weelgi ei sünni, peab ämmaemand käed külge panema, et sündimist edendada. Kõige sagedam põhjus sünnitamise wiivitamises pärast sündinud pääd on see, et eesolew õlg weel jugugi alla bekenisse pole astunud. Et seda korraldada, wõtku ämmaemand lapse pää kae kae wahela ja liigutagu seda ema selja poole edasi tagasi, aga ilma et ta seda selle juures rõhust ehk tõmbaks. Selle läbi astub õlg alla bekenisse ja nüüd tuleb wististi ka warsti paras wäitus, mis sünnituse lõpule wiib. Wiib aga õlade läbitulek weelgi, siis peab ämmaemand kae sisse ajama ja selle wälja tõmbama. Pääst kända ja tõmata ei tohi ühelgi tingimisel.

§ 390.

Lapse muud osad wõivad ainult haiglase paise ehk paistetuse, katsekuju ehk mõne teise inetu kaju läbi sünnitamist takistada. Riipea kui ämmaemand sarnast takistust märkab, lasku ta arsti kutsuda. Ta ärgu wahel ajal enam midagi rebigu, ja keelaku ka kaasapunnimine ära.

Seitsmes päätükk.

Sünnitamine bekeni korrawastase oleku puhul.

§ 391.

Mitte bekeni iga määrustest kõrwale minewa ehituse puhul ei pruugi sünnitamise mehhanismus wildaf ja kõrwale kaldum olla. Wähe pisike ja pehme pää wõib parajast kitsast bekenist ilma takistamata läbi minna. Tugewad wäitused juudawad isegi täiesti suure pää kitsast bekenist läbi ajada. Nõnda siis on sünnitamises tulew efsitus, mis wigase bekeni poolt algab, osalt nende olekutega koos, mida ette armata ei wõi, sest et meie, ka kui beken meile täitsa tutaw on, mitte selgesti teada ei wõi, kui suur pää on ja kui tugewad wäitused saawad olema. On aga bekeni wigade wiisid ja kraadisid, mil kindlasti ette teada wõime, et sünnitamise mehhanismus efsitatud saab, mil kindlasti teada wõime, et terve ja walmis lapse sünnitamine ema jõuu kohta wõimata saab olema.

§ 392.

Bekeni mead tulewad osalt esialgsest kujunemisest, osalt haigussest, osalt wigastustest, osalt koguni kaswatusest ja harjumisest. Bekeniwigade üksikud jaod ja nende mõjud sünnitamise pääle on järgmised:

§ 393.

1) Igalt poolt liig lai beken. Pää hari-
lise suuruse puhul edendab see lähemata sünnitamist.

Niipea kui emafasuu laienenud ja lapsesill lõh-
nud on, toovad paar ajamisewäitust lapse päewawal-
gele. Selle juures lõhkeb hõlpsasti tamm,
sest et ema pehmed osad ettewalmistamata on.

Mati, kui lapsesoda omast terwest sifust lahti
jai, wiibib järelsünnituste wäljalükkamine pikale, ja
ka selle järele puudub lapsesojal sagedasti tarwilik
kõfutõmbamise jõud. Sellest tulewad kergesti
tagajärelijed werewoolused ja haigused
nurgawoodi puhul.

Hädaohtudest, mis last lähemata sünnitamiste pu-
hul ähwardawad, räägime 419. paragrahwis.

§ 394.

2) Üheülbaline liig kitsas beken suuren-
dab takistust, mida pää bekenist sisse ja sellest läbi
minnes peab ära wõitma. Selle takistuse läbi saab
wäituste jõud wäljajamise ajajärgu alguses enamasti
tähtsalt kõwendatud. Pää saab suure jõuuga bekeni
pääle ja sisse pressitud, selle juures astub kufal sü-
gawamale, nii et ju bekeni sissekäigus piirte fonta-
nelle peaaegu juhtjoone sibilise sattub. Päänaha kondid
saawad kangeesti üksteise pääle lükatud, päänaha sisse
tulewad juured woldid ja nendes ilmub ketswa waju-
tamise puhul suur pääpaistetud. Si ole see ta-

kistus wäituste jõuule mitte liig suur, siis saadakse sellest lühema ehk pikema aja jooksul jagu, pää saab sügavamale alla aetud ja sünnitamine lõpeb ilma hädaohuta. On taistus aga wäituste kohta liig suur, seisab pää tundide kaupa finni, ilma et läbi pääseks, siis sureb laps ära. Lähewad wäitused ikka weel suuremaks, siis saawad pehmed jaod bekenis kangesti pigistatud ja saawad põletiku; tupp läheb kuumaks ja kuiwaks ja paistetab üles, saab puudutamise wastu hellaks. Kui emakasuu äär end weel mitte üsna ei ole tagasi tõmmanud, saab see pää ja bekeni wahele finni pigistatud; ka tema saab põletiku, paistetab üles ja wõib pää edasituleku puhul katkeda. Tuleb laps ilmale, pääseb naene eluga, siis järgnewad raske haigused ja raskesti arstitawad wigastused; nõnda iseäranis põietupefistelid. Need on augud kusepõie ja tupe wahel seiswa waheseina sees, kust kusi alati wälja woolab. Teistel kordadel rebeneb wiimaks lapselõja kere üleliigse punnimise pärast, ehk wäitused wähenewad ja kaowad wiimaks täiesti ära. Kui abi ei tule, peab naene sünnitamata surema.

§ 395.

3) Kui beken liig madal, nõnda siis bekeni kaanal liig lühike ja enamasti ka juhtjoon liig wähe kumer on, siis on sünnitamine niisamasugune, nagu liig laias bekenis. Iseäranis tammi waritseb siin hädaohu.

§ 396.

4) Kui beken liig kõrge, nimelt eelmise seina juurest, nõnda siis bekeni kaanal liig pikk on, on sünnitamine nagu üleüldise kitsas bekenis. On selle juures ristlõuu väga õõnes, nõnda siis juhtjoon liig küürus, siis on sünnitamise raskus veel suurem.

§ 397.

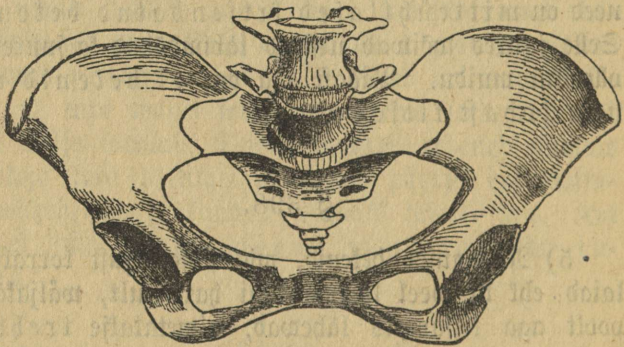
Kuna nende nelja bekeni ühea juures teatav läbimõõtude ühtlus üksteise vastu on, siis on selle vastu hulk wigaseid bekenisid, mis mitte ühtlased pole, need on mitte ühtlased kitsendatud bekenid. Selle juures võivad üfsikud läbimõõdud ka suuremad olla kui muidu. Pääasi aga on, et bekenid mõnest kohast kitsad on.

§ 398.

5) Niisugused bekenid, mis sissekäigust korraliselt laiad ehk ka veel laiemad kui harilikult, väljakäigu poolt aga kitsamaks lähewad, nimetatakse trehtribekeniteks. Niisugustes bekenitesse astub pää sünnimise juures kergesti sisse ja sünnitamine näitab ruttu lõpule jõudwat. Bekeni kitsusele jääb pää aga seisma, ta ei saa edasi, ei saa end enamasti ka läänatagi, ja asi võib nii pahaks minna, nagu jeda 394. paragrahwis kirjeldasime.

§ 399.

6) Teised bekenid on iseäranis õiges läbimõõdus kitsendatud, nõnda siis eest taha poole liig lopergused, ja neid kutsutakse lapikuteks bekeniteks. Lapikud bekenid tulevad naeste juures ette, kes muidu ilusa kujuga on; siis on sadegasti ristläbimõõt nii palju suurem kui õige läbimõõt kitsendatud on. Väga sagedasti leitakse lapikuid bekenisid naeste juurest, kes lapse-eas Inglise haigust põdesivad, jaäl on siis sagedasti beken ühtlasi ka teistes sihtides liig kitsas. Ei ole see kitsus õiges läbimõõdus mitte

Pilt nr. 66.

suur ja on beken muidu küllalt lai, siis võidakvad tugewad wäitused selle takistuse ära. On aga lapik beken ka muidu kitsas, siis on jümitamine väga ras-
kendatud ehk ka üleüldse koguni wõimata.

§ 400.

7) Veel teised bekenid on pääasjalikult ristlähimõõdus kitsendatud, nõnda siis liig kitsad; liig kitsad bekenid sünnivad esialgse kujunemise ehk ristluu ühenduse haiguse läbi. Niisugune kitsendus võib luude pehmeteksmuutumise puhul ka täiskasvanute juures ette tulla. Ka küürakate naeste juures on beken sagedasti risti kitsas.

§ 401.

8) Ehk wiltu lähimõõt on iseäranis kitsendatud, sedawiisi terve beken wildak. Ka need bekenid sünnivad esialgsest kujunemisest, aga ka haiguste järeldustel.

§ 402.

9) Wäga mitmekesijelt moonutatud ja kitsendatud saab beken luude murdmise ehk tõwerdamise läbi; ka luude pehminemise ehk ka luudes ettetulewate paistetuste läbi.

§ 403.

Kõigi nende bekeni moonutuste juures leiab kõige pääält pää wastu seiswas põhjas, kord sisse-, kord wäljaläigus, sünnitamine takistust, mis teda kas raskeks ehk koguni wõimataks teeb. Bekeni juures, mis luu pehminemise läbi täies eas ära moonud,

on mõnikord luud alles paendunud, mõnikord aga ka väga murduvad.

Bekeni juures, mida Inglise haigus pääsjalikult bekeni sissekägu õiges läbimõõdus on kitsendanud, on kõrgus enamasti väga väike, juhtjoon väga sirge. Kui siis takistusest bekeni sisseminekus jagu saadakse, läheb muu sünnitamine ruttu.

§ 404.

20) Korralise ja ka moonutatud bekeni juures mõib bekeni libastus kas liig suur ehk ka liig väike olla. Kõige suurem kahju, mis bekenis libastuse wead teewad, seisab selles, et lapselõja siht juhtjoone sihi vastu wigaseks saab. On libastus liig suur, saab pää sisseminek bekenisse takistatud, on libastus väike, siis astub pää küll ruttu bekenisse, aga sellest wälja minnes on takistus jeda suurem ja tammi ähwardab iseäranis suur hädaoht.

§ 405.

Iga käima pääl olija juures, kes ämmaemanda käest nõuu küsib, peab see bekeni kuju tähele panema.

Mimama peab ämmaemand, et bekenil sünnitamiseks kahjulik kuju on:

1) Kui hää ja enamasti suure kasvjuures puusjad filmatorkawalt laiad on (liig lai beken).

2) Kui naene liig härjapõlwik wälja näeb (ühe-
ülbaliselt liig kitsas beken).

3) Kui muidu üsna korralise kehaehituse juures
puusad liig kitsad on (liig kõrge beken, harwemini
risti kitsendatud ehk üleüldiselt kitsendatud beken).

4) Kui puusaluude offad üksteisest kaugel seis-
wad, kui enam taha poole olewad puusaluu kammi
punktid (lapik beken).

5) Kui puusakoht ristluu kohal liig kumer on ja
fuguosade awaus liig taga reite wahel seisab (liig
libamisi olew beken).

6) Kui ämmaemand kuuleb, et naene lapsena
liig hilja kõndima hakanud ehk hiljemini jälle jalutu
olnud, ehk kui ta näeb, et liikmed küürus ja jala ja
käekõndid liig paksud on.

7) Kui puusaluukohtad filmatorkawalt kaugemale jisse
on, häbeduse koht liig ees, selle juures häbeduselook
kitsas, fuguosade awaus filmatorkawalt wäga ees
on (liig wä hene libastus); kui ämmaemand
kuuleb, et naene haige on olund, mis järele ta käi-
mine raskest ja walusaks muutunud; kui naene pä-
rast haiguse läbi wigasest ehk küüru on jäänud. (Kõik
need märgid lasewad luude pehminemist aimata).

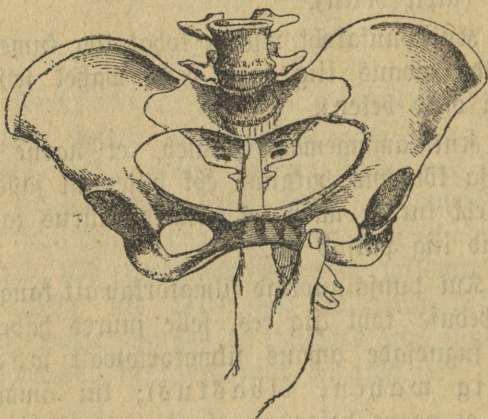
8) Kui naene lapseast jaadik lonkab ja ta selg-
roog kõwer on.

9) Kui naene perse pääle kukkumise ehk löögi
pärast bekeni koha pääle mõne aja on woodis olnud

10) Kui ämmaemand teab ehk naese käest kuuleb,
et endiste sünnitamiste juures juuri raskesti oli.

§ 406.

Kindlusele, et bekenil sünnitamiseks kahjulik kaju on, jõuab ämmaemand ainult seesmise läbitatsumise najal. Bekeni farmapäälne äramõõtmine on arsti asi. Et aga suurte bekeniwigade warajane ärtundmine väga tähtjas on ja et ämmaemand enam jao naeste juurde enne arsti tu-

Pilt nr. 67.

leb, siis peab ta bekeni suuri kitsendusi ära tunda wõima. Ühe ehk kahe sissepeatud sõrmeaga wõib ta ära tunda, kas bekeni wäljakäit, nimelt häbeduselook, liig kitsas on, kas bekeni sissepaistetusi ulatab, ja nimelt: kas eesmägi väga kaugele ette ulatab, beken nõnda siis sisseminekus kitsas on. Enamas kohas on tähtsamate

befeni kitsenduste keskel just see praegu nimetatud kaju kõige sagedam. Ammaemand õppigu siis befeni õiget läbimõõtu tundma ja selle üle otustama. Wiimast kuud kaima pääl olijate juures seisab tagumine tupewõlv kõrgel, on ühtlasi lont, nii et seda ilma juurema raskesteta eesmäge wastu wõib wajutada. Befeni sisesekäigu läbimõõd on läbistiku 11 sentim. pikk.

§ 407.

Ei leia ammaemand ühtegi 405. paragrahwis nimetatud wigaduse märki ja ei leia ta ka läbikatsumise juures midagi korrawastast, siis wõib ta umbes uskuda, et befen korralik on.

On pääle selle naene ka ju ennemalt ühe lapse korralikult sünnitanud ja sestsaadik terve olnud, siis wõib peaaegu kindlasti ütelda, et befen korras on.

§ 408.

Sünnitamise ajal wigase befeni puhul peab ammaemand järgmiselt toimetama:

1) Tunneb ammaemand läbikatsumise teel, ehk teab ta endistest sünnitamistest, et naese befen liig lai on, siis peab ta naese ju awamise aja järgul sünnitusewoodisse asendama, et lapse sünnitamine mitte ebakohasele paigale ei tuleks, millest nii ema kui laps wõiksid kahju saada (waata §§ 393. ja 419). Naene peab sirus olema, perse muust ko-

hast mitte kõrgemal. Kõik kaasapunnimine tuleb ära feelata ja tammi iseäranis hoolega hoida ja tähele panna.

Pärast sünnitamist peab parajalt kõvasti sibe teha ümber pandama, selle juures aga sage- dasti lapsekoja kookutõmbuseid tähele pandama, et juhtuva werewooluse puhul abi kohe käepärast oleks.

§ 409.

2) Kõik bekeni puhul peab ämmaemand pääle 406. paragrahmis üteldud asjade weel jeda lühidelt tähele panema, et kuita wäituste wahel ajal sagedase läbikatsumise waral selgusele jõuab, et pää edasi ei tule, arsti kutsuma peab. See on nüüd üks kõik, kas ämmaemand ju bekeni kitjust ette teadis; see on üks kõik, kas ta selles mõttes on, et takistus bekenis, pää ehk wäituste juures on. Uja järele ei wõi arsti tulekut määrata. Ämmaemand teab, kui pikk korralise wäljaajamise ajajärgu keskmine wältus on, ta teab ka, et sellest wältusest pisut üle minna wõib, ilma et sest emale ehk lapsele kahju tuleks. Ta peab sellepärast ära ootama, kuni need märgid tulewad, millest selgub, et laps ehk ema ju kahju on saanud. Pää edasinihtumise juures ei tohi ämma- emand end mitte pääpaistetusest ehitada lasta. Kui nimelt pää mõne sünnituse takistuse pärast üsna finni istub, saab, niikaua kui laps elab, paistetust ifka juu-

remaks, ja et ta pää ees asub, kaswab ta ka
ikka sügawamale bekeni sisse alla; see wõiks
arwamist awalbada, et pää edasi nihkub.

On ämmaemand selgusele jõudnud, et lapsekoja
jõud pääd mitte wälja ajada ei jõua, siis keelaku ta
kõik kaasapunnimine ära, et lapsehädaline oma jõudu
ilmaaeagu ei wäsitaks ja kurnaks. Paistetamad enne
arsti tulekut suguosad üles, lähed tupp kuumaks,
kuumaks, walusaks, siis pritsigu ämmaemand sinna
leiget piima sisse, millele 2 kuni 3% karbolhaput
juurde on lisatud.

Ämmaemand muretsegu selle eest, et kõik ristwoodi
tegemiseks walmis olgu, et arsti tulekul aega ei
priugiks kaotada. Ta muretsegu ka selle eest, et soe
ja külm wesi walmis seisab ja kõik muu, mida lap-
sele tarwis saab olema.

§ 410.

3) Bekeni korrawastase libastuse puhul
wõib ämmaemand selle wiisi läbi, kuida ta sünnitaja
sängitab, palju kasu jaata. Ta teab, et liig suure
libastuse puhul selgroog paenutatud peab
saama, et lapsekoja sihti bekeni sissemineku sihil
juhtjoonele lähendada ja nii pää sisseminekut bekenisse
korraldada ja edendada. See sünnib küljeli ol-
les küürus olekul krõnksti tõmmatud rei-
tega, seljali olles ülemise keha ja perse kõrgendamise
läbi. Igal juhtumisel, kus pää bekenisse

siise astumast wiivitab ja end häbeduse-
suud wastu surub, üsna iseäranis aga siis,
kui eesolew kuflaluu mitte alamale ei
astu, seadigu ämmaemand sünnitaja küü-
rusje lamama.

Liig wähese libastusega bekenist lähed
pää kergesti, mõnikord liig ruttu läbi, kui sääl
ühtlasi ka kitsendust ei ole. Wäljaajamise wiimisel ajal
ja iseäranis tammi alleshoidmise pärast on tarwilik,
et, niipea kui pää bekeni põhja jõudnud, naene puu-
sakohad jälle hästi sirgeks ajab. Wõrdle seda sellega,
mis 204. paragrahwis üteldud.

Kaheksas päätükk.

Korrawastased wäitused.

§ 411.

Wäitused wõiwad kolmel wiisil korrawastased olla.
On nad liig nõrgad, kutsutakse seda wäituste nõr-
kuseks, on nad liig ägedad, wäituste pääle-
tungimiseks, on nende siht ja wäljalaotus wigane,
siis on nad mitmesugused krambiwäitused.

Lapskehädalised peawad endid mitmekesijelt üles;
sünnitamise mitmesugustel aegadel on ka wäitused ise
mitmekesised; ühesuguste wäituste juures wõib walu
ühel naesel äge, teisel weike olla; ka ühe-

fuguse ägeda walu puhul kirjendab üks naene waljusti, kuna teine waewalt märgata lajeb, et walu tunneb. Sellepärast peab ämmaemand alati teadma, millest ta igal ajal läbikatsumise teel korralisi wäitusi ära tunneb (waata selle raamatu kolmanda jao esimene päätükk), muidu ei wõi ta ka korratust kindlasti ära tunda. Sal ärgu otjustagu ämmaemand wäituste jõuu üle walu järele, mida naene awaldab, waid ainult lapsekoja kofkutõmbuste tugewuse ja wäلتuse ja nende tagajärje järele.

I.

Wäituste nõrkusest.

§ 412.

Wäga nõrku wäitusi tuntakse sellest, et nad harwa tulewad ja lühidelt kestawad, et lapsekoda mitte korralikult kõwaks ja ümmarguseks ei muutu ja et neil põhjustel wäituste mõju emakajuu pääle esimesel, lapseoja pääle teisel sünnitamise ajal tähtsusetu on ehk üsna puudub. Ka niisuguste wäituste walu en ainult nõrk ja lõpeb ruttu, enamasti äkitselt, jälle ära, nagu kofkutõmbaminegi. Selle juures on walul oma korralik siht ristluunde poolt kõhu poole.

§ 413.

Wäituste nõrkuse tähendus on wäga mitmesugune sünnitamise aja ja selle järele, kas wäitu-

fed algusest saadik nõrgad on, ehk kas nad alles pärast nõrkewad, kuna nad enne tugewad oliwad.

§ 414.

1) Kui wäitused algusest saadik kaua aega nõrgaks jääwad ja muidu mitte reeglitest kõrwale ei kaldu, siis ei tee see awamiseajajärgul midagi wiga, nii kaua kui lapsewesi alles on. Kui jääb wäitused nii nõrgad on ja nii harwa tulewad, et awamiseajajärg isegi mitu päewa tuurib, ehk kui wäitused paariks tunniks jälle üsna ära kaowad, siis ei pruugi ämmaemand, muidugi teada ainult siis, kui naene ka muidu terve on, sünnitamise pärast mures olla. Ta peab ka lapsehädalist waigistama ja talle süüa ja jua andma. Enne aegne awitamine teeb siin palju enam kahju. Täheb wiivitus pikale, siis tehku ämmaemand klistiiri, tehku seda mitu korda, kui naene kõwa kõhuga on ehk kui ta kõht puhutuses on; ka seda pangu ta tähele, et kusepõis kusest liialt wenitatud ei saaks. Pääle selle on ainult kannatust ja sagedasti palju kannatust tarwis.

§ 415.

On aga lapsewesi enne täielist awamist ära jooksnud, siis ei tohi awamiseajajärg ilma kahjuta mitte niikaua kesta. Kui nüüd wäituste nõrkus edasi tuurib, peab ämmaemand 30 kraadilise sooja wee sissepritsemise abil, mida ta iga poole ehk

weerand tunni järele korrafu, wäitufi kõwendada katsuma. Palju enam weel kui pritiiga siisepriitumised mõjub wältaw weekiir, mida ämmaemand pifa gummitoru abil ühest kõrgele seatud ämbriist naese suguofadesse juhtigu. Kui pärast jooja weekiire tarwitamist awamine mitte hästi ei edene, peab arst kutsutama.

§ 416.

Teistel korradel jelle wastu ei lõhke lapsewill mitte, pärast seda kui emakasuu täieliselt laienenud on. Nõrgad wäitused jääwad ifka hartwemaks ja kaowad wiimaks hoopis. Siis peab ämmaemand sõrmega willi katki tegema, muidugi teada, kui laps korralisel päälaseisatusel seisab.

§ 417.

On will õigel ajal lõhkenud ehk lõhestatud, see on pärast seda, kui emakasuu täiesti lahti oli läinud, siis tulewad enamasti tugewad wäitused iseene-seft, ka kui nad enne liig nõrgad oliwad. Peakfiwad aga nüüd wäitused nõrgaks jääma ehk hoopis ära kaduma, nii et ühe ehk koguini kabe tunni jookful pää mitte alla bekenisse ei astu, siis peab arst kutsutama.

§ 418.

2) Suurema tähtsusega kui algusline wäitustenõrkus on see nõrkus, mis alles wäljaajamise

ajajärgus ilmub. Sää1 on peaaegu alati mõni sünnitamise takistus põhjusteks. Sest kui lapsekoda üht takistust kaua ära võita katsunud on, ja ab kõik ta jõud halvatud. Pää on befeni jaoks liig suur, ehk liig väike, ehk pää seis on paha: wäitused ei suuda teda hästi läbi ajada. Sagedasti on ka üleliigne ka asapunnimine wäituste nõrkuse ja lapsekoja wäsimise juures süüdlane. Sarnase wäitusenõrkuse puhul ei pea ämmaemand mitte tühjalt ühe ja teise katsuga aega wiitma, waid peab arsti kutsuma.

Wäituste nõrkusest järe1sünnituse puhul on pärast poole kõne.

II.

Süü ägedatest wäitustest.

§ 419.

Mõnikord ilmuvad wäitused ju kõhe sünnitamise algul nii suure ägedusega, et nende wahel peaaegu enam sugugi wahewaega ei ole. Niisuguseid wäitusi saadab ju algusest saadik äge tungimine, wäituste walu on aga selle juures mõnikord väike. Niisugused teewad sünnitamise rutuliseks, aga toowad emale ja lapsele hädaohtu. Mida wähem laps ja mida laiem befen on, seda suurem on sünnitamise kiirus. Emakasuu läheb ruttu lahti, ja sagedasti enne, kui ta ka täielikult laieneda saab, lõhkeb will ja lapsewesi ja laps tulewad peaaegu üht-

lasi wälja. Selle juures saab emakasuu lõhki käristatud, ka tamm lõhkeb wahel kuni uruanguni; kui sünnitamine naesel seistes ehk käies kätte jõuab, wõib nabanõör katkeda ja laps põrandale kukkuda ehk ka terve lapsekoda wõib end pahurpidi pöörda. Ei sünni see ka mitte, siis ei saa lapsekoda, mis nii ruttu oma süst ilma jäi, end korralikult kokku tõmmata ja sellest tuleb äge werewoolus.

§ 420.

Kõik need hädaohud teewad tarwiliseks, et sünnitaja kohe woodisse pikali heidaks ja kõik kaasapunnimise järele jätaks, et pää läbimine aeglasemaks saaks ja tammi aega alles hoida olets. Pärast sünnitamist peab naesele wöö wööle pandama ja mitu tundi lapsekoja järele walwata, et kohe alguses werewoolust ära tunda wõidaks. Kui kudagi aega on, peab arst kutsutama kui ta ka pärast sünnitamist tuleb, on see siisgi kasulik. On üks naene ju warem sel wiisil ruttu sünnitanud, siis peab arst lähemal korral aegsasti juurde kutsutama, et ta lähewardawatele hädaohtudele aegsasti wastu wõiks astuda.

III.

Krambiväitustest.

§ 421.

Krambiväituste kõige sagedam wiis seisab selles, et lapsekoda end kord siin,

pritsimisi emakasuhu, pangu sinepiplaastrit ristluude pääle ja katku kõht niiste sooja kattega kinni. Kõige päält aga soovigu ta, et laps ehädaline rahulikult pikutaks ja mitte kaasa ei punniks. Suur tähtsus on ka sellel, et ämmaemand põit kobiks, kas see täis ehk tühi on. On see täis, peab kusi kateedri kaudu välja lastama.

§ 423.

Krambiwäituste teine wiis on lapselõjõja rõngakujuline kinninõõrimine. See kinninõõrimine wõib wälimise emakasuu juures ehk sellel kohal, kus seesmine emakasuu seisib, ehk üsna kõrgel lapselõjõjas ette tulla, wiimane ainult järelsünnituse ajajärgul. Kui end wälimine emakasuu pää ees wältawalt kofku kujuk, siis ei wõi äge pressimine ja tungimine pääd ja tema ees lapselõjõjapõhja mitte kuni wälimiste jukoosadeni wälja ajada. Nõõrib end kõrgemal ülewal lapselõjõda lapse ümber rõngakujuliselt kofku, siis seisab sünnitamine ja sünnitajal on wältaw, äge walu. Gesolew pää saab mõnikord krambi läbi jälle kõrgemale bekeni sisse tagasi lükatud.

Ka jün peab arst kutsutama ja ämmaemand tehku niisama, nagu teda endises paragrahwis õpetatud.

§ 424.

Krambiwäituste kolmas wiis on kõige pahem; jääb on terwe lapselõjõda wältawalt kofku tõmmatud, ta on wäga walu ja iga puudutamise wastu

hell. Selle juures on tupp palaw ja kuiw ja sünnitaja saab ägeda palawiku ühes kuuma ja külma raputustega. Niisugune lapselõõn üleüldine krampp tuleb mõnest suurest sünnitamise takistusest, kitsast bekenist ehk lapse wõljust seisust, ehk ta tuleb teistest krambi wäituste wiisidest, kui ämmaemanda asju dieti ei toimetanud ja arsti ei kutsunud. Kui ju lapselõõn üleüldine krampp käes on, siis on ju palju hiljaks jäänud ja peab, kui see ju ennemalt ei süündinud, nüüd ruttu arst kutsutama. Ämmaemanda pangu kõhu pääle sooje, niiskeid lappisid ja kandu põie tühjendamise eest hoolt. Kui wõimalik, tehku lapselõõnile ka wann walwis, et see käepärast oleks, kui arst seda tarwiliseks arwab.

§ 425.

Pääle nende korrawastaste wäituste kuuleb ämmaemanda sagedasti weel „wale wäitustest“ räägitawat. Nagu teistel inimestel, nii tuleb ka lapselõõnile kõhus mitmesugusid walusid ette. Kes wäituste wahet ei tunne, kutsub neid wale wäitusteks.

On lapselõõnile pääle wäituste walude weel muid walusid kõhus, siis on ta haige ja tema juurde peab arst kutsutama.

Üheksas päätükk.

**Behmete osade wead bekeni juures ja sees,
jünnitamise-teele rebenemised.**

§ 426.

Emakasjuul wõib lapse koja kõrwale kalduma fuju ja seisatuse korral nii eemale kaldum seisatus olla, et ta ülesleidminegi raske on. Ta wõib üsna parema ehk pahema bekeni seinu wastu seista, kui ta wildak on, ta wõib üsna taga ristlõu pool seista juure rippuma kõhu korral, ta wõib aga ka üsna ees häbedusejao juures seista.

§ 427.

Seisab emakasjuu kõrwal bekeni äärel, siis peab naene selle külje peal lamama, kus emakasjuu asub, et lapselõja põhi nii palju kui wõimalik selle külje poole langeks. Seisab emakasjuu taga, siis on seljale olek niuete kõrgendusega soowitaw. Seisab ta aga üsna ees, siis peab naene küürus küljeli ehk pool istukile olema. Muidugi teada, maksab see siin ainult awamise ajajärgu puhul.

Kui emakasjuu lahti läheb, asub ta enam keskele. Wannitused ja soojad sissepritsimised edendawad awamist. Ei saa emakasjuule siisgi õiget seisu, siis peab arst kutsutama, muidu wõib wäituste korral oleku puhul lapselõda iseenesest lõhkeda.

§ 428.

Ei juuda ämmaemand lapskehädalise juurde tules emaka juud sugugi üles leida, sest et see kas üsna bekeniseina warjus ehk koguni alles finni on, siis peab ta wiibimata arsti järele saatma.

§ 429.

Mõnikord ei anna emakasuu tugewatest korralistest wäitustest hoolimata järele, nii et ta awamine wõimata on; selle juures on emakasuu ääred kas liig õhukesed ja terawad ja siledad, siis peab ämmaemand kamillatheed sisse pritsides awamist edendada katsuma, ehk ääred on mitmekesised ja armide ja paistetuse läbi paksendatud; sel puhul peab kohe arst kutsutama.

Kõik punnimine ja wäituste äratöötamine, mida awamise ajajärgul muidugi ei tohi ette tulla, on üsna iseäranis kahjulik, kui emakasuu milgi põhjusel awaneda ei tahta. Lapsewilli alleshoidmine on igal puhul üsna iseäranis tarwilik. Võhkes will mitte üsna awatud emakasuu puhul, ehk ajas teha ettewaatamata ämmaemand katki, punnib siis naene weel iga wäituse korral kaasa, siis astub pää küll bekenisse alla, wõtab aga awamata emakasuu kaasa. Wõrdle § 423. Selle läbi tulewad pigistused lapskõja alumises osas pää ja bekeni wahel, ehk lapskõda ise rebeneb.

§ 430.

Lapselaste rebenemine algab kas emaka-juust, ehk ta sünnib kõrgemal ülemal kõhukoopa pool. Esimene rebenemise viis ilmub sagedasti ainult ägeda merewooluse näol, mis ka pärast sünnitamist ei lõpe. Lapselastelaste rebenemine sünnitab enamasti järsku, ägedat valu, sagedasti tunneb lapselastaline ise, et ta tehas midagi kattenud on ja hakkab waljusti kisen-dama. Ta nägu kahwatab, filmad lähewad wäsinuks, nahale asub külm, keelipiw higi, liikmed hakkawad wärisema ja minestused tulewad. Astub rebenemise läbi terve laps kõhukoopasse wälja, siis tunneb äm-maemand nüüd lapselastid selgemini kui enne läbi kõhu. Wäitused lõpewad täiesti ja weri woolab wälja.

Selle eest peab ämmaemand wõimalikult hoidma ja õigel ajal arsti juurde kutsuma.

§ 431.

Raestel, kes alles pärast 30. eluaastat esimest korda maha saawad, on tupp sünnitamise algul alles nii kitsas ja pingul, et see waewalt wõimalik näitab olewat, et lapselastid sellest läbi minna wõiks. Ta laieneb aga iseenesest. Ainult kui tupest ühtlasi ka pisut ila wälja woolab, on tarwis sooje siisepritsi-misi teha. Peaks ta aga palaw ja walus olema, siis peab arst kutjutama, kui tupp mitte ühtlaselt lai ei ole ja kui ta seinal armisid tunda on. Kõigil sar-nastel kordadel rebeneks tupp lõhki.

§ 432.

Tuue ruum wõib paistetuse läbi kitsendatud saada; mis emakasjuust wälja ulatawad, need on lapselõjapoliipid ehk ka munasarjapaistetused. Jälle tuleb arst tuua.

§ 433.

Mõnikord sünnib sünnitamise ajal tupesje palaw, sinikaspunane paistetus — werepaistetus. Slnaha all on mõni weresoon katkenud. Arsti abi jällegi tarwis.

§ 434.

Tuue ühe osa, nimelt esimese seina ettelangemine wõib ju enamalt ehk käima pääl oleku puhul tekkinud olla. Sünnitamise ajal läheb ta sagedasti juuremaks ja paistetab ära. Ammaemand peab kuse fateedriga ettewaatlitult ära lastma ja kuni pää bekenisse alla astub, kobe sõrmega ettelangemist tagasi hoidma, et ta läbiastuwast pääst mitte wastu häbeduseluud ei saaks surutud. Ei lähe see korda ja wiibib sündimine, siis kutsutagu arst.

§ 435.

Wälimised suguosad on nagu tupp'gi, nimelt aga wanemate esimest korda sünnitajate juures, mõnikord wäga kitsad ja pingul. Ammaemand talitagu nagu talle õpetatud ja katsugu pää läbiminefut kergitada

ja tammi alles hoida. On aga karta, et tal see korda ei lähe, siis kutsutagu kohe arst.

§ 436.

On wälimistes suguosades werine paistetud, siis peab, kui see ka ju käima pääl oleku ajal nii ei olnud, arst kutsutama. (Vaata §§ 304 ja 305).

Ka wälimiste suguosade juures wõib, nagu tupesgi, sünnitamise ajal weripaistetud tulla. Ammaemanda töö on siin samasugune kui jään.

Teised paistetused nõuavad arsti abi — kui nad ka just sünnitamist ei takista, siis ometi nurgawoodis.

§ 437.

Paised wälimistes suguosades teewad ainult, kui nende ümbrus kõwa ja paistetunud on, sünnitamise juures takistust, nõuavad aga alati suurt tähelepanemist. Nad on nimelt enamasti külgehakkawad, sest et nad pahadest haigustest tulewad. Ammaemanda kohus on, last, iseennast ja teisi inimesi külgehakkamise eest hoida. Pajele on see muudugi sagedasti ju ema ihus külge hakanud. Ammaemand tehku sünnitamise ajal aeglaselt sissepõitsemise ülemanganhapukali ehk karbolhapi-sulatuuga (§ 230) paiseid vastu, ilalisi sissepõitsemise tupesse ja, kui laps läbi astumas on, wõidku ta paiseid õliga. Ammaemand tohib neid paiseid ainult terve sõrmega puutuda; on ta käte küljes haawu, siis peab ta neid

hoolega plaastri alla panema. Enne ja pärast läbitatsumist pesegu ta oma käed hoolega puhtaks. Siis ei ole tal külgehaakamist karta ja ta võib õnnetut ilma jututa aidata.

Oma asjad ja riistad, mida ta sissepritsimiste juures tarvitab, peab ta hoolega pärast seda läbi keetma, wannid aga ära põletama, sest nende kaudu võib ta paha haiguseid teiste naeste juurde kanda.

§ 438.

Ämmaemandal peab igal juhtumisel, kui ta läbi katsudes mõne naese suguosade küljes paiseid märkab, waljusti nõudma, et naene arsti käest nõuu küsiks; ta peab talle seletama, et see haigus ajajooksul ikka pahemaks muutub, ja kui naene weelgi vastu paneb, peab ta seda arstile teada andma.

§ 439.

Rebenemised wälimiste suguosade juures tulewad kõige sagedamini taäha poole, nõnda siis tammi poole ja sisse ette. Niiisugused tammirebenemised tulewad kas bekeni wigade, lapsepää puuduliku seisatuse ehk ämmaemanda oma ettewaatamata oleku läbi. Et ämmaemand end selle eest wõiks hoida, siis lugegu ta §§ 393, 395, 404, 334, 335, 339, 204—210 ja 213 weel kord hoolega läbi.

§ 440.

Tammirebenemised ei tee mitte ainult nurgawoodis walu ja raskest, waid toowad rawitsemata jät-

mise puhul omaga ka suuri hädaohtusid kaasa; raske lapsewoodi palawi algab sellest enamasti alati. Dugew tammirebenemine, mis kuni perseni ulatab, võib naese sigimataksgi teha. Sellepärast tuleb igatahes arst kutsuda, rutuline kinnimblemine hoiab nimetatud hädaohtu eemale.

Kümnnes päätükk.

Lapsewee ja munanahkade korrawastane olef.

§ 441.

1) Lapsewee liig rohkus wenitab lapsesoja ülemäära wälja, sel on tagajärjek:

a) et sünnitamise ajal tergemini lapse korrawastane seisatus tuleb;

b) et awamiseajajärf aeglasemalt mööda läheb;

d) et järelsünnituseajajärgul ja pärast sünnitamist sagedasti lapsesojal tarwiline kofkutõmbanise jõud puudub.

Ammaemand teab, mida ta a, b ja d juures tegema peab ja mida mitte, iseenesest ei anna liig rohke lapsewesi ammaemandale käre külgepanemiseks mingit põhjust. Ürgu ta mitte arwaku, et lapsewee äralaskmine üht nendest kahjudest wähendataks, ei, enneaegne lapsewee äralaskmine suurendabgi weel neid kahjusid.

§ 442.

2) Lapsewee wähendus teeb ema lapseliigutuste wastu tundlikumaks. Selle wastu pole muud nõuu kui rahulikult kannatada. Lapsewee wähendus teeb weel wõimalikuks, et will pärast emakasuu täielist awanemist emakasuu fargamise asemel worstiwormiliselt sellest läbi aetud saab kuni wälimiste suguosadeni. Kui üks niisugune sünnitamine edasi läheb, ilma et will lõhkeks, siis saab emakoof kui ta emakasuuft mitte eemal ei ole, enneaegu lahti kistud ja terve muna wõib ilmale tulla. Selle läbi saaks ema kahju, sest et sel kombel emakoof wägisi lapselõõja seina küljest ära kistud saaks; laps saaks kahju, et ta emast lahus hinge tõmmata ei saa. Sellepärast peab ämmaemand, kui lapsewill wälimiste suguosade wahelt wälja astub, selle sõrmedega lõhki käristama.

§ 443.

Lapsewilli katkitemine emakasuus on ämmaemandal siis kolmel korral, willi katkitemine üleüldse neljal korral lubatud ja kästus, nendest oleme 374., 416., 442. ja 467 paragrahwis rääkinud. Muidu teistel korradel on willi katkitemine keelatud.

§ 444.

3) Lapsewee rohakas wärw (jefka segatud lapsepigi läbi) ehk koguni selle haisew loomus

näitavad, et laps kas ju furnud ehk juures häda-
ohus on. Kutsutagu arst.

§ 445.

4) Liig õhukesed munanahad on sagedasti
enneaegse lapsese ärajooksmise põhjusteks, see viiwi-
tab avamiseajajärgu viivitamist ja teeb väitused
korratuks. Waata § 422. Mõnikord ei sünni willi
enneaegne katkmine mitte emakasjuus, waid kõrgemal
ülewal lapselajas, siis woolab lapsesei väga aeg-
laselt välja, nagu „hiilates.“ Ka siin ei tule will
õigele kohale ja katsum sõrm leiab pää üle pinewile
olewaid filedaid munanahku. Sünnib pää selles mu-
nanahkade kogus, siis kutsutakse seda „õnne-tauneks.“
Sünnetanul pole hääd ega halba tähendust.

§ 446.

5) Liig kõwad munanahad takistawad willi
lõhkemist õigel ajal, see tähendab: pärast seda kui
emakasjuu ju täiesti lahti on. On selle juures liig
wähe lapsewett, siis saab terve will välja astud, on
lapsewett liig palju, jääb sünnitamine seisma. Mõle-
mal korral teab ämmaemand, mis tal teha on.

§ 447.

6) Väga harwa on väljakantud munade korral
kestanaha ja weenaha wahel weel wedelikku olemas.

Siis lõhkeb, enamasti enneaega, kõige päält kestanahk ja osakene wett woolab wälja. Pärast toob weenahk teisi willi, ja alles kui see lõhkeb, woolab päris lapsewesi wälja. Kõige päält wäljatwoolanud wedeliku nimetatakse waltfiks lapseweeks.

Alksteifkümnes päätükk.

Nabanööri forrawastane olef.

§ 448.

1) Kõige pahem lugu, mis nabanöörile juhtuda wõib, on selle ettelangemine emakajuusse enne lapse sündimist. Nabanöör wõib ka ju enne willi lõhkemist ees olla. Et jeda ära tunda, on suurtt ettemaatusst tarwis. Kuju järele wõiks munanahkade taga seisew nabanöör käre ehk jalaga ära wahetatud saada. Kahtlemata tunneb ämmaemand elawa lapse nabanööri selle weresoone tufsumisest ära. Aga selle juures ärgu ta end mõne emasoone tufsumisest eksitada lasku. Wõrdle § 101. Pärast willi lõhkemist wõib ämmaemand nabanööri ettelangemud silmuse kergesti ära tunda; ta peab kobe lapsewee wäljajooksmise järele seesmise läbikatsumise ette wõtma (waata § 200).

§ 449.

Pikad nabanöörid langewad fergemini ette kui lühemad. On nabanööriid, mis kaks — kolm korda nii pikad on, kui walmis laps ise.

Nabanööri ettelangemine tuleb iseäranis fergesti lapse korrawastase kaju puhul, sest et mõlemal puhul lapse kõrwal ruumi on.

§ 450.

Nende praegu nimetatud korrawastaste olefute puhul, kui neid ju eme tunti, pidi arst juurde kutjutama, sest nabanööri pikema pigistuse korral sureb laps lühikese aja jooksul ära.

§ 451.

2) Üsna harwa lähewad nabanööri otsad muna-
nahkade wahelt ükifikult emakoogi sisse. Siis
wõib üks niisugune ots just selle willi oja üle kääa,
mis emakasuus asub. Tunneb ämmaemand seda, siis
peab kohe arst tulema, sest laps jookseb werest tüh-
jaks, niipea kui williga üks soon katti käärib.

§ 452.

3) Nabanööri lapse ümber olemine on
wäga sage, aga enamasti kardetaw. Kõige sagedamini
on nabanöör lapse kaela ümber, kas üks ehk mitu
korda. Ämmaemand tunneb seda kobades ära ja peab

feda lodewamaks teha katsuma, et ta naese juguosade juures tagasi hoitud ei saaks, kui õlad läbi tulewad. Aga nabanööri lodewamaks tegemise juures ei tohi feda mitte kistuda ega rebida.

§ 453.

Sarwematel kordadel on nabanöör nii lühike, et feda lodewamaks teha ei saa ja edasinihkumise juures väga pingule kistakse. Et nabanööri katkemist takistada, peab ämmaemand selle läbi lõikama ja siis ise mõlemad otsad seni kinni pigistama, kuni laps sündinud. Kinnisidumiseks pole sel puhul aega.

§ 454.

6) Nabanöör katkeb, nagu praegu kirjeldatud, ainult siis, kui ta lühikene on. Ta võib iseeneest lühike olla, ehk ta wabam ots võib ümberlingutuse läbi lühemaks saanud olla. On kordasid, kus nabanöör, mis lühike on, ju emahus ära katkeb. Ülekaela sündimiste juures halwal seisul võib ka sündinud lapse nabanöör ära katkeda.

§ 455.

Riipea kui ämmaemand katkenud nabanööri märkab, peab ta selle lapsepoolse otsa kinni pigistama, et laps palju werd ei kaotaks. On nabanöör just naba juurest katkenud, siis ei wõi ämmaemand muud teha kui sõrmedega ehk taelaga ehk mõne mitmekordselt kokku pandud ja külma wee ehk äädika sees leo-

tatud linase riidega ehk puuwillaadega naba nii kaua hoida, kuni arst kohale jõuab.

§ 456.

Enne kui nabanöör katkeb, tiseb ta muidugi tähtsalt emafoogi kallal. Selle läbi võib ühtlasi ka were-woolus tulla, ehk kui nabanöör kattamiseks liig kõwa on ja ka emafook liig kindlasti finni seisab, terwe lapskoda pahurpidi pööratud saada.

§ 457.

Nabanöör võib päälegi nii lühike olla, et laps just emafoogi pääl istub. Sellel haruldasel korral katkeb nabanöör ikka ju emahus ehk emafook tuleb ju enne sünnitamist lapselõja seinast lahti. Laps sureb mõlemal puhul. Niijugused lapsed on enamasti ka muidu inetu kujulised.

§ 458.

5) Sõlmesid nabanööris leitakse mõnikord pärast sündimist. Enamasti ei tee nad lapsele midagi kahju, aga nad võivad siiski ka lapsele surmapõhjuseks saada. Sõlmede vastu nabanööris pole midagi teha, neid leitakse alles siis, kui nad enam kahju ei saa teha.

Pakkendusi nabanööri juures ilma sõlmedeta nimetatakse „waltsideks sõlmedeks“.

Kaksteiskümnes päätlük.

Sünnitaja nõrkus ja haigus; oksendamine, minestused, krambid.

§ 459.

Kutsutakse ämmaemand ühe sünnitaja juurde, kes palawuse haiguses maas lamab ehk pika põdemise järele nõrgestatud on, siis peab arsti käest nõuu küsima ja teda juurde kutsuma. Haigete naeste juures on koguni teisi määrusi tähele panna, nii ema kui lapse pärast. Ainult arst võib sin nõuu anda ja tarwilisi määrusi teha.

§ 460.

Oksendamine tuleb sünnitajate juures sage-
dasti ette. Kui selle läbi üleliia söödud toidud wälja
toodakse, siis on see kasulik. Ämmaemand edendagu
seda leige kamillathee andmise läbi ja korraku klistiiri,
et ta hoopis alt wälja tuleks. Ei tunne sünnitaja
aga selle järele mitte kergitust, waid jääb weel haig-
lasemaks, ehk on oksendamise puhul wäitused korratud
ja ilma mõjuta, siis kutsutagu arst.

§ 461.

Minestust tuleb sünnitajate juures ainult we-
rewooluse tõttu ette; ei ole seda wäljast näha, siis
on seesmist aimata ja ämmaemand jätku asjaajamine

arsti hooletiks. Seni aga toimetagu ta nii, nagu talle-
310. ja 332 paragrahwis õpetatud.

§ 462.

Krambid on kõige pahemad, mis sünnitajale-
tulla võivad. Viikmete värisemist lapse väljaajamise-
lõpu poole, ja tõmbavat valu, mida sünnitajad sel
ajal jalgade sees kuni sääremarjani tunnevad, ei tohi
ämmaproua mitte krampideks pidada. Siin juures
saagu tähendatud, et rahvasuu peaaegu iga ägedat
valu „krampideks“ nimetab, et aga arst „kram-
pide“ sõna all ainult keha lihaste korra-
tut kokkutõmbust mõistab, üks kõik, kas selle-
juures valu on või mitte. Krambid, milledest siin jutt
on, on näo ja liikmete ehk terve keha ägedad taht-
mata tussumised ehk ka wältawad wiltu-
kiskumised.

Sünnitajad, kes krambid saavad, on ju enne-
malt paistetust, kestwat pääwalu, filmade tubniksjää-
mist, kõrwade kohinat ehk käte ja jalgade liigutamise-
juures kiindluseta olekut kannatanud. Teistel on wii-
masel ajal puusades wajuwat valu olnud ja nende
kusi oli wähenenud ja sogane. Kõiki neid märkisid peab-
ämmaemand tähele panema. Wõrdle § 304.

§ 463.

Sagedasti tulewad aga krambid ilma nende-
märkideta. Nad võivad sünnitamise juures igal

ajal, mõivad aga ka ju enne sünnitamist ja veel nurgatwoodi ajal tulla. Enamasti algavad krambid näo juurest. Sünnitaja pigistab silmad kinni, kiskub nad jälle lahti, jõllitab filmi ja ta waade on tarretu. Siis tussatab suu paremale poole, ta keel kõlksatab wahete wahel suust wälja. Siis saab pää ägedasti ühe külje pääle kistud ja edasitagasi wisatud. Kind tõuseb ja wajub kramplikult, käewarred lähewad sirgeks ja jälle kofku, käed rusikasfe, wiimaks käib terwest kehast tussatus läbi ja keha paendub kõhu poole looka. Selle juures on nägu sinifaspunane, turjunud, suunurka ilmub waht, sagedasti werine waht, sest et keel hammaste wahete jäi, ja meelemõistus on täiesti kadunud.

Mõne minuti pärast annab kramp järele, aga meelemõistus ei tule weelgi tagasi, haige puhkab nõrkawalt nagu raskest unes. Umb kumb, ta ärkab üles ehk uued krambid tulewad jälle filmapilt.

§ 464.

Uma ja laps on nende kramptide puhul juures hädasohus, sellepärast peab kohe arst kutsutama. Kuni see kohale jõuab, kaitsku ämmaemand lapsehädalilt, et ta iseennast ei haawaks, ärgu ta aga wägivalda tarwitagu, sest see suurendab krampisid. Keele lükaku ta hammaste taha, et see läbihammustatud ei saaks: joogiks andku ta talle wett äädikaga segatult ehk sitronisahwti; kui hoog üle läheb, pangu ta talle külmaweelapid pää ümber ja

lastu kusi kateedriga wälja; kuse hoidku ta arsti ja oks alles. Du sünnitamine alles awamise aja-järgus, siis prittfigu ta sooja wett emafasuud wastu. Puhhta õhu eest toas kandku ta hoolt ja tehku aken lahti. Ka äädikat wõib ta põrandale walada, see puhastab õhku.

§ 465.

Krambid, kus juures meelemõistus mitte ei kao, ei ole mitte nii kardetawad, nõuawad aga süisgi ämmaemanda poolt sedasama hoolt ja tähelepanemist.

Krambid naeste juures, kes langetõbe on kannatanud, nõuawad sedasama tähelepanemist,

Krambid, mida rohke werewoolus toob, käiwad furma eel.

Igal juhtumisel aga peab arst tingimata juurde toodama.

Stolmasteistkümnnes päätükk.

Werewoolused awamiseajajärgul ja lapse wäljaajamise puhul.

§ 466.

Emafasuu awamist saadab üsna wähenene werewoolus; seda tunneb ämmaemand ju 154. paragrahwist.

Iga suurem werewoolus lapsekojast sel ajal tuleb emafasugi enneaegselt lahtiminekuist.

Selle kõige sagedam põhjus on emakoogi ees-
seisimine (vaata § 323). Ka sellest rääkijime ju,
et niisugused werewoolused ju enne käima pääl oleku
korralist lõppu mõitwad ette tulla.

Essolewat emakoogi tunneb ämmaemand tundmise
läbi ära; ta teab elutarkusest, kuida emakoof olema
tundub. Mõnikord katab essolew emakoof terwe ema-
kasuu awause kinni, mõnikord tuntakse teda ainult
ühes küljes, ja mujal ruumides on siledad munanahad.

§ 467.

Iga korrawastase werewooluse korral
awamise ajajärgus peab ämmaemand, üks kõif,
kas ta emakoogi tunneb ehk mitte, arsti juurdefutsu-
mist nõudma, sest nii ema kui last ähwardab suur
hädaoht.

Olgu siis selge sõnaga öeldud, et see mitte tar-
wilik ei ole, et ämmaemand emakoogi on kohanud.
Mõnikord ei seisja see mitte emakasuus, waid ainult
selle lähedal, ja kui ämmaemand werewoolust ainult
emakasuus tunneb, peab ta seda jääl rahule
jätma, sest selle ärakasimise läbi wõib
weri weel enam woolama hakata.

Kuni arst tuleb, peab naene rahulikult pikali
jääma, kõif punnimise järele jätma ja midagi haput
jooma. On werewoolus wähenen, siis on sellest küll,
on ta aga suur, ehk suurdubgi weel, siis peab ämma-
emand külma wett emakasuu pääle pritsima ja naese

kõhu pääle külme lappisid panema. Läheb aga werewoolus suureks, siis peab ämmaemand tupe täis top-pima, nagu seda 320. paragrahwis kirjeldatud.

On emakasuu awamine ju peaaegu täielik, seisab laps pääga ees ja jõuab sõrm emakasuus emakoogi kõrwal siledate munanahkade juurde, siis tehku ämmaemand will katki, kõige mõnusam on see ühe wäituse algul.

§ 468.

Wäljajamise ajajärgus tuleb werewoolust lapseloojast palju harmemini ette. Ka siin on see nii emale kui lapsele hädaohtlik ja sellepärast arsti kutsumine wäga tarwilik. Selle werewooluse põhjusel on niisama emakoogi lahtitulek, harmemalt 330., 451. ja 454. paragrahwis kirjeldatud olekul.

Allgab werejooks alles pärast pää sündimist, siis peab ämmaemand õlade läbiminekut § 389 järele kii-rustama ja ära ootama, kas werejooks ka pärast terve lapse sündimist edasi kestab. Si ole nii, siis maksawad need määrused, mis selle jau 16. päätükis antakse.

Werewoolusi lõhkenud soonesõlmedest tuleb nii rawitjeda, nagu seda 302. ja 433. paragrahwis ju-hatatud, kuni arst juurde jõuab.

Neljasteistkümmes peatükk.

Sünnitaja warjusurm ja surm.

§ 469.

Enamated kordadel tegiwad ju olekul, mis surma ehk warjusurma eel käisiwad, arsti juurdekutsumise tarwiliseks ja kohustasiwad ämmaemandat kohaseid määrusi tarwitama. Tuleb aga surm ehk warjusurm äkitsest, siis toimetagu ämmaemand nii, nagu seda 332. paragrahwis õpetatud. Igatahes aga peab ta ka nüüd arsti juurdekutsumist nõudma, kui see weel sündinud ei ole, ja wastupanemise korral politseile teatust andma.

Viiesteistkümmes peatükk.

Lapse surm sündimise juures. Sünninud lapse warjusurm.

§ 470.

Käisiwad sündimise eel pääle lapse eluawalduse puuduse weel need märgid, mis 329. paragrahwis teatatud, siis aimab ämmaemand, et laps surmalt sünnitamisele tuleb. On siis ka weel lapsesewsi roheline ehk were wärwiline ja käib hais ta kaasas, siis kinnitab see seda arwamist.

Et ämmaemand kindlasti ei tea, kas jast wahest weel päästa ei saa, ja et lapsesurm ka emale hädaohhtlikuks võib saada, siis lasku ämmaemand arst kutjuda.

§ 471.

Hädaohtusid, mis lapse elu sünnitamise ajal ähwardawad, tunneb ämmaemand.

Kui lapse elu hädaohus on, muutub ta südame-
lööf aeglasemaks ja korratuks, siis jääb ta nõrgemaks,
löpeb wiimaks hoopis; seda wõib ämmaemand
kuulda. Lapse liigutused muutuvad sagedasti äkitselt
palju elawamaks, päris krampliseks, ja kaowad siis
ära; seda wõib ämmaemand tunda. Selle
juures lasseb laps lapsepigi wälja, ja kui üleüldse
lapsehojast ees olewa pää kõrwalt midagi wälja woo-
lata wõib, siis on see lapsepigi, wahest ainult wahes-
sel mõõdul ja lapseweega ühendatud, seda wõib
ämmaemand näha.

Kui nüüd ämmaemand ühte nendest märkidest
märkab, siis peab ta arsti kutsuma, et see wõimali-
kul korral last ehk weel päästa wõiks.

§ 472.

Kui lapse pääle kas enne sündimist ehk sündimise
ajal mõni hädaoht on mõjunud, siis ta on ju kas
surnud ja tuleb surnult wälja, ehk ta sünnib ai-
nult warjusurmas ilmale.

Surnuks wõib ämmaemand loomulikul wiisil
sündinud last ainult siis pidada, kui see mädanemise
märksid kannab; nendest märkidest esimene on, et
lapse nahk tasase puudutamise puhul maha pudeneb.
Sünnib laps ilma mädanemise märkideta, aga siisgi
ilma elumärkide awaldujeta, siis peab teda kõige päält

warjusurnuks pidama. Nümmaemand peab jarnafel korral katset tegema, kas last mitte elusse äratada ei saa. Ei lähe need katsed korda, alles siis võib ta last furnuks pidada. Ka furnud lapse nabanööri peab ta finni siduma.

§ 473.

Warjusurnas olewad lapsed on kas ilma mingisuguse liigutuseta, ehk ainsad liigutused on südametuskumine ja harvasti tulew õhu järele ahmine. Warjusurnas olewad lapsed on kas sinikas-punased ehk kahwatanud.

Sinikas-punased lapsed näewad wähe tursumud, nagu paistetanud wälja, nende liikmed on küll liikumata, aga neil on teadaw kindlus ja nad ei ripu mitte londilt alla. Nabanööri on peaaegu ikka weel pulsilöömist tunda, sagedasti on see küll aeglane, aga täielik.

Kahwatanud lastel on närtsinud nahk, londi, rippuwad liikmed, ka alumine lõug ripub lõdwalt maha, suu on lahti, niisama ka uruauk. Nabanööri puls ei löö, ehk kui ta lööb, siis õige tase, ja ta ise on tühi ja pisike.

Sinine warjusurn on wähem, kahwatu juurem warjusurma kraad. Warjusurn lähededa sügawamaks, mida kauemini laps emast lahus on ja ometi hingata ei saa. Sinisest warjusurnast toibutwad palju lapsi iseenesest, kuigi esiotsa puuduliselt ja järgnewa haiguslega. Lapsed, kes sinisest warjusurnast ei toibu, langewad harilikult kahwatusse war-

jufurma, enne kui nad surewad. Ka kahwatust war-
jufurmast wõib laps toibuda, aga ainult wäga osawa
ja ettewaatliku rawitsemise läbi.

§ 474.

Rõige päält on nüüd tarwis last hingama ajada
katfuda. Rõige lähem hingamise takistus suurema osa
warjufurmas olevate laste juures on lima, sagedasti
lapfepigiga ühendatud, mis nende suud ja kõri täidab.
Ämmaemand ajagu ettewaatlikult esimene ehk wäike
fõrm lapse fuhu, kuni kaugese keele taha, kõwerdagu
fõrme natuke ja tõmmaku lima wälja.

§ 475.

Oli laps ainult sinikas-punases war-
jufurmas, siis teeb ta nüüd ju sagedasti hingamise
katfeid. Ämmaemand koputagu nüüd lapsele lahtise
peoga parajalt kõwasti selja ja tagumise otsa pääle,
tõmmaku ka lapse näost paar korda külma wee sisse
kastetud käega üle ja pritsigu kõwasti käega külma
wett lapse naha pääle. Hoopisid korraku ta sagedasti.
Hakkab laps nüüd korraliselt hingama, awab filmad
ja teeb nutunäo, kifub käed ja jalad wastu kõhtu, ja
muutub sinakas-punane wärw punaseks, siis toime-
tagu ämmaemand nimetatud wahendikkudega oma senist
toimetust edasi, kuni laps kangesti kifendama hakkab.
Kui siis puls-nabanõorist kadunud on, lõigatagu see
ära ja seotagu finni.

Ei ilmu neid eluawaldusi mitte nii ruttu, siis
ärgu ämmaemand aegu wiitku. Ta lõigaku nabanõor

katki ja lastu selle juures umbes supilusika täis werd nabaotsast wälja jooksta. Nüüd pandagu laps pärast naba finni sidumist esiti wäheks ajaks sooja wee sisse ja liigutatagu seda tase edasi tagasi. Siis wõtku ämmaemand tal mõlemast õlast finni ja lastku taruttu kaelast ja adid külma wee ämbri sse, tõmmaku aga kohe jälle wälja. Nüüd pangu ta teda jälle sooja wette ja korra wähe aja pärast sisselastmist.

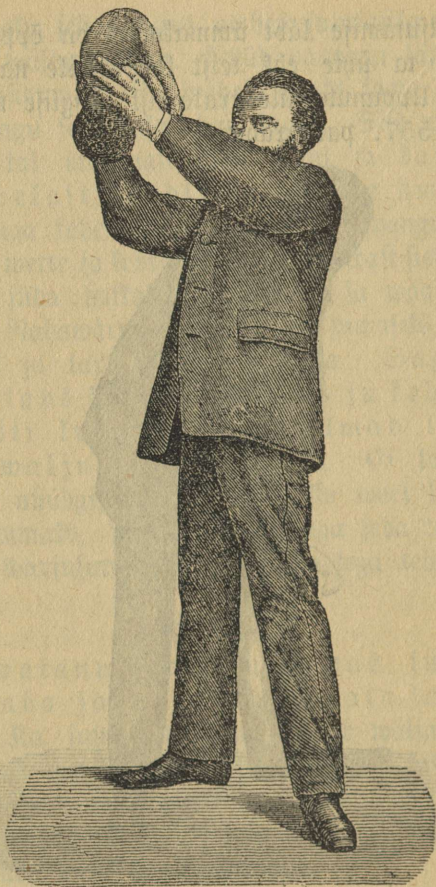
Lapse süda hakkab nüüd ruttu ja wäga elawalt tujukuma. Nahawärv läheb ilusaks punaseks, liikmed kindlamaks ja laps hakkab hingama. Sagedasti tõmbab laps külma wee sees ju kohe jalad tugewasti krõnksi, teeb silmad lahti ja hakkab waljusti kiskendama. Ei toibu laps aga weel nüüdgi, waid läheb ikka weel lödumaks ja kahwatumaks, siis tuleb temaga seda teha, mis kahwatus warjusurmas sündinud lastega tehtakse.

§ 476.

Kahwatanud warjusurmas sündinud lapse naba jaagu ajawiitmata lahti löidgatud. Ka suus olew lima peab wälja kistama. Nabanööriist werelaskmine oleks ka siin kasulik, sest furnukahwatu laps ei ole mitte werewaene; aga läbilöidgatud nabanööriist ei tule werd, sest et werega täidetud süda weel waevalt lööb.

Kahwatanud warjusurmas olewat last isehingamisele äratada on enamasti kasuta ajaraiskamine. Kunstlikel teel peab siin appi mindama. Kui ämmaemand uppunute ülesäratamist ehk kunstlikku hingamist

Pilt nr. 69.

Ummaemand wõtab seljali olewa lapse õlgadest se-
dawiiši finni, et ta pää poolt peopesad selja alla

Lüftab. Kolm sõrme jäävad selja taha sirgu, esimene sõrm haarab selja poolt kaenla alla, põidlad lähewad eest üle õlgade rinna pääle. Nüüd tõstab ta lapse sirgelt üles poole ja pöörab seda wiisi lapse perse wiimaks üles, mis läbi sirgel seisul sisse hingatud õhk jälle wälja läheb. Nii tõstku ta teda pikkamisi üles ja alla, nii umbes 8—10 korda minutis.

8—10 õõtsutuse järele saagu laps sooja wee wanni pandud. Sägawas warjusurmas olema lapse jaoks wõib weel 29 kraadi R. järele soe olla. Ei hakka laps weelgi hingama, wõetagu õõtsutamine uuesti ette.

Kui õõtsutamist hästi toimetatakse, saab hingetõmbamine alla poole õõtsutades warsti kuuldawaks. Kaob see jälle, siis pandakse laps wanni sisse, pritsitakse talle külma wett wastu nägu, ka südameauku ja pähe ja kullasse. Ka pisike üsna külm klistiir ja weini keele pääle tilgutamine on häa, niisama ka sullega nina tõõdistamine ja salmiaki nuusutamine. Kõige suuremaks hingama õõhtumiseks on aga ka siin wäheldamisi külma ja sooja wee sisse kastmine.

Sagedasti tuleb isegi wäga sägawasti warjusurmas olew laps niisuguste wettekastmiste läbi ruttu elusse. Teistel kordadel tuurib see kauemini, aga ämmaemand ei tohi wõõsida. Mõnikord läheb see alles mitme tunni järele korda.

Agas kõõgi nende katsete juures ärgu ämmaemand ära unustagu, et last külmetada ei tohi, teda peab sagedasti soojas wannis olla lastama, mis 29 kraadi

foe wõib olla. Palawat wett peab juurde walama, kui wesi pika aja jooksul külmaks läheb.

Niikaua kui ämmaemand lapse südamelööki südameaugus näeb ehk kuuleb, peab ta elustamise katseid edasi toimetama; alles siis, kui südamelöögid kustuwad, tohib ta last furnuks pidada. Täiesti elustatuks wõib last pidada, kui ta walju häälega wältawalt ksjendab. Säetasse ta enne rahule, langeb ta uusti oma tarretusesse.

§ 478.

Last ähwardawat hädaohtu on ämmaemand enamasti ju sünnitamise ajal ära tundnud ja sellepärast arsti juurde kutsunud, kelle käskude ja määruste järele ta nüüd toimetama peab. Lapsed, kes sügawas warjusurmas oliwad ja keda ainult suure waewa järele elustada saadi, on haiged ja surewad mõnikord ju paar tundi pärast ärkamist ära. Sellepärast peab ämmaemand ka nüüd arsti kutsuma, sest muidu wõiks ta suur waew asjata olnud olla ja lapse suure raskuse läbi saadud elu jälle kustuda.

Suuesteistkümmes päätükk.

Järeisünnituse aja segadused.

§ 479.

Järeisünnituse wäljaajamine wõib kolmel wiisil takistatud saada.

1) Lapselõõja kofkutõmbused, järelsünnitusewäitused, on liig nõrgad, ehk nad puunduwad hoopis. Niisugused nõrgad wäitused ei jõua kas üleüldse päramisi lapselõõjaseina küljest lahti teha, ehk nad ei suuda lahtistatud päramisi wälja tõugata. Selle juures tundub lapselõõda läbi kõhu suur ja pehme olewat ja ämmaemand ei tunne selle juures mingit kofkutõmbust, ehk ainult harwa ja nõrgalt.

2) Päramised on igast kohast ehk ainult osalt liig kindlasti kinni kaswanud. Seda peab ämmaemand arwama, kui häädest wäitustest hoolimata päramised tupeesse ei astu.

3) Lapselõõja siisjenõõrimine (wõrdle § 423) takistab päramiste wäljatõukamist; see on nõndanimetatud järelsünnituse kinni-olek. Selle juures tundub lapselõõda kas wiltu ehk wäga nurgeline olewat, mõnikord osalt kõwa, osalt pehme ja ulatab üles kõrgele kõhu siisse. Krambilised wäitused teewad sagedasti wahetpidamata ägedat walu.

§ 480.

Nendest kolmest korrawastastest olekust wõib üksainus korraga platsis olla; ka mitu korraga ja üksteise järele.

§ 481.

Kui sarnasel olekul terve järelsünnitus alles lapselõõja seina küljes on, siis puudub isegi järelsünnituseaja korralik werewoolus. Seda tuleb wäga harwa

ette. Palju sagebam on üleliigne werewoolus. See werewoolus wõib peidetud — seesmine, ehk wälimine — awalik olla, ka wõib ta seesmine ja wälimine korraga ja waheldawalt olla.

§ 482.

Seesmise werewooluse märkised tunneb ämmaemand ju 308. jne. paragrahwist. Lapskoda muutub selle juures suureks ja pehmeks, iegi nii pehmeks, et ämmaemand seda kõhtu katsudes ei leiagi. Niipea kui ämmaemand kardab, et seesmine werewoolus olemas on, peab ta kohe arsti kutsuda lastma, ise seni peopesaga lapskoda kohta hõõruma, külme lappisid kõhu pääle panema ja wõimalikult külme siisepritsimisi lapskoda emakasjuud wastu tegema, et see end kokku tõmbaks. Pääheb see korda, siis toetagu ta tugewasti käega kõhtu litfudes tulewat wäitust, siis tuleb weri enamasti suurtes tükkides wälja. See on hää ja peab ämmaemandat julgustama seda edasi tegema, kuni arst tuleb ehk kõik kokkukogunud weri ja ka päramised wäljas on ja lapskoda kokku jääb.

§ 483.

Niipea kui järelsünnituse ajajärgul liig palju werd wälja woolab, peab ämmaemand seesmise läbi katsumise ette wõtma, ja kui ta päramised tupest leiab, need säält wälja kiskuma, nagu seda § 210. õpetati. Leiab ta aga, et päramised weel mitte tupest ei ole, siis peab ta lapskoda kohta õrnasti

tunda, siis tuleb veri lapsekoja kaelaft, ehk tupeft, ehk ka wälimestest fuguofadest.

Ämmaemand peab sellepärast fuguofad terawasti läbi waatama. Leiab ta werejookfu kohe wälimestest fuguofadest, siis peab ta selle fõrme ehk äädika sees leotatud linase lapiga finni wajutama, kuni arft tuleb. Sarnased werewoolused tulewad kõige fagedamini fufetoru awaufe ümbrufes ette. Tõaga poole olewate rebenemiste juures ei tähenda werejooks palju. Tuleb aga veri tupeft, siis priftigu ta finna külma wett fõsse.

§ 488.

481. paragrahwis fai ju tähendatud, et ka ilma werewoolufe ilmumata järelfünnitufe wäljatulek wiibida wõib. On selle juures frambilifed järelfünnitufewäitused olemas, waata § 497, siis peab kohe arft kutjutama. Ägeda walu puhul tehku ämmaemand feni famillaklistiiri. Ei ole aga muidu naefe olefus midagi ekfitust ega segadust, siis wõib ämmaemand rahulikult 2 tundi oodata, kuna ta selle juures lapsekoja järele walwab ja wäitufe puhul kofkutõmbust wajutades toetab. Kauemaks kui kahes tunniks ei tohi järelfünnitus aga mitte lapsekotta jääda.

§ 489.

Weel on üks paha olek nimetada, mis järelfünnitufe ajal fiißgi õnneks ainult harwa juhtub. See on lapsekoja pahurpidi minek, olek, kus

lapskoda teesmise poolega ette läbi emakasuhu alla astub. Nii pahurpidi läinud lapskoda võib veel võimalikestgi suguosadest välja aetud saada, jeda kutsutakse lapskoda pahurpidi ettelangemiseks. Pärast on kas alles lapskoda küljes kinni, ehk nad on osalt ehk täiesti ära lahkunud; viimasel puhul tulevad enamasti surmavad verewoolused. Range valu, mineetus, värin jne . . . käivad lapskoda pahurpidi pööramise kaasa. Ette astuwate järelelõnnitustega ei või ämmaemand lapskoda pahurpidi langemist mitte ära wähetada, kui ta naese kõhtu katuses selgusele jõuab, et lapskoda põhi õigel paigal seisab.

§ 490.

Lapskoda pahurpidi minek tuleb nabanõrist tõmbamise läbi, kuna emakoos alles lapskoda küljes on, ja pooleli mahasaamata naese kõlbmata ja mittekohase punnimise läbi. Wõrdle sellega jeda, mis 228. ja 456. paragrahwis üteldud.

Lapskoda pahurpidi mineku korral peab ämmaemand kohe arsti kutsuma. Kuni see tuleb, peab naesele kõik punnime kõwasti ära keelutama ja külma wee sisse kastetud rätikutega wastulitsumise läbi ümberpööratud lapskoda kaugemale minekut takistama. Selle läbi jääb werejooks wähemaks.

Seitsmes jagu.

Ekstusetest nurgawoodi ja
imetamise ajal ja puhul.

Esimene päätük.

Murganaese suguosade külge asuwatest ja ka ta üleüldistest haigustest.

§ 491.

Õõletik wälimiste suguosade juures ja küljes tuleb nimelt sünnitamise järjestusena ette. Si ole teisel päewal pärast sünnitamist wälimiste suguosade paistetud ja hellus weel mitte kadunud, ehk ilmub ühe ehk teise häbedusemoka juures paistetud hiljem uuesti, siis tuleb see enamasti sellest, et mõni ilanaha tähtsuseta haaw paranedes wiitwab, wähest end paiseks ümber kujutab. Ammaemand peab sellepärast kõigil sarnastel kordadel wälimised suguosad uuesti läbi waatama.

Iga päew mitmekordne 222. paragrahwis kirjeldatud sideme wahetamine; selle juures wälimiste suguosade hoolas pesemine üheprotsendilise karbolhapusulatusega; kui wäljawoolus haigew on, ka tupe loputamine selle sulatusega, karboli sisse kastetud puuwillade eespidamine — see on toimetud, mis ammaemandal selle juures teha tuleb. Selle juures kaob

paistetud warsti, ka walu ja hellus, ja haawad saawad terweks.

Ei kao aga paistetud mitte, ehk tõusebgi weel koguni, ehk ilmub mõni kõwade äärtega paise, ehk läheb wäljapoolus haisewaks, ehk tuleb palawik, siis tuleb arst kutsuda.

§ 492.

Palawik tuleb nurganaestele sagedasti ja kõige mitmekesisematel põhjustel. Ta ilmutab end rohkendatud kuumuse näol, sagedasti pärast eeslaidnud külma, palawa, mõnikord kuiwa, mõnikord kangesti higitsewa naha, ja rutulise pulsilöögi läbi. Selle juurde tuleb enamasti üleüldine paha olek, rahutu uni, pääwalu, isuta olek.

Tundmus, mis nurganaesjel ise enne soojusest on, ei ole mõõduandew palawiku ära-tundmise juures. Nurganaene võib iseenele meelest liig palaw olla ja tal ei ole ometi palawikku, ja kui ta kanget külma tunneb, on ta teha weel paar kraadi soojem kui harilikult. Ammaemanda käsi tunneb ju õigemini, kui soe nurganaese nahk on. Aga kõige selgema ja kindla otsuse annab soojamõõtja — termomeeter.

Terme inimese ihusoojus, kaenla alt mõõdetud, kõigub 37—37, 5 kraadi wahel Selsiuse soojamõõtja järele. Nurganaestel on enamasti esimesel päewal ja sagedasti jälle kolmandamal ehk neljandal päewal paar kümnendikku kraadi kõrgem ihusoojus, nii et 38 ja

kolm ehk neli kümmendikku kraadi neil päitwil alleskorralliseks tohib lugeda, kui see aga lühikest aegawaltab.

Puls lööb termel naesel tugewas elueas umbes 80 lööki minutis. Termetel nurganaestel on ta pikalisem, 80, 60, isegi ainult 50 lööki minutis.

Lühike külma wäriin järgnewa rikkalikku higitsemisega on esimestel nurgatwoodi päewadel sage ja ei tohi seda haigusjeks pidada, kui ihusoojus ja puls parajuse piiridesse jääwad.

Suurendatud ihusoojus on palawiku kõige tähtsam tundemärk. Mõõdab ämmaemand nurganaese kaenla all 38, 5 kraadi Celsiusi järele, siis on see juba palawik. Nurgatwoodi rasquete haiguste juures tõuseb soojus pea üle 39, 40 ja 41 kraadi Celsiusi järele. Pulsilöökiide arw tõuseb pea üle 100 minutis ja weel kaugele üle sellegi. Külma wäriin teatab sagedasti palawiku algust.

§ 493.

Nurganaese palawiku sarnased haigused algawad enamasti alguskehast — kõhust. Palawik on enamasti esimene ja sagedasti ainus raskesti haigete naeste kaebtus.

Et nüüd nurgatwoodi esimeste päewade sees algaw piimaerandus sagedasti kangel rindade paistetust ja põnewust ja selle läbi mitte wähe walu

fümmitab, siis on nurganaene ise ja ka teised asjatundmata naesed walmis palawikku, mis sellel ajal naesele tuleb, selle pääle tähendama ja selle tagajärjeks tembeldama; sellepärast on talle rahwasuus wale nimigi leitud ja antud, nimelt „piimapalawik.“

Kindade põletikust wõib palawik algada, ja kui niisugust palawikku „piimapalawikuks“ nimetada tahetakse, pole mul selle wastu midagi ütelda. Rõige parem oleks aga, kui see ebanimi tarwitamata jääks.

Usti, ja mõned naesed usuvad seda wael praegugi, et nõndanimetatud piimapalawik korralise nurgawoodi juures päris tarwilik asi olla. Kui, nagu endisel ajal wiisiks oli, nurganaesele palju theed juua antakse ja teda woodisse kinni pakitakse, tuleb nimetatud ajal tõesti palawik. Terwetel nurganaestel polegi palawikku, iga palawik on haigus. Just see kolmandamal päewal nõndanimetatud „piimapalawik“ on sagedasti mõnele raskele haigusele alguseks.

§ 494.

Nurganaeste palawiku-haigused saawad kergesti kardetawaks ja lõpewad faunis sagedasti, sagedasti ruttu, surmaga. Neid nurganaeste kardetawaid haigusi kutsutakse lapsewoodi palawikkudeks.

491. paragrahvist kirjeldatud palawiku sarnased paistetused wälimiste suguosade küljes on sagedasti nende pahade haiguste algupunktideks. Pääle ülemal nimetatud palawiku tundemärkide on selle juures sagedasti, aga sugugi mitte alati, äge wälta walu kõhus ja isegi tase wajutamise puhul suur hellus. Nädalapuhastus wõib selle juures muutumataks jääda, mõnikord lõpeb ta hoopis, teinekord läheb ta rikkalikumaks ja haijemaks. Oksendus, pahanus, sonimine (jampsimine) ja mitmed teised haiglasjed nähtused wõiwad ta pikemal jooksul talle juurde tulla.

Lapsewoodi palawik wõib põhjuste läbi tulla, mis naese enese sees on, sünnitamise käigu läbi algatud, enamasti aga tõuseb ta sünnitamise puhul saadud haawade hooletusesse jätmise läbi, mustuse ja üsna iseäranis külgehaakamise läbi.

Ämmaemand pidagu sellepärast hooliga meeles, mis 108., 230. ja 258. paragrahvist sellest räägitud. Terwe nurganaese erandus, kui see sünnitaja pääle üle kantakse, wõib sellele lapsewoodi palawiku tuua. On ämmaemandal haige nurganaene rawitseda, siis kannaks ta lapsewoodi palawiku tingimata oma terwete hooaluste pääle üle, kui ta täiesti puhtuse määrusi tähele panna ei tahaks.

Weel kindlamini hoiab ämmaemand oma terweid hooaluseid ja wärskelt sünnitanud naissi lapsewoodi

palawiku eest, kui ta end raskesti haigete nurganaeste rawitsemisest eemale hoiab, kui ta selle eest muretseb, et, niipea kui üks nurganaene haigeks jääb, selle rawitsemine ühe teise osawa rawitseja hoolde antakse. Ei taha haige omaksed sellega rahul olla, siis saab arst ämmaemanda soowi siin toetama.

Ei lähe see tal mitte korda, siis teeb ta hästi, kui rawitsemise puhul ühegi teise lapsehädalise juurde ei lähe, ja kui ta läheb, siis end enne hoollega puhastab, et haiguse idud edasi kantud ei saaks.

Puhastamist on alati tarwis, ka siis, kui haige rawitsemine mitte tema kätte ei lange.

Puhastamine sünnib järgmisel wiisil: Ämmaemand asugu pooleks tunniks soojawee wanni ja puhastagu selles korrates oma käed ja käewarred seebi ja harjaga 4—5% karbolhapusulatusst tarwitades puhastaks. Ta pangu omale pärast wannis käimist täiesti puhas pesu ja riided selga ja lastu see pesu ja need riided, mis tal haige nurganaese juures seljas oliwad, põhjalikult läbi pesta, saatu nad kui wõimalik nõudanimetatud „keemia pesusse“, kus nad desinfetseritud (haiguseidudest puhastatud) saawad.

§ 495.

Kõigi palawiku sarnaste nurganaeste haiguste korral andku ämmaemand nõuu, et arsti käest abi otsitaks. Suurdub palawik,

peab tingimata arst kutjutama. Waheajal andku ta, kui pasandust ei ole, haigele jahedat, hapukat jooki ja täitku kõif eesminewas paragrahwis kirjeldatud määrused. Muu toimetab arst.

§ 496.

Sagedasti ajab nurganaese naha pääle hulk nõõp-
nõela pää suuruseid heledaid, hiljem walfjaid rafu-
fesi üles, mida Saksa keeles „Friesel“ nimetatakse.
Iga rafufese ligemas ümbruses on nahk punakas ehk
muutmata, selle järele tehtakse wahel punase ja
walge Frieseli wahel. Friesel tekib nurganaeste
juures, kes muidu terwed on, ja ka niifuguste juu-
res, kes raskesti haiged on. Frieselil ei ole
iseenesest midagi tähendust, kui ainult see, et
enam higi tuleb, kui pisikestest naha aukudest wälja
mahub. Enamasti on paksude tekkide sissi pakkimine
ja palju sooja joogi joomine selle juures süüdlane.
Frieseli ei nimetata mitte palawikuks, sellepärast pole
see ka õige, kui Frieseli palawikuft räägitakse.
On Frieselil ainult wahel tähtsus, siis on seda suurem
tähtsus palawikul, sest et sel teised, sügawamal
seiswad põhjused on.

§ 497.

Pasandus (Diarrhoe) tuleb nurganaestele eks-
liku söömise ja joomise ja ka külmetamise läbi. Pasan-
dus wõib ka ras kemate haiguste kaasnähtus olla.
Kordab pasandus end, siis on sellel alati mõni hai-

guš alufeks, mis arsti abi nõuab. Kuni arst oma toimetusi forraldab, andku ämmaemand naesele ainult sooja kaeratangu leent joogiks.

§ 498.

Kufemise raskused, mis nurganaeste juures ette tulewad, on kufetung, kufe kinniolek ja kufe tahtmata wäljapoolus. Wõrdle § 292, 293, 235, 263 ja 394, kus kõik üteldud on, mis siin tuleb tähele panna ja farnasel puhul teha.

§ 499.

Lapselõjast weepoolust nurgawoodis wõib ämmaemand selles raamatus tähendatud 219—222, 226—228, 253, 254, 260 ja 264. paragrahwide õpetuse järele enamasti eemale hoida.

On nurganaese woolus enam kui neli päewa werine, siis peab ta kauemini kui seitse päewa rahulitult pikali jääma; tuleb aga werewoolus pärast ülestõusmist uuesti, siis peab ta ka uuesti woodisse asuma, ainult fergel toitu jooma ja jahedat, haput jooki jooma.

Ämmaemand peab werewooluste puhul iseäralikku hoolt kufepõie tühjendamise eest pidama. On nurganaesel kufemise juures walu, ehk on tal potil käimise juures raskust, ehk tunneb ta end enam wäsinud

olema kui muidu, siis tuleb arst kutjuda, niisama ka sel puhul, kui meremoolus väga äge on.

§ 500.

Lapselapsi põletiku tulekul jääb nurgawood woolus wäheseks ehk lõpeb hoopis, et mõne päewa pärast rikkalikult, wahest ka haisewalt, jälle ilmuda. Walud puunduwad alguses hoopis, palawik tuleb enamasti kobe. Teistel kordadel on walu esimene põletiku tundemärk. Ämmaemand ärgu seda walu mitte terweteks järelwäitusteks pidagu; järelwäitused on lühikesed ja pikkade wahedega, lapselapsi ei ole selle juures wajutamise wastu mitte hell; põletiku walu selle wastu aga on wältaw ja wajutus lapselapsi pääle suurendab teda. Wahetegemine ei ole alati kerge, sest põletikus olewad lapselapsi on sagedasti üsna iseäranis walusad. Kui ühel esimest korda emaks saanud naesl— kes ju enamasti järelwäitusi mitte ei tunne — walusad järelwäitused on, siis olgu ämmaemand seda tähelepanelikum. Terwed järelwäitused, ka kui nad väga tugewad ja väga walusad on, ei too ial palawikku, aga nurgawoodis ilmuv lapselapsi põletik toob alati palawiku kaasa. Palawik kestab mõnikord ainult ühe päewa, wahel kogu ni paljalt poole päewa, aga siisgi kestab lapselapsi põletik ka weel selle järele edasi. Nurganaene tunneb ennast jälle täiesti terve olema, ainult wähe wäsinud, ja tal on wajutusetundmus ristlundes; nii

pea kui ta aga üles tõuseb ja oma talitust toimetama hakkab, suurduvad raskused ja sellele järgneb sagedasti nädalaid ja kuusid kestev haigus.

Rutsutagu arst.

§ 501.

Wanad, see tähendab: pikalised ja enamasti palawikuta mõõdaminewad aluskeha haigused, mis nii paljud naised tööle kõlbmataks teewad, elulusti kaotawad ja sagedasti pikale põdemisele wiivad, neil kõigil on nurgawoodis oma algus. Olgu, et naene raskest haigusest ainult wae-waga ja mitte täiesti on toibunud, ehk et ta põletikku enam tähele ei pannud ja nende eest hoolt ei kandnud ja sellest nüüd pikalised haigused järele on jäänud. Ka ilma nähtawa haiguseta nurgawoodis wõib sünnitamise puhul saadud haaw emakasjuus ehk tammi juures hiljema haigeks jäämise põhjuseks olla, ehk suguosade terweksaamist talistati hooletuse ehk hoolimatuse läbi ja pandi sellega hiljemale wältawale haigusele alus alla.

Kui naene nurgawoodi hiljemal ajal ehk pärast kuu nädala jooksu ristludes waju tust kaebab, ehk sagedasti kust laheb, ehk pärasoolikas rõhumist tunneb, kui korratul ajal werewoolused tulewad, ehk kui imetamise ajal ju paari kuu pärast jälle kurrüided ilmuvad, siis teadku ämmaemand, et siin mõni haigus algamas on. Hiljemad effisünnitu-

ted, sigimata olef, aastaid kestew pödemine ja isegi surmatu haigus on selle kaugemad tagajärjed.

Mida ennemalt arst juurde kutsutakse, seda waremmini ja kergemini saawad nad terweks.

Tammilõhkemise, kusetorufistelite jne. puhul teadku ämmaemand, et neid weel aastate pärastigi parandada saab. Palju naisti ei tea seda ja kannatawad seda nagu parandamata haigust.

Paremat aega lapselõhke wanaade hädade parandamiseks aga olla ei wõigi, kui selle tagasikujunemise puhul nurga-woodis ja pärast nurga-woodit. Sellespärast peab iga naene, kelle aluskehäs kõif korras ei ole, õigel ajal arsti käest nõuu küsima.

§ 502.

Rahe haruldase raske haiguse pääle, mis nurganaesele enamasti äkitselt ja ilma palawikuta tulewad, peab ämmaemand weel tähelepanelikuks tehtama. Ühed neist on frambid, mis üsna nii algawad, nagu seda 463. paragrahwis kirjeldasime; teine on nõdrameelsus. Mõlemal korral peab kohe arst kutsutama ja ämmaemand jeni hoolt kandma, et naene enesele ega lapsele kahju teha ei saaks.

§ 503.

Haruldastel fordadel tuleb ette, nimelt pärast kaua wältawat rasket sünnitamist, ilma et ämmaemand

midagi haiguse märki nägi, et naese jõud väheneb ja surm wäsimusele järgneb.

Niisama üsna harwa tuleb korralise sünnitamise ja nurgawoodi järele, mõnikord pärast esimest elawat kehaliigutust, nurgawoodist esimese korra wäljaastumise puhul üsna äkiline surm. Sel on põhjused, mida ämmaemand enne ei ole tundnud, nõnda siis selle wastu ka wõidelda ei saa.

Mõlemal korral on ämmaemanda töö seefama, mis minestuse juures. Ta kutsugu arst.

Teine päätükk.

Segadused imetamises, ammepeidamine, lapse kunstlik toitmine ja segadused lapse seedimise juures.

§ 504.

Segadused imetamises on ämmaemandale iseäranis tähtsad, sest et just ettewaatus ja wältaw hool selle juures wäga palju kasu ja wäga palju paha eemale saata wõib.

Üks kõige esimestest takistustest, mis endid imetamisele wastu seawad, on see, et laps, kui ta toitu tahab, emarinnast weel piima ei leita. Niisuu-

gusel juhtumisel on kõige parem, kui üks teine imetaja ema sääl on, et laps tema rinna külge pandakse. Ei ole teist ema mitte sääl, siis peab last imemise klaasi seesse kahetordse oja wee läbi lahjaks tehtud ja rõõselt ära keedetud lehmapiimaga jootma, millele natuke suhkurt on juurde lisatud; piim peab aga karwa päält emapiima soojusel antama. Igatord aga, enne kui lapsele wõõra rinna ehk imetamisklaasi läbi toitu antakse, peab ta ema rinna külge pandama ja sääl tüdike aega kutsutama lastama, ehitaks: et ta pärast muidu hõlpsasti imema ei hakka, teisels: et just imemise läbi piim ema rinda meelitataks. Ei tule piim weelgi rinda, siis katsutagu seda pumbaga sinna kutsuda. Neid pumparasid saab mõnekümne kopika eest apteegist osta.

§ 505.

Teiste kordadel on just liig rohke piim rindades sellepoolest süüdlane, et laps selle läbi sügawal seiswaid nisanibusid suhu ei saa wõtta. Ka siis peab rinda enne pumba abil natuke tühjendatama, et laps rinnaotsa suhu saaks.

§ 506.

Nisanibude wigane kaju on sagedasti süüdlane, et imetamine raske on. Ribud wõiwad laiad ehk lühikesed olla, ehk nad ei ulata üle rinnapiinna wälja.

Su kaima pääl oleku ajal peab nisanibusid imetamise tarwis ette walmistatama. Leitakse seda wiga alles nurgawoodis, siis peab ka nüüd nibud pumbaga üles tõmmatama ja selle järele laps koha otja pandama. Ammaemand ei tohi wärsida, waid peab ka nurganaist kannatusesele manitsema. Läheb ta hool korda, siis saab ta selle eest sooja tänu, sest see on nii emale kui lapsele suureks õnneks.

§ 507.

Nisanibude lõhed ja haawad takistawad imetamist wäga ja on ka wäga walusad. Antud puhutusemääruste täitmise puhul hoitakse see häda eemale. Nad peawad igakord hoolega enne ja pärast imetamist wärske meega pestud saama ja imetuse waheajal peab nende pääl alati niiske linase riide tüki olema. Ei parane nibud sel wiisil mitte, siis peab arsti käest nõuu küsima.

§ 508.

Rindade põletik ja mädanema hakkamine on enamasti imetamises millegi asja hooletusesse jätmise tagajärg. Harwemini on muud olekul nurgawoodis selles süüdlased.

Enamasti ägeda waluga läheb üks koht rinnas lõwaks. Pärast läheb lõwa walusa koha päält nahk punakaks ja alles nädalapikuste piinade järele tuleb mäda wiimaks nähtawale. Harwemini paistetak koha

alustuses terwe rind kõwaks, punaseks, pundumaks ja palawaks. Riipea kui ämmaemand niisade sees põletikku tunneb, peab ta arsti järele saatma.

§ 509.

Mõnikord ei tahta imetamine hästi korda minna, sest et laps kas imemiseks liig jõuetu on, ehk et ta keelepaelad liig lühikesed on ja keel ette huuleteni ei ulata. Mõlemil puhul tuleb arst kutsuda.

§ 510.

Kõigil neil korradel olgu ämmaemanda kohus piima tulekut edendada ja korralises käigus pidada. On aga ka hulk teisi juhtumisi, kus emale lapse imetamine peab ära keelama, sest et see temale omale ehk ka lapsele võib kahju teha. Niisugustel korradel tulgu aga arsti poolt otsus. Arasteelamise põhjuseks on enamasti pärandatawad haigused, nagu tiiskus jne.

§ 511.

Ra seda juhtub, et ema oma last ise imetada ei tahta. Snnelikul wiisil tuleb seda ainult harwa ette ja Jumal andku, et see weel harwemaks jääks. Selle eest muretseda on arsti ja ämmaemanda kohus. Imetamine on loomulik ja nii emale kui lapsele ainult kasuks. Emad, kes oma last imetada ei tahta, on ebaemad, kui neid nii nimetada tohib.

Siin juures tähendame, et meie Kõrgeauuline ja Wägew Keisriproua Majesteet Aleksandra Feodorowna oma lapsed ise imetab.

Kui meil ju nii kõrge eeskujulik Ema olemas on, miks peame siis weel ise wiivitama. Sellepärast: emad, imetage oma lapsed ise, siis olete õiged emad ja täidate oma emakohusedgi õigesti. Olgu teile meie kõrge Riigiema järawaks eeskujuks.

§ 512.

Naesed, kes oma last ise ei imeta, paistetawad rinnad ära, sagedasti väga suureks ja walusaks, kasel, kes imetamise mõne päewa pärast järele jätma peab. Et walu wähenemiseks ja põletikku eemale hoida, tehku ämmaemand 508. paragrahwis antud õpetuse järele ja kandku igapäewase rikkaliku roojuse tühenduse eest tublisti klistiiri läbi hoolt.

Mitteimetawal nurganaesed lähed lapselõõna endisesse olekusse tagasikujunemine aeglasemalt; lapselõõna jääb sellepärast kauemini suureks ja raskeks ja woolumus on suurem ja werisem kui muudu. Riisugune naene peab kauemaks kui seitsemeks päewaks woodisise jääma. Mis naese oleku parandamisesse weel muudu puudub, seda määrab arst.

§ 513.

Ei saa laps mõne nende põhjuse pärast emarinnast sugugi ehk küllalt toidust, siis peab lapse

toitmise eest teisel wiisil hoolt kantama. See sünnib amme wõtmise ehk lapse kunstlise toitmise läbi.

§ 514.

Kui ema ise ehk keegi teine hoolas inimene last kunstlisel teel taga pool kirjeldatud wiisil toidab, siis kosuwad sündides tugewad lapsed kunstlise toitmise korral mõnusasti. On aga laps liiga wارا ilmale tulnud ehk muidu jõuetu, wäike ja sündimisest saadik halvasti toidetud, ehk on arwata, et lapse eest mitte nii palju aega ei ole hoolt kanda, siis wõetagu amm.

§ 515.

Rõõblikkude amme walida oskab kõige paremini arst. Ainult tema wõib selgusele jõuda, kas see ka terve on. Mõnikord näitab inimene päält näha väga terve olemat, aga tal wõib siiski mõni külgehakkaw haigus olla.

Amme eluviis peab niisugune olema, nagu seda imetawalt emalt nõutakse.

§ 516.

Lapse kunstlik toitmine on toimetus, mille läbi, kui seda ebawiisil ja forratult toimetatakse, laps surma wõib saada.

On elajaid, kes ennast ainult puust toidavad, teisi loomaid, kes kõwa kontsid seedivad ja sellest hääd toitmise ollust saavad. Inimene ei suuda kummagi teha, ta sureks jarnase toidu juures nälja lätte, sest et ta seedimijeriistad teised on kui neil loomadel. Wahe imewa lapse ja täiskaswanud inimese wahel on peaaegu niisama suur. Piim, ainult piim on toit, mis lapsele kõlbab; kui emapiima wõimalik saada ei ole, peab talle muud piima antama. Kõik, mis jahust tehtakse, olgu see keedetud ehk küpsetatud, on lapsele seedimata ja ei toida teda. See maksab kuue esimese elukuu kohta.

§ 517.

Kõige rohkem jarnadust emapiimaga on eesli piimal, aga teda pole meie maal saada. Pehmapiim saab emapiima jarnaseks, kui ta kahe ehk kolme osa weega lahjaks tehtakse ja suhkruga magusamaks muudetakse. Maa lehmade piim on parem kui linnalehmade piim; igatahes aga peab tähele pandama, et lehmad, kelle piima tarwitatakse, puhtasti peetud ja hästi toidetud saavad. Heina toit annab imewale lapsele paremat piima kui rohutoit. Pehmade piim, teda praaga ja solgiga toidetakse, ei kõlba sugugi.

Teatakse kindlasti, et piim terve lehma oma on, ja saab teda alati wärskelt lüpsatud, siis wõib seda lapsele üleskeetmata ja koorimata anda, muidugi teada weega segatult, nagu eespool kirjeldatud. Dõstetud piim peab kohe keedetud ja kõwasti korgitud pudelis jahedalt alles hoitud saama. Sjal toitmise

Korral saab ta lahjendatud, mitte ühekorraga; lahjendamiseks pruugitagu ainult keedetud wett. Esimesel kuul pandagu 3 osa wett ühe osa piima jekka, teisel kuul 2 osa, kolmandal kuul pool osa; kuuendast kuust saadik wõib seda ju segamatalt anda. Piima magustamiseks tarwitatagu apteegist ostetud piima suhkurt, umbes theelusika täis 25 theelusika täie piima hulka. Segamine sünnib kõige paremini imetamise klaasis. Laps imeb piima klaasi seest gumminisa ehk luust mundstüki läbi. Piim olgu umbes 30 kraadi R. järele soe, enam wähe jahedam kui palawam.

§ 518.

Lapsele antagu just niisama sagedasti juua, nagu teda muidu rinna otja pandaks. Sgaford antagu lapsele niipalju kui ta tarwitab; weerand tundi ei ole söömiseks sugugi pikk aeg. Niipea kui näha on, et lapse tahtmine täis, wõdetagu klaas ära. Terwed lapsed offendawad seda küll wälja, mis nad liiasti saanud, aga aegajalt harjub kõht sellega ja seedimine jääb nõrgaks.

§ 519.

Sgaks söömaajaks saagu jooel wärskelt walmistatud. Piim, mis klaasi järele jääb, saagu igaford ära walatud ja nija wärskel wee sisse pandud. Ka lapse suu peab iga söömaaja järele wärskel wee ja linase lapiga puhtaks pestama.

§ 520.

Kolmandal ja neljandal kuul tehtakse lehmapiima ifka wähem lahjemaks, nii et ainult üks kolmandik,

siis ainult $\frac{1}{4}$ sekka pandakse; kuuenda kuul algusel jääb weşi hoopis sekka segamata. Seitsemendamaal kuul mõib lapsel klaasi kõrwal ju kaks korda päewas nautute jaiapudi ehk piimaga keedetud riisileent anda.

Alles pärast lõikehammaste tulekut mõib talle ka muud kergemat toitu andma hakata.

§ 521.

Wara sündinud ehk muidu sündimisest jõuetute lastega on ifka wäga kurb lugu, kui nad emapiimast peawad ilma olema. Pehmapiima ei suuda niisugused lapsed sagedasti üleüldse ära seedida. Siis peab kunstlikud toidud wõtma ja seedimise riistu kudagi wiisi tugewaks teha katsuma, olgu weini, olgu arstirohtude läbi, mida arst ette kirjutab.

§ 522.

Smewa lapse seedimise segadused ilmuvad kõige päält oksenduse, pasanduse, kõhu kinnioleku ehk ka juus olema wammi näol. Nad mõiwad kas ruttu ehk alles pika põdemise järele lapse surmale suigutada. Põhjused on enamasti eeskimised toitmisel. Liig rohke toidusaamine, liig wähenene toitmine ehk ka kõlbmata toitumise saamine.

Wäga kõlbmata on lutsutamise topp, mida lapsel waigistamiseks suhu pandakse. See rikub seedimist, iseäranis aga haiglasel ja jõuetul lapsel. Ka lapse hambad saamad selle läbi inetu kaju.

§ 523.

Õksendamise tuleb imewatel lastel, keda ainult piimaga toidetakse, enamasti ilma eesminewa paha tundmuseta, ilma walusa läkastamiseta ja ilma kehara putamiseta, mis õksendamist täiskaswanute juures saadawad; sellepärast nimetatakse seda laste juures ka ainult sülitamiseks. Päälegi sülitawad terwed lapsed piima tükiliselt ja wähe hapuka haisuga wälja. Ämmaemand uurigu hoolega järele, kus toitmises wiga on, ja saatu see wiga kõrwale. Kunstlikult toidetud laps juures waadaku ta nimelt piim läbi, kas see ju hapu ei ole, kui teda lapsele antakse. Haput piima ei tohi anda. Õksendab laps siisgi edasi, ilma et selle põhjust tuntaks, siis aitab, kui piimatoit üks ehk kaks päewa koguni andmata jäetakse. Et aita seegi, siis küsitagu arsti käest nõuu.

§ 524.

Pasandust imewa lapse juures tunneb ämmaemand sellest, et see roojust sagedamini kui neli korda päewas wälja ajab. Selle juures on roojus enamasti rohakas, ehk wesine, ehk limane, ehk hakitud munarebu sarnane, ehk koguni werrega segatud. Sagedasti haiseb wäljabeide hapult ja tihti awaldawad lapsed wäljabeite ajal suurt walu. Pasandusel on suur tähtsus ja nõuab see kobe arsti abi. Et lapse walu wäheajal wähenemada, tehku ämmaemand talle soojust linaseemnetheest klistiiri ja pangu flanelli

Lapid kõhu ümber, uurigu ka ühtlasi, kas söömises mingit ekstitust ei olnud ja hoidku siis selle eest.

Tuleb lapselä offendus ja pafandus ühtlasi, siis on enamasti hädaoht suur ja abi tungiwalt tarwis.

§ 525.

Rõhu-ummistus on iseäranis neil lastel fagedasti, keda lehmapiimaga toidetakse. Wäljakeited on neil kuiwemad ja harwemad, sest et lehmapiim pikal-dasemalt seedib. Kui üks niiviisi toidetud laps üks-kord päewas roojust tühjendab ja selle juures terwe on, siis on sest küll. Aga üks kord peab ta päewas roojust wälja heitma. Lastel, kellele algusest fadid ema piima ei antud, puudub loomulik lapssepigi wäljasaatmise wahendik. Kui laps esimesel päewal weel fugugi enesest lapssepigi ei anna, ehk kui hiljemalt õhtuni wäljatühjendust pole olnud, ehk kui see wäljatühjendus nii kuiw ja kõwa on, et laps selle juures walu tunneb, siis tehku ämmaemand talle 25 graadi R. järele leiget klistiiri weest ja piimast siirupiga segatult.

Uwaldab laps aga kõhu-ummistuse juures palawust ehk rahutust, ehk ei tühjendanud ta ennast 24 tunni jooksul fugugi, siis küsitagu arstilt nõuu.

§ 526.

Wamid ehk käsnad imewa lapse suus on üks feltis hallitust, mis nimelt siis tuleb, kui puhtuse eest hoolt ei kanta, nagu feda ette on kirjutatud.

Kõlbmatad jahutoidud ja suhu pistetud imemise topp on selle sihtajad. Kõige suurema suu puhtuse eest peab vähemalt nüüd hoolt kandma, siis kaovad need kääsnad ju mõne päeva pärast jälle iseenesest ära. Lagunewad nad aga terve suu üle laiali, ehk tuleb ühtlasi muud haigust nähtavale, näituseks pasandust, siis peab kohe arsti käest nõuu küsima ja temalt abi otsima.

Almaemand hoidku end kangesti kõige seesmistest ja wälimistest wahendikkude tarwitamise eest, ka siis, kui ema seda nõudma peaks.

Kõlmas päätükk.

Mõnest teisest süündiwa ja imewa lapse haigusest.

§ 527.

Paljud lapsed sattuwad elu esimesel tunnil ja päewal nõndanimetatud elunõtruse ehk jõuetuse (wõrdle § 477) hädaohusse ja paljud nendest surewad ilma haiguseta lihtsalt sellepärast, et nad korralikult hingata ei saa.

See elunõtrus tuleb laste juures ette, kes sündimise puhul warjusurmas oliwad, siis laste juures, kes enne täielist walmisjaamist ilmae tuliwad; ta tuleb aga ka nende juures ette, kes walmid ja tugewad ja sündimise puhul kõigi märkide järele täiesti elawad oliwad.

Selles alimõtruses olevad lapsed magavad palju, ihaldavad vähe toitu, kifendavad harva ehk ei sügugi, ja peetakse neid sellepärast häädeks lasteks. Nende nägu ja liikmed lähewad kergesti külmaks, nahk sinakaks, nende liigutused, ka wannis, on laisad ja jõuetud. Surm tuleb kas rahulikus unes ehk enne seda tuleb, weel hingamise tahtlus.

Ämmaemand ärgu pangu ühtgi last pääle sündimist magama, enne kui see tulisti kifendanud pole.

Niisugune jõuetu laps peab, nagu warjusurmas olewgi, soojawee wannis hoitud ja siis wahetewahel külma wette pistetud saama. Ei erguta teda see, siis katjutagu õõtitamise läbi õnne.

Kõik on aga asi targaste toimetatud, kui arsti juurde kutsuti.

§ 528.

Sarilik sünnitamise paistetuse kaob lastel iseenesest. On ta väga suur, siis peab kamilla thee sisse kastetud niiskeid lappisid pääl hoidma.

Kaswab paistetuse pärast sündimist weel ehk tõuseb pääl külge uus paistetuse, siis peab ämmaemand kartma, et see päälwepaistetuse on, ja arsti juurde kutsuda lastma.

§ 529.

Nabawere moolused wõiwad nabanööri rebimiseft ja ostamata kasitamiseft tulla, ehk tõusewad ka nende osade haiguseft.

Ämmaemand toimetagu nende määruste järele, millest nabanööri katkemise puhul rääkisine, ja lastu arst wiibimatalt kutsuda.

Nahahaarw võib paranemise asemel paiseks muuta. Selle arsti abi tarwis.

§ 530.

Kõige sagedam ja kergem lapse nahahaigus on ärahaudumine; see ilmub naha woltides nimelt tublide laste juures, pääle selle weel reite wahel, persenukkide wahel, kaenla all ja kaenla juures. Lapse hoolas pesemine ja puhtakshoidmine hoiab seda eemale; väga tähtjas on, et laps ial kaua märg ei tohi olla ja et mähkmed pärast tarwitamist jälle ära pestud ja hoolega ära kuiwatatud saawad. Kui see ei aita, siis riputagu ämmaemand hoolega kuiwaks tehtud haadunud koha pääle kuiwa kartohwli-tärklisi.

On haadunud kohad kõwad ja paistetamad, ehk on jäl pisikesi wistrikusi näha, siis küsitagu arsti käest nõuu.

Easte harilikku kollatõbe ei tule õieti tõbeks pidada, kui temaga ka mõni muu haigus ei ilmu. Waata § 249. Aga kollatõbi tuleb ette ka tõsiste seedimiste segaduste juures. Sellel korral waadatagu § 534.

Imemate laste juures on nahahaigused kaunis sagedad. Wead toitmisel ja muidu lapse rawitsemise juures on selles süüdlased. Teistel nahahaigustel on sügawamal seiswad põhjused, mõned nendest seisawad ka pärandatud külgehakkawate haiguste alusel, waata § 437.

Sarnasel puhul tuleb arsti abi otsida, isearstimine võib jääda kahju teha.

§ 531.

Rindade paistetused tuleb laste juures sagedasti ette, mõnikord woolab ka natukene piima paistetunud rindadest. Enamasti kaob see paistetused iseenesest, kui pesemise ja riidesse paneku juures pisikesed rinnad wajutamise eest hoitakse.

Kui rinnad põletikus on, võidku ämmaemand neid pehmesti sooja mandliõliga ja pangu sellele päale pitsut puuwillu: ei kao põletik selle läbi mitte ära, lähed paistetused suuremaks ja nahk punasemaks, siis peab last arstile näitama.

§ 532.

Silmapõletik on lastel väga kardetav haigus. Hooletuse läbi võivad lapsed selles haiguses parandamatalt pimedaks jääda. Sellepärast on selle haiguse juures kohe tarvis arsti käest abi paluda. Kuni see oma toimetust korraldab, lasku ämmaemand kuuekorra kookupandud linase riide lapikesi jääkülma wee sisse kastetult filmade päale panna ja filmi väljavoolavast limast ja mädast kohe puhastada. Niikaua kui alles üks film haige on, peab laps nõnda hoitama, et mädade teise filmi päale ei lähe. Rõdige suurem puhutus on tingimata nõuetam.

§ 533.

Krambid tulewad titele ja hiljem imewale lapsele kaunis sagedasti. Need on alati kardetawad ja nõuawad arsti abi. Külmetamised ja wead toitmises, nõnda siis ka imetaja ema ehk amme olekus, on sagedasti krampidele põhjusiks.

Seäranis kardetaw on Loua Luukramp, mis jelles tekitab, et laps suud lahti ei saa teha.

Kuni arst tuleb, tehtu ämmaemand kamillatseest klistiiri ja lastu sbe pesuwesi walmis teha, et kui arst jeda tarwilisets peab — wiiwitust ei tule.

§ 534.

On weel palju teisi sündinud ja imewate laste haigusi, mille äratundmisets arsti teadmist tarwis on. Ämmaemand saab haiget last terwest nägemise järelle lahutada oskama. Kui laps ühtelugu karjub, ilma et tal midagi nähtawat wiga oleks, kui ta näht palaw on, ja hingamine korratu ja kiire, kui ta ilma mingi haiguseta lahjaks jääb, siis olgu see kõik märgiks, et arsti abi tarwis on.

Seäranis hammaste tulemise ajal on lapsed sagedasti haiged. Ämmaemand teab, et just sellel ajal rohkesti lapsi ära sureb, mitte hammaste läbi, waid sellel ajal ilmuwate haiguste läbi, sellepärast andku ta sel ajal nõuu, et arst last waatama kutsutaks.

Lisa.

Esimene päätükk.

Kuda ämmaemanda kohused üksteisega kõrku käiwad.

§ 535.

Ämmaemanda kõige tähtsam toimetamine on aitamine sünnitamise juures. Kellegile ei tohi ta oma abi keelata, olgu siis, kui tal haiguse läbi see wõimata on, ehk kui ta ju teises kohas ametis on, kui teda teise juurde kutsutakse. Sest ühe sünnitaja juurest ei tohi ämmaemand mitte ära minna, kui mitte üks teine ämmaemand selleks ajaks sinna ei jää, ehk kui sünnitaja juures olew arst talle selleks luba ei anna. Ämmaemand teab, et sünnitamise ajal igal ajal ettenägemata olekud ja juhtumised wõiwad ette tulla, mis tema säälolekut tarwiliseks teewad.

§ 536.

Sellepärast ei tohi ämmaemand ka kaht sünnitamist ial ühe korraga juhtida tahta. Kuna ta mõlemate wahel teel on, wõiwad mõlemad sünnitajad ühes lastega, nõnda siis neli inimest, kahju saada. Naene, kes ta abi hiljem nõudis, peab siis ühe teise ämma-

emanda wõtma. Lähetwad aga tunnid mööda, enne kui teist saadakse, siis peab tarwilisel korral teine sünnitaja ämmaemanda abist ilma olema. Kumb sünnitaja abi kõige rutemini ja hädalise-
semalt tarwitab, selle juurde jääda on kohus. On aga mõni teine ämmaemand käepärast, siis peab ta selle juurde jääma, kelle juurde teda ennemini kutsuti, olgu pääle, et naene waene ja teine rikas on. Palga lootust ei tohi ämmaemand ial kõrgemaks pidada, kui oma kohust.

§ 537.

Kõik muud ämmaemanda toimetused käima pääl olijate, nurganaeste, laste ja haigete juures seisawad sünnitamise taga. Laste pesemist, nurganaeste puhastamist jne. wõib ka üks teine naene toimetada, niikaua kui ämmaemand ühe sünnituse juures ametis on, last wastu wõtta ei oska keegi teine. Kõik need teised toimetused tulewad selle järele, kui palju ämmaemandal aega on, ja kui ta oma aega jaotada oskab, siis ei saa ta oma kohust ial hooletusesse jätma.

§ 538.

Kui ämmaemand arsti abi tarwitab, saatku ta sellele ühtlasi ka kirjalikult haige oleku üle teatust. Sünnitamise juurde kutsutakse nimelt niisugune arst, kes sünnitamiseawitamist on õppinud; iga arst seda ei mõista.

§ 539.

Nõuandmine, mida ämmaemand siin saadud õpetuse järele naestele annab, iseäranis aga, mis nurganaese ja lapse rawitsemisesse puutub, saab nii mõnesgi kohas pahasti vastu võetud, sest et nendes asjades rahwa seas palju ebakombeid olemas on. Aga ämmaemand ärgu ennast eksitada lastu, sest et need naesed, kes ta käsufid täidawad, hädaõilmapihudel kindlasti eluga pääsewad. Nii mõnigi kahju ilmub alles aastate pärast.

Muidugi ei wõi ämmaemand kedagi oma käsu ja nõuu järele tegema sundida, ega tohi oma abi ka mitte eemale hoida. Ta jäägu oma mõtte juurde ja tuletagu seda ikka ja ikka meelde, ühes ka häid ja halbu põhjuseid ja tagajärgesid teatades.

§ 540.

Rast ristimisele jaata ja muud toimetused, mis ristimisesse puutuwad, kõlbawad küll ämmaemandale, ei ole talle aga mitte kohuseks ja jääwad kohuste puhul kõrwale. See oleks paha ämmaemand, kes jarnaste asjade pärast oma kohuse hoolitusesse jätab.

Ärgu ämmaemand end niisuguste toimetuste tarwis ka ial pakkugu, kui ta teab, et tal sel ajal tarwilisi toimetusi ja kohuseid täita on. See alandab ta auu ja lugupidamist.

Teine päätükä.

Arstirohtude ja wahendikkude tarwitamijest.

§ 541.

Ämmaemand on selles õperaamatus nii mõnegi wahendiku tundma õppinud, mida ta osalt terwise juures ilmuwate ekstituste eemalhoidmiseks, osalt nende puhul iseseiswalt tarwitama ja määrama peab.

Teistel korwadel on see arsti asi ja ämmaemand peab jeda ka ise tähele panema ja täitma.

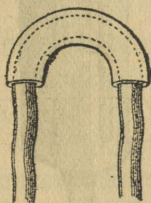
Wiisi kohta, kuda ta neid wahendikusid tarwitama peab, weel paar sõna.

§ 542.

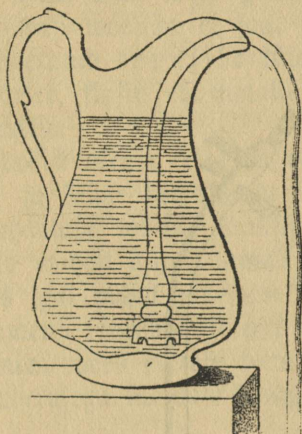
Sissepriitsimisi tupesse teeb ämmaemand kas selleks otstarbeks, et tuppe loputada, ehk selleks, et tugewat kiirt lapselõja pääle ja tarwilisel korral ka läbi lahtise emakasuu lapselõtta sisse lasta. Sage- dasti saab ka niisugune tupeloputus määratud, mida naene ise toimetada wõib.

Sissepriitimise täidesaatmiseks on kõige mõnusa- maks riistaks loputusekann, nõndanimetatud Ir- rigator, üks klaasist, portselanist ehk plekist riist, mille sisse 1—2 toopi wett mahub ja mille põhjast 1¹/₂—2 meetrit pikk gumitoru wälja läheb, mis tei- ses otsas ematoru kannab. Riist saab kõrgele hoitud ehk seina külge rippuma pandud. Wesi jookseb ise oma wajutamise jõuu läbi wälja.

Üks teine väga mõnus riist on kaks meetrit pikk gummi toru, mille ühes otsas kaunis pikk, 30—35

Pilt nr. 70.

Pilt nr. 71.

fentimeetri pikkune, metallist ematoru läbipuuritud nupuga on. Toru teises otsas on läbipuuritud poolekuu kujuline tina pomm. Tinapomm on riista põhja lastud, milles sissepritsitav wedelik on ja see riist siis kõrgele üles pandud.

Niipea kui nüüd ematoru imemise läbi (peene linase riide lapp saagu nupu ümber pandud) wedelik kuni suuauuni on tulnud, woolab kõik riistas olev wedelik wahetpidamata wälja ja seda kangema jõuga, mida kõrgemal riist seisib. Wedeliku juurdewalamise läbi wõib ämmaemand niisugust sissepritsimist nii pikale wenitada, kui ise tahab.

Loputamiseks annu ees seiswa lihtsa gummitoru
kaju on see, et iga suuorst nõuu ehk anumad siise-

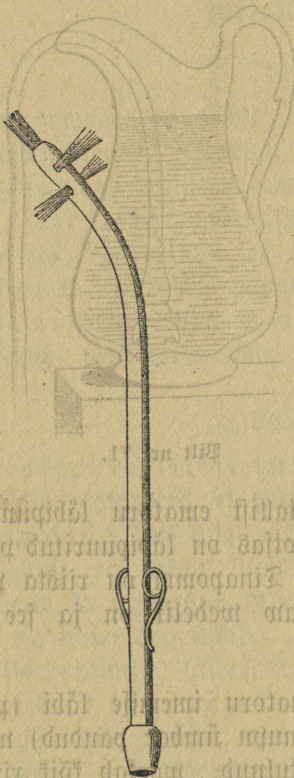

Bild nr. 72.

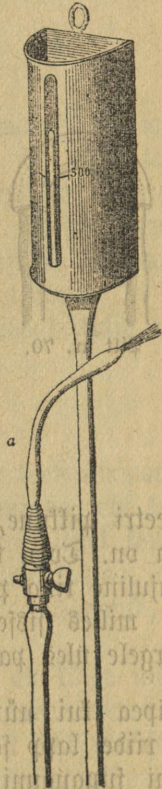

Bild nr. 73.

pritsimise juures tarvitada wõib, olgu see kausis, äm-
ber ehk mõni teine nõuu, ka toober, mille juures

wedeliku juurdekallamisega pole tarmis wähe pääl aega wiita.

Wee ämbri terawa kandi pääl läheb gummitoru sagedasti lossi, nii et wesi woolata ei saa. Sels pandaſse torule nõndauimetatud torusild külge; see on üks õõnes, lühike, kõwer, klaasist ehk metallist look, millest toru läbi tõmmataſse.

Ematoru peab metallist olema, et teda enne ja pärast pruukimist teeta ja kange karbolhapi wedelikuga seest ja wäljast puhastada wõiks. Klaasist ematorud ei kõlba, olgu siis wähest ainult linnas elawatele ämmaprouadele, kes igal puhul jälle uue saamad osta. Ta peab kolmkümmend sentimeetrit pikk olema, et mitte kummi toru, mida wees ei wõi teeta, suguosade ja nende wäljasaadetusega üleüldse sugugi totku ei puutuks.

Rõigi suguosade loputuste juures, iseäranis aga jünnitamise ajal ja nurgawoodis, tuleb kangeſti selle eest hoolt kanda, et õhku ühes sissepritsitud ei saaks. Torust saab õhk sedawiisi wälja tungitud, et täidetud loputuselkann ja lahtise kraani juures ematoru ülemine lahtine juuauk pikkamisi alla poole saab pöördud, kuni wedelik wälja woolab. Siis mene wedelik lastaſse ju sellepärast wälja jooksta, sest et ta torus jahedaks läks, siis alles pistetaſse woolawa kiire puhul ematoru tupesſe.

Kui ämmaemandal karbolhapi wedelikuga loputamist on toimetada ja ta seda sulatust puhtast karbolhapust teeb, siis ei tohi ta seda mitte loputuselkannus teha, waid ühes teises riistes, ütleme wähest pesu-

kausis. Sest karbolhapu sulab ainult aegamööda ja tubli segamise puhul. Eoputuse kannu nurkadesse jääb kergesti mõni karbolhapu helm sulamata, ja kui see ilanahaga kokku puutub, põletab ta ja sünnitab kasu asemel ainult kahju.

Wäga palju ämmaemandaid tarwitawad alles wanu walgest tinast pritsisid ja nende külge käiwad lühikesi ematorusid. Just sellepärast, et see riist vähem asjakohaline on, on seda enam tähele panna, et sellega ka dieti ümber käia osataks. Pritsi täitmine sünnib selle läbi, et tampi üles tõmmates ka wedelik üles tõmmatud saab, ehk tamp wälja wõetakse ja wedelik alt kinni hoitawasse pritsisse walatakse ning siis tamp pääle pandakse. Mõlemal korral peab nüüd pritsi otja ülespoole pöörama ja tampi järele tõukama, kuni wedelik wälja woolab. Tätab ämmaemand seda tegemata, siis pritsib ta õhu ühes sisse, see wõib kahju teha.

Pärast seda kui prits täidetud, wõtab ämmaemand murganaese jaoks soojendatud ematoru, saadab selle esimese sõrme pääl peaaegu sõrme pikuselt tuppe, wõtab siis, esimest sõrme tagasi tõmmates, ematoru nõnda näp-pude wahel, et see oma pidaja sõrmede peo-poolle wastas seisab ja paneb alles nüüd pritsi ematoru awauseesse.

Kuna ta nüüd ematoru ühes käes kindlasti kinni hoiab ja pritsi wastu wajutab, et see kusegilt wastu tupe seinale ei wõi rõhuda, tõugaku ta teise käega pritsi tampi pikkamisi ette poole. Wedeliku kogumiseks, mis jälle wälja tagasi woolab, pandagu naese reite wahel ehk alla mõni nõuu ehk riist.

Siis mõtab ämmaemand pritsi ematoru seeft jälle wälja ja tõmbab siis ka ematoru ettewaatlikult juht-
joone sihis wälja.

Rõik, mis läte ja riistade puhtuse kohta 108. ja 230. paragrahwis üteldud, maksab ka tupe loputa-
mise juures. Iseäranis nimetatud olgu, et ämma-
emand nurgawoodi ehk nurganaese juures wana lo-
putusekannu ehk ju pruugitud ematoru tar-
witada ei tohi. Teiseks saagu igaford, enne kui
toru tupe sisse pistetakse, wälimised suguosad ära lo-
putatud, et mitte wäljaspool olematest wäljabeitest
jälle midagi suguosadesse tagasi ei läheks.

§ 543.

Ka klistiiri tegemiseks on irrigator kõige
mõnusamaks abinõuks ja tarwitamiseks. Ematoru
afemel saab pärasoolikatoru kraani läbi kinnipandud
lisajätkuusse pistetud. Pärast seda kui kraan enne lahti
tehtud ja jälle kinni pandud, lükatakse pärasoolika-
toru ettewaatlikult pärasoolikasse. Täiskaswanutele
5—7, lastele 2—3 sentimeetri pikuselt ülevalt taha
poole. Kraani awamise järele woolab kõrgel hoitawast
riistast lahedasti üks ehk mitu toopi wedeliku sooli-
kasse. Upakile olekul on sissepritsimine kõige mõnusam.

Raeste juures, kel bekenis põletik ehk paistetusi
on, peab toru sissepistmisega iseäranis ettewaatlik
olema. Dial ärgu ämmaemand kõwasti surugu.

Sissepritsitawatest wedelikudest oli selles õpera-
matus mitu korda jutt. Arst määrab mõnikord teised

wedelikud. Rõhuhummistuse puhul pritsigu ämmaemand täiskaswanud inimesele 1 toop, lapsele 1 tassi täis wedelikku, mis 27 kraadi R. järele soe olgu, sisse.

Ka klistiiri tehtakse sagedasti walgest tinast pritsiga. Pritsi täitmine sünnib niisama, nagu eelmine was paragrahwis õpetatud. Kellele klistiiri pandakse, seisku natuke kõwerasse tõmmatud reitega pikali, laps kõige parem ema süles, naene sohwa ehk woodi ääre pääl. Siis saab eespool nimetatud sihis pärasoolika toru sisse aetud ja alles pärast prits selle toru sisse pandud. Pritsi tambu edasilükkamise juures on iseäranis ettewaatusst tarwis, et pritsi ots liikumatalt paigale jääks.

§ 544.

Kateeder on uuest hõbedast torukene, mis kuse wäljalaskmise jaoks on määratud, kui naene seda ise wälja lasta ei saa.

Osaw ämmaemand wõib kateedri kull woodi teki all kobades sisse pista, aga ta ei pea seda mitte tegema. Seit kateeder wõib wälimiste suguosade küljest midagi sisse wiia, mis läbi põiekatarri wõib tõusta. Ämmaemand peab alati silmadega kateedri sisse minekut nägema.

Ämmaemand pangu naene nõnda pikali, et wälimised suguosad talle silmapaistwad ja lähedasti kättesaadawad on. Ei ole tarwilist päewawalgust, siis peab ta abiline tuld näitama. Sisse pistmine sündigu ettewaatlifult. Rõige wähem mustus ka kateedri küljes toob põiekatarri.

Kateeder saagu pärast tarvitamist seest ja väl-
jast hoolega haritud ja puhastatud ja keema wee sees
ära keedetud.

§ 545.

Soojad mähkmed saavad kas kuivalt ehk
niiskelt tehtud. Sooja tarvitatakse wähe. Need saa-
wad soojendatud linastest rätikutest, läbisuitsetatud
willast riidest wõi riide sisse mäsitud soojast kivist
tehtud.

Soojad märjad mähkmed saavad puhtast
weest, fleedri õie ehk kamillalille hauutusest ja muu-
dest rohtudest tehtud. Selleks otstarbeks kastetakse
mitmed rätikud palawa wedeliku sisse, wäänatakse
jälle wälja ja saavad nii kuivalt kui nahk kanna-
tab pääle pandud. Wahetamise juures peab
teine mähke alati walmis seisma, muidu
wõiks külmetus tulla.

§ 546.

Külme mähkmeid tehakse kas külma wee
sisse kastetud ja jälle wäljapuserdatud rätikutest ehk
jääpõiest. Ka neid peab sagedasti ja ruttu
wahetama.

Jäämähituseks on kõige parem gummikott
ehk gummitaldrif, mida apteegist wõib osta. Hakkab
jää sulama, pandakse uus jäämähitus.

§ 547.

Sinepitainast valmistab ämmaemand sel
wiisil, et wärskelt tõugatud sinepiseemned sooja wee

ehk äädikaga parajaks pudruks segab, seda nagu pudru rätikusse seob ja pääle paneb. Kümne minuti pärast waadaku ta järele, kas nahk all punaseks on läinud, on lugu nii, siis wõtkn ta tainas jälle ära. Pole nahk weel mitte punane, siis lastagu tainas kauemini pääl olla. Sinepi asemel wõib ka riimitud mädardigast tarwitada, aga see peab siis palawa äädikaga ära segatama.

§ 548.

Williplaastrid tehtakse enamasti Hispania kärbestest. Ammaemand määrib Hispania kärbe plaastrit umbes öleförre pakuselt linase riide pääle, aga jätab ümberringi kabe sõrme laiuse ääre tühjaks. Üsna ääre pääle määratakse nüüd wähe finnijääwat plaastrit (Seftpflaster) ja kleebitakse kõik see nüüd tarwilise koha pääle ihu külge. 12 tunni pärast wõtatakse ammaemand plaastri päält jälle ära — kui arst teist käsku pole andnud — lõikab willi alt äärest fatki, laskeb wee wälja jooksta, seob koha waseeliiniga finni, kuni haaw jälle ära paraneb. Waseeliini asemel wõib ka soolata wõid tarwitada.

§ 549.

Werekäänisid paneb ammaemand arsti käsu ja awalduft mööda naestele ja lastele. Werekäänid imewad paremini, kui nad lühikese aja kuiwalt ühe toosi ehk klaasi sees on olnud. Ammaemand hoiab klaasijuu just selle koha pääl, kuhu kaani külge tahe-

takse panna, ja peab seda seni nii, kuni kaan külge hakkab. Ei taha kaan külge hakata, siis määratagu seda kohta piima ehk werega. Niipea kui kaan werd täis on, kukub ta ise küljest ära. Peab ta ennemini imemise järele jätma, siis riputatagu talle kõõgi foola pääle.

Arsti määrata on, kui kaua kaani hammustatud haawast werd wõib woolata lasta. Soojade mähituste — nii niiskete kui kuivade — päälehooldmisel woolab veri edasi.

Ei pea aga haawast mitte enam werd jooksuma, siis pandagu haawa pääle tükike taela, ja hoitagu seda jääl niikaua, kuni tael ära kuivab.

§ 550.

Ruppusid paneb ämmaemand ainult arsti käsu pääle. Selleks on tarwis kupumasin, käsilamp ja kupuklaasid.

§ 551.

Lõhnawate õite theed walmistab ämmaemand sel wiisil, et ta õied ehk rohud kaanega kannu sisse paneb, keewa wett pääle walab, 5—10 minutit hästi kinnikaetult tõmmata lasseb ja läbi rätiku ehk tiheda sõela kurnab. Keetmise läbi kaotaksivad need rohud omad mõjuwad olluised ära.

§ 552.

Kaks apteegi rohtu, mida ämmaemand alati peab kaasas kandma, on salmiakumaim ja weewli-

eeter. Aga ta tohib neid ainult jääl ja sel wiisil tarwitada, nagu ja kus teda siin õpetatud.

Kõigi nende rohtude abinõuude walel kohal tarwitamine wõib kaju asemel ainult kahju tuua, mis pärast raske on parandada.

§ 553.

Arst teatab ämmaemandale sagedasti ühte ja teist, millest siin pole räägitud. Usaldab arst mõne niisuguse kaju täitmise tema hoolde, siis küsigu ta enne ikka arsti käest karmu päält järele, kuida ta toimetama peab.

Kolmas päätükk.

Ämmaemanda toimetuse wiisist äkiliste õnnetuste fordabel.

§ 554.

Õnnetuste fordabel, millest siin raamatus pole räägitud, ei ole ämmaemanda ametiga otsesoheselt midagi tegemist. Aga mida osawam ämmaemand on, seda parem. Sellepärast nimetame siin weel mõne asja, kus ämmaemand ka aitajana platsi astuda wõib ja kus ta nii mõnegi elu ära päästa wõib aidata.

§ 455.

Kõige ülem seadus kõigi õnnetuste juures on, kui wõimalik hädaohu põhjust kõrwale jaata katjuda, kui

õnnetu alles selle mõju all on, sest see edasiwältaw mõju wõib surma kaasa tuua. Uppunud inimene peab weest wälja tõmmatud, ülesponud inimene maha wõetud, auru eht suitsu kätte äralammata- nud inimene wälja õhu kätte wiidud saama. Saa- watu juures peab nii palju kui wõimalik werejooksu takistada püüdma, ja kui werekaotus ju suur, pää alamale pandud saama. Külmenud peab külma käest, põlemud palawa käest ära kantama. Rihwti- tatud inimest peab offendusele kihutada katsuma.

§ 556.

Pääle selle kui ämmaemand need esimesed kõige tarwilisemad nõudmised on täitnud, muretsugu ta selle eest, et arsti järele saadetak.

§ 557.

Üksikute juhtumiste kohta on weel mõned iseära- lised määrused tähtsad. Wee õnnetud peawad, pä- rast seda kui nende kael ja ülemine keha riietest wa- bastatud, tasase maa pääle maha pandud saama, nii et kõht, rind ja nägu maad vastu on. Otjaesist peab selle juures toetama, wähest õnnetu oma kae läbi, nii et hingetõmbamine wõimalik oleks. Nüüd wajutatakse kergesti selja pääle. Siis haaratakse kehast õlade ja befeni juurest kinni, rullitakse teda umbes 40 korda minutis edasi tagasi, nii et kord nägu, kord kael maa poole pöördub. Sel ajal, mil selg all pool on, wõetagu igakord õnnetu mõlemad käed tugewasti ülesse, firutatagu neid pää kõrwale wälja ja pandagu siis

jälle kõrwale tagasi. Nende kirjeldatud liikumiste läbi saab rinnast waheldamisi kitsendatud ja laiendatud, wesi woolab wälja, wärste õhki woolab jälle kopsusse, ja kui elu ial weel tagasi tuleb, siis saab ta sel kombel jälle fiske õhutatud.

Ka pönnute ja lammatanute juures tuleb sedasama õhutamise wiisi tarwitada.

Külmawõetuid ei tohi mitte külma käest koha kütetud ruumi wiia, see tapab nad täiesti ära, kui õnnetud weel üsna furnud pole. Külmawõetuid peab, pärast seda kui neil riided seljast on lõhki lõigatud, ruumi pikali panema ja jäätülmade rätikutega ehk lumega hõõrsuma. Alles siis, kui elumärgid nähtawale tulewad, võib teda soojemasse ruumi wiia.

Põlenutele on kõige parem, kui põlenud kohad õliga kofku määratud saawad ja siis puuwilladega finni kaetakse. Suremate põletuste juures ei peh-menda õnnetu walu üksigi muu asi paremini, kui kauane sooja wee sees olemine. Wesi võib alguses 26, kordkorralt aga kuni 30 kraadi R. järele soe olla.

Kihwtitatus inimeste juures tuleb offendus sagedasti ju kihwti enese läbi, saab aga leige wee ehk piima läbi weel edendatud ja suurendatud. Si aita see, siis peab sõrm sügawale kõrisesse pistma ehk kurfu sule otstaga kõbitama. Ka õllejoomine mõjub. Nimult see, kes mosworiga on ära kihwtitatus, ei tohi raswa juua.

Kõdigi nähtawalt furnute juures on pääle kunstliku hingamisele aratamise weel soowida, et ämma-emand külma klistiiri teeks, kui arst nii pea ei tule.

Ra jalataldade harjaga hõõrumine ja salmiakivaimu
ajuti nuusutada lastmine on kasulik.

Teijas päätükki.

Ämmaemandate kohustest üleüldises kasuks ja tema olekust kohtukodade vastu.

§ 558.

Ämmaemand võib nende oma kohuste täitmise
juures ka kohtukohtadega mitmet pidi kokku puutuda:
asjatundjana, tunnistajana, kaebtuse-
aluse.

§ 559.

Asjatundjana võib ämmaemand kohtu poolt
kutsutud saada, et ühe tütarlapse kahtlase neitsiuse
üle, ehk selle üle oma otsust anda, kas üks naeste-
rahvas raskjalgne on või ei, ja mis ajast saadik
ta seda on. Teisel korral võidakse tema käest küsida,
kas üks laps valmis ehk küpse on, ehk kui palju
aega tema sünnimisest mööda läinud võib olla. Kõi-
gist neist küsimistest oleme selles raamatus rääkinud
ja ämmaproua teab, et ta mõnikord nende pääle was-
tata võib, mõnikord aga ka mitte.

Kiipea kui asi läbikatsumisel kahtlane näitab ole-
wat, ehk kui asjade üle küsitakse, millest ta midagi

ei tea, siis ütelgu ta seda awalikult. Et ta ennast selle juures kellegist juhtida ja eksitada ei laise, on iseenejest mõista.

§ 560.

Tunnistajana astub ämmaemand kohtu ette, kui mõne sündimise üle otsust nõutakse. Sellepärast on tarwilik, et ämmaemand päewaraamatut peaks, kuhu ta kõik üles kirjutab, millal see ja see laps sündis, misfuguses olekus jne.

§ 561.

Kaebajana peab ämmaemand kohtu ette astuma, kui ta mõnest kuritööst, näituseks ihufugu wäljaajamisest, sündinud lapse wigastamisest ehk ärasurramisest on teatust saanud.

Jätab ämmaemand seda teatamata, langeb ta ise kui kuritöö kaasteadlane ja warjaja nuhtluse alla.

§ 562.

Ämmaemand peab ka siis ülematele teadust andma, kui ta teab, et ühe inimese elupäästmiseks arsti abi tarwis on ja selle inimese kodakondsed arsti tuua ei taha lasta. Minult selle teadaandmise läbi päästab ämmaemand end wastutamisest.

§ 563.

Ka siis, kui end üks külgehakkawa haigussega inimene arsti hoole alla anda ei taha, peab ämmaemand seda üles andma.

§ 564.

Kui ämmaemand oma ametis mõne saladuse teada saab, mille avaldamine asjasse puutuwale inimesele kahju wõiks teha, peab ta selles asjas igauhe wastu suu pidama, wäljaarwatud ainult eespool nimetatud juhtumised. Wäljalobimine saadab ta nuhtluse alla.

§ 565.

Kaebtusealuse nä kutsutakse ämmaemand kohtu ette, kui ta mõne oma kohuse täitmata jätab ehk oma ameti wõimupiirist üle astub, sest nii üks kui teine wõib kaasinimeste terwisele ja elule kahju teha. Peaks ebatänu ehk walesti mõistmine teda ülekohтусelt kohtu ette saatma, siis saab ta end, teades, et oma kohust õigesti täitnud, kergesti kaitsta oskama. Tuleb ta südamesse aga kord kiusatus, oma kohust unustada, siis tuletagu ta omale jälle meelde oma ameti wanner.

A-24504